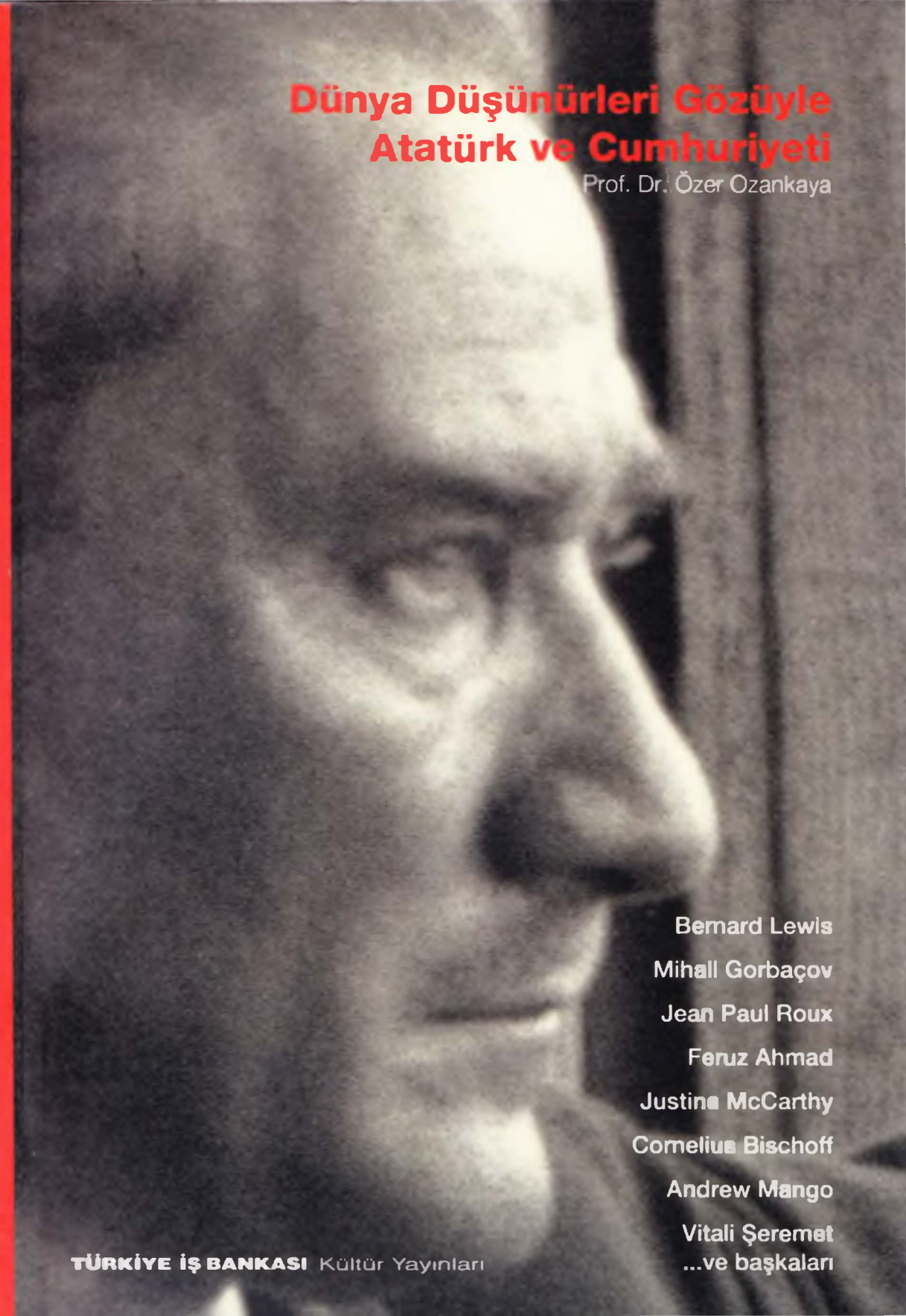
Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti

Prof. Dr. Özer Ozankaya

Bernard Lewis

Mihail Gorbaçov

Jean Paul Roux

Feroz Ahmad

Justine McCarthy

Cornelius Bischoff

Andrew Mango

Vitali Şeremet

...ve başkaları

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti • Prof. Dr. Özer Ozankaya

451

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 451
Atatürk Dizisi: 35

Her hakkı
Kültür Yayınları
İş-Türk Limited Şirketi'ne aittir.

Yayına Hazırlayan Mürşit Balabanlılar

Kapak Tasarımı Mehmet Ulusel
Sayfa Düzeni Tipograf (0212) 292 41 11
İkinci Basım 5000 adet, Nisan 2000
ISBN 975-458-200-9
OTM 10103501
Basımevi Şefik Matbaası (0212) 551 55 87
İstanbul

TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

DÜNYA DÜŞÜNÜRLERİ GÖZÜYLE

atatürk ve cumhuriyeti

Prof. Dr. Özer Ozankaya

Söyleşiler

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Prof. Dr. BERNARD LEWIS
Tarihçi, ABD Princeton Üniversitesi Öğretim Üyesi 11

MİHAİL GORBAÇOV
Eski SSCB Devlet Başkanı 27

HAYDAR ALİYEV
Azerbaycan Cumhurbaşkanı 35

Prof. Dr. FERUZ AHMAD
Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihçisi
ABD Massachussetts Üniversitesi Öğretim Üyesi 43

Prof. Dr. VİTALİ ŞEREMET
Tarihçi, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Bölümü Öğretim Üyesi 53

ALEXANDRE JÉVAKOFF
Fransa İçişleri Bakanlığı Üst Düzey Yöneticisi..... 59

CORNELIUS BISCHOFF
Edebiyatçı 69

Prof. Dr. YURİ ŞÇEKA
Dilbilimci, Moskova Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi 75

DIETRICH SCHLEGEL
İletişimci, Almanya'nın Sesi Radyosu Güneydoğu Avrupa Bölgesi Yayınları Müdürü 81

EDZARD REUTER
Hukuk Danışmanı 95

Prof. Dr. JEAN PAUL ROUX
Dilbilimci ve Tarihçi 103

JORGE BLANCO VILLALTA
Diplomat 111

KLAUS LIEBE
Radyo-TV Yayıncısı 119

ANDREW MANGO
İletişimci 129

RADİ FİŞ
Edebiyatçı 139

Prof. Dr. KLAUS LIEBE-HARKORT
Dilbilimci, Bremen Üniversitesi Öğretim Üyesi 149

Prof. Dr. MİKAİL MEYER
Tarihçi, Moskova Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Enstitüsü Müdürü 159

Prof. Dr. ROBERT MANTRAN
Tarihçi 165

Prof. Dr. WALTER LIESLER-KIEP
Alman Siyaset ve Bilim Adamı 171
Prof. Dr. GEOFFREY LEWIS
Dilbilimci, Oxford Üniversitesi Öğretim Üyesi 179
Prof. Dr. CARTHER FINDLEY
Tarihçi, ABD Ohio State Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi 191
Prof. Dr. NORMAN STONE
Tarihçi, Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi 201
Prof. Dr. WILLIAM HALE
Türkolog, Londra Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Okulu Öğretim Üyesi 209
Prof. Dr. KLAUS VON BEYME
Siyasetbilimci, Almanya Heidelberg Üniversitesi Öğretim Üyesi.. 217
DAVID BARCHARD
Gazeteci 227
Prof. Dr. MUSTAFA MEHMET
Tarihçi, Romanya Bükreş Üniversitesi Öğretim Üyesi 233
Prof. Dr. HAMZA YUSUF
Tarih ve Edebiyat Profesörü
Makedonya Üsküp Üniversitesi Pedagoji Fakültesi Öğretim Üyesi 237
Prof. Dr. JACQUES THOBIE
Uluslararası İlişkiler Tarihçisi, Fransa Paris 8. Üniversitesi Görevlisi.. 243
Prof. Dr. RAFAA BEN AŞUR
Hukukçu, Tunus Hukuksal Siyasal ve Toplumsal Bilimler Üniversitesi
Öğretim Üyesi Tunus Teknik ve Tıp Bilimleri Üniversitesi Rektörü 255
Prof. Dr. FERUZ YASEME
Tarihçi, İngiltere Manchester Üniversitesi Öğretim Üyesi 259
Prof. Dr. PENDA M'BOW
Siyasetbilimci 273
Prof. Dr. DONG CİN GUA
Tarihçi, Çin Pekin Üniversitesi Tarih Bölümü Müdürü 277
Prof. Dr. TADAŞİ SUZUKİ
Tarihçi, Tokyo Üniversitesi, Doğu Kültürleri Enstitüsü
Batı Asya Araştırmaları Bölümü Öğretim Üyesi 283
TARQUIN OLIVIER
Film Yapımcısı 289
Prof. Dr. JUSTINE McCARTHY
Tarihçi, Kentucky Louisville Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi 301
Prof. Dr. CATHERINE BURILL
Türkolog, ABD Columbia ve Princeton Üniversiteleri Öğretim Üyesi 309
Prof. Dr. ALİ MAZRUİ
Siyasetbilimci 315
Prof. Dr. HEATH LOWRY
Siyasetbilimci, ABD Princeton Üniversitesi Atatürk Kürsüsü Başkanı 321
Amiral WILLIAM CRAWE
ABD Eski Genelkurmay Başkanı 329
ALEXANDER HAIG
NATO Müttefik Kuvvetleri Eski Başkomutanı 335
Dr. JOSEPH SISCO
Emekli Diplomat. 341
Prof. Dr. STANFORD SHAW
Osmanlı ve Türkiye Tarihi Uzmanı, California Üniversitesi Öğretim Üyesi 347
Prof. Dr. ARŞİ HAN
Siyasetbilimci, Yeni Delhi Hamdard Üniversitesi
Federal İncelemeler Merkezi Görevlisi 353

ÖNSÖZ

1998'de 75. yaşına giren Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen ve bir "*uygarlık tasarımı*" (projesi) niteliği taşıyan Türk Devriminin ürünüdür. Adına Atatürkçü Düşünce dediğimiz bu uygarlık tasarımı, insanlığın özlemini çekegeldiği demokratik toplumsal düzenin hem ulusal, hem de uluslararası yaşamla ilgili gereklerini, tutarlı ve içtenlikli bir biçimde karşılayabilecek niteliktedir.

İnsanlık bugün hâlâ, sömürüden arınmış bir toplumsal yaşamın özlemi içindedir. Sömürgeciliğin insan yaşamından, uluslararası yaşamdan kazınmasının özlemini çekmektedir. Türk Devrimi, sömürgelikten gerçek kurtuluşun, yani bir daha sömürülme durumuna düşmemek üzere kurtuluşun altın anahtarı niteliğinde bir düşünce dizgesine dayalıdır.

İnsanlık hâlâ insan ve yurttaş hak ve özgürlüklerini, hem siyasal ve düşünsel, hem de ekonomik ve toplumsal içeriği ile gerçekleştirmenin özlemi içinde bulunuyor. Kapitalizmin de Marksizm ya da sosyalizmin de bunu gerçekleştirebilecek nitelikte olmadığı görüldü. Toplumları herhangi bir doktrin ya da kuramın cenderesine sokmanın, Atatürk'ün deyişiyle "bir bölüm insanlarının düşüncelerine zorla tutsak edip cılız bağımlılar halinde yaşatmanın", özgürlük adına özgürlüklerin kötüye kullanılması ve işlemez kılınması sonucunu verdiği ve büyük acılara yol açtığı görüldü. Türk Devrimi, Avrupa'nın bu faşist ve komünist diktaların pençesi altına girdiği dönemde, Türkiye'de tutarlı ve kararlı bir biçimde demokrasi kültürü oluşturuyordu.

Uluslararası ilişkilerin, Atatürk'ün belirttiği gibi, başka ulusların haklarına saygılı ve kıskançlıktan, açgözlülükten, kinden arınmış, çifte ölçülülükten, başka deyişle ikiyüzlülükten temizlenmiş bir yapıya kavuşturulması; ulusların yaşamı tehdit edilmedikçe savaşın cinayet

sayılması ve böylece silahlanma yarışının sona ermesi, yine uygar insanlığın karşılanamamış bir özlemi olarak süregitmektedir. Bunun gibi etkinliği sürekli artmakta olan çağdaş bilim ve teknolojinin; insan hak ve özgürlüklerine, uluslar arasında adaletli bir barışa uygun biçimde kullanılmasının sağlanması da çağımız insanlığının başta gelen özlemlerinden biridir. Türk Devrimi, "Yurtta barış, dünyada barış!" ilkesinde çok özlü anlatımını bulan dünya ve toplum anlayışıyla uluslar arasında gerçek barış, işbirliği ve dayanışmanın yollarını gösterebilmiştir.

Yaşamsal önem taşıyan tüm bu özlemlerin karşılanabilmesi, kuşkusuz ancak uygarlık projesi niteliğinde bir yaklaşım ve programla olanaklıdır. Uygarlık projesi demek, insan yaşamı için zorunlu olan temel işlevleri, bilimin ve teknolojinin ulaştığı gelişim aşamasına uygun biçimde ve kurumlaşmış olarak gerçekleştirebilecek bir toplumsal yapı kurma ve işletme projesi demektir.

Atatürk'ün önderlik ettiği Türk Devriminin ve kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin, tümüyle böyle bir uygarlık projesi oluşturan ilkeler üzerine dayalı olduğu, geçen 75 yıl içinde hem Türkiye'de hem de dış ülkelerde düşünürler ve devlet adamları tarafından durmadan daha köklü ve özlü kanıtlarla dile getirilmiştir. 20. yüzyılda ölümünün üzerinden 60 yıl geçtikten sonra, ulusunun en derin sevgi ve saygısını korumanın ötesinde, hâlâ ona düşünce önderliği yapabilen, dünya uluslarının özellikle bilim, sanat ve siyaset adamlarınca hem güncel, hem geçerli sayılabilen tek kişilik Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Atatürk yaşarken O'na yağdırılan övgüleri herkes biliyor. Ölümünden sonra da özellikle dünyanın en saygın bilim, sanat ve siyaset adamlarının yaptığı değerlendirmeler, hep aynı yüksek övgü ve beğeni niteliğini koruyagelmiştir. Örneğin 1950'lerde bir George Duhamel,

"Atatürk'ün, bütün insanlığın içinde çırpındığı uygarlık bunalımının temel sorununa, yani çağdaş bilimin sağladığı güçlü teknolojinin nasıl kullanılacağı sorununa en geçerli yaklaşımı getirdiğini" yazıyordu.

Bir Maurice Duverger,

"Kemalist sistem, azgelişmiş ülkelerin Moskova ve Pekin etkisinde kalmamış olmalarında hem doğrudan, hem de dolaylı biçimde etkili olmuştur. Kemalizm, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa düzenlerinde (yani kapitalizmde, Ö.O.) bulunmayan nitelikleri ile Marksizmin gerçekten karşı seçeneğidir." diyordu.

Kurduğu Cumhuriyetin 75. ve sonsuzluğa göçüşünün 60. yıldönümünde, Atatürk'ün kişiliğinin ve uygulanabilirliğini üstün bir başarıyla kanıtladığı Uygarlık Projesinin dünya bilim, düşün ve siyaset adamları arasında yine aynı beğeni ve övgülerle değerlendirildiğini görüyoruz.

Örneğin bir Mihail Gorbaçov,

"Atatürk'ün, halk var olma hakkına, seçim hakkına, hükümeti kur-

ma hakkına sahip olduğu takdirde, ülke ve devletin daha da güçlü olacağı görüşünü paylaşıyorum. demektedir.

Bir Profesör, Bernard Lewis,

"Atatürk'ün özgürlük ve barışın ölümsüz mimarı olduğunu, bu yoldaki en büyük zaferlerini öldükten sonra kazandığını" belirtmektedir.

Bir Arjantinli diplomat, Dr. J. Blanco Villalta,

"Atatürk'ün, insanlık tarihinin en büyük zafer taklarının altından kazandığı savaşlarla değil, yöneticilerini seçmekte, kendi düşünce ve inançlarını yapmakta tam anlamıyla özgür, çünkü seçim hakkına sahip bir ulus yaratmakla geçtiğini" yazmaktadır.

Alman belgesel film yapımcılarından bir Klaus Liebe,

"Atatürk, tarihin Türk ulusuna ve insanlığa bir armağanıdır." demektedir.

İşte bu durumu belgesel TV röportajları ile saptamak üzere, Cumhuriyetimizin 75. kuruluş ve Atatürk'ümüzün de 60. ölüm yıldönümü dolayısıyla Başbakanlıkça oluşturulan 75. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu'nun onayıyla TRT Genel Müdürlüğü adına, dünyanın önde gelen kişilikleriyle TV röportajlarından oluşan "Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk Ve Cumhuriyeti" adlı belgesel diziyi gerçekleştirdik. 29 Ekim 1998-10 Mart 1999 tarihleri arasında gösterime girdiğinde çok büyük bir ilgi ve beğeni gören bu görüşmelerin kitap halinde yayınlanması konusu da yoğun isteklerle dile getirildi. Türkiye İş Bankası Kültür-Sanat Yayınları da bu isteklerin gerçekleşmesini sağlıyor.

Belgesel TV programlarının gerçekleşmesi ve sonucun aynı zamanda kitap olarak basılması dolayısıyla, en başta önerimizi onaylayan ve gerçekleştirmemizi sağlayan Başbakanlık Kutlama Koordinasyon Kurulu ile TRT Genel Müdürü Sayın Yücel Yener'e bütün yapım ekibi adına en içten teşekkürlerimizi sunarım.

Belgesel için dünyanın 4 kıtasından 44 bilim, siyaset, düşün ve sanat adamıyla görüştük. Bu değerli kişilerin hepsi programa içten bir istekli-likle katıldılar. Kendilerine ayrı ayrı en içten teşekkürlerimi burada da dile getirmeyi, zevkli bir görev sayıyorum.

"Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk Ve Cumhuriyeti" belgesel dizisi, Prof. Talat Sait Halman, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Prof. Dr. Seçil Karal Akgün, Prof. Dr. Suna Kili ve Yüksel Pazarkaya gibi, her birinin dostluğundan da övünç duyduğum çok değerli danışmanların cömert ve yüreklendirici desteklerine sahip olmasaydı, kuşkusuz elde ettiği başarıya ulaşamazdı. Kendilerine gönül dolusu teşekkürler sunuyorum.

TRT arşivi ve genellikle toplumsal-kültürel yaşamımız için yüksek ve kalıcı değer taşıdığına inandığım bu belgesel programı öneren ve yapımdan yayma değin her aşamasında mesleki etkinliği sevgiyle yoğurarak örnek bir takım çalışması gerçekleştiren TRT TV yapımcılarından

eşim Filiz Ozankaya'ya, yönetmen Müjdat Koçer'e ve yapım ekibi üyeleri Ebru Çakırkaya, Erkan Kocabaş ve Güven Aksu'ya da çok özel bir teşekkür ayırmak benim için zevkli bir görevdir.

Son olarak bu belgesel çalışmayı kitap olarak Kültür ve Sanat Yayınları arasında yayınlayan Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğüne, Kültür Sanat ve Tanıtım Müşavirliğine ve kitabın basımında tüm emeği geçenlere en içten teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Özer Ozankaya

Prof. Dr. BERNARD LEWIS

Tarihçi

ABD Princeton Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bernard Lewis ile Ankara'da TRT stüdyosunda. 18 Mayıs 1998.

Profesör Bernard Lewis, Osmanlı tarihi ve dolayısıyla Ortadoğu ülkeleri tarihi üzerine çok değerli ve geniş araştırma ve yayınlarıyla, belli başlı her üniversitede verdiği konferanslarıyla, Ortadoğu'nun ne yazık ki 'sıcak' uluslararası olayları üzerine iletişim dünyasında sık sık başvurulan görüşleriyle, yalnız tüm tarihçiler arasında değil, genellikle aydınlar dünyasında da tanınan bir bilim adamıdır. Kendisi uzun süre Londra Üniversitesi'nin yine bu alanda dünyaca bilinen bir fakültesinin, School of Oriental and African Studies'in (Asya ve Afrika İncelemeleri Okulu'nun) müdürlüğünü yapmıştır. Bir süredir ABD'de Princeton Üniversitesi'nin ilgili bölümünde çalışmalarını yürütmektedir. Bu tarih araştırmaları içinde Cumhuriyet Türkiyesi ve Atatürk Devrimleriyle ilgili olanlar özel bir önem taşır. Türk Tarih Kurumu'nca dilimize de çevrilen The Emergence of Modern Turkey (Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu) adlı ünlü yapıtın yazarı olan Profesör Lewis, 1998 yılı Atatürk Barış Ödülü'nün de sahibidir.

Profesör Lewis'in bir tarihçi olarak başta gelen özelliği, tarihsel olguları toplumbilimsel kavram ve kategoriler eşliğinde üstün başarıyla inceleyip anlatmış olmasıdır. 75. kuruluş yıldönümünde Türkiye Cumhuriyeti'ni değerlendirmek amacıyla hazırlanan Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti konulu TV belgesel programında görüşlerine başvurmamızda ana etken, Profesör Lewis'in bu özelliği olmuştur. Çünkü yepyeni bir toplumsal yapı oluşturmak ve toplumsal düşünce, değer ve davranış kalıplarında köklü değişiklikler gerçekleştirmek demek olan Türk Devrimini ve ona önderlik eden Atatürk'ün düşünce ve eylemlerini gereğince anlayıp anlatmak, ancak toplumbilimsel bir bakış açısıyla başarılabilir. Atatürk'ü ve Türk Devrimini özgürlük ve barış kavramlarıyla özdeşleştirmesinden de, Atatürk'ün en büyük zaferlerini öldükten sonra kazandığını belirtmesinden de açıkça anlaşılacağı gibi, Profesör Lewis'in dile getirdiği düşünceler, hep toplumbilimsel nitelik ve kapsamda olmuştur.

"ATATÜRK: ÖZGÜRLÜK VE BARIŞIN ÖLÜMSÜZ MİMARI"

ÖO: Sayın Prof. B. Lewis, size sormak istediğim ilk soru şu olacak: Atatürk'ün, ölümünden 60 yıl sonra bile ülküleri ve düşünceleri ile ulusuna önderlik etmeyi sürdürebilen tek önder olduğu söyleniyor. Bu bilge insanın kişilik özellikleri ile önderlik stratejisi konusunda ne düşünüyorsunuz?

LEWIS: Evet, bu gerçekten ilginç bir sorudur. Çok etkileyici bir durum var: Çünkü, sağcısından solcusuna, 20. yüzyılın büyük devrimci liderlerinden pek büyük bölümünün başarısızlığa uğradığını, kimisinin yıkımla sonuçlandığını; rejimlerinin devrildiğini; ilke ve programlarının nefret içinde terk edildiğini görüyoruz. Buna karşılık Atatürk bakımından bunların hiçbirinin söz konusu olmadığını görüyoruz. Tam tersine ölümünden sonraki ilk zaferi, yerine geçecek kişinin kurduğu düzene uygun biçimde belirlenmesi oldu. Bu gerçekleştirilmesi kolay bir şey değil. Devrimle kurulmuş rejimlere bakıldığında, iktidardaki kişinin yerinin, başkaldıran yöneticiler, sadık kalmayan subaylar, sabırsız iktidar düşkünlerince doldurulduğu görülür. Oysa Atatürk öldüğünde, yerine geçecek yeni önderin, sakin huzurlu ve düzene uygun bir biçimde belirlendiğini gördük.

Yalnız bu değil. Bunun ardından çok güç bir savaş dönemi geldi. Yerine gelen yeni önderin, zamanın bütün güçlüklerine karşın, Atatürk devriminin ilkelerini sürdürebildiğini gördük. Sonra da, bana göre birçok bakımdan Atatürk'ün en büyük siyasal başarısını gerçekleştirdiğini gördük. Bu da, 1950 seçimleridir. Bütün bu bölgede ilk kez, bugün bile görülmeyen biçimde, uzun süre iktidarda olan bir hükümetin, bir partinin seçim yaptığını, bu seçimi yitirdiğini ve iktidarı muhalefete devrettiğini gördük. Bu, demokrasinin en yüksek düzeyde sınavdan geçmesi demektir.

Demokrasiden söz edildiğinde birçok felsefe ya da siyaset bilimi bilgileri verilir. Ben İngilizim; biz felsefi, bilimsel açıklamalardan çok uygulanan, yaşama konulan önlemleri severiz. Demokrasi nedir? Çok basit bir ölçü koyacağım: Demokrasi, hükümetlerin seçimle değiştiği bir siyasal toplumdur. Oysa bu bölgede daha sık görülen şey hükümetlerin seçimleri değiştirmesidir. Bence Atatürk'ün en üstün başarısı, ölümünden bunca yıl sonra, yarattığı yeni siyasal toplumun demokrasi açısından en önemli, en belirleyici bu adımı atmış olmasıdır. Bu o zamandan bu yana pek rahat ve kolay olmamıştır kuşkusuz. Ama Türki-

ye'de gerçekleşen şeyi benzer tabana ve deneyime sahip başka ülkelerle karşılaştıracak olursak, bu denemenin çok şaşırtıcı olduğunu görürüz.

ÖO: Sizce Atatürk'ün ilke ve düşüncelerinin, hâlâ bütün Türk toplumunun ülküleri olmakta devam etmesini sağlayan temel öğe ne olmuştur?

LEWIS: Bence bunu bir tek öğe ile sınırlayamayız. Bir çok öğe vardır. Bunlardan biri ve kuşkusuz en önemlisi, ulusal egemenlik ilkesidir. "Özgürlük" sözcüğünün değişik anlamları var. Çoğu kez özgürlük, bağımsızlık anlamında kullanılmaktadır. Bağımsızlık, bir ülkenin yabancı bir gücün yönetimi ya da boyunduruğu altında olmaması demektir. Bu özgürlüğün önemli bir parçasıdır. Ama özgürlüğün tümü değildir. Özgürlük, bağımsızlıktan daha başka bir şeydir. Özgürlük, bir devletin başka devletler karşısındaki yeriyle ilgili olduğu kadar, bireyin devlet içindeki yeriyle de ilgili bir kavramdır. Zamanımızdaki bağımsızlık hareketlerinin pek çoğu yabancı zorbalardan kurtulmayla sınırlı kalmış, onların yerine yerli zorbaları geçirmiştir. Atatürkçülüğün ilkelerinde bu yoktur. Atatürk yalnız Türkiye'nin değil, aynı zamanda Türklerin de özgürlüğünü amaçlıyordu. Bence O'nunla yüzyılımızın bütün öteki devrimcileri arasındaki en temel fark burada yatmaktadır.

ÖO: Sayın Prof. B. Lewis, sizce Atatürk'ün anti-emperyalist düşüncelerinin sömürge ülkelerine ve Batı Avrupa'ya etkisi ne ölçüde olmuştur?

LEWIS: Buna antiemperyalist düşünceler demenin doğru olup olmadığından emin değilim. Her şeyden önce Osmanlı Devleti de emperyalist bir devletti. Atatürk de ilk askerlik görevini son büyük İslam imparatorluğunun bir subayı olarak yaptı. Ama sizin belirttiğiniz ana noktaya katılıyorum. Atatürk iki bakımdan yeni olan bir yol gösterdi: Türkiye I. Dünya Savaşı'nda bir ittifakın üyesiydi. Almanya ve Avusturya-Macaristan gibi iki büyük Avrupalı gücün de yer aldığı bir ittifaktı bu. Bu savaşta ittifak yenildi. Öteki iki devlet savaşı kazananların koyduğu bütün şartları kabul etmek zorunda kaldı. Osmanlı sultanı da aynı şeyi yaptı. O'nun durumu Avusturyalıların ve Almanların durumundan farklı değildi. Onlar kendilerine verilenleri kabul etmek zorundaydılar. Atatürk ise "Hayır!" dedi ve 1918'in yenilen güçleri içinde yalnız Türkiye savaşı kazananların şartlarını kabul etmedi ve bağımsızlığını kazanarak, Türk ulusal amaçlarına uygun olarak, eşit koşullarda bir barış yaptı. Ne Almanya ne de Avusturya bunu yapabildi. O zaman Avusturya ve Almanya'nın başına nelerin geldiğini biliyoruz.

Bu dönem, bugün üçüncü dünya denilen dünyanın ve özellikle İslam dünyasının tümünün yabancı boyunduruğu altına girdiği bir dönemdi. 20. yüzyıl başlarındaki İslam dünyasına bakacak olursak, Orta Asya ve Kafkasya'daki İslam ülkeleri Rus İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Hindistan İngiliz İmparatorluğu'nun, Endonezya Hollanda İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Kuzey Afrika Fransız İmparatorluğu'nun

bir parçasıydı. İslam dünyasındaki son bağımsız devletler Türkiye ile İran'dı. Savaş sırasında İran aşağı yukarı işgal edilmişti. Türkiye parçalanıyordu. Yapılmak istenen barış anlaşması Türkiye'yi bölüyordu. İşte burada da Atatürk bağımsızlığı kazanmanın ve girişimleri yenilgiye uğratmanın örneğini verdi. Bu bakımdan, Atatürk ve kuşkusuz O'nun önderliğinde Türk halkı kendi bağımsızlığını kendi gücü ile kurtarmanın örneğini verdi. Bu bir ulusal kurtuluş hareketiydi. Atatürk bu hareketin önderi ve ekseniydi. Bağımsızlığın kazanılması sadece başlangıçtı. Normal olarak başarılı bir asker için önemli olan askeri zaferdir. Başarılı anti-emperyalistler için önemli olan yabancı boyunduruğundan kurtulmaktır. Onlar ülkede neler olup bittiği ile pek ilgilenmezler. Bence Atatürk'ün gerçek büyüklüğü askeri zaferin bir son değil, yalnızca bir başlangıç olduğunu görmüş olmasıydı. Yabancı boyunduruğuna son verip bağımsızlığı kazanmakla, Türk Devleti'nin bütünlüğü ve bağımsızlığını yeniden kurmakla zafer kazanmadığını, ancak bir fırsat ve bir soluk elde ettiğini gördü. İşte bu fırsatı, bu soluğu kullanış biçimi O'nun gerçek büyük başarısıdır. Aynı zamanda Atatürk ile O'ndan önceki, kendi zamanındaki ve kendinden sonraki bütün öteki devrim liderleri arasındaki farkı yapan husus da budur.

ÖO: Bu başarı, gelişkin ve bir ölçüde demokratik Batı'nın kendisini de etkiledi mi?

LEWIS: Bence hemen görülen etki, Batı'da uyandırdığı saygıydı. Daha önce Türkiye'ye gösterilmeyen bir saygıyı kazandı. Biliyorsunuz, o zamana kadar Türkiye'den 'Avrupa'nın hasta adamı' diye söz edilirdi. Bu deyim önce Kırım Savaşı sırasında bir İngiliz arşiv belgesinde yer alan bir görüşmede Rus Çarı tarafından kullanılmıştı. Saint Petersburg'da İngiliz büyükelçisiyle konuşan Çar "Elimizde bir hasta adam var. Bizim gerekli düzenlemeleri yapmamızdan önce ölmesi kötü olur" diyordu. İngiliz elçisi buna yanıt olarak hastanın iyi bir operatöre değil, iyi bir doktora ihtiyacı olduğunu, gerekli bakım gösterilirse hastanın kurtulabileceğini söylüyordu. Bence İngiliz elçisi haklıydı. Hasta uygun bir bakım gördü ve kurtuldu.

ÖO: Mustafa Kemal'den geldiğini söylemek istediğiniz uygun bakım, Batılı güçlerin uluslararası ilişkilerde kendi tutumlarını yeniden gözden geçirmelerine yol açmış olabilir mi?

LEWIS: Kendi iç yaşamları bakımından değil; ama imparatorlukları açısından kuşkusuz bu etkiyi yaptı. İngiltere, Fransa ya da Hollanda'da büyük bir etkisi olduğunu sanmıyorum. Ama İngiliz, Fransız ve Hollanda imparatorluklarında kuşkusuz çok derin etkileri oldu.

ÖO: Prof. Lewis, şimdi lütfen Türk Devriminin bir başka yanına bakalım, "Ulusal Egemenlik" bayrağı altında gerçekleşen Türk Devrimi'nin İslam dünyasına, İslam dini ile demokrasinin bağdaşırlığını göstermek yoluyla tarihsel bir katkı yaptığı söylenebilir mi?

LEWIS: Evet. Az önce de açıklamaya çalıştığım gibi "Ulusal Egemenlik" kavramının iki değişik anlamı var. Atatürk başka ulusçu liderlerden farklı olarak bunların ikisine de önem veriyordu. Sorun şuydu: Savaş ve ihtilaller yüzünden perişan olmuş ülkede işleyen bir demokrasi kurmak. Biliyorsunuz Türkiye öteki ülkeler gibi yalnız 1914-1918 arasında değil, ondan önce Balkan, ondan sonra da Kurtuluş Savaşları dolayısıyla çok uzun ve ülke için yıkımlı savaşlar içinde kalmıştı. Bir de 1908'den başlayan bir ihtilal vardı. Bu nedenle herhangi bir düzen kurmak çok güç bir işti. Bütünüyle bir kuşak, savaşta yitirilmişti. Bu nedenle Mustafa Kemal'in dünyanın pek çok yerinde etkisi olan bir örnek ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi "Ulusal Kurtuluş" ile "Kişisel Kurtuluş" arasındaki ikileme gelecek olursak, böyle bir ortamda demokrasi kurmak çok güçtür. Demokratik hükümet, demokratik kurumlar tarihinin karmaşık olduğu açıktır; bu görmezlikten gelinemeyecek bir gerçektir. Türkiye'nin son 80 yıl içindeki demokratik gelişimi, örneğin İsveç'inki ile karşılaştırılacak olursa pek güzel görünmez; ama İsveç bu dönemde aynı acı deneyimlerden, aynı sınavlardan geçmedi; aynı güçlükleri yaşamadı. Ama kendi tarihi ile karşılaştırılacak olursa, Türk demokrasi gelişiminin gerçekten parlak bir örnek oluşturduğunu söyleyebiliriz. Başkalarının da bu örneği izleyeceğini umarım. Kimilerine esin kaynağı da olmuştur. Örneğin 1945'e, II. Dünya Savaşı sonuna değin, Türkiye Ortadoğu'da ve başka yerlerde en sık anılan örnekti. Başarılı bir ulusal hareketin önderi olarak Atatürk'e büyük hayranlık duyuluyordu. Bu, demokratik yanından çok ulusalcı yanına duyulan bir hayranlıktı. Çünkü yabancı boyunduruğu altındaki halklar için öncelikli sorun yabancı boyunduruğundan kurtulmaktı. Bundan sonra özgürlüğün ne demek olduğunu keşfetmeye başladılar. Özgürlük, yabancı birinden dayak yemek yerine kendi yurttaşından tekme yemek ayrıcalığı değildir. Özgürlük bu değildir. Bunu öğrenmeleri acı bir keşif oldu.

Son yarım yüzyılda Ortadoğu'da ve daha başka birçok yerde olanlara bakacak olursak, iki egemen ideolojinin belirdiğini görürüz: ulusçuluk ve sosyalizm. Ulusçuluk, Atatürk'ün de başarısından ilk desteği alarak, daha sonra da Hindistan, Pakistan, Endonezya gibi ülkelerdeki başarılı gerçekleşmesinden dolayı çok büyük bir saygınlık elde etti. Sosyalizmin de saygınlığı çok büyüktü. Çünkü Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı'nın muzaffer ortakları arasında yer alıyordu. İngiltere'de savaşı kazanan Winston Churchill hükümetinin seçimleri yitirmesi ve onun yerine sosyalist bir hükümetin gelmesi, pek çok kişiyi sosyalizmin geleceğinin çok parlak olduğuna inandırmıştı. Görüldüğü gibi 1945'ten sonraki iki egemen ideoloji ulusçuluk ve sosyalizm idi.

Bugün ise her ikisinin de çağının geçtiği kanısındayım. Ulusçuluk başarılı olduğu için çağını doldurmuştur: sosyalizm de başarısız olduğu için çağını doldurmuştur; Ulusçuluk başarılı oldu. Ulusçuluğun amacı olan yabancılardan bağımsız olmak hemen her yerde gerçekleşmiştir. Şimdi bu uluslar, bunun bütün sorunları çözemediğini görüp yalnız bir sorunu çözdüğünü, ama başka birçok sorunu da birlikte getirdiğini keşfediyorlar.

Sosyalizm, bunu uygulayan Ortadoğu ülkelerinde hiçbir başarı elde edemedi. Bazı çok sınırlı sonuçlar elde etti: Örneğin kimi Arap ülkelerinde bilimsel sosyalizm, Arap sosyalizmi gibi tartışmalar oldu. Her ikisini de denediler. Sanıyorum çoğu bugün sosyalizmin Arap da olmadığına, bilimsel de olmadığına karar vermiş bulunuyorlar. Ama hâlâ bu yanlış idealizm anlayışından dolayı ekonomileri çok büyük yıkıma uğradı. İşte burada da Türkiye'nin izlenmeye değer bir örnek oluşturduğu kanısındayım: Ulusçuluğu ve sosyalizmin Türkiye'deki türü olan devletçiliği aşan bir ülkede, her ikisi de yerini, özgür bir ekonomi ile özgür bir siyasal toplum arasındaki zorunlu etkileşime bıraktı.

Bugün Türkiye'de aynı zamanda yeni bir ekonomik sınıf oluşturan yeni bir siyasal sınıf var ve bu bir sivil toplum yaratmaktadır. Bu günlerde "sivil toplum" terimi çok sık kullanılıyor. Terim çok moda oldu. Ama "sivil toplum" terimi ile ne kastedildiği açıkça ortaya konulmalı. Sivil toplum asıl olarak gönüllü derneklerden kurulu bir toplumdur. Geleneksel toplumlarda insan doğuştan, bölgeden, kabileden, ırktan ya da dinden ileri gelen, yani bireylerin seçimlerine bağlı olmayan bağlarla birbirlerine bağlanırlar. Bir de insanların devlet zoruyla katıldığı, boyun eğmek zorunda bırakıldığı zorunlu dernekler var. Ama çağdaş "açık" toplumda, bu iki tipin arasında kalan, çok sayıda gönüllü dernekler var. Bunlar, bir programı, bir düşünceyi, bir çıkarı paylaştıkları için özgür istekleriyle bir araya gelen insanların kurduğu derneklerdir: ticari dernekler, okul dernekleri; bilim adamı dernekleri, spor dernekleri vb. gibi bunların ortak özelliği özgür istek üzerine kurulmaları ve üyelerinin özgür istekleriyle bunlara katılmalarıdır.

Erkek ya da kadın olsun –kadın üyelerin önemine ayrıca değineceğim– insanlar, aynı kandan geldikleri için ya da bir otorite öyle istediği için değil, ilgi duydukları için, öyle yapmak istedikleri için bir araya gelmektedirler. İşte sivil toplum olmadan demokrasi olmuyor. Türkiye böyle bir sivil toplum, gönüllü dernekler toplumu geliştirmiştir. Bunun da temelinde Atatürk var. Böyle ortak çıkar ve ilgileri, inanç biçiminde olmayan düşünceleri karşılamak üzere gönüllü dernekler kurma kavramını yaratma yönünde önemli adımlar attı.

ÖO: Böyle bir sivil toplum yaratmanın, ulusal egemenliğe, bireyin kendi toplumsal ortamını belirleme konusunda bireysel özgürlüğe yer

vermeyen eski din anlayışı bakımından taşıdığı önem ne olabilir? Bu, İslam dininin böyle bir sivil toplum yaratılmasıyla bağdaşırlığını göstermesi açısından Mustafa Kemal Atatürk'ün bir katkısı sayılabilir mi?

LEWIS: Genel olarak dinden söz ettiğimizde, yani ister İslam, ister Hıristiyanlık ya da başka bir dinden söz ederken çok değişik anlamları olan büyük bir sözcük kullanmış oluyoruz. Din, değişik insanlar için değişik anlamlar taşır. Şöyle, üç kısa cümleye sığan katı bir anlayışın, bütün dinlerde, kimi insanlarda bulunduğu görülür: "Benim inancım doğrudur; seninki yanlıştır; cehenneme git." Türkçede siz bunu tek sözcükle bile söyleyebiliyorsunuz: "Yobaz!" Her dinde böyle bir anlayışa sahip insanlar vardır. Eğer dinden anlaşılan bu ise, o zaman demokrasiye, sivil topluma ve benzer hiçbir şeye olanak bulunmaz. Böyle bir din zorunlu olarak otoriterdir. Bir ölçüye değin hoşgörülü olabilir. Ayrı inanç sahibi insanlara "Benim üstün, senin de aşağı düzeyde olduğunu kabul etmen ve buna göre davranman koşuluyla sana yurttaşlık haklarının bir bölümünü tanıyacağım. Ama hepsini değil!" der.

Evet, bu da bir tür hoşgörüdür. Eski zamanlarda hiç olmamasından ise, bu kadarının olması daha iyi sayılırdı. Ama 20. yüzyılın sonunda demokrasilerden anladığımız bu değildir. Ama dinin böyle olması zorunlu değildir. Başka türlü olması olanakları da var. Örneğin İslamdan söz edecek olursanız, 1400 yıldan daha uzun bir süreden söz ediyorsunuz demektir. 1 milyardan daha çok insandan söz ediyorsunuz. Birçok ülkeyi ve birçok ırkı içine alan zengin ve çok türlü bir kültürden söz ediyorsunuz. Bu nedenle değişik insanlar için değişik anlamlar taşıyabilir. Bugün İslam adına çok şeyler söylenmekte ve yapılmaktadır; Haçlı Seferleri ne kadar Hıristiyanlığa sığıyorduysa bunlar da İslama o kadar uymaktadır. Her dinin böyle değişik deneyleri vardır. Özel olarak İslam dini örneğine dönersek, İslam dünyasının siyasal tarihinin asıl olarak otoriter olduğunu belirtmek zorundayım. Totaliter değil; diktatörce, despotça, yani sizde kullanılan terimiyle "İstibdad" değil. Bunlar farklı şeylerdir. Ama otoriter olduğu bir gerçek.

Ancak İslam geleneğinde, hatta şeriatın bir bölümünde öyle kimi ögeler vardır ki, sivil toplumla yalnız bağdaşır olmakla kalmaz, ona ulaştırıcı özellik de taşır. Örneğin, İslamın, devlet başkanının kim olacağı anlamındaki egemenlik anlayışına bakalım. Şeriata göre devlet başkanının seçimle belirlenmesi gerekir. Seçimi belirleyen kurallar yoktur.

ÖO: Örneğin şeriata göre devlet başkanı seçiminin belli aralıklarla yinelenmesi koşulu var mıdır?

LEWIS: Hayır, seçime ilişkin olarak belirli bir kural yoktur. Ama devletin niteliğine ilişkin iki ilke vardır: Devlet-uyruk bağı sözleşmeye dayalıdır ve rızaya bağlıdır. Sözleşmeye bağlı oluşu "Bi'ad" terimiyle anlatılmaktadır. "Bi'ad" bir sözleşme, bir pazarlık demektir. Arapça alım-sa-

tım anlamına gelen bir sözcükten türetilmiştir. "Bi'ad" yönetenle yönetilen arasında bir sözleşmedir. Ve belli koşullara bağlıdır. Yönetilenin rızası gereklidir. Uygulamada değil ama, ilke olarak, yani kuramsal olarak İslamda devletin niteliği, sözleşmeye ve rızaya dayalı olmasıdır. Bu ise demokrasinin çok önemli bir parçasıdır. Uygulamada pek gerçekleşmemekle birlikte İslami devlet kavramı içinde vardır ve kullanılabilir. Bana önemli görünen öteki öğe, değişik özelliklerin kabul edilmesidir. İslam şeriatı bunu uygulamış ve farklılıkları kabul etmiştir. Örneğin Sünni şeriatında –Şiilikte değil– dört okul var: Hanefi, Şafii, Maliki veya Hambeli olabilirsiniz.

Bunlar kimi konularda değişik görüşlere sahiptirler. Bir konuda Hambeli yasası bir yanıt vermekte, aynı konuyu Şafii yasası başka bir biçimde yanıtlamaktadır. Kısacası hepsi Müslüman, hepsi Sünni olan, hepsi birbirine saygı gösteren, ama belli noktalarda anlaşmamakta anlaşan dört ayrı okul var. Şafii Hanefi'ye "Sen gerçek Müslüman değilsin" demiyor; Hanefi, Maliki'ye "Sen sapkınsın, sen yoldan çıkmışsın" demiyor. Belli bir sınır içinde farklı düşünme konusunda aralarında anlaşma var.

Gerçek olup olmadığı kesin olmamakla birlikte İslam peygamberine bağlanan bir Hadis var; tarihçi için önemli olan, halkın bunun hadis olduğuna inanmasıdır, yoksa gerçekten peygamberce söylenmiş olup olmaması önemli değildir. Hadis olduğu söylenen bu söz, "Ümmetimde ihtilaf Allah'ın rahmetidir." der. –Türkçesi doğru oldu mu? Ortak kültür temelinden dolayı Arapçadan Türkçeye çevirmek, Arapçadan İngilizceye çevirmekten daha kolay.– Burada anlaşmazlıkların belli ölçüler içinde kabulü ilkesi yer almaktadır. Maliki, Şafii, Hambeli veya Hanefi, ortak bir çerçeve içinde farklı düşünmeyi kabul edebiliyorlarsa, aynı ilke gereğince farklı siyasal görüşlerden insanlar, anlaştıkları bir çerçeve içinde siyasal partiler kurabilir, (farklı düşünebilir) ve birbirine karşıt görüşleri savunabilir demektir. Parlamenter demokrasi gibi yine bir İngiliz buluşu olan ve ülkenizde çok sevilip benimsenen futbolda da aynı ilke var; Aynı kurallara uymak koşuluyla, birbirine saygılı olmak koşuluyla karşı grubu yenmek için elinden gelen her şeyi yapan, oyun bitiminde de çay içmeye giden iki grup insan söz konusu. Demokrasinin de böyle bir kavga gibi anlaşılması gerekir.

ÖO: Prof. Lewis, lütfen, İslamda din adamı sınıfının bulunmayışının, demokrasiyi gerçekleştirme olanağı açısından taşıdığı anlamı belirtir misiniz?

LEWIS: Bu sık sık üzerinde durulan noktadır. Din adamı terimini papazlık anlamında kullanıyorsanız, İslamda din adamı sınıfının bulunmadığı kuşkusuz doğrudur. İslamda "takdis" yoktur. İslamda bir din adamının yapabildiği, ama belli bir eğitime sahip herhangi birinin yapama-

yacağı hiçbir şey yoktur. Ama bence ilahiyat anlamında "din adamı" ile toplum bilimsel anlamında "din adamı" arasında bir ayrım yapmak gerektiğine inanıyorum. Eğer "din adamı" deyince "takdis eden kişi" kastediliyorsa İslamda din adamı yoktur. Hiç olmamıştır. Ve bugün de yoktur. Ama "din adamı" deyimi ile dinsel eğitim almış, belli kurumlarda okuyup diploma almış kendine özgü basamakları bulunan ayrı bir mesleğe mensup kimseler anlatılmak isteniyorsa, o zaman korkarım ki "İslamda ruhban yoktur" saptaması artık doğru değildir. İslamda da bu anlamda ruhban vardır. "Ulema" ruhbandır.

ÖO: Sayın Lewis, bir noktayı hatırlatmak istiyorum. Yanılmıyorsam Atatürk, devrimleri gerçekleştirirken, İslamda ruhban bulunmadığı görüşüne sık sık başvurdu. Bununla İslamda ruhban konusundaki kendi görüşünüzü birleştirerek yorumunuza devam eder misiniz lütfen?

LEWIS: Atatürk, bildiğiniz gibi, laik bir devletten yanaydı. "Laik" sözcüğü Fransızcadır; İngilizcede kullanılmamaktadır. İngilizcede "seküler" demeniz gerekir. Ne yazık ki yanıltıcı olabilmektedir. Çünkü "laik", din karşıtı demek değildir; devlet ile dinin birbirinden ayrılmasıdır. Oysa İngilizce "seküler" sözcüğü hem "dinle ilgili olmayan" şey anlamına, ama hem de kimi zaman "dine karşıt" anlamına gelebilmektedir. Ben İngilizce konuşurken böyle bir karışıklık ortaya çıkabilir kaygısı aklıma geliyor. Ama durumu açıklamış bulunuyorum.

Atatürk dinle devletin ayrılmasını amaçlıyordu. Kanımca Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de dinle devleti ayırmak isteyenler bunu her iki kurumun da yararına olduğu için yaptılar; yalnız birinin yararı için değil. Eğer bu ikisi bir araya gelirse, bundan iki büyük tehlike doğmaktadır. Birincisi, devlet erkini kullanan din adamlarının kendi görüşlerini topluma dayatmaları tehdididir. İkincisi ise politikacıların din alanına karışmalarıdır. Bunların ikisi de kötüdür. Hem devlet hem de din bakımından kötüdür. Devletle dinin ayrılması düşüncesi, bunların ikisinin de yararı için bulunmuş yoldur. Bana göre Atatürk'ün laiklik ilkesini getirmekle amaçladığı şey buydu: Devleti belli bir programı olan din adamlarının müdahalesinden, dini de yine belli programı olan politikacıların müdahalesinden korumak. Devlet ve din toplumdaki iki büyük güçtür. Bu nedenle birbirini kullanmalarının önüne geçilmesi daha uygun düşer.

ÖO: Atatürk'ün "demokrasinin ilkeleri" konusundaki anlayışıyla ilgili olarak bir soru soracağım. Eğer yanılmıyorsam Atatürk "baskıya karşı direnişin özgürlük kavramının bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bunun önemi üzerinde durur musunuz? Çünkü eğer yine yanılmıyorsam, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi "baskıya karşı direniş hakkı"nı özgürlük kavramının bir parçası olarak kabul etti. Oysa Mustafa Kemal'in daha gençlik yıllarından baş-

layarak "baskıcı yönetime karşı direniş"i özgürlük kavramı içinde saydığını görüyoruz. Bu gözleme katılır mısınız?

Lewis: Kuşkusuz "baskıcı yönetime karşı direniş" demokrasinin temelidir. Demokrasi ile baskıcılık birbiri ile bağdaşamaz. Eğer demokratik bir toplumda baskıcı biri çıkacak olsa, baskıcılığa karşı direnmek demokratik toplumun ödevi olur. Sorun, demokratik toplumun özgür istenci ile bir baskıcıyı seçtiği zaman ortaya çıkmaktadır. Örneğin Almanya'da Alman halkının özgür, dürüst, demokratik bir seçimle Hitler'i seçmesinde bunu gördük. Hitler demokratik yollarla iktidara gelmişti. Ama Hitler gibi insanlar için demokrasi tek yönlü olan bir yoldur. Onlar iktidara gelmek için demokrasiyi kullanmak isterler. Ama demokrasiyi, kendilerini iktidardan uzaklaştıracak bir düzen olarak kabul etmek, böyle bir şeye izin vermek istemezler. Sonuç olarak demokrasinin saptırıldığını görürüz. Bu, özellikle tehlikeli bir durumdur. Çünkü demokratik bir temeli vardır. Bu tehlikenin, dünyanın bir çok yerinde ortaya çıktığını ya da çıkma olasılığı bulunduğunu görüyoruz.

ÖO: "Baskıya karşı direniş" hakkının özgürlük kavramına katılması, seçim yoluyla baskıcı bir yönetimin ortaya çıkmasını önleyecek bir güvence olabilir mi?

Lewis: Hayır, bunun güvencesi yoktur. Politikada hiçbir şeyin güvencesi olmaz. Güvenceleri anayasaya yazabilirsiniz. Ama garantilerin bile genel olarak insanlar tarafından işletilmesi gerekir. Az önce geleneksel İslam ilkelerinden söz ediyordum. İslamda "günah işleyen hükümetlere" karşı da hükümler var. Gerçi çağdaş siyaset kavramı olan "baskıcı hükümet" deyimi kullanılmıyor, ama "ezinç" (= zulüm) terimi kullanılıyor. "Ezinç" (= zulüm) baskıcılık demektir. "Ezinç" Tanrı istencine aykırı davranmak, yani kötü davranmak demektir. Şeriat yasasına göre uyruğun ödevi, yöneticiye "baş eğme" (itaat)tir. Bu, dinsel bir ödevdir. Ama aynı zamanda günah oluşturan buyruklara uymama ödevi de vardır. "Yaratana karşı yaratılana uyulmaz!" kuralıdır bu. Burada devletin üzerinde olan bir yasa bulunduğu ilkesi karşısındayız. Dinsel terimlerle buna "ilahi yasa" diyebilirsiniz, ya da çağdaş siyaset terimleriyle "anayasa ilkesi" diyebilirsiniz. Ama ilke aynıdır; yöneticinin de uymak zorunda olduğu bir yasa var demektedir.

ÖO: Atatürk'ün eğitim alanında yaptıkları üzerine ne düşünüyorsunuz? Eğitimi aynı zamanda ekonomik gelişmenin bir kaldıracı olarak kullanmasının önemi konusundaki görüşünüz nedir?

Lewis: Önce olumlu yanlarından mı, yoksa olumsuz yanlarından mı başlayayım?

ÖO: Nasıl uygun bulursanız.

Lewis: Olumlu yanlarından başlayayım. Bir adım geriden başlaya-

rak belirteyim ki başka birçok konuda olduğu gibi eğitim alanında da Atatürk kendinden öncekilerin başlattığı işleri sürdürdü. Atatürk gerçekten büyük bir insandı; başarılarından dolayı ona çok büyük bir hayranlık duyuyorum. Ama Atatürk bir yokluktan ortaya çıkmadı. Türkiye'de oldukça gerilere giden bir çağdaşlaşma hareketi ve bir demokratikleşme hareketi vardı. Özgürlük, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi alanlarda bir gelenek başlamıştı. Atatürk'ün üzerine yapı kuracağı bir şey vardı. Eğitim alanı için de aynı şey geçerli. 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Türkiye'de eğitim alanında çok büyük bir hareket vardı. Atatürk güzel bir temel üzerine yapı kuruyordu. Haklı olarak "baskıcı" (müstebit) ve benzeri nitelemelerle anılan Sultan Abdülhamit Türk eğitimi için çok şey yapmıştı. Ülkenin her yanında birçok ilkokul, lise vb. açtırmıştı.

ÖO: Bu soruya ilgili küçük bir soru sormak üzere araya girebilir miyim? Cumhuriyet döneminin eğitim alanında yaptıkları ve yapmayı amaçladıkları ile Sultan Abdülhamit yönetiminin yaptıkları arasında bir nitelik farkı var mıdır?

LEWIS: Kuşkusuz arada bir yön farkı vardır. Ama temel bir takım alanlar da vardır; örneğin imparatorluk matematiği ile cumhuriyet matematiği arasında fark yoktur. Bir imparatorluk okulunda İngilizce ya da Fransızca öğrenmekle cumhuriyet okullarında bunları öğrenmek arasında fark yoktur. Kimi bakımlardan evet, aralarında çok büyük farklar var, ama eğitimin temel konuları açısından bakıldığında bunların imparatorluk zamanında hazırlanmış olduğunu görürüz. Atatürk yeni eğitim düzenini bu temel üzerinde kurdu. Bu temel Atatürk'ün yeni bir siyasal seçkinler kadrosu yetiştirmesine de yardım etmiştir. Seçkinler, çağdaş dünyaya duyarlı olan ve bu dünyayı kurabilecek yetenekteki insanlardır. Ne kadar büyük olursa olsun tek başına bir insan böyle bir dünyayı kuramaz.

Atatürk bir ölçüde eğitim yoluyla, bir ölçüde yeni bir toplumun kurulmasını sağlayan ekonomik önlemlerle Türkiye'de, çağdaş bir devleti işletebilecek, demokratik bir toplumu yaratıp yürütebilecek ve çağdaş bir ekonomiyi kurabilecek yeni bir insan grubu yarattı. Atatürk'ün en önemli devrimlerinden biri de, bu sürece ulusun o zamana değin göz ardı edilmiş olan yarısını, yani kadın nüfusu katması olmuştur. Biliyorsunuz 1920'lerde Atatürk sık sık bunun önemini vurgulamıştır: "Görevimiz çağdaş dünyaya ulaşmaktır" "Nüfusumuzun yalnız yarısını çağdaşlaştırmakla çağdaş dünyaya ulaşamayız!" Kuşkusuz bununla kadın nüfusun göz ardı edilmemesi gerektiğini anlatmak istiyordu. Batı dünyasında kadınların toplumsal durumu erkeklerinkine eşit olmaktan uzak idiyse de dünyanın başka yerlerine oranla çok daha yüksek düzeyde olduğuna kuşku yoktu. Bence Batı'nın dünyanın öbür ülkelerine

oranla çok daha gelişkin durumda olmasının ana nedenlerinden biri budur. Çünkü nüfusun her iki kesiminin bu yaratıcı, kurucu sürece katılmasını elde edebilmişti. Bence Atatürk'ün bir devlet adamı olarak görüş ufkunun çok dikkate değer yanı da bunu görmüş olmasıdır. Her bakımdan eski düzenin bir parçası, bir "Osmanlı Paşası", bir asker olmasına karşın bunu gördü, anladı ve çağdaşlaşma sürecini tamamladı. Gerçi süreç henüz tamamlanmış değil. Ama Atatürk bu tamamlama sürecini başlattı. Kadınları bu sürece katmakla ülkeyi çok büyük ölçüde zenginleştirdi. Ve benzer sorunları olan bütün başka ülkelere bir örnek ortaya koydu.

Dürüstlük gereği olarak Atatürk'ün eğitim programının olumsuz bir yanını da belirtmek isterim: Anlaşılabilir bir şeydir ama başarılı bir devrimden sonra geçmişle bağları kesmek istedi. Ben bunun biraz aşırı hızlı olduğunu düşünüyorum. Dil alanında bile öyle. Gerçi dilde de devrim değil, ama bir düzeltim yapmanın zorunlu olduğunu kabul ediyorum. Osmanlı'nın son dönemlerinde dil çok yapaylaşmıştı.

ÖO: Örneğin Tevfik Fikret'i hemen kimse anlamıyordu.

LEWIS: Bugün bence bir ulusun geçmişinden koparılması yazık olmuştur. Bir İngiliz çocuğunun 16. yüzyıl yazarı Shakespeare'i okuması, bir Türk çocuğunun 50 yıl önce yazan Türk yazarını okumasından daha kolaydır. Bence bu üzülünecek bir durumdur.

ÖO: Bu noktadaki görüşünüzü açıklamanız için bir istatistik bilgisini bilginize sunabilir miyim? Eğer yanlış bilmiyorsam Cumhuriyet kurulduğu sırada Türkiye nüfusunun yalnız %9'u, kadın nüfusun ise %1'den daha azı okuryazar idi. Bu istatistiksel olgular karşısında geçmişle bağların kesildiği konusunda ne düşünürsünüz? Çünkü nüfusun hemen tümüne yakın kısmı okuma yazma bilmiyordu.

LEWIS: Evet bu doğru. Yazı Devriminin son derece değerli olduğunu kabul ediyorum. Yazı Devrimi konusunda hiçbir eleştirim yoktur. Bunu %100 kabul ediyorum. Bunun ülkeyi ve toplumu çağdaşlaştırmada çok büyük yararı olduğunu düşünüyorum. Osmanlı yazısı çok güçtü. Tıpkı İngilizcede olduğu gibi sözcüklerin yazılışı başka, okunuşu başkaydı. Yazı devrimi konusunda hiçbir eleştirim, hiçbir yakınmam yoktur. Ama, örneğin Eğitim Bakanlığı'nın Türkçesi nasıldır?

ÖO: Milli Eğitim Bakanlığı.

LEWIS: Eskiden buna Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi deniyordu. Bunun çok aşırı olduğunu kabul ediyorum. Bunun Tanzimat ve sonrasında gelen aşamaları var. Ama Maarif Vekâleti'ne gelindiğinde artık bunun yeterli olduğunu düşünüyorum. Maarif'ten eğitime geçmek... Yeni sözcüklerin bir bölümü ilk bakışta anlaşılabiliyor. Ama kimileri anlaşılmaz şeyler. "Eğitim"in ne demek olduğunu bilmiyorsanız tahminle çıkarmanıza olanak yoktur. Başka örnek; "nokta-i nazarından" yerine

"bakımından" dediğimizde de sorun yok. Herkes "bakımından" sözcüğünün ne demek olduğunu hemen anlar.

ÖO: Bir de "nıkat-i nazar" dendiğini düşünün, bunu kim anlayabilir?

LEWIS: Evet, evet bunu kabul ediyorum. Arapça güçtür. "Maarif" de çoğuldur, kuşkusuz. Hayır, ben Dil Devriminin kötü olduğunu söylemiyorum. Tersine Dil Devrimi de zorunluydu. Ama çok ileri götürüldüğünü sanıyorum.

ÖO: Sayın Prof. Lewis, sizce Atatürk'ün düşüncelerinde ve eylemlerinde "barış"ın yeri neydi?

LEWIS: Barış, Atatürk'te yalnızca bir kavram olarak kalmadı. Bu alanda çok şey de yaptı. Önce 1923'teki durumu göz önüne alın: Karşınızda büyük bir zafer kazanmış, mesleği askerlik olan bir insan var. Batılı sömürgecileri kovmuş, Yunanlı işgalcileri def etmiş; sorumuz şudur: Kendisine çekici gelebilecek çok şey vardı. Hemen güneyde Osmanlı'nın yitirdiği ve karışıklık içinde bulunan iller vardı. Suriye'deki Fransız, İrak'taki İngiliz mandaları iyi işlemiyordu; birçok sorunu vardı. Güney'deki bu Osmanlı illerini yeniden ülkesine katmak Atatürk'e çekici gelebilirdi. Doğu'da Rusya karışıklık içindeydi; Rus İmparatorluğu yıkılmış durumdaydı; devrim ve iç savaş içindeydi. Enver Paşa'nın yaptığı gibi Doğu'ya yönelmek ve Azerbeycan'ı, Özbekistan'ı vb. içine alan daha büyük bir Türk birliği kurmaya kalkışmak da Atatürk'e çekici gelebilirdi. Batı'ya yönelebilirdi; Batı'da çok uzaklara değil, kendi doğum yerine, Selanik'e bakabilirdi. Yunanistan yenilmiş, Yunan ordusu yıkıntı içindeydi. Biraz daha ilerlemek ve Balkan Savaşı'nda olanları tersine çevirmek çok çekici görünüyordu. Zafer kazanan askerin, daha zafer sürüyorken "Hayır! Burada duracağız!", "Milli Misak sınırlarını tanıyoruz; artık serüvenlere yer yok, yurtta yapacaklarımız var!" demesi olağanüstü bir davranıştır.

ÖO: Artık eski Osmanlı topraklarını geri alma iddiası yok.

LEWIS: Evet; artık askeri serüvenler yok. Yurdumuzda yapacak işlerimiz var. Bu ülkeyi yıkıntılardan kurtarıp yeniden kurmak zorundayız. İşte yalnız bir asker değil, zafer kazanmış başarılı bir asker olarak "Artık yeter!" demesi, bence Atatürk'ün en olağanüstü başarılarından biridir. Üniformasını çıkarıp sivil ceketini giymesi, bu giysi değişimi, bir kişisel tutku olmayıp, çok büyük önemde şu simgesel anlamı taşıyordu: "Askeri aşama bitmiştir. Şimdi yurdu onarıp yeniden kurmamız gerekiyor" demek istiyordu.

Bence bu, Atatürk'ün barışa ilk ve en önemli katkısı olmuştur. Bundan sonrasına bakalım: Komşularımızla iyi geçinmemiz gerekir. Eğer barış istiyorsak komşularımızla barışık yaşamalıyız. Türkiye'nin komşuları kimlerdir? Bunların bir bölümü kırgın, küskün eski uyruklardan

oluşuyordu; bir bölümü ise yeni düşmanlardı. İhtilal ve savaştan yeni çıkan bir ülke için hiç de umut verici olmayan bir komşular topluluğu! Burada da Atatürk, Türkiye'nin bütün komşularıyla şaşırtıcı bir ölçüde, en azından iyi, ama çoğu kez dostça ilişkiler kurmayı başardı. Sıfırdan değil, sıfırın bile altından başlayarak bunları yapması, Atatürk'ün barış alanındaki iki büyük başarısıdır.

ÖO: Prof. Lewis, sizce Atatürk'ün düşüncelerinin ve eylemlerinin Türk ulusu için, geri kalmış ülkeler için ve genellikle dünya için kalıcı öğeleri nelerdir?

LEWIS: Özgürlük ve barış! Bence Atatürk'ün kalıcı söyleminin özü bu iki sözcükle özetlenebilir. Özgürlükle, yalnız yabancı boyunduruğundan siyasal bağımsızlığı değil, kendi ülkesinin insanları için de özgürlük sağlamayı anlatıyordu. Barışla da, kendisinin dediği gibi, hem yurtta, hem de dünyada barışı anlatıyordu.

ÖO: Sayın Prof. Lewis, size çok teşekkür ederim.

MİHAİL GORBAÇOV
Eski SSCB Devlet Başkanı

Sayın Mihail Gorbaçov ile Moskova'da,
Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği görevlisi çevirmen aracılığıyla,
Gorbaçov Vakfı Merkezi'nde.

20. yüzyılın başında yeni bir uygarlık projesi arayışında olan dünya hemen aynı yıllarda iki devrime birden tanık oldu: Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki Türk Devrimi ile Lenin'in önderliğindeki Sovyet Sosyalist Devrimi. Mustafa Kemal, daha yolculuğunun başlarında kendisine "Adımızı kayalım, kapitalist miyiz, sosyalist miyiz, adımızı bilelim!" diyenlere "Efendiler, değişmelerin değişmez ve durağan kuralları yoktur. Bir topluma mutluluk getiren bir sistem bir başkasına yıkım getirebilir. Onun için biz benzememekle ve benzetmemekle övünmeliyiz; kendimiz olmalıyız; kendi gerçeğimizi kendi içimizden çıkarmalıyız!" yanıtını veriyordu. Bu temel yaklaşımından dolayı gerçek bir uygarlık projesi değerinde olan kurduğu Cumhuriyet, iyi niyetli bütün uygar insanlığın beğenisi eşliğinde 75. yıldönümünü kutladı. Oysa Lenin, 19. yüzyıl düşünürü Karl Marx'ın kuramını Rusya'da uygulamaya koymayı amaçlamakla, Sayın Mihail Gorbaçov'in dediği gibi, "toplumunu bir kuramın cenderesine sokmak gibi bir insanlık suçu işliyordu".

Perestroyka *adlı ünlü yapıtında Sovyetler Birliği'nin "kuramı dogmalaştırıp, özgür düşünceyi boğup birey kişiliğini sildiğini, uşaklığı ve dalkavukluğu özendirdiğini" söyleyerek bu sistemin 75. yaşına ulaşamadan yıkılışını ilan eden ve böylece 20. yüzyılın bitiminde insanlık tarihinin en önemli bir dönüm noktasına yön veren Mihail Gorbaçov, Moskova'daki Gorbaçov Vakfı Merkezi'nde bize ayırdığı bir saati aşkın görüşmede, Atatürk Devriminin özgürlüğü temel alarak bireyliğe gereken değeri vermesinin yaşamsal önemini vurguladı.*

"ATATÜRK HİÇBİR ŞEYİ DOGMA OLARAK KABUL ETMEDİ"

ÖO: Sayın Mihail Gorbaçov, Atatürk'ün ölümünün 60. yıldönümü, kurduğu cumhuriyetin de 75 yıldönümü dolayısıyla sizin Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine görüşlerinizi almak için yaptığımız bu görüşme talebini kabul ettiğiniz için size içtenlikle teşekkür ediyoruz. Sayın Gorbaçov, siz 20. yüzyılın çok önemli bir dönüm noktasına yön veren bir şahsiyetsiniz. 1986'da yayınladığınız Perestroyka adlı kitabınızı yayınlandığı yıl hemen inceledim. Orada dikkatimi çeken bir saptamanız vardı. "Biz kuramı dogmalaştırdık, özgür düşünceyi boğduk, bireyliği sildik. Bu nedenle bugünkü Sovyet toplumunun tüm yönleriyle demokratikleştirilmesi zorunludur" diyordunuz. Bu ister istemez beni M. Kemal Atatürk'ün stratejik tutumuyla bir karşılaştırma yapmaya yöneltti. Atatürk Kurtuluş Savaşını başlatırken diyordu ki, "Bireyler düşünen varlıklar olmalıdır. Bireyler düşünen varlıklar olmazsa, bir toplumu, iyiye de kötüye de herkes yöneltebilir. Onun için biz özgürlüğü temel alıyoruz." Atatürk öldükten 60 yıl sonra bugün hâlâ Türk toplumuna hedefler gösterme, liderlik etme fonksiyonu devam ediyor. Acaba bu durumda Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimleri için izlediği bu stratejinin payı olabilir mi, bu konudaki görüşlerinizi bize lütfeder misiniz?

GORBAÇOV: Aynı anda birkaç soruyu ortaya koydunuz. Ben de sadece Türkiye tarafından değil, dünya kamuoyu tarafından da kutlanacak olan Cumhuriyet'in 75. yıldönümü ve Atatürk'ün ölümünün 60. yılında Rusya'da Türkiye hakkında konuşulanları anlatacağım. Konuşmama Çarlık Rusyası döneminde başlayan ve Sovyetler Birliği döneminde devam eden ilişkilerimizin tarihine değinerek başlamak istiyorum. Bu tarih son derece zengindir.

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihi, yaşanan savaşlar ve birçok farklı olaylarla zenginleşen ve yüzyıllarla ölçülen bir tarihtir. Ama Türk Devleti'nin de yazgısının belirlendiği dönem olan I. Dünya Savaşı sırasında Sovyet Devleti'nin yabancı devletler karşısında kendini ortaya koyma çabaları, ilişkilerimizde kendine özgü dönemler oluşturmuş ve yaşanan bu ortak dönemler halklarımızı birbirine yaklaştırmıştır. Sovyet hükümetinin, yanlış ya da doğru, kendi halklarını korumaya çalıştığı bu dönemde, dağılan Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerinde, halkın maddi ve manevi her türlü desteğini alan Türk güçleri de Türk Devleti'nin korunması için canını ortaya koymuştur. Bunun en açık örneği, sonradan Kemalizm olarak adlandırılan Atatürk ilke-

sinin ortaya çıkışıdır. Bu, atalarımızın verdiği mücadelenin aynısıdır. Böyle bir dönemde ülkelerimiz arasında yaşanan temaslar son derece doğal olarak ortaya çıkmıştır.

Genç Sovyet Rusya'sı emperyalist saldırganlara cevap vermeye çalışırken Mustafa Kemal ve yandaşları da Türkiye'nin parçalanmasını önlemek için çabalıyordu. Bu tür benzer olaylar Türk ve Rus halkının yazgısında büyük bir önem taşır ve bu önem bugün de sürmektedir. Bu birinci nokta. İkinci olarak ilişkilerimizin genişlemesi kolay bir süreç değildi. İki ülke arasında zor dönemler yaşandı. Hayat her zamanki gibi bir şeyleri alıp götürdü. Bizler iki komşu ülkeyiz. İşbirliğimiz için olanaklar sağlamamız gerekiyor. Bugün söz konusu işbirliğinin sağlanmasından kendi adıma son derece mutluyum. Bu dönem Sovyetler Birliği'nin son yıllarından başlayarak günümüz Rusya'sına kadar ulaşmıştır. Bu sermayenin boşuna harcanmamasını ve değerlendirilmesini istiyorum.

Atatürk'ün, halkın var olma hakkına, seçim hakkına, hükümeti kurma hakkına sahip olduğu takdirde ülke ve devletin daha da güçlü olacağı görüşünü paylaşıyorum. Gerçekten de bunlara sahip olan insan köle değil, tam anlamıyla bir yurttaş olacaktır. Yeniden yapılanma (Perestroyka) döneminde neleri savunuyorduk, gözden geçirelim. O yıllarda halkımıza şunları söylüyorduk. Dünyanın en eğitimli, en zengin kültüre sahip, sorunlara çözüm bulma yeteneği olan halk, sıkı denetim ve baskıcı yönetim altında kalamaz. Bunların hepsinin demokrasi ile bütünleşmesi gereklidir. Bu görüşlerin, düşüncelerin demokrasi ve özgürlük olmaksızın meyva vermesi olanaklı değildir. Perestroyka'nın en önemli ilkesi buydu. Atatürk'ün ortaya koyduğu ilkeler, yeni dönem Rusya'sında uygulanan ilkelerle bağdaşmaktadır.

ÖO: Sayın Gorbaçov Atatürk'ün herhangi bir teoriyi dogma olarak kabul etmemekle, demokrasiye önemli bir katkıda bulunduğunu zannediyorum. Buna bir örnek vermek gerekirse, örneğin altyapı, üstyapı ayrımı yapmaksızın toplumun bir bütünlük olduğunu görmesi ve eğitimi toplumsal, ekonomik, demokratik gelişmenin önemli bir kaldıracı olarak kullanmayı başarmış olmasını belirtebilirim. Acaba bu yoruma katılır mısınız? Bunu önemli buluyorsanız bu noktada neler söylersiniz?

GORBAÇOV: Bu günlerde bana sıkça yöneltilen bir soruyla ilgili görüşümü size aktarmak istiyorum. Ben kimim? Komünist mi? Sosyal Demokrat mı? Liberal mi? Şunu belirtmek isterim ki, bence liberalizm ile sosyalizmi karşılaştırmamız büyük önem taşımaz, tıpkı Hıristiyanlık ile demokrasiyi karşılaştırmak gibi. Perestroyka yıllarında çalışmalarımıza yön veren bir güçlüktür. Öyle bir döneme geldik ki, artık gelecek için seçim yaparken "kapitalizm mi yoksa sosyalizm mi?" diye düşünmemeliyiz. Bana göre büyük bir sentezin vakti gelmiştir. Gelecekte bizim gereksinimimiz olan özgür insanlardır. Bu insanların toplumsal ve ya-

ratıcı faaliyetlerde bulunması gerekir. Bu, özgürlüğe, liberal değerlere bağlı bir şeydir. Hayat, gerçek zamanda, gerçeklerle dolu bir tarih ve ülkede, gerçek problemlerle bir arada akıp gitmektedir. İnsanın geleceğe inanması için siyasetin, ekonominin ve sosyal alanların somut ve gerçekçi bir ortam yaratması gerekir. Bunun için sosyalizm, Hıristiyanlık, İslami değerler kaçınılmazdır. Çünkü bunlar, insanda manevi değerlere karşılık gelir. Bu değerler, insana insan olması için yardım eder. Bu değerler toplumda birer inşaat malzemesi rolünü oynamaktadır. Bu nedenle de gelecekteki toplumu demokrat, özgür, başka halklara açık bir toplum olarak görüyorum. Gelecekle ilgili yorum yaparken benim için önemli olanlar bunlardır.

ÖO: Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kapitalizm, dünyaya sanki kusursuz bir rejimmiş gibi bir propaganda ile egemen kılınmak isteniyor. Oysa Atatürk ekonomik politikası ile hem devletin doğrudan doğruya ekonomide görev almasının demokrasinin gereği olduğunu, ama hem de bu görevin hiçbir zaman bireyin yerine devleti koymak ölçüsüne varmaması gerektiğini, devletin kendi etkinlikleri ile bireyin yerini almaya kalkışmaması gerektiğini görüyordu. Bunun pratikte başarısını da kanıtladı. Yani devleti fiilen ekonomik üretimle ilgilendirdi, ama bunu bireysel girişimi boğacak dereceye vardırmamayı da başardı. Şimdi tek yanlı olarak ekonomik düzen bakımından kapitalizmin kusursuz olduğu gibi bir propaganda bombardımanının, dünya barışını ve doğrudan doğruya demokrasiyi tehdit edip etmeyeceği ve buna karşı Atatürk'ün izlediği ve başarısını da kanıtladığı yöntemin bir üçüncü yol olarak karşımızda bulunup bulunmadığı konularındaki görüşünüzü sorabilir miyiz?

GORBAÇOV: Atatürk neden haklıydı biliyor musunuz? Her teori, modellerle ve tezlerle suç işlemektedir. Bu modeller, gerçek hayata empoze edilmektedir. Komünistler, Lenin ve Bolşevikler olumlu sloganlarla geldiler: "Toprak köylüye, fabrikalar işçiye, kölelere özgürlük, halklara barış!" Bunu elde etmek için de diktatörlük yolunu seçtiler. Bu ise totaliter düzen ile sonuçlandı. En önemlisi, halkı önceden hazırlanmış şemaya itmemektir. Bunlar, günah sayılır. Onlar üzerlerinde belirli bir dönemin beyaz sayfasını taşımaktadırlar. Biz ise, geleceği konuşuyoruz. Toplumların bir yönü olmalı. Toplum, onu memnun edecek hayatı kurmalı. Her ülke, her halk bir gün buna sahip olacaktır. Tabii ki bu olay, her ülkede farklı olabilir. Zira her ülkenin, her halkın kendine özgü bir tarihi, kültürü ve düşünce yapısı vardır. Liberal değerleri, sosyal değerleri, ya da İslami değerleri olan yönler vardır. Bunlar, sadece değişik yönelişlerdir. Sonrası ise, toplumun yaşamıdır. Toplum ise, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıyı oluşturur.

Ek sorunuza yanıt olarak şunu söylemek istiyorum. Atatürk'ün düşüncesi ile bu konuda ortak yanlar vardır. Atatürk belli bir şeyi kendisine

dogma olarak kabul etmemiştir. Atatürk yeni ve genç bir topluma belli bir yön vererek, kendine özgü bir yolda yürümesini değil, toplumun istediği bir rejimi bulmasını istiyordu. Toplumu belli bir yöne itme gibi bir eylemi Bolşevikler düzenledi. Onlara göre bu yön doğruydu. Gerçekte Bolşevikler toplumu komünist model içine soktular. Bu komünist model, totaliter rejimin oluşmasına ve devrim ilkelerinin yok olmasına neden oldu. Halk bu ilkelere inanmıyordu. Bu konuda Mustafa Kemal Atatürk, akıllıca davrandı, ancak zamanı yetersizdi. Yaptıkları onun ne kadar büyük bir insan olduğunu gösteriyor. Atatürk'ün mirasına saygı göstermeye değer. Zira onun ilkeleri sadece Türkiye için değil, bugün karşımıza çıkan problemlerin çözümünde de önemini yitirmemiştir. Atatürk düşüncesi yaşlanmadı. O sadece geçmiş değil, aynı zamanda gelecektir de.

Bence Atatürk'ün bu ilkeleri günümüzde daha da günceldir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Sovyetler Birliği'nde totaliter rejime son verilmesi, komünizmin yenik düşmesine ilişkin kınamalar faydasız kınamalardır. Aslında yenik düşen sosyalizm değil, Sovyetler Birliği'nde uygulanan totaliter, dikta modeli idi. Herhangi bir ülkenin refahı için liberal değerlerin yanı sıra sosyal değerlere de ihtiyaç vardır. Bugün yaşanan olaylar Atatürk'ün derin düşüncelerini bir daha onaylıyor. Devletin ekonomiden tamamen çıkarılması önemli değil. Daha doğrusu eğer biz ekonomiyi ve devleti demokratik olarak görüyorsak, vatandaşın serbest çalışmasına ve birçok girişimlerde bulunmasına olanak sağlamak istiyoruz demektir.

Fakat diğer taraftan belirli ve değişik çıkarları olan bir toplumun kendi istekleri vardır ve bunun için de bir uyum sağlanması gerekiyor. Bu uyum sağlanmadığı takdirde toplumsal patlama meydana gelebilir. Böyle bir durumda da devlet seyirci kalamaz. Burada devlet dengeleyici rolünü oynamalı. Bu komutu veren, diktatör bir devlet değildir. Bu sadece toplumun çıkarlarını düşünen bir devletin dengesidir. İşte bu konu bugün ABD, Batı Avrupa ve bütün dünyada konuşuluyor. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'da kısa bir zamanda reformlar yapılmasını isteyen kişiler sadece düş görüyorlardı. Son dönemlerdeki gibi Kiriyenko hükümetinin politikasını takip ettiğimiz zaman devletin ekonomideki rolünün arttığını görürüz.

Her bir devlette genişleme süreci yaşanıyor. Devletin, toplumu pazar ekonomisine hazırlama tarzı vardır ve bugün hâlâ eski sistemle çalışmak isteyen ve bundan vazgeçemeyen devletler ekonomik alanda büyük kayıplara uğruyorlar. Çünkü onlar bir takım girişimlere engel oluyorlar. Fakat toplumun girişimi ile devletin iyimserliği arasında bağlantı sağlanırsa devlet bundan daha kârlı çıkar. Önemli olan dengeyi sağlamak. Bu denge sağlanmadığı halde devletin ekonomiye aşırı derecede müdahale ettiği yolunda suçlamalar ortaya çıkabilir. Şunu bir kez daha tekrarla-

mak istiyorum: Her ülke kendine özgü ekonomik ilerleme aşamasına sahiptir. Bunlar hiçbir zaman aynı olamaz. Almanya'da, Türkiye'de ve Rusya'da bunlar hep farklıdır. Türkiye'de Özal döneminde yapılan farklı, bugün yaşanan reformlar ise daha farklı. Birçok alan özelleştirildi ve bu özelleştirmenin daha mantıklı olduğu kabul edildi. Özelleştirme, vatandaşlara birçok girişimde bulunma imkânı sağladı. Aynı zamanda da ekonominin büyümesini sağladı. Hayat devamlı hareket içindedir. Bana göre bir devlete onun toplumunun yaşadığı ortam açısından bakmamız gerekiyor.

ÖO: Sayın Gorbaçov, şu anda dünyada bir propaganda bombardımanı var: "Devlet ekonomi alanında ne yaparsa mutlaka kötü yapar." Bu bir dogmaya dönüşüyor zannediyorum. Bunun gerek ulusların iç barışı gerek uluslararası barış bakımından bir takım olumsuz sonuçları olmaz mı?

GORBAÇOV: Her dönem için ve her zaman somut olarak konuşmak gerekiyor. Evet bugün yaşanan reformlar döneminde devletin rolü daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zaman geçtikçe toplum daha çok deneyim elde ediyor. Pazar kurumları daha fazla faaliyet gösteriyor. Vatandaş bu ortamda daha inanç ile yaşamaktadır. Böyle olduğu zaman devletin rolü azalıyor. Ekonominin hızla büyüdüğü bir dönemde ekonomi aniden krizle karşı karşıya kalıyor. Bu dönemde devlet daha kararlı davranmaya çalışıyor. Bu nedenle de devletin rolüne dogma olarak bakmamak gerekiyor.

ÖO: Sayın Gorbaçov, Atatürk 1930'larda uluslararası ilişkilerin barışa yönelmesi için saldırgan amaçlı silahların yasaklanması yolunda bir uluslararası antlaşma önerisinde bulunmuştu ve kendisi "Yurtta Barış, Dünyada Barış" diyen bir dış politika izliyordu. Atatürk'ün dünya barışı açısından görüşlerini ve uygulamalarını değerlendirir misiniz?

GORBAÇOV: Ben Atatürk'ün her yöndeki çalışmalarını değerlendiremem. Bu konuda tam bilgi sahibi değilim. Bugün sizlerle nükleer silahların yok edilmesi ve saldırı amaçlı silahlara sahip olunmamasına ilişkin konuları sık sık duymaktayız. Bir zamanlar Atatürk'ün silahlarla ilgili söyledikleri günümüzle bağdaşmaktadır ve sanki Atatürk bu diyaloglara katılmaktadır. Ben Atatürk'ün silahlarla ilgili sözlerini ilk defa sizlerden duyuyorum. Konu benim için çok ilginçtir.

Bizler Atatürk'ü her zaman saygı ile anıyoruz. Atatürk'ün ilkeleri sadece kendi ülkesi için değil, dünya politikasında da geçerlidir. O, döneminin çok büyük bir adamıydı. Bu tür insanların fikirleri tarihi aşamaların ve yaşadıkları dönemin sınırlarını her zaman aşmıştır. Bu insanların özelliği geleceği önceden fark etmeleridir.

HAYDAR ALİYEV

Azerbaycan Cumhurbaşkanı

Sayın Haydar Aliyev ile Ankara'da Çankaya Köşkünde kendisine ayrılan dairede, Filiz ve Özer Ozankaya ile birlikte.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın HaydarAliyev ile, Türkiye'yi ziyarete geldiğinde, Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı Köşkünde kendisine sunulan bölümde görüştük. Sayın Aliyev, Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşarlığını Atatürk'ün "özgürlük ve tam bağımsızlık" ilkelerinden aldığını, Türk Devrimi'nin başarısının ulusal değerleri evrensel değerlerle birleştirmesinden, ekonomi düzeninde de kamu yararı ile bireysel insan varlığını bağdaştırma gereğini görmesinden ileri geldiğini vurgulamaktaydı. Azerbaycan halkının, bu özelliklerinden dolayı Atatürk'e ve O'nun kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne çok derinden sevgi duyduğunu belirtmekteydi. Sayın Aliyev'in bu değerlendirmeleri, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk ulusu ile öteki kardeş Türk devlet ve ulusları arasındaki bağlar için en sağlıklı ve güvenli bağların Atatürkçü ilkeler üzerine dayalı olabileceğini göstermesi bakımından da büyük önem ve değer taşımaktadır.

"ATATÜRK DİĞER ŞAHSİYETLERLE MUKAYESE KABUL ETMEZ"

ÖO: Sayın Cumhurbaşkanı, deniliyor ki 20. yüzyılda bir tek Atatürk ölümünden 60 yıl geçtiği halde milletini etkileyebiliyor, ona ilham kaynağı olabiliyor, yol gösterebiliyor. Dünyada kendisiyle aynı dönemde devrim yapan başka şahsiyetler de vardı. Lenin ve benzerleri gibi liderlerle mukayese ederek bu konudaki görüşlerinizi sorabilir miyim? Atatürk'ün kalıcı değerini nasıl ifade edersiniz?

ALİYEV: Bu tabiidir. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk 20. asrın dünyadaki en büyük şahsiyetlerinden biridir. Devlet adamı kişiliği, siyaset adamı kişiliği, devlet başkanı kişiliğiyle. Ölümünden 60 yıl sonra Türk halkı onun koyduğu yolda yürüyor. Yol ne kadar düzgün yapılmış ki o yoldan sağa sola dönmek mümkün değil. Bu, Mustafa Kemal Atatürk'ün dâhiliğini gösterir. Öz halkına büyük hizmetlerinin neticesini gösterir. Ben Atatürk'ü diğer şahsiyetlerle mukayese etmek istemezdim. Çünkü Türkiye kadim bir devlet ve kadim bir halktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. yıldönümü olacaktır. 700 yıldır bu devlet yaşamaktadır ve dünyanın büyük bölgelerinde tesirini göstermektedir, büyük izleri vardır. Ancak bütün imparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu da dağılmak zorunda kalmıştır.

Bazı imparatorluklar daha çok yaşadı, bazısı daha az yaşadı. Bunların sebepleri farklıdır. Ancak I. Dünya Muharebesi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu dağıldı. Türkiye'nin topraklarını eline geçirmek isteyen başka ülkeler çoktu. Yalnız Mustafa Kemal Atatürk'ün iradesi, O'nun ağırlığı, zekâsı, O'nun kahramanlığı O'na imkân vermişti ki Türk halkının içinden çıkarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinin içinden yeni bir çağdaş devlet çıkardı. Bunu Mustafa Kemal Atatürk çıkarttı. Ancak bunu çıkartmadan önce Türkiye büyük sınavlardan geçti. Türkiye'yi parçalamak isteyenler vardı. Mustafa Kemal Atatürk'ün başkanlığı ve O'nun rehberliğinde Kurtuluş Savaşı Türk halkını kurtardı. Türk toprağında yerleşen Yunanlılar, İtalyanlar, Ermeniler ile beraber Ruslar Türkiye'nin doğusunu ellerine geçirmek istiyorlardı. Bunlara karşı savaştı. Nihayet Türkiye toprağında 700 yıl yaşamış bir imparatorluktan sonra yeni bir devlet yarattı: Türkiye Cumhuriyeti. Bu çok tarihi bir hadisedir. Ancak Türkiye'nin hayatında 700 yıl ömür süren bir imparatorluktan sonra irade ve kahramanlık gösterip, halkı bir yere toplayıp Cumhuriyeti kurdu. Cumhuriyet o kadar kolay olmadı. O'nun yaşaması da o kadar kolay olmadı. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyeti Türkiye,

Türk halkı ve bütün dünya için kurup yarattığı cumhuriyeti yaşatabilmiştir. Mesela 1918 senesinde Rusya'da dağılma başladı. Kafkaslar ve Azerbaycan cumhuriyet yarattılar. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 1918'de yaratıldı, ama 23 ay yaşadı. Çünkü Rusya İmparatorluğu yerine Bolşevik Komünizm İmparatorluğu yaratıldı. O imparatorluk da Rusya'nın toprakları içerisinde olan ülkelerin yönetimini ellerine vermek istemedi. Bir taraftan da Ermenistan ve Azerbaycan arasında savaş vardı. Azerbaycan'da lider meselesi vardı. 23 aydan sonra bu cumhuriyet dağıldı. Yaratılan şey devam edememişse onun ehemmiyeti yoktur. Türkiye Cumhuriyeti 1923'te Türk dünyasında ilk yaratılan cumhuriyettir. Bu tarihi bir şeydir. Mustafa Kemal Atatürk cumhuriyeti ve onun tesislerini yarattı, sonra da cumhuriyet ülkesini itibarlı ellere teslim etti.

ÖO: Sayın Cumhurbaşkanı, bu cumhuriyetin bir de laik karakteri var. İslam âleminde Pakistan'dan Endonezya'ya kadar laik nitelikte bir cemiyet yalnız Türkiye'dir. Laikliğin ehemmiyeti konusundaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

ALİYEV: Mustafa Kemal Atatürk'ün büyüklüğü bir de buradan kaynaklanmaktadır. İslam dininin hâkim olduğu bir devletten yeni, laik bir devlet kurmuştur. Dünyevi devlet kurmuştur. Bu da Mustafa Kemal Atatürk'ün o cumhuriyeti kurarken en büyük hizmetlerinden biridir. Şüphesiz ki o zaman İslam dininin hâkim olduğu bir devirde, Türkiye toprağında bu halk, asırlardır İslam dininin tesiri altında kalmıştır, onun hükmü altında yaşamıştır. Halk için cumhuriyeti yaratıp onu laik bir hale getirmek büyük bir kahramanlıktır, cesarettir. Aynı zamanda çok uzak görüşlülüktür. Yani yol ileriye açıktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin laik cumhuriyet olması şüphesiz ki onu bütün başka cumhuriyetlerden farklılaştırır. Azerbaycan da ancak bağımsızlığını elde ettikten sonra laik bir cumhuriyet haline gelmiştir. Azerbaycan demokratik, dünyevi, laik bir devlettir. Bu bizim anayasamızda yazılmış esas prensiptir. 75 yıl sonra da Türk halkı bu istikamette büyük bir mesafe kat etmiştir. Problemler var. Bu laik cumhuriyete kötü bakanlar, onu kabul etmeyenler var. Ama benim görüşüme göre onlar geride kalacaklar. Türkiye halkını bundan sonra da ileriye Mustafa Kemal Atatürk'ün koyduğu yol ve O'nun koyduğu prensipler götürecektir.

ÖO: Mustafa Kemal, laiklik yoluyla, dünyevi devlet yoluyla İslam dini ile demokrasi arasında bir çelişki (tenakuz) olmadığını da göstermekle, aslında İslam dininin itibarını da yükseltmiştir, deniliyor. Bu konudaki görüşünüzü sorabilir miyim?

ALİYEV: Bu da doğrudur. Bu da Mustafa Kemal'in dâhiliğidir. O aynı zmaanda İslam dinini, halkın manevi değerlerini de hesap ederek dünyevi bir devlet kurmuştur. Bunlar birbirine zıt değildir. Bunu yalnız İslam devletçiliğini kurmak isteyen adamlar sabote etmek istemektedirler. La-

ikliğin İslam dinine zıt olduğunu söylerler. Bu doğru değildir. Azerbaycan'da esas prensiplerimizden biri milli, manevi değerlerimizi, umumi beşeri değerlerimizle birleştirmektir. Biz bu yoldayız. Mustafa Kemal de bu yoldadır. Yani İslam dini bizim manevi dinimizdir. Asırlardır Türkiye ve Azerbaycan'daki halklarımız İslam dinini benimsemiştir. Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonra din tamamen yasak oldu. Azerbaycan'da din yasak oldu ama, din ölmedi. İnsanlar dini kalbinde, âdetlerinde korudu. Sovyet yasağı kalktıktan sonra bir yıl içinde din her yerde özünü gösterdi. Şimdi Azerbaycan'da çok sayıda cami ve mescit bulunmaktadır. İslam dini halkımıza büyük değerler vermiştir. Ama bu zıt değildir. Biz laikliği, beşeri değerleri öz halkımız için uygun gördük.

ÖO: Bir misal olmak üzere Mustafa Kemal'in aile hayatında, bilhassa kadınların cemiyet içerisinde hem eğitim görmeleri, hem meslek sahibi olmaları, aile içinde de kocasıyla, eşiyle eşit haklara sahip olması yolundaki inkılabı üzerine düşüncelerinizi alabilir miyim?

ALİYEV: Bunlar da şüphesiz ki Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük hizmetlerinden biridir. Azerbaycan'da kadın-erkek eşitsizliği yoktur. Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin zararlı yanları yanında hayırlı icraatları da olmuştur. 1920'de kadınlar ve erkeklerin hakları eş düzeye getirildi. Kadınlar çarşafı attı. Bu bir günde olmadı. 20 sene bu süreç gitti. Ama bizim hanımlar serbest, rahat. Bundan önce de böyleydi. Azerbaycan'da eğitim sahasında çalışanların %70'i kadınlardır. Sağlık sahasında çalışanların %60'ı kadınlardır. Bu bizim için yeni bir şey değil. Mustafa Kemal'in din adına kadınlara konulan yasakları kaldırması en büyük cesarettir. Türkiye'de kadın vatandaştır; hatta Fransa'da olduğundan daha ileridir.

ÖO: Sayın Devlet Başkanı, Atatürk'ün ekonomi alanındaki zihniyeti ve icraatının, bilhassa O'nun devletçilik prensibi eşliğinde hem kapitalizmden, hem de kolektivizmden ayrı, bunların ikisinin de mahzurlarından kendisini kurtarmış bir üçüncü ve daha çağdaş yol olduğu söyleniyor. Bu konuda ne düşündüğünüzü sorabilir miyim?

ALİYEV: Bu tamamıyla doğrudur. Mesela biz Sovyetlere bağlıyken Mustafa Kemal'in Türkiye'de sosyalizmi kurduğu söylenirdi. Sovyetler Birliği ile münasebetler II. Dünya Savaşı'na kadar normal olmuştur. Çünkü burada da sosyalizm düşünceleri yayılırdı. Mustafa Kemal'in hem siyasetinde, hem de devletçilik işlerinde iktisadiyatın kurulmasında bu prensiplerden istifade olunurdu. Ama gene de burada ben, Mustafa Kemal Atatürk'ün müdirliğini (yöneticilik yeteneğini) belirtmek isterim. Bu neden oluşuyordu? Sovyetler Birliği'nde komünizm, yeni bir sosyalist iktisadi sistem kurmak istiyordu. Kapitalizm bu sosyalist sistemi dağıttı. Kentlerden, köylerden toprakları devlete aldı. Kentte yaşayanlar topraksız oldu ve kolektifleştirildiler. Bu 30-40 sene sürdü. Bunu hayata

geçirmek için milyonlarca insan öldürüldü. Sovyet hükümeti bu düşüncesini hayata geçirmek için öz halkına darbeler vurdu. Bu düşünce doğru bir düşünce olmadı. Atatürk burada yanlışa yol vermedi. Ondan da istifade etti ve düzgün yol tuttu. Bu da O'nun büyüklüğüdür.

1992'de İzmir İktisadi Kongresi'ndeydim. Merhum Turgut Özal ve benim dostum, kardeşim Sayın Süleyman Demirel beni davet ettiler. Orada anladım ki Atatürk 1923'te I. İktisat Kongresini düzenleyerek iktisadı inkişaf ettirmenin yollarını göstermiştir. 1992 yılında olan, III. İktisat Kongresidir. İktisat ve devletçilik sayesinde büyük yollar kat edilmiştir.

ÖO: Sayın Devlet Başkanı, yazı, yani alfabe inkılabı konusundaki düşüncenizi de sorabilir miyim?

ALİYEV: Bu da bizim için yeni değil. Ancak ben bunu başka ölçülerle mukayese edebilirim. Şüphesiz ki Mustafa Kemal Atatürk'ün Arap alfabesinden Latin alfabesine geçmesi, Türk halkı için büyük medeniyet yolları açtı. Ancak 19. asırda Azerbaycan'ın büyük bir yazarı olan Mirza Ahundzade, Azerbaycan ve Türk halkı için Latin alfabesine geçilmesini ileri sürmüş. Sonra İstanbul'a gelmiş. O zaman merkez İstanbul'dur. İstanbul'da bütün âlimler karşısında artık Latin alfabesine geçmek gerektiğini söylemiştir. Ancak bu kabul edilmemiş. Sonra dinciler O'nu Tiflis'te dövüp öldürdüler. Yani bunu hayata geçirmek mümkün olmadı. Sovyet hâkimiyeti Azerbaycan'da kurulunca, 1926 senesinde büyük bir teşebbüsle Azerbaycan'da Türkoloji Kongresi oldu. Türkiye'den de büyük insanlar gelmişti. Fuat Köprülüzade gibi. I. Türkoloji Kongresine iştirak ettiler. Orada kabul olunan kararla Azerbaycan Latin alfabesine geçti. Yani bu bizim için yeni bir şey değil. Ama Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'de Latin alfabesine geçmesi sırasında dincilerle çetin mücadeleler yaşanmasına rağmen, bu hayata geçirilmiştir. Bu da büyüktür.

ÖO: Sizce Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti devleti ve yaptığı sosyal inkılaplar, gerek Türkiye dışındaki kardeş Türk cemiyetlerini, gerekse diğer Müslüman milletleri ve hatta Avrupa memleketlerini herhangi bir şekilde etkiledi mi? Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyim?

ALİYEV: Şüphesiz çok tesir etti. Mesela biz Azerbaycan'da Mustafa Kemal Atatürk'ü büyük bir kahraman olarak tanıdık. Sovyetlerde olduğumuz zaman sınırlar ve her şey kapalıydı. Moskova, Azerbaycan'da Pantürkizm düşüncesinin olduğunu ileri sürerek bizi Türkiye'den ayırmaya çalışıyordu. Bizi öz medeniyetimizden, edebiyatımızdan uzaklaştırmak istiyorlardı. Bir taraftan Ermeniler, bir taraftan da Ruslar bizi kesin çizgilerle Türkiye'den ayırmak istiyordu. Biz o zamanlar da Mustafa Kemal'i büyük bir şahsiyet, büyük bir kahraman olarak tanımıştık. Mustafa Kemal Atatürk Azerbaycan'da Türkiye'de olduğundan bile da-

ha çok sevilir. Burada yani Türkiye'de laikliğe karşı çıkan adamlar O'na itiraz da ederler. Ama Azerbaycan'da kötü söz diyecek bir kişi yoktur. Büyük bir sevgi duyuyoruz. Şüphesiz ki Türkiye'de laik bir devlet düzeninin, cumhuriyetin yaratılması, başka İslam ülkelerine farklı ölçülerde tesir etmiştir. Avrupa'ya da tesir etmiştir. Görülmüştür ki laiklik Avrupa'ya mahsus değildir; Şark halklarında, İslam dünyasında da bunun olabileceği görülmüştür.

ÖO: Sayın Devlet Başkanı, izninizle son sorumu sormak istiyorum. Sizce Mustafa Kemal Atatürk'ün hem icraatının hem de düşüncesinin, bugün de yararlandığımız en mühim mirasi ne olabilir?

ALİYEV: En mühim mirası Türkiye Cumhuriyeti'dir. 75 yıl yaşamış ve şüphesiz ki Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra 60 yıl içerisinde O'nun takipçilerinin çok büyük işleri neticesinde cumhuriyet çok yükselmiş. Türkiye büyük ve kudretli bir devlet olmuş. Budur Mustafa Kemal Atatürk'ün mirası. Kudretli, güçlü, iktisaden gelişmiş, dünya çapında çok güzel bir yer tutmuş Türkiye Cumhuriyeti.

Prof. Dr. FERUZ AHMAD
Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihçisi
ABD Massachussetts Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Feruz Ahmad.

Profesör Dr. Feruz Ahmad, Hint kökenli bir Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihçisidir. Öğrenimini İngiltere'de Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika İncelemeleri Okulunda yapmıştır. Günümüzde ABD'de Massachussetts Üniversitesi öğretim üyesidir. 1960'lardan başlayarak Türkiye üzerine araştırmalar yapan Prof Ahmad, Jön Türkler, İttihat Terakki, Çağdaş Türkiye'nin Oluşumu, Demokrasi Sürecinde Türkiye ve Türkiye'de Çok Partili Hayatın Kronolojisi *adlı, tümü Türkçeye de çevrilmiş araştırma yapıtlarıyla siyaset bilimi dünyasınca yakından tanınmaktadır.*

"Cumhuriyetin bilim ve eğitime verdiği önem, eğitimin insanları özgürleştireceğini düşünmesi, çok büyük değer taşır. Hiç kuşkum yok ki, zaman içinde ülkenin geleceğini özgür bireyler belirleyecektir. "

"İslamın demokrasiyle bağdaşmadığı kanısında değilim. Bütün sorun, İslamı kimin yorumladığına bağlıdır. Eğer Afganistan'daki gibi Talibanlar İslamı yorumluyorlarsa, İslamın demokrasiyle, kadınların özgürleşmesi vb. ile bağdaşmasına olanak yoktur. Bu, geriye dönük bir rejimdir. Ama benim araştırmalarıma göre, Türkiye Cumhuriyeti'nde rejim laik olmakla beraber, İslama karşı değildir. Günümüzde İslamcı hareket denilen yönden bir tehlike geldiği, ülkenin geriye götürülebileceği kanısı var. Ama bence buna artık olanak yoktur. "

"Kemalist ekonomi politikası çok daha ileriye bakan, uzun süremli düşünen, kısa dönemde kâr elde etmeye çok önem vermeyen bir politikaydı. Bu nedenle de çok büyük bir başarı elde etti."

İşte Profesör Feruz Ahmad'ın Atatürk'e ve Türk Devrimine ilişkin değerlendirmelerine birkaç örnek.

"ÜLKENİN GELECEĞİNİ ÖZGÜR BİREYLER BELİRLEYECEKTİR"

ÖO: Sayın Prof. Ahmad; siz Amerika Birleşik Devletleri'nde Boston'da Massachusetts Teknik Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesisiniz. Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet Türkiyesi üzerine değerli araştırmalarıyla bilinen bir tarihçisiniz. Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. ve Atatürk'ün ölümünün 60. yılı dolayısıyla hazırlamakta olduğumuz bu televizyon belgeseline katılmayı kabul ettiğiniz için size teşekkür ederim. Öncelikle bize kısa bir mesleki özgeçmişinizi lütfen anlatır mısınız?

AHMAD: 1958'de Londra'da öğrenci iken çağdaş Türkiye'yi incelemeye başladım. 1961'de Prof. Dr. Bernard Lewis'in yönetiminde doktoramı yapmaya başladım ve 1966'da bitirdim. Demek ki o yıllarda Türkiye ile ilgilenmeye başladım. 1962-64 arasında iki yıl da Ankara'da araştırmalarımı yürüttüm. Ve bu arada ODTÜ hazırlık okulunda İngilizce öğretmenliği yaptım. Doktora tezim 1969'da İngiltere'de İngilizce olarak yayınlanan ilk kitabımdır. Ve "Genç Türkler" başlığını taşır. 1908-1914 arasında İttihat ve Terakki Komitesi'nin Türk politikasındaki yeri üzerine bir incelemedir. Bu kitap 1971'de İstanbul'da "İttihat ve Terakki" başlığıyla yayınlandı. Ondan sonra Türkiye'nin demokrasi deneyimi üzerine bir kitap yazdım; bu da Türkçeye çevrilip yayınlandı. Ayrıca Türkiye'de "Çok Partili Dönemin Kronolojisi"ni yayınladım. 1923'te yayınlanan "Çağdaş Türkiye'nin Oluşumu" adlı kitabım var. İngilizce yazdığım denemelerin Türkçesini 1984'te "İttihatçılıktan Kemalizme" adlı bir kitapta yayınladım. Bugüne değin yapabildiğim bunlar.

ÖO: Üniversitedeki öğretiminizden de biraz söz eder misiniz?

AHMAD: Evet, 1967'den beri Boston'daki Massachusetts Üniversitesi'nde Ortadoğu Tarihi, Ortadoğu Politikası, İslam Tarihi, genellikle Ortadoğu Tarihi konularında dersler veriyorum.

ÖO: Konumuza başlamak üzere Cumhuriyet dönemi Türk devrimleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik nitelikleri konularında önce bir genel değerlendirme yapmanızı rica edebilir miyim?

AHMAD: Reform hareketleri gerçekte 3. Selim'le başladı. Gerçi bu başlangıç pek başarılı olamadı. Çünkü 3. Selim'in kendisi yeniçeriler tarafından öldürüldü. Ama hareket devam etti ve 1839'dan başlayan Tanzimat Döneminde bir hız kazandı. Ama o günlerdeki önde gelen devlet adamları reform hareketiyle, ortaya çıkmaya başlayan Batı dünyasının bir parçası olmayı amaçlıyorlardı. 19. yüzyılda Avrupa'nın sanayileşmesiyle birlikte yeni bir ekonomi ortaya çıkıyordu. Osmanlı reformcuları

bunun içinde yer almak istediler. Yapmak istedikleri reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu, 19. yüzyıl boyunca sanayileşme eşliğinde yeni biçimlenmeye başlayan bu genel Avrupa modelinin bir parçası yapmaya yönelikti. Bu ilk hareketler Meşrutiyeti, yani anayasalı bir yönetimi amaçlıyordu. 1839 tarihli ilk Tanzimat Fermanı, bütün Osmanlı uyrukları arasında eşitlik kavramını yerleştirmeye çalıştı. Bu çalışma 1856 tarihli ikinci fermanla ve 1876 tarihli anayasa ile sürdürüldü. Anayasa 1878'de Abdülhamit tarafından yürürlükten kaldırıldıktan sonra, anayasa olmaksızın bir çağdaşlaşma dönemi yaşandı. Anayasa deneyimi 1908'de yinelendi. Ve I. Dünya Savaşı sonuna değin sürdü. İşte o zaman köklü bir değişme ortaya çıktı. Çünkü İmparatorluk sona erdi. İmparatorluk yıkıldı. O zamana kadar Osmanlıcılık ve İslam kimliği egemen olduğu için "Türklük" kimliği yoktu. İşte burada cumhuriyetin ve Kemalist hareketin ilk katkısı ortaya çıkıyor. Çünkü bu hareketle Türkler Osmanlı ve İslam kimliğinden çıkıp yeni bir kimliği "Türk Kimliği"ni elde etti. Bu cumhuriyet içinde gerçekleşti ve dinsel değil, laik Türk kimliğinin kurulması düşüncesi bir bakıma bugün hâlâ süregiden bir harekettir.

ÖO: Burada Cumhuriyet dönemi reformları ile Cumhuriyet öncesi dönemin reformları arasında bir karşılaştırma yapmaya geçebilir miyiz? Bunlar arasında nitelik farkı var mı; varsa bunların en önemlisi hangisidir?

AHMAD: Laiklik doğrultusunda önemli değişiklikler oldu. Cumhuriyetten önceki bütün reformlar asıl olarak başında aynı zamanda Halife olan bir Sultanın bulunduğu dinsel bir imparatorluğu yaşatmak amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet reformları yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, genellikle bütün İslam dünyasında önemli bir etki yaptı. Cumhuriyetle birlikte bu amaçtan keskin bir ayrılış odu. Cumhuriyet yönetimi dikkat ve çabasını Ulusal Ant'la belirlenmiş olan bir ülke üzerinde, Anadolu'da topladı. Bir de kesin bir laikliğe yöneldi. Burada, denilebilir ki devlet dinsel düşüncelerin eskiden olduğu gibi siyasal amaçlarla kullanılmasını önlemek üzere onları denetim altına almaktadır. Bu bakımdan laiklik yeni düzenin başta gelen en önemli ögesidir.

ÖO: Bildiğimiz gibi Mustafa Kemal İttihat Terakki Cemiyeti'ne katılmıştı. Ama 2. Meşrutiyetin ilanından sonra, İttihat Terakki'nin öbür önderleriyle görüş ayrılığına düştü. Bu görüş ayrılığının temelinde ne vardı? Mustafa Kemal'e İttihatçı denilebilir mi?

AHMAD: "İttihatçı" terimi öylesine geniş anlam taşıdı ki, 1908'den sonra başlangıçta herkesin İttihatçı olduğu söylenebilirdi. İttihat Terakki'ye karşı muhalefet partisi kuranlar bile, örneğin Rıza Nur önce İttihatçı olmuşlardı. Bu nedenle bana göre "Herkes İttihatçıydı" demek pek işe yarar bir şey olmaz. Atatürk de kuşkusuz bu hareketin içindeydi. Ama hareketin içinde birçok değişik gruplar vardı. Bunlardan bir bölümü doğruca muhalefete geçtiler. Örneğin Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1908-

1909 yıllarında doğrudan doğruya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden doğdu. Mustafa Kemal'in kendisi bir askerdi. 1909 yılında ordunun politika dışında kalması gerektiğini savunduğu söylenmektedir. Böylece kendisi dikkat ve çalışmalarını askerlik mesleği üzerinde topladı. Böylece savaş stratejisine çok önemli katkılarda bulundu. Kendisi İttihat Terakki içindeki bir hizipte –Fethi Okyar'ın önemli yer tuttuğu bir hizipte– açıkça yer almakla birlikte, bu dönemde bir siyasal rol aldığını görmüyoruz. Mustafa Kemal ile Fethi Okyar I. Dünya Savaşı öncesinde Sofya'da da birlikteydiler. İttihat Terakki'nin sürekliliği içindeki gerçek farklılık, savaştan sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası dolayısıyla ortaya çıkacaktır.

Burada yine laiklik düşüncesine geri döneceğim. Örneğin, eğer Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1923-24'te birinci parti olmayı başarabilseydi, laik reformlar yapılmazdı. Belki bir Halife Cumhurbaşkanlığına getirilirdi. Çünkü Sultan gitmişti. Bu adamlar belki Sultanı da geri getirirlerdi. Çünkü onların düşüncesine göre İslam dini Cumhuriyete, dünyada çok yararlı olacak bir meşruiyet verecekti. Öyle ki onlar yeni cumhuriyetin sınırlarının ötesine taşan bir siyasal hırs güdüyorlardı. Mustafa Kemal ise bu aşamada, "Hayır, Hayır!" dedi. "Dikkatimizi cumhuriyet üzerinde, Ulusal And'la tanımlamış olduğumuz ülke toprakları üzerinde toplamalı ve bu ülkeyi çağdaş bir uygar devlete dönüştürmeliyiz!" İşte Mustafa Kemal ile İttihatçılar arasındaki temel fark buydu. İttihatçılar, herhalde cumhuriyetin dışına taşan daha geniş amaçlar güdüyorlardı. Kemalistler ise Cumhuriyet açısından düşünüyorlardı. "Yurtta barış, dünyada barış" diyorlardı; onlar için en önemli olan yurt idi.

ÖO: Prof. Ahmad, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk Devrimlerinin sömürgeciliğe karşı bir başkaldırı hareketi olduğu ve 3. Dünya Ülkeleri denen ülkelerdeki bağımsızlık hareketlerinde önemli etki payı olduğu söylenmektedir. Bu konudaki görüşünüzü alabilir miyim?

AHMAD: Kesinlikle öyle. 1918'de Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde dünyanın büyük bölümü sömürgeleştirilmişti. Hindistan ve Pakistan'ı da içine alan koca bir kıta bölümü, bütünüyle Güneydoğu Asya, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan ama İngiltere ve Fransa'nın mandaterlik yoluyla denetimleri altına almaya kararlı oldukları Ortadoğu hep böyleydi. Ama 1905'ten sonra, yani Rusya'nın Japonya önünde yenilmesi üzerine, sömürgeciliğe karşı bir hareket başladı. Bu hareketin yaygınlaştığını I. Dünya Savaşı sırasında bile görebiliyoruz. Ama Mustafa Kemal ve Kemalistlerle birlikte bu hareket başka ülkeler için bir modele dönüşüyor. Örneğin, Hindistan'da, Türkiye'de olanların Hindistan'da olabilecekler bakımından çok ümit verici sayıldığını kesinlikle biliyorum. Hindistan'da bir devrime, bir ayaklanmaya çok yaklaşılmıştı. Ama Hindistan'da yaygın olan nedenler yüzünden bu olmadı. Kema-

lizm başarılı olunca bu yol II. Dünya Savaşı sonrasında 3. Dünya denilen ülkeler için bir tür model oldu. Hindistan'da, Arap dünyasında birçok çocuğa Mustafa Kemal adı verildi. Mustafa Kemal ve girişip başardığı hareket bir esin kaynağı oldu. Rauf Orbay, Halide Edip gibi kişiler, 1930'larda Türkiye'de yaşamamakla birlikte Hindistan'a geldiler ve yeni cumhuriyet nedeniyle büyük bir coşkuyla karşılandılar. Cumhuriyet çağdaşlaşma, laiklik, hatta ekonomi açılarından bir kalkınma gerçekleştirmek için devletin ekonomi alanına katılması anlamında yeni tür bir model oluşturdu. Bence bu, kuşkusuz birçok başka hareketin ortaya çıktığı II. Dünya Savaşı sonrasına dek sürdü. Örneğin, Mısır'da Nasır, Enver Sedat hep, izlemek istedikleri model olarak Türkiye'ye baktılar.

ÖO: Laiklik konusuna dönecek olursak, Türk Devrimi'nin laiklik uygulamasının İslam ile demokrasinin pek güzel bağdaşabildiğini ortaya koyduğu görüşü var. Eğer doğru ise bunun olumlu bir katkı olduğu açıktır. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

AHMAD: İslamın demokrasiyle bağdaşmadığı kanısında değilim. Bütün sorun, İslamı kimin yorumladığına bağlıdır. Eğer Afganistan'daki gibi Talibanlar İslamı yorumluyorlarsa, İslamın demokrasiyle kadınların özgürleşmesi vb. ile bağdaşmasına olanak yoktur. Bu, geriye dönük bir rejimdir. Ama benim araştırmalarıma göre, Türkiye Cumhuriyeti'nde rejim laik olmakla beraber, İslama karşı değildir. Örneğin Londra'da Fethi Okyar'ın yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin büyükelçisi olarak bayramlardan birinde kutlama töreni düzenlediğini görüyoruz. Yine ülke ekonomisini desteklemek, yerli malların kullanılmasını özendirmek üzere vaazların verildiğini görüyoruz.

Görüldüğü üzere Türkiye'de cumhuriyet islamı, Arnavutluk ya da Sovyetler Birliği vb. komünist yönetimlerin yaptığı gibi ezmiş değildir. Ama İslamın bir siyaset aracı olarak kullanılmasına izin vermemiştir. Yeni cumhuriyet kurulurken amacı, uzun süreçte Batı dünyasına, batı ekonomisine, kapitalizme katılmaktı. Kapitalist sınıfın, yani burjuvazinin gelişmesiyle birlikte demokrasi yönünde gelişmek zorunluluğu kendini gösterecekti. Çoğulcu parti yönünde iki girişim de oldu. Kanımca 1930 deneyimi en ciddi olanı idi. Ama Kemalist yönetim, ülkenin henüz bunun için yeterince hazır olmadığı kanısına vardı. Ama 15 yıl sonra ülke çok partili düzene geçti. Cumhuriyet Halk Partisi, içindeki bir sınıf insanın devlet yerine kendilerinin yönetici olmak istediği kanısına vardı. Böylece Demokrat Parti doğdu ve daha sonra da iktidara geldi. Görüldüğü gibi demokrasiyi yerleştirmeye söz veren bir "çok partili düzen" var ülkede. Sonuç olarak ben de Kemalistler gibi İslam ile demokrasi arasında herhangi bir bağdaşmazlık olmadığı kanısındayım.

ÖO: Mustafa Kemal devrimleri yürütürken sık sık İslamda din adamı sınıfı bulunmadığını, bu nedenle Tanrının muradının ne olduğunu

bildirmekle yetkili herhangi bir makam bulunmadığını, her bireye toplum düzenini özgürce irdeleyip, eleştirip kendi önerisini yapma hakkı tanındığını vurgulamakla, İslam ile demokrasi arasında bir bağdaşmazlık bulunmadığını göstermiştir, deniliyor. Bu konudaki görüşünüz nedir?

AHMAD: Kesinlikle öyle! Bence Cumhuriyet'in bilim ve eğitime verdiği önem –her ne kadar eğitim gerektiği ölçüde geliştirilemediyse de– eğitimin insanları özgürleştireceğini düşünmesi çok büyük değer taşır. Hiç kuşkum yok ki, sizin de belirtmek istediğiniz gibi zaman içinde ülkenin geleceğini özgür bireyler belirleyecektir.

ÖO: Türk Devriminin kadınların özgürleşmesi bakımından da geri kalmış ülkeler için bir dönüm noktasını temsil ettiği görüşü vardır. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

AHMAD: Bu hareket de 2. Meşrutiyet döneminde başladı. Kadınlar günlük yaşamda önemli rol almadıkça ülkenin, imparatorluğun ilerleyemeyeceği görüşü çok sık söylendi. Savaş içinde kadınların toplumdaki rolü de arttı. Bu zaten kaçınılmazdı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu topraklarının genişliğine oranla çok azdı. Erkekler savaşa gidince kırsal alanlarda da kentlerde de kadınları işe koşmak zorunlu oldu. Bu, Milli Mücadele yıllarında da süregitti. Bu savaş sırasında da kadınlar son derece önemli rol oynadılar. O zaman Atatürk kadınların tam anlamıyla özgürleşmeleri gerektiğini gördü. Bu süreç cumhuriyet döneminde de devam etti. Örneğin cumhuriyetle birlikte kadını evden çıkarıp kamu yaşamına getirmek üzere güzellik yarışmaları yapılır oldu. Kadınlar çalışma yaşamına girdi. Çünkü 1930'larda bile örneğin; Malatya gibi yerlerdeki fabrikalar için yeterli işgücü bulmak bir sorundu. Bu fabrikaların müdürleri kadınların katılımını istiyorlardı. Böylece çok büyük bir özendirme vardı.

Bir de kuşkusuz 1935'te kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarına kavuşmaları, TBMM'ne seçilmeleri gerçekleşti. Bu bakımdan kimi Avrupa ülkelerinden de öndeydi Türkiye. Bu yolda oldukça hızlı ilerlemişti. Bugün de örneğin, kentlerde doktor, avukat gibi serbest meslek sahipleri arasında kadınların oranı birçok Batılı ülkede olduğundan daha yüksektir. Cumhuriyet bu gelişmenin hızını artırdı ve kadınların özgürleşmesinde önemli rol oynadı. Kuşkusuz bu süreci tamamlamış değildir ve günümüzde de süregitmektedir. Günümüzde bu alanda İslamcı hareket denilen yönden bir tehlike geldiği, ülkenin geriye götürülebileceği kanısı var. Ama bence buna artık olanak yoktur.

ÖO: Cumhuriyet döneminde yapılan Yazı ve Dil Devrimleri konusunda ne düşünüyorsunuz?

AHMAD: Yazı Devrimi, Arap harflerinden Latin kökenli harflere geçiş, Türkiye'yi Ortadoğu İslam dünyasının dışına çıkarıp dikkatini Anadolu üzerinde toplamasını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bu, dev-

rimler içinde en önemli, en kökten olanıydı. Çünkü kuşakları birbirlerinden kopardı. Bir yasayla bütün bir halk bir bakıma okumaz yazmaz duruma düştü. Artık eski yazıyı okuyamıyorlardı; yenisini öğrenmek zorundalardı. Ama bu değişiklik çok çabuk oldu. Burada da artık geriye gitmeye olanak yoktur kanısındayım. Kuşkusuz bu biraz tartışmalı bir devrim, ama yapılmıştır. İki kuşak bu yazı ile büyümüştür. Osmanlıcayı yani Arap harfleriyle yazmayı öğrenenlerin sayısı artıyor, ama yazı devrimiyle yalnız alfabe değil, dil de değişti ve yeni bir Türkçe oluştu. Bence bu Kemalist düzenin "Türk"ü yaratma amacıyla çok yakından bağlantılıdır. Bence ulusçu düşüncenin zayıf yanlarından biri "Türk"ün her zaman var olduğunu sanmasıdır. Gerçekte "Türk"ün cumhuriyetten sonra yaratılması gerekiyordu. Bir İtalyan ulusçusu, İtalya kurulduktan sonra, "İtalyan devletini kurduk. Şimdi İtalyan'ı yaratmamız gerek." demişti. Bunun gibi Kemalistler de Türk devletini kurmuşlardı. Sıra Türkü yaratmaya gelmişti.

ÖO: Bir istatistiksel veri cumhuriyetin kuruluşu sırasında okuryazar nüfusun %9, okuryazar kadınların ise %1'den az olduğunu gösteriyor. Öte yandan bu durumun, Yazı Devrimini çok kolaylaştırdığı söyleniyor. Çünkü kuşakları birbirinden kopardığı söyleniyorsa da okuryazar olanlar zaten son derece azdı. Ayrıca Arap harflerinin Türk diline uygun olmadığı, çünkü Türk dilindeki sekiz sesli harfi karşılayan harflerin Arapçada bulunmadığı belirtiliyor. Bu iki etkenin yazı devriminin başarısında önemli payı olduğu söyleniyor. Bunlara katılır mısını?

AHMAD: Evet, kesinlikle. Gerçekten de Arap harflerini bilenler yeni yazıyı çok çabuk öğrendiler. Çünkü bir dilde okuryazar olanların yeni bir dilde okuma-yazma öğrenmesi çok daha kolaydır. Bu nedenle Osmanlıca bilenler yeni yazıyı kolayca öğrendiler. Ayrıca yeni yazıyı öğrenmenin Osmanlıcayı öğrenmekten daha kolay olduğu da doğrudur. Dilin kendisinde gerçekleşen değişmeler açısından da şunu görüyoruz: Örneğin bugün Mustafa Kemal'in Nutuk'unu okuyabilmek için özel bir eğitim almak gereklidir. Osmanlıcayı anlayanlar çok azdı. İşte büyük değişiklik buradadır. Dediğim gibi, Kemalistler yeni "Türk"ü, yeni diliyle birlikte yarattı. Bence rejim için izlenecek mantıki yol da buydu.

ÖO: Yazı değişikliğinin düşünce yapısı ile ilgisi açısından deniliyor ki, yazıda göksel, kutsal bir etki bulunduğu yolunda yanlış bir inanç vardı. Yazı devrimi ile Türk halkının kafası böyle yanlış bir inançtan da özgürleşti. Bu konuda ne düşünürsünü?

AHMAD: Ben de aynı görüşteyim. Çünkü benim kendi anadilim Urducadır. Bu da Arap harfleriyle yazılıyor. Okuryazar olmayan Urdular, bu harflerle basılmış bir gazetenin üzerine basmazlar. Çünkü "elif" harfinin Tanrı'yı da simgelediği düşüncesiyle gazeteye dinsel, Tanrısal bir önem bağlarlar. Burada da bence önemli bir noktayı dile getiriyorsunuz.

Yazı ve dil devrimleri, aynı zamanda Türk kafasının laikleşmesiyle çok yakından ilgiliydi. Bu bakımdan da son derece önemlidirler ve başarılıdırlar; çünkü bugün eğitimli Türkler geniş ölçüde laiktirler.

ÖO: Cumhuriyetin ve özellikle Atatürk'ün ekonomi politikası, bu alandaki tercihleri ve planlı ekonomi anlayışı konularında ne düşünüyorsunuz?

AHMAD: Osmanlı'nın geride bıraktığı ekonomi öyleydi ki yeni cumhuriyette ekonomiyi ileriye doğru götürebilecek herhangi bir kapitalist sınıf yoktu. Bu nedenle bu işin de devletce yerine getirilmesi zorunluydu. Bu, yalnız Türkiye için değil, başka ülkeler için de geçerliydi. ABD gibi bir ülkede bile 1930'lu yıların bunalım döneminde, Roossevelt yönetiminde bir tür devlet müdahaleciliğine ve planlamasına başvuruldu. Bu, çok gelişmiş bir kapitalist ülkeydi. Almanya, İtalya, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki İngiltere gibi yerlerde karma ekonomi düşüncesi vardı. Bu bakımdan Kemalistler en ulusalcı yolu tuttular ve devletçiliği benimsediler. Bunun amacı yine, ekonomiyi harekete geçirmek, onun bir hız kazanmasını sağlamaktı.

Ama zamanla en azından 1945'te bunun geçici bir rejim olduğu açıkça görüldü. Amaç, burjuvazi oluştukça, devletin yavaş yavaş ekonomiyi bırakmasıydı. Bu bakımdan son derece başarılıydı. Çünkü Anadolu'daki ekonomik gelişme çok daha dengeli yürütülmüştü. Özel sermayenin kârlı olacağını hiç düşünmeyeceği yerlerde, örneğin Kayseri'de, Malatya'da fabrikalar kuruldu. Özel sermaye buralarda yatırım yapmayı hiç düşünmezdi. Ama devlet yaptı. Çünkü bu alanları ekonomiye katmak gerekliydi.

1950'den sonra ortaya çıkan sorunlardan biri özellikle sermayenin yeniden İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde toplanması ve Doğu'nun ihmal edilmesi olmuştur. Bu bakımdan bence Kemalist ekonomi politikası çok daha ileriye bakan, uzun süremli düşünen, kısa dönemde kâr elde etmeye çok önem vermeyen bir politikaydı. Bu nedenle de çok büyük bir başarı elde etti. Daha sonra bu tür bir politikayı benimseyen ülkeler oldu. Örneğin; Hindistan'da 1950'lerde aynı nedenlerle planlama ve devletin ekonomiye müdahalesi yönünde bir ekonomi politikası benimsendi. Çok büyük bir kıta parçası, devlet katılması olmadan dengeli olarak kalkınamaz.

ÖO: Son olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik stratejisi ve taktikleri konusundaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

AHMAD: Mustafa Kemal tek başına bir yönetici değildi. Onun için programını gerçekleştirmede en önemli kurum parti idi: Cumhuriyet Halk Partisi. O, büyük bir siyaset uygulamacısı idi. Kendisine yakın olan ve hemen bütün Anadolu'ya yayılan Cumhuriyet Halk Partisi'ni kuran bir grupla çalıştı. Ama Mustafa Kemal'in en göze çarpan özelliği

gerçekçi olması ve serüvencilikten uzak olmasıydı. Hiçbir zaman hiçbir tür serüvene yönelmemiştir. Örneğin, 1926'ya gelindiğinde Musul'un Ulusal Ant'a dahil olduğu halde İngiltere'nin bırakacağı bir yer olmadığını anladı. Ve burası için savaşa girmenin doğru olmadığını, çünkü bunun Anadolu'yu geliştirmekten vazgeçmek anlamına geleceğini gördü.

Bu nedenle bir uzlaşmaya gitti. Bence bu büyük bir erdemdi. Buna karşılık Hatay ve İskenderun gibi geri alınabilecek bir yeri 1930'larda Fransızlarla görüşerek geri aldı. Bence Mustafa Kemal ile İttihat Terakki'nin ilk önderleri arasındaki büyük fark buydu; serüvenden uzak olmak, gerçekçi olmak, uzun erimli düşünmek. Bu özelliklerini O'nun dış politikasında da görüyoruz. Bu da aynı biçimde Türkiye'nin herhangi bir yabancı devletle çatışmaya girmeyeceği bir durumu kurmak ve korumak amacına yönelikti. Bu dış politikanın en önemli bir ögesi de Sovyetler Birliği ile dostluk ya da işleyen bir ilişki kurup yürütmek idi. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu son yüzyıl boyunca, hatta kesinlikle 1774 Kaynarca Anlaşması'ndan başlayarak Rusya'yı Anadolu ve Osmanlı İmparatorluğu için başta gelen tehlike sayagelmişti. Bu, I. Dünya Savaşı sonuna kadar sürdü. Mustafa Kemal'in gördüğü gerçeklerden biri de, Türkiye'nin kuzeyindeki komşusuyla dostça ilişkiler kurması gerektiğidir. Kendisinin komünizme hiçbir eğilimi olmamasına ve Türkiye'ye herhangi bir komünist etkinin gelmesini hiç istememesine rağmen bu politikayı 30'ların sonlarına değin tutarlı ve sürekli olarak sürdürdü. Türkiye'de komünistler baskı altında tutulsalar da Rusya ile dostluk O'nun ölümüne kadar temel bir ilke olarak kaldı.

ÖO: Sayın Prof. Ahmad, sizin eklemek istediğiniz başka herhangi bir konu var mı?

AHMAD: Bence anlamlı olan tüm konular üzerinde durduk. Eklemek isteyeceğim tek şey, çok yakından ilgilendiğim bu konuda görüşlerime başvurarak beni onurlandırdığınız için size teşekkür etmektir.

ÖO: Biz de katılmanızdan onur duyduk. Teşekkür ederiz.

Prof. Dr. VİTALİ ŞEREMET
Tarihçi
Rusya Bilimler Akademisi
Doğu Araştırmaları Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Vitali Şeremet (sağda).

Atatürk hem geçmişin uygarlık tohumlarını bulup değerlendirdi, hem de geçmişin zincirlerini koparmayı başardı."

"Bence Atatürk, bir 'Dünya İnsanı' kimliği ile uygarlığın 21. yüzyıla ulaşacak yeni modelini başlatmıştır."

"Atatürk, şiddetin yaygın olduğu bir dönemde geldi. Bu dönemde, ülkeler ve halklar birbirine karşı silah kullanıyordu. "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinin savunulması, yeni bir uygarlık çekimi örneğini (paradigma) oluşturdu ve bugün 20. yüzyılın sonu 21. yüzyılın eşiğinde bu düşünce gerçek genişlemesini buluyor."

"Atatürk'ün san zaferi, 21. yüzyıla da yol gösterecek nitelikte, 'sosyal kültür'e sahip bir insanın zaferidir."

"Bu nitelikleriyle Atatürk aynı zamanda çağdaş bir Türk Uygarlık Bölgesinin oluşumuna ortam hazırlamıştır."

İşte Rusya Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Bölümü öğretim üyelerinden Türkiye uzmanı tarihçi Prof. Dr. Vitali Şeremet'in, Atatürk'ün ve Türk Devriminin "özgürlüğü temel aldığı için başarılı olduğunu" *vurgulayan değerlendirmeleri!*

"ATATÜRK, ÇAĞDAŞ BİR TÜRK UYGARLIK BÖLGESİ YARATTI"

ÖO: Sayın Vitali Şeremet, bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75. yıldönümüdür. Atatürk'ün ölümünün de 60. yıldönümü. Atatürk önderliğinde kurulan Türk Devletinin ve yapılan Türk Devriminin genel bir değerlendirmesini yapmanızı rica etsek, neler söylersiniz?

ŞEREMET: Her şeyden önce şunu söylemek istiyorum. Atatürk, benim ve öğrencilerimin gözünde bütün halkların ve bütün dönemlerin büyük reformcusudur. Bence, Atatürk'ün reform çalışmalarının en büyük özelliği, büyük ulusun geçmişte sahip olduğu yolu yeniden bulmayı başarmasıydı. Atatürk, kendi ulusunu büyük geçmişten daha büyük geleceğe götürebildi. Atatürk, döneminin liderlerinin bütün dünyada yaptığı gibi temeli yıkıp yeniden kurmak çağrısında bulunmuyordu. Yok etmek ve yeniden kurma çağrısında bulunanlar, Türkiye'nin kuzey komşusu olan Bolşeviklerdi. Bu insan, geçmişteki uygarlık tohumunu bulmayı ve aynı zamanda geçmişin zincirlerini koparmayı başardı. Bunu söylemekle pasif ve zor olan devletçiliği kastediyorum.

Devletçilik düşüncesi daha 18. yüzyılda 1. Abdülhamit, 3. Selim ve 2. Mahmut döneminde başlatılmıştır. Devletin rolü ve etkisi düşüncesi. Ama yalnız Atatürk, devletçilik düşüncesini yeni temeller üzerine koyabildi. Atatürk devletin insana baskı yapmasını önledi ve devletçiliğin insanlığa hizmet etmesini sağladı. Bunu ne Atatürk'ten önceki reformcu padişahlar ne de Atatürk dönemindeki Batılı reformcular yapabildi.

Geçmişten uzaklaşmak ve genetik mirasa sıkı bağlarla sahip olmakla geleceği kurmak. 19. yüzyılın Osmanlı reformları Türkiye'yi uluslararası topluma yaklaştırmıştı. Her zaman öğrencilerime söylediğim bir şey var: Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın 70'li yıllarında hukuk devleti olmaya yaklaştı. Daha doğrusu, Osmanlı İmparatorluğu reformlarla bir adım attı. Atatürk ise iki adım atarak bu reformları pekiştirdi. Atatürk yarım kalan reformları aştı ve yeni yapıyı kurdu. Bunun dışında, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarındaki Osmanlı reformları dinsel geleneklere aşırı bağlıydı. Atatürk'ün hayatının sonuna kadar dine nasıl bir saygıyla yaklaştığını hatırlıyoruz. Ama laik reformlar yeni reformların en önemli öğesiydi.

Doğrudur, Anadolu'da başlatılan ulusal hareketin başlarında Atatürk ve yandaşları ile Moskova yönetimi arasında kurulan ilişkiler her iki taraf için önem taşıyordu. Çünkü her iki ülke ortak düşmanlarına karşı mücadele veriyordu. Sorun, İngiliz, Fransız ve Amerikan birlikleri-

nin Rusya ve Türkiye topraklarına girmesiydi. Ve hatta konu Rusya ve Türkiye'yi parçalamak değildi. Yabancı birliklerin bu topraklardaki varlığı, bir hastanın bedeninde unutulmuş neştere benzerdi. (Bu anlaşmalar her ne kadar iyi olsa bile halkın müdahalesinden kaçınmayı sağlıyordu.) Her ne kadar İngiliz, Fransız ve Amerikan birlikleri, Ruslara ve Türklere yardım etmek gibi düşüncelerden yola çıksalar da onlar yabancılardı. Onların bütün rolleri olumsuz olabilirdi.

Sayın Türk seyircilerinin dikkatini bir şeye çekmek istiyorum. Batılı devletlerin ihtiyatta duran silahlarının genç Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı kullanılmamasına yardımcı olmakla Atatürk, Moskova yönetimine güç sağlamıştır. Daha sonraları ise, 1920-1921 yıllarında Rusya silah, mermi vermeye başladı. Fakat, ilk başlarda Atatürk, genç Sovyetlerin silah depolarını bloke ederek Batılı devletlerin bu silahları genç Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı kullanılmamasını sağlıyordu. Daha doğrusu, iki lider birbirine bağlı olmadan birbirine yardım eli uzattı. Daha sonraki anlaşmalar, daha uygar bir anlam taşıyordu. Genç Sovyet Cumhuriyeti bir zincir biçiminde sınır devletleri kuruyordu. Bu, Batı'da olduğu gibi Doğu'da da çok önemliydi. Genç Türk Cumhuriyeti siyasal düzen açısından yeni olan ortağını bulmaya çalışıyor ve buluyor. Bu, dünya sahnesinde güçlerin denenmesiydi. Daha sonraki anlaşmalar ise ayakta kalmanın temelinde yatan karşılıklı işbirliği potansiyelini güçlendiriyordu.

Burada Atatürk hakkında çok önemli bir şeyi söylemek istiyorum. Atatürk bugün kahramanımızdır. Atatürk Osmanlı tarihinde en çok sevdiğim kahramandır. Bunu sık sık tekrarladığım için umarım beni bağışlarsınız. Atatürk tercihlerinde ve anlaşmalarında Batılı politikacıların yabancıdan korkma duygusunu (ksenofobi), güç kullanmadan aşma modelini verebilmiştir. Atatürk'ün Moskova'ya yönelmesi yolundaki iddialar doğru değildir. Atatürk Moskova'ya yönelmedi. Dünya'da bağımsız ve yeni ilişki modellerinin uygulamaya konulmasına yönelmişti. Ne Cavaharlal Neru, ne Bros Tito; yalnız Kemal Atatürk bağımsızlık hareketinin atasıdır. Dünyanın durumu değişik olduğu için Atatürk bu programını hayata geçirmedi. Ama, bir kez daha söylüyorum: Atatürk'ün yaptığı bu anlaşmalar, 21. yüzyıla kadar gidecek yeni dünya modelini oluşturuyordu.

Bence Atatürk uygarlığın yeni modelini başlattı ve belli bir kısmını oluşturabildi. Bu uygarlık, Türk değerleri, Türk dili konuşan halkların kültürü üzerine kurulu olan, ancak Büyük Turan'ın kalbi Orta Asya'dan çıkarak Akdeniz, Karadeniz ve Avrupa'ya kadar giden Türklerin geliştirdiği akıl ve geleneklerde yatıyordu. Böylece Atatürk'ün modeli, geleneksel değerleri kabullenen, ama aynı zamanda karşılıklı ilişkide bulunulan ülkeleri ve halkları da göz önünde bulunduran bir modeldi. Bu bir "ilişki" modelidir. Osmanlı İmparatorluğu da, Türkiye Cumhuriyeti de

birer "uygarlık ilişkisi" bölgesidir. Atatürk modelinin en önemli yanı da budur. Yalnız Atatürk, bir dünya insanı kimliği ile, bu modeli kurabilirdi. Doğu Avrupa ülkeleri, Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan edebiyatında ve basınında sık sık Atatürk'ün Yunan, Bulgar ve Makedon asıllı olduğu yönünde makaleler yayınlanmaktadır. Geçtiğimiz aylarda Yeni Makedonya gazetesinde böyle bir makale okudum. Atatürk gerçek bir Türktü. Fakat komşu halkları da düşünmeyi başarması ve onların çıkarlarını göz önünde bulundurması, Atatürk'ün ölümünden sonra da bu düşünceleri ortaya çıkarmaktadır. Atatürk, bütün halklara, Güneydoğu halklarına, Akdeniz-Türk ilişki bölgesi halklarına aittir.

Atatürk'ün en büyük karakteri, problemleri bütünlüğü ile görmek ve bakış açısı geliştirmektir. Türkiye'nin kuzeyinde Bolşevik dünyasının maceracı modeli oluşturuluyordu ve bu model üzerinde yürümek çok kolaydı. İtalya'da da faşizm maceracı model kurmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski ortaklarından olan Almanya'da da acımasız maceracı model kuruluyordu. Bunlara katılmak ve onlarla karşılıklı işbirliği yapmak çok kolaydı. Atatürk ise insani değerler yolunda ilerledi. Atatürk bu yolun temelini attı ve genişletti. Ve bugün uygar Türk bölgesinin de bakış açısı olarak önemi bundan ibarettir. Bunun da atası Atatürk'tür.

Atatürk ile ilgili her türlü yayında, konuşmanın yalnız Kemal Atatürk ile değil, aynı zamanda bakış açılarıyla da ilgili olması hoşuma gidiyor. Panturancılık ve diğer şeyler Atatürk tarafından reddediliyordu. Bu, Atatürk'ün siyasi görüşlerinin temelini oluşturuyordu. Burada, Orta Asya'dan gelen Türklerin ve uygarlık gelişiminin anayurdu hakkında başka anlam meydana çıkıyordu. Türkler, Ortadoğu'ya uygarlık değerlerini getirdiler. Atatürk'ün "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesi, hem bugünümüz hem de geleceğimiz açısından çok büyük önem taşımaktadır. Atatürk, şiddetin yaygın olduğu bir dönemde geldi. Bu dönemde, ülkeler ve halklar birbirine karşı silah kullanıyordu. "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinin savunulması, yeni bir uygarlık çekimi örneğini (paradigma) oluşturdu ve bugün 20. yüzyılın sonu 21. yüzyılın eşiğinde bu düşünce gerçek genişlemesini buluyor. Bence insanlık 21. yüzyıla çok şey götürmeyecek. Savaşların, devrimlerin ve şiddetlerin unutulması isteniyor. Ama "Yurtta Barış Dünyada Barış" düşüncesi ölümsüzdür. Atatürk'ün son zaferini, savaşta kazanılan zafer olarak değil, bütün dünya uygarlığı için önem taşıyan sosyal kültüre sahip bir insanın zaferi olarak adlandırıyorum.

ALEXANDRE JÉVAKOFF

Fransa İçişleri Bakanlığı Üst Düzey Yöneticisi
Atatürk: Batı'nın Yolu adlı yapıtın yazarı

Sayın Alexandre Jévakoff ile Paris'te
Fransa İçişleri Bakanlığındaki çalışma odasında.

Eğer Türkiye hızla geri kalmış bir ülke olmaktan çıkıp, ilerleme yoluna girebildiyse, bu yalnız bir insanın ona bu yolda cesaret vermiş olması sayesinde değil, bu insanın aynı zamanda bir devlet aygıtı kurup, bu aygıtla çalışması sayesinde olmuştur. Bir devlet aygıtından yoksun ülkeler, doğru dürüst işleyemezler."

Yukardaki düşünceyi özellikle vurgulayan Alexandre Jévakoff, Fransa İçişleri Bakanlığında üst düzey bir yöneticidir. Rusya'da Bolşevik Devrimi'nden sonra 1920 yılında ülkesinden ayrılarak İstanbul'a gelen ve burada birkaç yıl yaşayan bir Rus deniz subayının çocuğudur. Anne ve babası Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığına geçmişlerdi. Bu nedenle birçok kez Türkiye'ye gelme fırsatı bulan Jévakoff, 1974 yılında bir Türk kamu kurumunda staj da yapmıştır. Böylece Türkiye ve özellikle Atatürk'ü yakından inceleme fırsatı bulmuş, 1984 yılında Atatürk'ün bir biyografisini yayınlamıştır. Atatürk: Batı'nın Yolu *adlı bu yapıtın Türkçe çevirisi Kültür Bakanlığı yayınları arasında da çıkmıştır. Alexandre Jévakoff aynı zamanda Türkiye ve Doğu Akdeniz Araştırmaları Fransız Derneği'nin Başkan Yardımcısıdır. Fransa gibi ileri ülkelerde Türkiye'ye, Türk halkına karşı sıcak duygular besleyen, Atatürk'ü derinden takdir eden yüksek kamu görevlilerinin bulunması kuşkusuz Türkiye için büyük bir kazanımdır. Görüyoruz ki Atatürk, bağımsızlığına kavuşturduğu Türk ulusuna ve kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne, kendi üstün bilge kişiliği ile, öldükten sonra da bütün uygar insanlığın ilgisini, sevgisini ve saygısını kazandırıcı katkılarda bulunuyor.*

Sayın Jévakoff, Atatürk'ün başka düşünürler gibi yalnız düşünceler ortaya atmakla kalmayıp, bu düşüncelerin uygulanabilirliğini de başarılı eylemleriyle kanıtladığına dikkati çekiyor. Gerçekten de bu, Atatürk'ün çok önemli bir özelliğidir. Ta gençlik yıllarından başlayarak ulusunu kurtuluşa ulaştırmayı kendisi için birödev bilmiş, bunun gereklerini derin derin, uzun uzun düşünmüş, düşünmüştür. Bütün varlığını da bu büyük ödeve adamıştır. Sayın Jévakoff, laiklikle ilgili olarak Hıristiyanlık tarihinde de kilisenin siyasal erke sahip olduğu dönemler yaşandığını, daha sonra gerçekleşen toplumsal ve siyasal devrim ve evrimler sonunda laik toplum ve devlet uygulamasına ulaşıldığını vurgulamakla, siyasal ve toplumsal yaşamı yönetme iddiasının yalnız İslama özgü olmadığını, bu dinin de Hıristiyan ülkelerde olduğu gibi gerekli evrimlerden geçebileceğini ve laikliği benimseyebileceğini belirtiyor. Atatürk bunu kanıtlamış oluyor. Böylece İslam dininin ve Müslüman ulusların kendine güvenini, saygınlığını artırmaya büyük bir katkıda bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk ulusu bugün de gerçek gücünü, birlik ve barışını, yurt bütünlüğünü bu laik devlet ve laik toplum sayesinde kurup koruyabilmektedir. Sayın Jévakoff, "Atatürk'ün başlattığı bu çağdaş, bağımsız, demokratik toplum kurma projesini, kendisinden sonra gelen siyaset ve devlet adamlarının sürdürmesi gerekir." diyor.

"ATATÜRK ULUSAL EGEMENLİK İLKESİNİ SİMGE DÜZEYİNE YÜKSELTTİ"

ÖO: Sayın Jévakoff, Atatürk'ün 20. yüzyılda ölümünün üzerinden 60 yıl geçtiği halde, hâlâ ulusuna düşünceleriyle yön verebilen, hedef gösterebilen tek önder olduğu söyleniyor. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz.

JÉVAKOFF: Atatürk'e ilişkin bütün değerlendirmeler kanımca bir cümlede özetlenebilir: Atatürk Türkiye'yi I. Dünya Savaşı sonunda yıkılmaktan kurtarmıştır. Ülke yok olmak üzereyken Atatürk onu kurtardı ve Türkiye'nin olağanüstü bir gelişme atılımı yapmasını sağladı. O günlerde bir Fransız gözlemci, Türk halkının Atatürk'ün eylemi sayesinde nabzının yeniden attığını gördü. Bunun Türkiye'nin yaşamında köklü, temelli bir aşama olduğu açıktır. Türkiye bugün Atatürk'ün eserinin olağanüstü etkilerini taşımaktadır. Bence bugün Türkiye'nin yararı, dünyanın yeni gelişmelerine de uyarlamayı bilerek, Kemal Atatürk'ün eserini ve çalışma biçimini göz önünde bulundurmasını gerektirir. Bunun unutulmaması gerekir. Çünkü Atatürk'ün eserinin zamanın koşullarına uyarlanabilmesi de gerekir. Aslında bu, Atatürk'ün kendisinin de üstün yanıdır. Çünkü 1918 öncesinin Atatürk'ü ile Kurtuluş Savaşı'nın ve 1930'lu yılların Atatürk'ü birbirinin aynısı değildir. Demek ki Atatürk'ün kendisi de dünyanın yeni koşullarına uyarlanabilme gereğini bize göstermiştir.

ÖO: Gerek Türk Kurtuluş Savaşında, gerekse yeni Türk toplumunun kuruluşunda, Mustafa Kemal'in yön verici düşüncesi sizce ne olmuştur?

JÉVAKOFF: Türk Bağımsızlık Savaşı'na ilişkin temel anlayışım şudur: Mustafa Kemal ülkeyi ve ulusu kurtarmak, bunun için de eskinin ve Osmanlı döneminin kimi güçlü geleneklerinden vazgeçmek gereğini görmüştür. İşte Atatürk, ülkenin ancak imparatorluk özelliklerinden sıyrılarak korunabileceğini gördü. Ülkeyi koruyabilmek için özellikle egemenlik alanını sınırlamayı, yani Türklerin kendi yurtlarıyla sınırlı tutmayı kabul etmek gerekliydi. Görüldüğü gibi Atatürk topraklarda bir daralmayı, Türk ulusunun yok olmaktan kurtuluşunun en iyi yolu olarak gördü. Hem I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarından korunabilmek, hem ülke için, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın hazırladıkları tasarıları boşa çıkarmak için bunun gerekli olduğunu gördü. Eğer Sevr anlaşması uygulanabilseydi artık Türk ülkesi, Türk yurdu diye bir şey ortada kalmayacaktı. Yalnız Anadolu'nun orta yerinde, ancak sınırlı ölçüde bağımsız, ama gerçekte yabancı denetimi altında küçük bir toprak

parçası Türklere bırakılmak isteniyordu. İstanbul da zaten açıkça yabancı güçlerin denetimi altındaydı. Bunu kuşkusuz hiçbir Türk ulusçusu kabul edemezdi. İşte Mustafa Kemal, köklü bir değişim yapmak gerektiğini isabetle gördü. Bu seçim, Osmanlı İmparatorluğu'nu diriltmeğe çalışmaktan vazgeçmek gereğiydi. Köklü siyasal geleneklere sinmiş olan imparatorluk düşüncesinin artık geçersiz olduğunu görmek ve gerçek anlamında Türk yurdu olan bir ülke üzerinde emek ve etkinlikleri toplamaya karar vermek büyük yüreklilik gerektiriyordu.

ÖO: Gerçekleştirdiği devrimler açısından ne düşünüyorsunuz?

JÉVAKOFF: Bu aşamada devrimlerine değinmedim. Çünkü bu devrimleri Bağımsızlık Savaşı sırasında da kafasında bulundurmakla birlikte, strateji gereği önce bir askeri zafer kazanmak gereğini görüyordu. Ancak ondan sonra cumhuriyet, laiklik, ülkenin ekonomik ve toplumsal evrimi konularındaki düşüncelerini artan bir oranla uygulayabilecekti. Bu düşünceler Bağımsızlık Savaşı sırasında kafasında oluşmuştu. Beni hayran bırakan şey, Mustafa Kemal'in önce askeri ve diplomatik zaferi kazanmak, ondan sonra 1923-1938 dönemi içinde saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması ve öteki toplumsal devrimlerin yapılmasına girişmek sıralamasını yapış biçimidir.

ÖO: Türk Bağımsızlık Savaşı ve toplumsal devrimlerinin 3. Dünya diye adlandırılan sömürgeleştirilmiş ülkeler açısından anlamı sizce ne olabilir?

JÉVAKOFF: Ben Atatürk'ün yaşamı üzerine kitabımı hazırlarken, sorunuzla ilgili birçok noktaya özellikle duyarlı oldum. Mustafa Kemal bir yandan taktik olmak üzere Lenin'le, yani komünistlerle ittifaka girdi. Oysa Türk-Rus ilişkileri o zamana değin hep düşmanlık ve savaş ilişkileri olagelmişti. Buna göre Mustafa Kemal, kapitalist ve emperyalist güçler olan Fransa ve İngiltere'yi tehdit eden Rusya'yla ittifak yapmayı, Türk ulusçuları için elverişli gördüğünden dolayı bu seçimi yaptı. Benim dikkatimi özellikle çeken ikinci nokta şudur: Hızlı bir bakışla Türk Bağımsızlık Savaşı'nın etkilerine bakıldığında, ilk Arap milliyetçileri üzerinde bu etkiler görülür: Özellikle Fas, Tunus gibi Fransız yönetimindeki Kuzey Afrika'nın Arap ülkelerinde. Yine Hindistan'daki ilk ulusçulara bakıldığında, bunların da hemen Türk ulusçularından, Mustafa Kemal'den yana bir tutum içine girdikleri görülmektedir. Mustafa Kemal, onlara bir örnek oluyordu. Örneğin Tunus'ta Başkan Burgiba Mustafa Kemal'in eserinden esinlenmişti. Otuzlu yıllarda dünyanın başka yerlerinde de, ülkelerinin bağımsızlığını elde edebilmek için Mustafa Kemal'den etkilenen birçok kişi görmek olanaklıdır. Fas'ta Fransız diplomatik arşivinde, o zaman Fas'taki bir Fransız mareşalin bir mektubu bulunmuştur. Mareşal mektubunda, Türk ulusçuluğunun Arap ülkelerindeki, Fas'taki ulusçular üzerinde uyandırdığı etkiye Paris'in dikkatini çekiyordu. Demek ki bu yaklaşımda Mustafa Kemal

önderliğindeki hareketin, 3. Dünya Ülkelerine bir işaret vermiş olduğu düşünülebilir.

ÖO: Türkiye'deki toplumsal devrimlerin de bu ülkelerde etkileri olduğu düşünülebilir mi?

JÉVAKOFF: Mustafa Kemal'in yaptıklarından esinlenmek isteyen birçok ülke olmuştur. Ama başka ülkelerde neler olduğuna bakıldığında, her ülkenin kendine özgü bir geleneği olduğunun unutulduğu görülür. Ben Atatürk'ün yaşam öyküsünü yazma hazırlığını sürdürürken bir belgede İran Şahının bir Fransız bakana yaptığı özel bir açıklamayı okudum. Şah Fransız temsilciye diyordu ki; İran'a halk, ülke kaynakları, gelenekler açısından bakıldığında, Mustafa Kemal'in yaptıklarını İran'da yapmaya olanak olmadığına inanıyorum. Oysa herkesin bildiği gibi İran Şahı ve özellikle babasının Atatürk'e büyük hayranlığı vardı. Şahın babası Atatürk hayattayken Türkiye'ye gitmişti. İran Şahının Atatürk'ün Türkiye'de yaptığını İran'da uygulamak istediği açıktır. Ama yaşanan olaylar bunun yürümediğini gösterdi. Öyleyse böyle bir ülkede bunun neden yürümediğini araştırmak gerekir. Türkiye örneğinden esinlenmek isteyen başka ülkelerde de bunun yürümediği görüldü. Atatürk'ün yaptığı gibi köklü değişikliklerin pek az sayıda ülkede gerçekleştirilebildiği görülmüştür. Özetle Atatürk'ün başka ülkelerde çok öğrencisi oldu; ama bunların pek azı başarılı olabildi.

ÖO: Sayın Jévakoff: 1986'da Türkiye'yi ziyarete gelen Almanya Şansölyesi Kohl "1930'lu yıllarda Batı Avrupa halklarının demokrasiye güveni sarsılıyorken, Atatürk Türkiye'de içtenlikle bir demokrasi kültürü yerleştirmeğe çalışıyordu" demişti. Gerek Türk Bağımsızlık Savaşı'nın, gerekse Türk toplumsal devrimlerinin Batı ülkelerinde bir etkisi olduğu söylenebilir mi?

JÉVAKOFF: Bu konuyu bütünüyle paylaşmam güç. Avrupa'nın 30'lu yıllarda Türkiye'de cereyan eden gelişmeleri büyük ilgi ile izlediği açıktır. Özellikle Atatürk'ün ülkeyi değişimden geçirmede izlediği yol. Bir de Atatürk'ün dış politikasının İngiliz ve Fransız dış politikası açısından ne gibi sonuçları olacağı da ilgiyle izlenmekteydi. Ama Fransa ya da İngiliz demokrasilerinin Atatürk'ün politikasından etkilendikleri görüşü, bence bir abartma olur. Ancak, en yakın örneklere bakarak diyebiliriz ki, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da, İngiltere'nin Irak'ta izlediği politikalar, Atatürk Türkiye'sindeki toplumsal, siyasal devrimlerden etkilenmiştir. Burası da kesindir.

ÖO: 30'lu yıllarda Batı Avrupa'daki nazizm ve komünizm hareketleri, Bay Kohl'u böyle düşünmeye yöneltmiş olabilir mi?

JÉVAKOFF: Sayın Kohl'un kanısına tam bir saygı duyuyorum. Ama tarihsel açıdan Atatürk'ün ne nazizmle, ne komünizmle herhangi bir yakınlığı olmadığı apaçık bir gerçektir. Ama onun bu akımlarla mücadele

yolunun, örneğin Fransa'da herhangi bir kültürel, siyasal etkisi olduğunu sanmıyorum. Hatta solun bir ara Fransa'nın hükümet olduğu ve çok yandaşı bulunduğu dönemde bile Atatürkçülük Fransa'nın politika sahnesinde görülmemiştir. Gerçi, Edouard Herriot'nun başında bulunduğu Fransız Radikal Partisi'nin Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlediği bir dönem oldu. Böylece bir düşünsel yakınlık olduğu bir gerçektir. Her iki ülkenin siyasetçileri arasında bağlar, karşılıklı ziyaretler vardı. Ama ben, Atatürk'ün siyasal etkisinin Fransa'da İtalya'da, İngiltere'de, ya da Almanya'da kendini gösterdiğini söyleme noktasına kadar gitmeyeceğim. Tarihsel gerçeği görmek gerekir.

ÖO: Sayın Jévakoff, Atatürk reformlarından özellikle laiklik konusunda ne düşünüyorsunuz?

JÉVAKOFF: Laikliğin, Atatürk'ün en temelli reformu olduğu açıktır. Tarihsel açıdan bakıldığında laiklik yolundaki atılımları ilk başlatan Atatürk olmamıştır. Kendisinden önce Genç Türkler, sorunu, yani İslamın siyasete egemen durumda olduğu bir ülkede din ile siyaset arasındaki ilişki konusunu ortaya koymuşlardı. Çünkü Osmanlı Padişahı sultan olarak dünyevi iktidarı, halife olarak da dinsel iktidarı elinde bulunduruyordu. Bana göre Atatürk'ün yaptığı işin temel önemi ve öncü niteliği, yalnız bu ikisini ayırarak dinin siyaset alanının dışına çıkması ve her bireyin özel yaşam alanında kalması gerektiğini söylemek yürekliliğini göstermekle kalmayıp, bu düşünceyi uygulamaya da koymuş olmasıdır. Bu nedenle Atatürk'ün değeri, önemi başka hiç kimseyle karşılaştırılamayacak kadar büyüktür. Bu açıdan bakıldığında Atatürk'ün laikliğe kazandırdığı bu önemli atılıma karşı birkaç ayaklanma oldu. Ayrıca Atatürk öldüğünde laikliğin tüm toplumda tam olarak kök saldığı da söylenemez. Çünkü cumhuriyet öncesi uygulamalara bağlılık özellikle kırsal alanlarda çok güçlüydü. Yine özellikle 1950'lerden ya da 1940'ların sonlarından başlayarak siyasetle dini birbirine karıştırma eğiliminin ortaya çıktığı görüldü. Bu geriye dönüş ve TV'lerde dinsel yayınların yapılmaya başlanması, orduya kimi din görevlilerinin alınması, Atatürk öncesine dönüş gibi görülebilir. Atatürk'ün böyle uygulamaları kabul etmeyeceği açıktır.

ÖO: Atatürk'ün ulusal egemenlik düzeni ve laik cumhuriyet kurmuş olmakla, demokrasi ile İslam dininin hiç de bağdaşmaz şeyler olmadığını gösterdiğini ve böylece hem demokrasi davasına, hem de İslam dininin saygınlığına olumlu bir katkıda bulunduğunu düşünenler vardır. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

JÉVAKOFF: Fransız politikasında sık görüldüğü gibi böyle sorularla karşılaşıldığında, yanıt olarak önce teşekkür edilir. Evet, sorduğunuz soru olağanüstü karmaşık bir konuyla ilgilidir. Çünkü ulusal egemenlik, demokrasi, din ve özellikle İslam dini gibi temel kavramlarla ilgili. Sorunuzu yanıtlamaya çalışacağım. Yine Türkiye ve İran'ı ele alarak bunu

yapmak istiyorum. Aynı kökten, yani İslam kökünden geldikleri halde biri Sünni öteki Şii mezhebinin yaygın olduğu bu iki ülkede din ile kişisel yaşam arasındaki ilişkiler konusunda uygulamalar birbirinden farklıdır. Bunun gibi bireysel yaşamla toplumun kurumsal düzeni arasındaki bu ilişkilerin arkasında dinin fark edilen tutumunun, siyasetle ilişkisini kurma biçiminin aynı olmadığı görülüyor.

Atatürk'ün temel önemdeki rolü, ulusal egemenlik ilkesini savunması, onu simge düzeyine yükseltmesidir. Atatürk'ün laik bir siyaset adamı olduğunu az önce belirtmiştim. Bunun yanında Müslüman bir ülkede hem laik ve demokrat, hem de Müslüman olmanın pekâlâ mümkün olduğunu gösteren tarihsel örnekler olduğu gibi, bunun tersini anlatan tarihsel durumlar da vardır. Bundan çıkaracağım sonuç şudur: Özellikle Fransa'da pek çok Müslümanın bulunduğu da göz önüne alındığında İslam ile kiliseyi birbirine benzetmek saçma olur. Buna karşılık İslamda sivil toplumla yani bireylerin dinsel uygulamaları ile ülkenin siyasal tercihi arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu sormak gerekir. Çünkü, başlangıçta Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslam dininde de siyasal erk ile dinsel erk arasında bir karışım, bir iç içe geçmişlik vardı. Avrupa'daki Hıristiyan dünyasında bu iki erk bir evrimden geçti. Başlangıçta Fransa'da kral kutsal bir kraldı; bir tür tanrısal seçimin ürünü sayılıyordu. 17. ve 18. yüzyıllarda akıl yolunun açıldığı görüldü. Böylece bütün tarihsel gelenekler aşıldı. İslam dünyasının da aynı evrimden geçemeyeceğini düşünmek için hiçbir neden yoktur.

ÖO: Barış kavramının Atatürk'ün hem düşüncesinde hem de eyleminde çok önemli bir yeri olduğu belirtiliyor. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

JÉVAKOFF: Bunun tersini düşünmek çok güçtür. Atatürk'ün önemli özelliklerinden biri de çok başarılı, çok takdir edilen bir asker olmasına karşın belli aşamadan sonra artık hiç askeri üniforma giymemiş olmasıdır. Bana göre Atatürk'ün bütün mesleki yetişmesi, düşünüşü askerlik alanında olmasına karşın kendi kişiliğinde büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. O buna temel önem veriyordu. Belli bir noktadan sonra, yani devlet başkanı olunca, artık askeri şef olmayan bir kimse gibi düşünmeye başladı. Bu açıdan bakıldığında burada O'nun yine imparatorluk geleneklerine göre düşünmeyi reddedişini görüyoruz. Türkiye'nin yaşamının komşular ile ve özellikle de bilindiği gibi uzun dönemlerden beri hiç de barış içinde bulunmayan Yunanlılarla iyi ilişkilere dayalı olması gerektiğini gördü. Atatürk bilinçli bir biçimde Balkanlarda olduğu gibi yine iyi ilişkilerin bulunduğunu söyleyemeyeceğimiz Arap komşularıyla da iyi ilişkiler kurmaya koyuldu. Atatürk Türkiye'nin yararının komşularıyla bütünüyle makul, dengeli bir diplomatik ilişkiler düzeni kurmakta olduğunu gördü. İlişkide bulunduğu ülkelerle iki günde bir çatışmaya

giren genç bir devletin varlığını sürdüremeyeceğini kavradı. Bir genç devlet ve bölgesinde bir önemli güç olarak gelişmek isteyen Türkiye'nin yaşamı, barış politikasını gerektiriyordu. Bu bence daha önceki döneme göre Atatürk'ün en dâhice özelliklerinden biri olmuştur. Özellikle dış politika alanında değişik anlayışta olan Jön Türklerle karşılaştırıldığında da bu özellik açıkça belli olmaktadır.

ÖO: Sayın Jévakoff, Atatürk'ün bir siyasal önder, bir devlet adamı olarak sizi en çok etkileyen özellikleri nelerdir?

JÉVAKOFF: Bu da oldukça karmaşık bir konu. Bana göre Atatürk'ün çok etkileyici bir yanı bir satranç oyuncusu gibi birkaç hamle sonrasını önceden düşünme azmi ve bunu gerçekleştirmedeki üstün başarısıdır. Tıpkı genç subaylık döneminden başlayarak kendisini Fransa'yla özdeşleştiren de Gaulle gibi Atatürk de ülkesini kurtarmak gibi bir büyük ödev üstlenebileceğini pek iyi anlamış ve kendisini ülkesiyle özdeşleştirmişti. Böylece kendisini birçok arkadaşının içine gömüldüğü küçük siyaset oyunlarının üstünde tutmak zorunluluğunu görmüştü; çünkü bu yollarla ülkesini kurtarmanın mümkün olmadığını görüyordu. Böylece 1914 öncesindeki hiç de doyurucu olmayan koşulları kabul etti. Başkaları daha büyük gelecekler umudu veren yollara girmişlerdi.

1914-1918 savaşma kadar geçen döneme bakılacak olursa, Mustafa Kemal'in, umutları ve tutkularıyla hiç de orantılı olmayan bir kişisel yaşam sürdürdüğü görülür. Kendisinin bu yürekliliği göstermiş olması sahip olduğu değerlere sırt çevirmeden tutkularının tümünü gerçekleştirmeye girişmenin en iyi yol olduğunu görmesinden ileri geliyordu. Bu bir siyasal yüreklilikti ve benim için hayran olunacak bir özelliktir. Az önce dediğim gibi kendisini ileri için hazırlayışı, uzun süreli düşünüşü, olağanüstü bir satranç oyuncusu gibi, o günün koşulları içinde kaybolmayıp yarının adamı olacak biçimde davranması bir başka önemli özelliğidir. Bunun bir sonucu olarak Mustafa Kemal'in çok yüksek, eşsiz denecek kadar yüksek bir istenç gücü olduğunu görüyoruz.

Mustafa Kemal o günün koşulları altında çok hızlı gitmek zorunda olduğunu görüyordu. Yavaş gidilirse ülkenin varlığını koruyamayacağını görüyordu. Bu nedenle orkestra şefi gibi tempoyu hızlandırdı. Öyle ki artık geriye dönme olanağı kalmamalıydı.

ÖO: Genellikle devrimler, örneğin Kadın Hakları, Eğitim, Dil ve Yazı devrimleri konusunda ne düşünüyorsunuz?

JÉVAKOFF: Ancak çok olumlu şeyler düşünebiliyorum. Burada da Atatürk'ün danışmanlarıyla birlikte, Türk yurduna çağdaş bir biçim verilmek isteniyorsa, yeteneklerine uygun ve çağdaş dünya uyumuna katılma sorumluluğunu yerine getirebilecek bir nitelik kazandırılmak arzu ediliyorsa, birçok ekonomik, sosyolojik alışkanlıkların gözden geçirilmesi gerekeceğini açıkça görüyorlardı. Savaşın sorunların çözümüne hiç

bir katkısı olmayacağını biliyorlardı. Hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi hemen bütün nüfusun okuryazarlıktan yoksun olduğu bir ülkenin ilerleyemeyeceği açıktı. Ülkeye iğreti biçimde duran bir dil değil, kendi ulusal geleneklerine daha çok girebilmesini sağlayacak bir dil kazandırmak gerektiği belliydi. Gerçekten Osmanlıca denilen dil çok iğretiydi, çünkü çok geniş ölçüde Farsçadan ithal edilmişti. Aynı bağlamda, kadınların toplum yaşamında yer almamalarını, görev üstlenmemelerini kabul etmek için hiçbir neden yoktu. İşte bütün bunlar son derece önemli yapısal devrimlerdir. Yalnız bu alanlarda değil, başka alanlarda da Atatürk hareketi başlattı. Ama özellikle onun ölümünden sonra gelenlerin bunları sürdürmesi gerekirdi ki ülke Atatürk'ün eserinin ilerletici gücünü yeniden aramak zorunda kalmasın.

ÖO: Ekonomi politikası açısından Atatürk'ün devletçilik uygulamasıyla kapitalizmin ve sosyalizmin dışında üçüncü bir yol bulunduğunu, bu yolun bireysel girişimi önlemediği gibi devletin yurttaşlara karşı görevlerini yerine getirmesine de olanak sağladığını düşünenler var. Sizin bu konudaki görüşünüzü alabilir miyim?

JÉVAKOFF: Bir tarihçi olarak baktığımda, Atatürk'ün tek bir ekonomi politikası olmadığını görüyorum. Birbirini izleyen en azından iki ekonomi politikası olmuştur. Bağımsızlık yıllarının başlarında ekonomi politikasını İzmir Kongresi belirlemişti. Bu, liberal denilecek bir ekonomi politikasıydı. Yani özel girişime kendini geliştirmesi ve Türkiye'nin genç bir ekonomik güç olmasında rolünü yerine getirmesi için araçlar veriliyordu. Bu liberal politika, bir bakıma Celal Bayar'ın etkisiyle oluşmuştur. Türkiye 1929 dünya ekonomik bunalımı ve onun Türkiye ekonomisinde yol açtığı sonuçlar nedeniyle ve 20'li yılların sonunda devletçi oldu. Pazarın dışarıya kapanması, Gümrük Vergisi alınabilmeye başlanması, Atatürk'ün ve hükümetinin devleti ekonomide daha önemli rol almaya yöneltmesinde etkin olmuştur.

Bütün bunlar; Atatürk'ün pragmatik ekonomi politikası, o zamanın koşullarına uyarlandı. Kendisinden önce 1840'lar ve 1850'lerde başkalarının da yaptığı gibi, Atatürk genç bir devletin ekonomisinin küçük çaplı olduğunu, bu nedenle özel girişimcilerin yetersiz olduğu ortamda devrimin devletçe başlatılması gerektiğini görmüştür. Sorun, Atatürk'ün 30'lu yıllardan sonra da bu politikayı sürdürüp sürdürmeyeceği sorusudur. 1940'lı ve 1950'li yılların deneyimi gösterdi ki Atatürk'ün izleyicileri olduklarını söyleyenler, CHP'de, biri liberal öteki devletçi olmak üzere iki akıma ayrıldılar. Ama bu bir başka konudur.

ÖO: Sayın Jévakoff, size göre Atatürk'ün, Türkiye, 3. Dünya ve genelikle uygar insanlık için kalıcı etkileri nelerdir?

JÉVAKOFF: Bence en başta gelen kalıcı etkisi Türkiye'dir; Türkiye'nin varlığını sürdürmüş olmasıdır. Bana göre eğer Atatürk olmasaydı, çok

büyük olasılıktır ki, Türkiye olmayacaktı; en azından bağımsız, önemli roller oynayan bir devlet; Avrupa'yla Asya, İslam gelenekleriyle Hıristiyan Avrupa gelenekleri arasındaki köprü konumunda bir devlet olarak varolamıyacaktı. Türkiye bugün iki gelenek, iki dünya arasında bir köprü rolü oynamaktadır. Bu özelliği ile Türkiye kuşkusuz, Atatürk'ün, O'nun eserinin kalıcı ürünüdür. 3. Dünya Ülkeleri açısından bakıldığında, önce "3. Dünya Ülkeleri" teriminin bugün, 30 yıl önceki anlamı taşımadığını sanıyorum. ABD ile Sovyet Rusya arasındaki soğuk savaş dönemi ilişkileri içinde 3. Dünya Ülkeleri terimi kullanılıyordu. Bugün artık Sovyetler Birliği yok. Bugün tek bir süper güç var o da ABD'dir. Bu nedenle bugün artık 3. Dünya terimini kullanmak uygun düşmez. Bu tanım sorununu bir yana bırakırsak, sanırım bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkeler bu yolda başarılı olmaları için kendi kaynak ve olanaklarını kendileri bulmak zorundalar. Eğer Türkiye hızla geri kalmış bir ülke olmaktan çıkıp, ilerleme yoluna girebildiyse, bu yalnız bir insanın ona bu yolda cesaret vermiş olması sayesinde değil, bu insanın aynı zamanda bir devlet aygıtı kurup, bu aygıtla çalışması sayesinde olmuştur. Oysa bir devlet aygıtından yoksun ülkeler liberal ya da başka bir özellikte olmak bir yana, doğru dürüst işleyemezler. Güncel olaylardan bir örnek alacak olursak, bence Rusya'daki bunalımın nedenlerinden biri yeni Rusya'nın bu tarihsel refleksi kullanma eğilimidir. Rusya'daki bunalım, Rusya devletinin bu yeni duruma yanıt veriş biçiminden kaynaklanmaktadır. Bence 3. Dünya Ülkelerinin hiç unutmamaları gereken şey, bir ülkeyi yaşatabilecek şeyin devlet olduğu, ancak devletin de herşeye egemen olmaktan, her yere girmekten sakınması gerektiğidir.

ÖO: Sayın Jévakoff bunların dışında eklemek istediğiniz herhangi bir görüş var mı?

JÉVAKOFF: Yalnızca çok duygulandırıcı bir anımı anlatmak isterim. Birkaç yıl önce Bakanımla birlikte Ankara'ya yaptığım bir resmi gezide, Anıtkabir'e gitmiştik. Türkiye'nin, onu yaratan Mustafa Kemal Atatürk'ün eserinin, tarihindeki temel önem taşıyan yeri unutmaması gerektiğini düşünüyorum. Ama 20. Yüzyılın bitiminde çağdaş Türkiye'nin çıkarlarının, aynı zamanda, Atatürk'ün döneminin koşullarına uyarlandığını düşünmesini gerektirdiği kanısındayım. Türkiye Atatürk'ün yöntemine sadık kalmalıdır. Dogmatik değil pragmatik, yani somut durumları göz önünde bulunduran bir devlet adamı olduğunu düşünmeyi gerektirdiği kanısındayım.

CORNELIUS BISCHOFF

Edebiyatçı

Sayın Cornelius Bischoff ile Berlin'de.

Cornelius Bischoff, Türk edebiyatını ve önde gelen Türk yazarlarını, yani Türk kültürünü Almanca konuşan insanlara, Alman toplumuna ve bu arada Almanya'daki özellikle 2. ve 3. kuşak Türklere tanıtma konusunda çok değerli hizmetleri olan bir edebiyat adamı. Türkiye üzerine birçok belgesel TV filmleri hazırlayıp yayınlamış. Kendisi yaşamının önemli bir bölümünü Türkiye'de geçirmiş olduğu için Türkçeyi çok güzel konuşuyor. Cornelius Bischoff'un kendini tanıtan şu sözleri, O'nun Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti konusundaki görüşlerinin önem ve değerinin gerekçesini de, Türkiye'ye duyduğu içten sevgi duygularını da ortaya koyacak niteliktedir:

"Ben Almanya'da doğdum. Fakat 11 yaşındayken Türkiye'ye geldim. O zaman daha Türkçe bilmiyordum. Türkçeyi Türkiye'de öğrendim. Atatürk'ün sayesinde Türkiye'ye sığınanlardanım. Çünkü babam politik nedenlerle Almanya'dan ayrılmak zorundaydı. Anneannem ise 500 yıl önce İspanyol engizisyonundan Türkiye'ye, o zamanki Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Yahudilerden idi. Yani ben, zamanında Osmanlı İmparatorluğu'na sığınanların çocuklarındanım. Biz 1939'da bu defa İspanyal engizisyonundan değil, Hitler engizisyonundan kaçarak yine aynı yere, Türkiye'ye sığındık. İstanbul'da önce Alman, sonra Fransız okulunda okudum. İstanbul'da bir yıl hukuk okuduktan sonra Hamburg'a geldim ve Hamburg Üniversitesinde hukuk öğrenimimi bitirdim. Aslında hukukçuyum ama, 70'li yılların ortasından beri edebiyat ve bilhassa Türk edebiyatıyla uğraşıyorum."

Cornelius Bischoff'un Atatürk'ün deha düzeyindeki başarısını Einstein'ınkine benzetmesi ilginçtir. "Einstein nasıl yüzlerce yıllık Newton fiziğinin yerine görelilik fiziğini geçirdiyse, Atatürk de yüzlerce yıllık bir imparatorluk yönetiminin yıkıntıları üzerinde demokratik bir toplum ve devlet kurdu" diyor. Atatürk'ün başarısı, Einstein'ın "Atomu parçalamaktan daha güç" dediği bir başarıdır ve Cornelius Bischoff buna işaret etmektedir: Toplum yaşamında önyargıları, duygusal ve çıkarsal alışkanlıkları değiştirmeği başarmak, yani bir toplumun bireylerini düşünüş, duyuş ve davranış değişikliğine başarıyla yöneltebilmek. Böyle bir şey ancak insanların gönüllü katılımı sağlanarak başarılabileceğine göre, Atatürk'ün başarısının önderlik, toplumsal ve siyasal değişim, devrim ve iletişim toplumbilimi alanlarında tıpkı Einstein'ın fizik alanında yaptığına benzer bir yenilik, bir çığıraçtığı söylenebilir, demek istiyor. Cornelius Bischoff, laikliğin toplumlarda özgürlük ve iç güvenliğin, ulusal birlik ve dayanışma ortamının, uluslararası yaşamda da barışı korumanın ve özellikle terörü önlemenin vazgeçilmez gereği olduğunu vurguluyor ve "Türkiye Atatürk'ün yolundan gitmeğe mecburdur." diyor.

ÖO: Sayın Bischoff, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılı dolayısıyla hem bu cumhuriyetin kurucusu olan Atatürk'ün düşünce önderliğini, hem de en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı, toplumsal yapısı, eğitimi, aile yapısı, ekonomi düzeni ve üstün değerler düzenini genel olarak nasıl değerlendirirsiniz?

BISCHOFF: Türkiye'de yaşamış bir yabancı olarak değerlendirmelerimin sübjektif olduğu sanılabilir. 1938 yılında Atatürk öldüğü zaman daha ben Almanya'da idim. Ölüm haberini o hafta filmlerde gördüm. Sanıyorum katafaltını bir Alman mimar, Taut yapmıştı. Fakat ben 1939 yılında İstanbul'a geldiğim zaman Atatürk Türkiye'de, Türk halkı için ölmemişti. Benim ilgimi çeken bir nokta da Türkiye'deki azınlıkların da çok üzgün olmasıydı. Rumlar, Yahudiler, Ermeniler de üzülüyorlardı. Kendi kendime, herhalde bu Mustafa Kemal çok büyük bir adam! dedim. Büyük bir şahsiyet olmalıydı, çünkü azınlıklar da O'nu seviyordu.

Mustafa Kemal'in beni en çok ilgilendiren yanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda doğmuş, Osmanlı İmparatorluğu içinde yetişmiş olmasına karşın, yepyeni bir kuruluş düşünmüş olmasıydı. Bu neye benzer biliyor musunuz? Fizikçiler Newton'dan sonra hep Newton'un düşüncelerini devam ettirdiler. O'ndan sonra bir gün bir Einstein geliyor ve bu sefer bütün o çalışmalar değişiyor, yepyenileşiyor. Ben Atatürk'ü buna benzetiyorum. Çünkü kendisi Osmanlı İmparatorluğu kültüründen türemiş bir insan. Ama kafasında yepyeni bir demokrasi düşüncesi, parlamento düşüncesi var. Bence Atatürk'ün dehalığı buradadır. Yepyeni bir şey yaratması. Bence becermiştir de. Çünkü halk O'nu seviyordu. Ben O'nu hatırlıyorum. Bugün de gene öyledir. Benim bildiğim Türkiye'de, benim muhitimde, Mustafa Kemal'i sevmeyen yoktur.

ÖO: Yurtdışında da uluslararası düzeyde tanıyıp inceleme fırsatı bulanların takdir ettiğini söyleyebilir miyiz?

BISCHOFF: Doğru, evet Bakın bir zaman bir Atatürk filmi düşünmüştük. Rica etmişlerdi, sen senaryoyu, ekspozeyi yaz, diye. Tabii Fransızca, Almanca biliyorum. İngilizcem o kadar iyi değil. Alman ve Fransız tarih kitaplarını karıştırdım. Hiçbirinde Atatürk'ü eleştiren, negatif gösteren bir tarihçi bulamadım. Bilmiyorum var mıdır? Bence yoktur. Çünkü her tarihçi Atatürk'ü çok müspet görüyor.

ÖO: Sizce müspet görülen değerlerin özü hangi noktada toplanabilir?

BISCHOFF: Bir defa halk egemenliği, demokrasi düşüncesi. İkincisi laiklik: Benim zamanımda, hatırlıyorum, minarelerden ezan okunduğu zaman "Tanrı uludur" diye okunurdu.

ÖO: Türkçe okunurdu.

BISCHOFF: O sonra değişti. Bence çok iyi bir düşünceydi. Çünkü diline sahip çıkmak isteyen kültürüne de sahip çıkmak ister. Bilmem siz aynı fikirde misiniz? Bu tartışılabilir.

ÖO: İnsanlar anlayarak ibadet ederlerse daha yararlı olur.

BISCHOFF: Elbette, elbette. Çünkü biliyorsunuz bir zamanlar bizim İncil'imiz Latinceydi. Luther çıktı, onu Almancaya çevirdi. Ve halk anlamaya başladı. Latince bir saray dili gibiydi. Halkın anlamadığı bir dildi. O açıdan ben ona karşıyım. Fakat teolog olmadığım için daha fazla tartışamayacağım.

Ayrıca benim hatırladığıma göre Atatürk zamanında Türkiye'de çok büyük bir hoşgörü vardı. Kendi okulumdan hatırlıyorum. Dinler arasında ayrım yoktu, tezatlar da yoktu. İnsana ötekinin haklarını korumak düşüncesi de veriliyordu. Biliyorsunuz Saint George Okulu'nda her dilden çocuklar vardı ve yatılı idik. Çoğu Müslümandı. Fakat Hıristiyanlar, Ermeniler, Yahudiler de vardı. Ama ben aramızda konu olan bir çelişkiyi hatırlamıyorum.

ÖO: Biraz önce azınlıkların da Atatürk'ün ölümünü büyük bir üzüntüyle karşıladıklarını gözlemlediğinizi belirtmiştiniz. Şimdi de Atatürk dönemindeki bu hoşgörüyü fark ettiğinizi belirtiyorsunuz. Bu görüşlerle Atatürk'ün laik devlet ve laik toplum kurma yolundaki önderliği ve yaptığı devrimler arasındaki bağlantı nasıl kurulabilir sizce? Laiklikle, bu hoşgörü ve azınlıkların da Türkiye'de kendilerini güven içinde hissetmeleri arasında bir bağlantı kurabilir misiniz?

BISCHOFF: Evet. Belki onun için Atatürk'ü zamanında çok sevip sayıyorlardı. Çünkü onlar da kendi dinlerinde serbestti. Kimse onlara müdahale etmiyordu.

ÖO: Farklı muamele yapılmıyordu.

BISCHOFF: Emin olabilirsiniz öyle bir şey yoktu. Ben bunu çok iyi hatırlıyorum.

ÖO: Eşit yurttaş olarak muamele görüyorlardı.

BISCHOFF: Evet, evet. Bu İslamın içinde de vardı. Hıristiyanlarda o kadar belirgin değildir. Çünkü bir Müslüman kilisede de duasını yapabilir. Doğru mu biliyorum?

ÖO: Doğru. Başka deyişle siz şunu da dile getiriyorsunuz: Atatürk aslında laik düzeni getiriyorken İslamiyetin bir cevherini, önemli bir özelliğini de kullanmış oluyordu. Ondan yararlanmış oluyordu.

BISCHOFF: Evet. Çünkü İslamın içinde vardı bu tolerans. Türkçesi "hoşgörü" Onun için benim bildiğim Kuran'ın içinde bu var.

ÖO: Nitekim Atatürk, devrimleri yaparken sık sık, 'İslam dininde papazlık yoktur. Her Müslüman Tanrı'nın muradını anlamada eşit ölçüde yetkilidir.' anlayışıyla bu devrimi yapmıştır. Bunun, ulusal egemenlik

düzeniyle İslam dininin bir çelişki içinde olmadığını göstermesi bakımından da önem taşıdığı söyleniyor. Bu konuda ne düşünürsünüz?

BISCHOFF: Bu düşünceyi biz bugüne aktarıp, yeniden kuvvetlendirmezsek, o zaman bugün gördüğümüz dini tezatlar, düşmanlıklar git gide çoğalacak. Atatürk'ü dinleyerek, bugün dini politik olarak kullanmamayı, fanatizme karşı olmayı gerçekleştirebilmeliyiz.

ÖO: Sayın Bischoff, Atatürk'ün uluslararası ilişkiler tutumu üzerine düşüncelerinizi alabilir miyim?

BISCHOFF: Mustafa Kemal, bizim Almanlar ile o zamanki Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefik olmasına karşıydı ve haklıydı. Ayrıca benim bildiğim kadarıyla Mustafa Kemal, II. Dünya Savaşı'ndan evvel Türkiye'nin Hitler Almanyası ile müttefik olmasını da istememişti. Atatürk'e göre Almanlarla müttefik olunursa harp çıkacak ve Türkiye savaşa girecekti. Atatürk haklı çıktı. 38'de Atatürk öldü ve 1939'da O'nun öngördüğü gibi Hitler Almanları harbe soktu. Atatürk'ün dehalığı belliydi.

ÖO: Yani Atatürk'ün dış politikasının aslında saldırganlıktan uzak, başka uluslara saygılı ve barışçı olduğunu belirtiyorsunuz.

BISCHOFF: Barışçı, saygılı. Yunanlılara karşı da. Şimdi biz biraz geriye dönüyoruz ama, İstiklal Savaşı'ndan sonra, Büyük Zafer'den sonra, Atatürk Atina'ya kadar gidebilirdi değil mi? Bu film çalışması sırasında tarih kitaplarını karıştırdığımda bu sonuca vardım. Oysa Atatürk Trakya'da durdu. Bu bence barış düşüncesidir.

ÖO: Sayın Bischoff, benim sorduklarıma ek olarak sizin belirtmek istediğiniz, altını çizmek istediğiniz başka bir nokta var mı?

BISCHOFF: Hayır. Fakat benim bilmek istediğim, Atatürk İnkılapları Türkiye'de devam edecek mi? Yani Türkiye'nin yolu Atatürk'ün attığı temel üzerinde kalacak mı?

ÖO: Bu soruyu biz size sormaya geldik Sayın Bischoff. Siz dışarıdan nasıl görüyorsunuz?

BISCHOFF: Ben en sonunda müspet görüyorum. En sonunda Türkiye, hep böyle zorluklarla karşılaştığı zamanlarda olduğu gibi, yine başaracaktır. Türkiye'nin ekonomisi üzerine konuşamam, o konuda uzman değilim. Fakat politik olarak Türkiye başka etkilerin altında kalmayacak, Mustafa Kemal'in çizdiği yoldan gidecektir.

ÖO: Gelişmenin de bu yoldan sağlanacağını mı düşünüyorsunuz?

BISCHOFF: Evet, bu yoldan olacaktır... Yani mecburdur Atatürk'ün çizdiği yoldan gitmeye.

ÖO: Mecburdur derken, mantık bunu gerektirir demek istiyorsunuz. Doğru anlıyor muyum?

BISCHOFF: Evet, mantık bunu gerektirir.

ÖO: Size çok teşekkür ederim, Sayın Bischoff.

Prof. Dr. YURİ ŞÇEKA
Dilbilimci
Moskova Üniversitesi
Asya ve Afrika Araştırmaları Enst. Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Yuri Şçeka (ortada).

Profesör Dr. Yuri Şçeka, Moskova Üniversitesi Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyesi, Türkçe (dilbilim) uzmanı. Dilbilimi bir toplumbilim, kültürbilim konusu olarak ele alan tanınmış bir dilbilimci. Özellikle yeni Türk yazarlarını Rusçaya çevirerek ve Türkçe üzerine yaptığı dilbilimsel eğitim ve araştırmaları ile Türk dil ve kültürünü Rus toplumuna tanıtmada çok değerli çalışmalar yapan bir Türkiye uzmanı.

Kendisiyle Moskova Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Enstitüsünde yaptığımız görüşme sırasında, özellikle Türk Dil Devrimiyle ilgili olarak Atatürk'ün insanlık tarihinde ilk kez bilinçli ve bilimsel olarak dil alanında bir "deney" yaptığını, dilin bir toplumsal enerji kaynağı olduğunun bilincinde olarak Türk halkının gönüllü katılımı ile bu devrimin yapıldığını belirtiyor. Prof. Şçeka, Atatürk'ün kişiliğinin bütün dünyada Türkiye'yi, Türk ulusunu, Türk dilini ve kültürünü tanıtmada çok etkili, başlı başına bir çekim gücü olduğunu belirttiği gibi, Dil Devrim ve Yazı Devriminin de Türkçeyi bir bilim, sanat, yönetim ve teknoloji dili düzeyine getirmekle aynı zamanda Türk toplumunu dünyayla kucaklaştırdığını, uygarlık dünyasına açtığını vurguluyor.

Prof. Şçeka'nın, böylece gelişen Türkçenin Türkiye dışı Türk topluluklarının bütünleşmesini sağlayacak bir etken olabileceğini belirtmesi de ilginçtir. Benim kanım da budur. Bu toplumların uygar dünyaya "Rusça penceresi"nden bakmak gibi bir zorunlulukları yoktur. Çarlık döneminden beri süregelen sömürgecilik etkisi altında bilim, sanat ve teknoloji dili olma yolu tıkanan, yerel lehçeler halinde parçalanan bu Türk topluluklarının önünde Atatürk Türkiye'sinin bilim, sanat ve teknoloji dili düzeyine çıkardığı güzel Türkçe durduktan sonra, hiç de uzak olmayan bir gelecekte bütün Türk kökenli ulusların ortaklaşa kullandıkları bir bilim, sanat ve teknoloji dili olacağını bekleyebiliriz.

Dilin bir toplumsal enerjisi olduğunu söylemesi de önemli. Bütün büyük önderler gibi Atatürk'ün de üstün söz söyleme yeteneği ile ilkelerini, düşüncelerini, kararlarını insanların kafalarına nakış gibi işlediğini, onları derinden etkileyecek kadar özlü biçimde dile getirdiğini biliyoruz.

"DİL VE YAZI DEVRİMİ, TÜRK ULUSUNU UYGARLIK DÜNYASINA AÇTI"

ÖO: Sayın Profesör Şçeka. Bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75. yıldönümüdür. Atatürk'ün ölümünün de 60. yıldönümü. Atatürk önderliğinde kurulan Türk Devleti'nin ve yapılan Türk Devriminin hem bir genel değerlendirmesini yapmanızı rica etsek, hem de bir dil ve edebiyat profesörü olarak Dil Devrimi üzerindeki görüşlerinizi almak istersek neler söylersiniz?

ŞÇEKA: Bu enteresan ve önemli sorularınız için teşekkür etmek istiyorum öncelikle. Tabii bu konuya eğilirken her şeyden önce şimdiki durumunuzu unutmamalıyız. Yani şunu kastediyorum: 1991 yılından sonraki gelişmeler önemlidir. Çünkü bizim aramızdaki ilişkiler çok artmış bulunuyor. Bunun sayesinde biz de Atatürk hakkında daha geniş bilgi sahibi olabiliyoruz. Bizim Moskava Üniversitesi ve Asya, Afrika Enstitüsü olarak, bir de Türkoloji Bölümü olarak Türk üniversiteleriyle ilişkilerimiz çok gelişmiştir. Bu son yıllarda bilhassa Ankara Üniversitesi ile, DTCF ile çok iyi işbirliğimiz vardır. Oralardan çok yayın geliyor bize, dolaplarımıza bakarsanız Atatürk ile ilgili raflar dolusu yayınlar var. Tabii bunları öğrencilere veriyoruz, okutuyoruz, o bakımdan bizim için çok faydalı oluyor. Biz şu son yıllarda Atatürk hakkında, hem reformları hakkında, hem de kişiliği hakkında çok daha geniş bilgi sahibiyiz.

ÖO: Tabii Atatürk o kadar geniş bir konu ki, onu kısa bir zaman içinde değerlendirmek mümkün değil. Reformlar biliyorsunuz yüzyıllar boyu devam etmiştir. Bilhassa benim aklıma gelen dili yenileme hareketleri yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Fakat başarılı olduğu bizim yüzyılımızda Atatürk'ün rolü son derece büyüktür. Bu önemli olayı, yani dil reformunu kendisine borçluyuz.

ŞÇEKA: Şimdi bu konuda çok kitap çıkar, çok yazı yazılır. Fakat benim fikrime göre Türkiye Türkçesini, sonuna kadar pek anlayamamış bulunuyoruz. Çünkü aslında hiçbir dilde, ülkede görülmeyen bir olayı yaşamış bulunuyoruz. Dil son derece büyük ölçüde değişmiş bulunuyor. Bana göre insanoğlu bunu ilk defa bilinçle yapmıştır. Kendiliğinden oluşan bir süreç değil de, bilime dayanarak yapılan bir reformdur bu. Biliyoruz bunun iyi tarafları, kötü tarafları var ve olacak da. Bilhasa altını çizmek istediğim konu, Türk Dil Devriminin son derece akıl almaz biçimde geniş çapta olmasıdır. Yani dilin suni olarak değiştirilmesi olayıdır. Tabii bu reformlar yapılırken halk diline dayandırılıyordu, ağızlara, lehçelere dayandırılıyordu. Tabii bu tamamen suni bir sü-

reç olmamıştır. Fakat bu dilbilim için önemli bir olay. Çünkü ilk olarak, tekrar ediyorum, bilime dayalı olarak, bilince dayalı olarak dil değişiyor, değiştiriliyor.

ÖO: Bir şey sorabilir miyim? Dil Devriminin başarısında, bir yandan konuşulan ama yazılmayan Türk dilinin, yani halkın konuştuğu dilin, halk ağızlarının gücü etkenlerden biriydi; öte yandan da yazılan ama konuşulmayan Osmanlıcanın halk arasında pek benimsenmemiş olması gerçeği var. Dil devriminin başarısında bunun da bir payı olabilir mi?

ŞÇEKA: Tabii haklısınız. Dil devriminin başarısının birçok sebebi vardır. Bunlar nesnel sebeplerdir, lehçelerin varlığı, sıraladığım koşullar bunlar. Fakat bütün bunların altında, bütün bunları hareket ettiren unsur özneldir ve aslında Atatürk'ün kişiliğidir. Çünkü Atatürk halka çok önem vermiştir. Halkı sevmiştir, derinden sevmiştir. Tabii biz rasyonel, mantıksal şeyleri daha kolay dile getirebiliyoruz. Fakat kişilik ve duygusal taraf söz konusu olunca, tabii bunu tahlil etmemiz zor oluyor. Ben yalnız şunu söylemek istiyorum. Atatürk'ün halkla o derin duygu ve anlayış ilişkisi ve daha geniş olarak Atatürk'ün kişiliği, herhalde reformların ve bilhassa Türkçenin reformunun çok önemli unsuru ve belki en önemli unsuru olmuştur. Atatürk'ün kişiliğini zaman geçtikçe daha geniş bir biçimde anlayabiliyoruz. Ve şimdi Türkçenin gelişmesi neye yol açmıştır, bu konuya dokunmak istiyorum.

Bana göre dil devrimi konusunda yazılan yazıların ve kitapların çokluğuna rağmen bazı konular pek yeterince açıklanmıyor. Şimdi benim son derece hayran kaldığım konu, bilim terimlerinin yaratılması ve gerçekleştirilmesidir. Bunun sayesinde Türkiye'de yüksek matematik, fizik vb. alanlar dahil, her alanda en zor kavramlar Türkçede anlatılabiliyor. Türkçe verilebiliyor, öğrenciler öğreniyor, kitaplar basılıyor. Bunun gibi dilbilim teorisi çok komplike, çok zor kavramlar verir. Fakat Türkçede dilbilim terimleri de gelişmiştir, yerleşmiştir. Sosür'ün ve daha başka başlıca dilbilimcilerin eserlerini, en zor kavramlarını Türkçeye tercüme edebiliyoruz, anlatabiliyoruz. Bana göre çağımızda, yakında gireceğimiz 21. yüzyılda teknolojik bir çağ, bir bilim çağı yaşıyoruz. Hepimizin evinde bilgisayarımız, vb. araç-gereçlerimiz var. O bakımdan Türkçe'nin ulusal bir dil olarak, bu fonksiyonunun gelişmesi ve yerleşmesi son derece önemlidir.

Yeni terimler yapılması konusu da çok enteresan. Örneğin "merkezkaç kuvveti" Bunun gibi birçok yeni yapılmış terim var. Çok enteresandır. Örneğin Rusçayla kıyaslayınca, Rusçada başka dillerden alınmış çok alıntı terimler var. Bilim terimlerimiz de var. Matematikte entegral hem Türkçede hem bizde alıntı bir sözcüktür. Türev, Türkçede entegralin karşılığı oluyor.

Bunun gibi son derece enteresan, son derece hayran kaldığım bu dil

çalışmaları içinde yapılan daha onlarca böyle fizik ve matematik terimleri vardır.

Dilbilim terimleri de son derece enteresandır. Tabii burada henüz tartışılan terimler ve de hem alıntı hem de bunun yanı sıra akıl yoluyla üretilen yeni terimler bir arada kullanılıyor. Fakat bana göre bu son derece önemli bir başarıdır. Ve böylece Türkçenin sosyal fonksiyonları çok çok genişlemiş olmaktadır.

Başka Türki dillerle kıyaslama yapacak olursak, başka Türk ülkelerinde yüksek matematik ve fizik, Türkçe verilemiyor. Terim yetersizliği var. Bu o dilin sosyal fonksiyonlarını önemli ölçüde daraltıyor. Demek ki bu reformlar Türkçenin tam gelişmesine yol açmıştır. Bu bakımdan son derece önemlidir. Ondan sonra dediğim gibi bizim çağımızda teknoloji, bilim günlük hayatımıza da girmektedir. Hepimiz bilgisayar kullanıyoruz, hepimiz matematik yöntemi kullanmadan yapamıyoruz. Bir yandan bu terimler dünyası doğrudan doğruya da günlük yaşamımızı etkilemektedir. Bunu çok somut olarak görebiliyoruz. Örneğin 20-30 yıl öncesinde "içermek" felsefi bir manaya sahipti. Bir bilim terimiydi. Şu anda içermek sözünü her adım başında kullanıyoruz. Böyle onlarca sözcük var. Bilim alanından günlük hayata gelen binlerce sözcük vardır. Yani Türkçenin bilim alanını da kapsayarak fonksiyonlarının genişlemesi doğrudan doğruya günlük dili de geliştirmiştir. Daha çok hazırlıklı olsaydım bunun daha çok üstünde durmak isterdim.

Başka bir konuya geçmek istiyorum. Bu pek az bilinir; hatta hiçbir kaynakta okumadım. Başlangıçta şunu söylemiştim. Türk Dil Devrimi bir bilimsel deney olmuştur. Çünkü Türkçe'nin gelişmesi kendiliğinden değil, bilimsel bir deney yoluyla olmuştur. Bu aslında dilbilimsel bir deneydir. Fizikçilerin onca çok deney yapmasına karşın biz dilbilimciler hiç deney yapmıyoruz, çok az deney yapıyoruz. Türk Dil Devrimi de bu dilin yeniden yapılanması yolunda son derece geniş çaplı bir deneydi. Binlerce uzman çalıştı; halk da çalıştı, sözcükler teklif etti. Bazıları kabul edildi, bazıları kabul edilmedi. Ama bu çalışmaların altında bilinçli bir hareket var. Bir ivme var. Bana göre bu bakımdan bu olay, başka hiçbir dilde ve ülkede görülmemiş bir olaydır. Dilbilimsel deneydir. Bu sayede biz dili bambaşka bir yönden ele alabileceğiz. Dilin sosyal enerjisini ölçebileceğiz.

Benim kullandığım terimler yozlaşmış değildir. Dilbilimde enerji, matematiksel yöntemler, nicel konular şu anda dilbilimcilerin dikkatlerinin dışına kaçmaktadır. Fakat ben eminim ki önümüzdeki yüzyılda doğal bilimlerin yöntemleri dilbilimde de kullanılacaktır. Ve o zaman biz, dilin sosyal enerjisini ölçebileceğiz. Dilin sosyal enerjisini vardır; dil sadece işaretler, simgeler dizgesi değildir. Dil her şeyden önce bir enerji değişimidir. Biz dilde sadece bilgi var sanıyoruz. Oysa dille birbirimizi çok

etkin biçimde etkiliyoruz. Her sözcükte bir enerji kuvveti var. O bakımdan dilin gerçek anlamını ortaya çıkartmak için ona enerji yönünden bakmalıyız; Türk Devriminin toplumsal ve deneysel niteliği son derece büyük bir önem taşıyor. Ve ilerde bu önem daha da iyi anlaşılacaktır.

ÖO: Yazı Devrimiyle Dil Devrimi arasındaki bağlantı konusunda da bir görüş belirtmek ister miydiniz?

ŞÇEKA: Harf Devrimi olmasaydı aslında Dil Devrimi de mümkün olmazdı. Hiç değilse o ölçüde başarılı olamazdı. Çünkü Arap yazısı daha çok Arapça kelimeler için uygundur, fonetik açıdan Arapça harfleri Türkçeye hiç de uygun değildir. Birkaç tane "k", "d" ve "z" harfleri var. Türkler bunları hep aynı biçimde söylüyorlar. Buna hiç gerek yoktur. Arap harfleri Türk dilinin en önemli özelliklerini ifade edemiyordu. Arapçada ünlü uyumu, ünsüz uyumu gibi olaylar o alfabenin dışında kalmaktadır. Böylece harf uyumu, Dil Devrimi için çok önemli bir zemin hazırladı. O zemin olmasaydı, tabii Arap yazısıyla bütün bu Dil Devrimini gerçekleştirmek bana göre hiç mümkün olamazdı. Dil Devriminin birçok yönü vardır. Yani Dil Devrimi, yeni sözüklerin yerleşmesi için son derece önemli olmuştur.

Bütün bu yönleri birleştiren unsur Atatürk'ün kişiliğidir. Biz tabii nesnel yasalara inanmalıyız. Toplumsal hayatta da, her insanın hayatında da nesnel yasalar vardır. Bunun yanı sıra bir de kişilik vardır. Aslına bakılırsa bu bir sentezdir. Nesnel yasalar vardır, kişi bu nesnel yasalara hayat vermeyince bir şey ifade etmez. Bu nesnel yasaların muhakkak kişilikle birleşmesi lazım. Nesnel konuları canlandıran unsur, Atatürk'ün kişiliğidir.

DIETRICH SCHLEGEL

İletişimci
Almanya'nın Sesi Radyosu
Güneydoğu Avrupa Bölgesi Yayınları Müdürü

Sayın Dietrich Schlegel ile Deutsche Welle (Almanya'nın Sesi) Radyosundaki çalışma odasında.

Dietrich Schlegel, Almanya'nın Sesi (Deutsche Welle) Radyosunun Güneydoğu Avrupa Bölgesi Yayınlarının müdürü olan bir iletişimci. Türkiye dışında Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'yı kapsayan bu görevi dolayısıyla Türkiye ve Türkiye'nin yakın bağları olan Kıbrıs, Kosova, Bosna üzerine de birçok programlar yayınlamış bulunuyor. Atatürk ve devrimleri konusuna da özel bir ilgi göstermiştir. Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü dolayısıyla Frankfurter Allgemaine Zeitung, *Das* Parlament, Europäische Wehrkunde, Kölnische/Bonner Rundschau *gibi önde gelen Alman gazete ve radyo kuruluşlarında bu konuda yayınlar yapmıştır.*

Dietrich Schlegel, Atatürk'ün Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası yaptığını, uygarlık dünyasına taşıdığını vurgulamakta, uluslararası barışa verdiği önemi ve gösterdiği saygıyı derinden takdir ettiğini belirtmektedir. Atatürk'ün Türk toplumu, siyaseti ve siyasetçilerine daha katacağı çok şey olduğuna inandığını, bunun için Atatürk'ün bir anıt olarak değil, bir doktrin olarak da değil, tersine, sürekli yenilenmeye ve dünya gerçeklerine ayak uydurmaya açık bir ilke olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Dietrich Schlegel'in, Atatürk'ün ulusçu olduğu gibi uluslararasıcı (insanlığı bir bütün olarak kucaklayan bir bakışa da sahip) olduğunu vurgulaması önemlidir. Gerçekten Atatürk "Dünya yurttaşlığı" kavramını kullanan belki ilk devlet adamıdır. Schlegel'in 'Türkiye'ye ilişkin eleştirilerinin, gerçekte Atatürk'ten sonra gelen politikacı ve yöneticilere yöneltilmesi gereken eleştiriler olduğunu' vurgulaması da önemlidir. Bir de Türk kadınlarının, Atatürk devrimleriyle kazandıkları insan ve yurttaş haklarının tam bilincinde olmaları dileğinde bulunmaktadır. Bu da son derecede önemlidir.

"KEMALİZM, DÂHİYANE BİR SİYASİ LİDERLİK İLKESİDİR, DUVARLARA YAZILMAKTAN ÇOK HAYATA GEÇİRİLMESİ GEREKİR"

ÖO: Atatürk'ün kişiliği ve önderliği konusunda ne düşünüyorsunuz?

SCHLEGEL: Atatürk'ün kişiliği beni her zaman etkilemiştir. Yayın dünyasında Atatürk'ün kişiliğini eleştiren az sayıda yazar veya biyograf bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse, İngiliz yazar Armstrong'un bu konudaki eseri bir polemiktir. Armstrong'un, Atatürk hakkındaki kitabı 1930'lu yılların başlarında oldukça popülerdi. Kitap, sanırım 1932 yılında piyasaya çıkmıştı. Fakat ben bu kitabın derin izler bıraktığını pek sanmıyorum. Bir de Atatürk'ün tıpkı bir anıtmış gibi ele alındığı biyografiler ortaya çıkmıştı. Bu Atatürk'ün ölümünden sonra ortaya çıkan bir akımdı. Bu, belki de Atatürk'le pek bağdaşmayan bir edebi akımdı, çünkü Atatürk de "et ve kemikten" oluşan bir insandı.

Atatürk her zaman akla bağlı olan çok coşkulu bir insandı. Atatürk'te, diğer insanlarda çok ender görülebilen, realizm, pragmatizm ve vizyon sahibi olabilme özellikleri bir araya toplanmıştır. Atatürk, Avrupada birçok diktatörlüğün ve diktatörün iktidarda bulunduğu zamanda yaşamış siyasi bir liderdi. Mussolini, Hitler, Salazar ve Franco'yu hatırlayınız. Alman edebiyatında bazı yazarlar, Atatürk'ü bu diktatörlerle aynı kefeye koymuşlardır. Atatürk'ün adının, Avrupa'daki diktatörlerle birlikte anılması da yanlıştır, çünkü o iktidarı hiçbir zaman kendi çıkarlarına kullanmamıştır ve de diktatörlerin "megalomani hastalığına" yakalanmamıştır. Hitler bir megalomandı. Mussolini'nin de ruhsal sorunları vardı. Franco ve Salazar, Hitler ve Mussolini'yle kıyaslandığında belki biraz daha gerçekçiydiler, fakat ikisi de bencildi. Bu kişiler, sanki öyleymiş gibi gözüküyorlarsa da, ülkesi ve halkını ön plana çıkarma anlamında değerlendirildiklerinde milliyetçi değillerdi.

Hitler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, "Eğer ben batarsam, Alman halkı da benimle batsın" demiştir. Atatürk, böyle bir ifadeyi asla kullanmazdı. Atatürk, tam aksine, "Ben halka bağlıyım ve halkın ne düşündüğünü biliyorum" demiştir. Atatürk'ün diktatörce özellikleri de bulunuyordu. Atatürk, özellikle ilk yıllarında diktatörce hükmetmiştir. Aksi takdirde, Osmanlı imparatorluğu'na karşılık, dev eser diye nitelendirebileceğim yeni Türkiye'yi reforme ederek kuramazdı. Bunu asla başaramazdı. Atatürk'ün gerçekleştirdikleri insanüstü çabaların eseriydi. Son zamanların-

da hasta olduğunu göz önüne aldığımızda Atatürk, 1923 yılından itibaren 10 yıl gibi kısa bir sürede gerçekten birçok şey başarmıştır. O bu sürede tüm enejisini kullanmak zorunda kaldı. Sanırım, bu da, onu bitkin düşürdü ve sağlığını etkiledi Atatürk'ün Birinci Dünya Savaşı sırasında asker olarak –subay olarak– çok zor zamanlar geçirdiğini biliyoruz. Atatürk'ün ciddi bir böbrek rahatsızlığı vardı. Bu böbrek hastalığının onu sürekli rahatsız ettiği söyleniyor. Atatürk, ölümünden önce oldukça zayıf düşmüş ve vücudunda hiçbir güç kalmamıştı. Çünkü bu dev eser onu çok bitkin düşürmüştü.

Atatürk'ün kişiliğine bugün de halen büyük bir saygı duymak gerekiyor. Atatürk'ün demokrat olmadığını söylemek ve demokrasiyi Batı anlayışına göre gerçekleştiremediğini söylemek, o zamanki şartları dikkate almamak anlamına gelir. Atatürk, bunu bu kısa zaman dilimi içerisinde başaramazdı. Fakat o demokrasinin temel esaslarını oluşturmuştu. Parti ve çok partili sistemi denemiştir. Biliyoruz ki bu konuda her her şey yolunda gitmemiştir. Atatürk'ün tüm silah arkadaşları belki de bu deneylere katılmak için yeteri kadar güçlü değillerdi. Atatürk daha uzun yaşamış olsa ve İkinci Dünya Savaşı patlak vermemiş olsaydı, Türkiye'nin, Atatürk'ün yönetimi altında hızla demokratik bir sisteme geçmiş olacağından eminim. Bu mümkün olmadı. İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Bu savaş tüm Avrupa için olduğu gibi, savaşa katılmadığı –veya neredeyse katılmadığı– halde Türkiye için de büyük bir darbe idi. Atatürk'ten sonra iktidara gelenler, Atatürk'ün kendisi kadar dâhi değillerdi. Bu, tüm büyük devlet adamlarının kaderidir. Büyük devlet adamlarının çoğunlukla, kendilerine eşdeğer takipçileri olmuyor. Bu genelde böyle gerçekleşiyor.

ÖO: Atatürk'ün içinde bulunduğu koşullar nedeniyle işleyen bir demokrasi kurması mümkün değildi diyorsunuz. Buna şunu ekleyebilir miyiz? Atatürk demokrasiyi gerçekleştirmek isteyenlere değil demokrasiyi yıkmak isteyenlere karşı antidemokratik dediğiniz önlemleri almıştır, diyebilir miyiz?

SCHLEGEL: Atatürk'ün hem dini çevrelerdeki, hem de kendi partisi içindeki rakiplerine karşı çok katı olduğunu biliyoruz. Atatürk bu konuda bazen çok gaddardı. Bunu, demin de söylediğim gibi kısa denebilecek sürede tüm reformları gerçekleştirmek için tüm enerjisini harcamak zorunda olduğu bağlamında söylüyorum. Bu Atatürk'ün arkadaşları için zor bir durumdu. Savaşlarda Atatürk'ün silah arkadaşları olan kişiler, Atatürk'ün çok fazla iktidar yetkisine sahip olduğu ve "çok diktatörce hareket ettiği" düşüncesinde oldukları için ondan uzaklaşmışlardır. Zaman darlığından dolayı size şimdi tek tek isim veremeyeceğim, fakat Atatürk hakkında bilgi sahibi olanlar bilirler, Atatürk, arkadaşları tarafından zaman zaman ihanete uğradığını düşünüyordu. Onun yaşadıkları bazen gerçekten de ihanetti. Atatürk ihanete uğradığında çok katı ve

gaddardı. İzmir'deki vb. olayları hatırlarsınız. Bunlar tabii ki demokratik metotlar değildi. Ama zaten ortada bir demokrasi yoktu ki. Demokrasi ancak daha sonra yerleşecekti.

ÖO: Rakipleri demokrat değildi.

SCHLEGEL: Evet. Tabii. Bu özellikle dini rakipler için geçerliydi. Dinciler Atatürk'ün en önemli reformlarından biri olan halifeliğin kaldırılmasına ve bunu takip eden devletin ve cumhuriyet'in laikleştirilmesine karşı çıkıyorlardı. Bu, dinciler için oldukça radikal bir reformdu. Atatürk bu kişilere karşı sert tavrını sürdürmüştür. Atatürk bu iki reformu gerçekleştirmemiş olsaydı, günümüzde İslamlaşma olarak adlandırdığımız olaylar Türkiye'de muhtemelen çok daha önce görülmeye başlanırdı.

ÖO: Atatürk'ün yaptığı toplumsal devrimleri, demokrasi açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

SCHLEGEL: Atatürk, bu alanda da demokratik metotlar kullanmadı. Örnek vermek gerekirse, Atatürk, fesin kaldırılması veya kadınların örtünmeleri konusunda bir halk oylaması yapamazdı. Çünkü böyle gelenekler halkta köklü alışkanlıklardır. Burada tutup da "peçe ve fesi taşımaya devam etmek istiyor musunuz" sorusuna yönelik bir halk oylaması yapılamazdı. Bu mümkün olmazdı. Atatürk, pek de demokratik sayılamayacak –diktatörce– önlem ve emirlerle bu kullanımları yasaklamak durumundaydı. Atatürk, tabii ki, her zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin konuyla ilgili kanunlar çıkarmasına dikkat ediyordu. Yalnızca Atatürk'ün devlet partisi, yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu anlamda demokratik bir parlamento değildi. Almanya'da da her zaman yanlış değerlendirilen bir konu var, o da; Atatürk'ün peçeyi ve başörtüsünü yasakladığının iddia edilmesiydi. Atatürk, bu kullanımları hiçbir zaman yasaklamamıştı. Evet, fesi yasakladı. Bildiğim kadarıyla, ki siz daha iyi bilirsiniz, siz konunun uzmanısınız; Atatürk kadınlara bu konuda, "Türk kadınının yüzünü saklaması ona yakışmaz, Türk kadını diğer ülkelerin kadınları kadar güzeldir" demiştir.

Okul ve eğitimde de benzer durumlar vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi aynı yöntemlerle kanunlar çıkararak hatip okullarının kaldırılmasını ve okulların laikleştirilmesini sağlamıştır. Eleştirmenler daha sonra Atatürk'ün dini önemsemediğini ve bunun da inaçlı bir halk olan Türk milletine karşı bir davranış olduğunu iddia etmişlerdi. Atatürk, bu reformu yeteri kadar hassasiyetle yapmamakla da suçlanmıştır. Eleştirmenler, halkın dininin, kalplerden sökülüp atılamayacağını söylemişlerdi. Bence, halifelik, radikal bir şekilde kaldırılmasaydı Türkiye laikleşemezdi. Sanırım bu radikal adım o zamanlar için gerekliydi. Bu radikal adımın ne ölçüde etkili olduğu, 1950'li yıllara veya hatta günümüze kadar etkili olup olmadığı ise başka bir tartışma konusudur.

ÖO: Belirtiğiniz konuyla ilgili olarak, demokrasi kuramı açısından şöyle bir noktayı anımsatmak istiyorum. Şöyle bir görüş var: "Örneğin komünist ya da nazi partisinin yasaklanması demokrasiye aykırı sayılmıyor. Öyleyse Türkiye'de de saltanatı, halifeliği sürdürmek gibi açıkça antidemokratik eylem ve örgütlerin yasaklanması neden demokrasiye aykırı olsun? Neden demokrasinin gereği sayılmasın? Bugün de kimi dinsel örgütlenmeler, kız çocukların çok küçük yaştan başlayarak örtünmesini koşullandırılıyorlar. Bu bir baskıdır. Bunun engellenmesi neden demokrasiye aykırı olsun?" deniliyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

SCHLEGEL: Bunu tabii ki böyle görebiliriz. O günkü zamanı düşündüğümüzde, buna ben de katılırım. Bu konu, günümüzde dünyanın ve toplumların nasıl geliştiğine bağlıdır. Bu konuda günümüze geliyoruz. Fakat günümüz bizim konumuz değil. Günümüzde, demokrasi, plüralizm ve tolerans karşıtlarıyla mücadele etmek için tabii ki başka yollar izlemek gerekmektedir. Günümüzde bu konuyla ilgili mücadelenin Atatürk'ün zamanındaki gibi olduğuna katılmıyorum, çünkü Türkiye bugün Avrupa'ya göre hareket ediyor. Türk siyasetçileriyle Avrupalı veya Alman siyasetçiler arasındaki güncel tartışmaları unutalım; çünkü konumuz günümüzdeki durum değil. Fakat, Türkiye, Avrupa halkları ailesinin bir üyesi ise, belli başlı standartları yerine getirmesi gerekir. Türkiye'nin bu tip olaylara nasıl yaklaşacağı kendisinin bileceği konudur. Günümüzde bu konularda biraz daha hasas olunmalıdır; aksi takdirde diğer ülkelerden eleştirmenler çıkıp "bu yaptığınız demokratik değil" diyebilirler.

Atatürk'ün içinde bulunduğu zaman göz önünde bulundurulduğunda, temelde size katılıyorum. Burada Almanya'dan örnek vermek istiyorum. Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan demokrasi, Atatürk'ün reformlarını gerçekleştirmeye çalıştığı zamana rastlar. Bu genç demokrasinin öyle ideal demokratik bir anayasası vardı ki, demokrasinin düşmanlarına karşı kendini savunamıyordu. Almanya'da, Almanlar arasında yer alan demokrasi düşmanları oldukça güçlüydü; çünkü eski Almanya'nın, yani Almanya İmparatorluğu'nun birçok taraftarı, yeni demokrasiyi, yani yeni cumhuriyeti tanımamışlardı. Bu kişilerin, tanımadıkları geniş toplumsal çevreler bulunuyordu. Hitlerin etrafına toplanmış birçok kişi, diğer demokratik kişilere, İşçi Partisine v.s. bağlı kişilere saldırmışlardır. Taa ki 1933 yılına gelene kadar.

Sonradan birçok Alman tarihçi, Weimar Cumhuriyeti demokrasisinin, gereğinden fazla demokratik olduğunu söylediler. Evet, bunu biraz alaycı dille ifade etmişlerdir. Almanya'daki bu olaylar, Türkiye'de reformların yaşandığı aynı zamana rastlar. Eski Almanya'da demokrasi için gerekli şartlar (koşullar), Türkiye'den daha elverişliydi. Çünkü, I. Dünya Savaşı'ndan önce de Almanya'da parlamentolar vardı. Parla-

mentolar, imparatoru tahttan indirecek güçte değildi, ama bu parlamentolar ülkede yine de muhalefet olmasına izin veriyorlardı. Almanya'da bu zamanlarda var olan ve dokunulmazlıkları bulunan etkili bir işçi hareketi ile sosyal demokrasi bulunuyordu. Bunları Osmanlı İmparatorluğu'nda göremiyoruz. Jön Türkler'de de bu yoktu. Yani Atatürk'ün işi çok zordu. O temelden başlamak durumundaydı. Buna karşılık Almanya'da çalışmalar daha üst tabakadan başlayabilirdi, fakat bu bile yeterli olmamıştır.

ÖO: Türkiye Cumhuriyeti ve demokratik bir toplumun kuruluşuna yön veren düşünceler üzerinde duracak olursak, bunlar üzerine ne söylerdiniz?

SCHLEGEL: Eğer bunu doğru anlıyorsam, Atatürk'ün temel ilkelerinden biri de, Türklere kendi kimliklerini vermekti. Bu, Türklere, Osmanlı veya değişik etnik gruplardan oluşmuş herhangi bir insan yığını olmadıklarını, aksine Türk kimliği taşıdıklarını ve Türk olduklarını telkin etmeyi amaçlıyordu. Atatürk, Türklerin nereden geldikleri konusunda, belki de biraz katı olan birtakım tarihi fikirler geliştirmişti. Fakat burada da Almanlar ile bir karşılaştırmada bulunmak istiyorum. Bir Alman kültür sosyoloğu ve filozofu, 1920'li yıllarda "Gecikmiş Millet" adlı bir kitap yazmıştı. Bu kitabın adına dayanarak, Türkleri birçok kez, "Avrupa'nın en gecikmiş milleti" olarak nitelendirdi. Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında yaşamış olan Yunan, Romen ve Bulgar milletleri eşit haklara sahip olma süreçlerini ve yeniden milli doğuşlarını 19. yüzyıldan, 20. yüzyılın başına kadar tamamlamışlardı. Fakat Türkler, ancak, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında "Türk kimliklerine" kavuşmuşlardır.

Geçmiş yüzyılda Jön Türklerin kendilerine bilinçli olarak Türk demelerinden önce, Türk kelimesinin "geri kalmış köylü" anlamında kullanıldığını okumuştum. O zamana kadar gerçek anlamda Türk benlik duygusu yoktu. Atatürk, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, kendi topraklarında geri kalan insanlara "Türk" demeyi amaçlamıştı. Benim anlayışıma göre, Atatürk bunu etnik anlamda söylememiştir, çünkü o Türkiye'de birçok etnik grubun yaşadığını biliyordu. Atatürk, bu konuyu, "yurttaş" kavramı olarak ele aldı. Sanırım Atatürk'ün temel fikri, yurttaş ve ulusal yurttaş kavramlarını birleştirmekti. Bu, Türklerde derin izler bırakmıştır. Avrupa'da, Türkler kadar büyük bir milli gururları olan çok az sayıda millet tanıyorum.

1970'li yılların sonlarında Ecevit vb. politikacıların katıldığı seçimlerden sonra evime dönmüştüm. Seçimler sırasında filmler çekmiştim. Bir seçim gösterisinde milli marş okundu. Çektiğim bu kısa filmi evimde verdiğim yemekte Türk arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma izlettim. Van, Diyarbakır vb. kentlerde yaptığım çekimleri gösteriyordum. Milli marşın okunduğu sahnede, tüm Türk misafirlerim ayağa kalktı ve esas duruşa geçti.

Birden şaşırdım, çünkü yemekteydik. Atatürk'ün bir gün Türkiye'de yaşayan, Türkiye topraklarında yaşamış ve halen yaşayan insanlara bu milli şuuru yerleştirmiş olması büyük bir başarıdır. Ben II. Dünya Savaşı'ndan önce doğdum ve savaştan sonra hepimiz Avrupalıydık ve Hitler'in, milliyetçiliği kötüye kullanmış olmasından dolayı, millet (ulus) kavramı bizim için pek önem taşımıyordu. Türklerin milliyetçiliği bana biraz katı geliyor. Fakat buna saygı göstermek gerekir. Atatürk'ün bunu gerçekleştirmiş olması önemli bir başarıdır, çünkü O'ndan önce böyle bir kavram yoktu.

ÖO: Atatürk'ün sürekli olarak her türlü Panturanizın ve Panislamizmden uzak durduğu göz önüne alınacak olursa, Atatürk'ün ulusluk kavramını "yurttaş ulusluğu" olarak ele alması ile bunun arasında bir ilişki kurulabilir mi?

SCHLEGEL: Dile getirdiğiniz bu konu gerçekten de çok ilginç bir gözlemdir. Bence Atatürk'ün ileri görüşlü oluşu, O'nun büyük devlet adamlığının önemini ispatlamıştır. Atatürk, hiçbir zaman Panislamizm ve Panturanizm fikirlerine sahip olmamıştır. O, kendinden önceki Jön Türklerin, bu konudaki başarısızlıklarını görecek kadar akıllıydı. Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Lozan Anlaşması'yla kurtarmış olması, kendisi için yeterliydi. Atatürk, halk ve ırkçılık temelleri üzerinde deney yapmak istemiyordu. Bu, Atatürk'ün büyük devlet adamlığı özelliklerine sahip olduğunu gösterir. O'nu Bismark'la kıyaslayabiliriz. Bismark da, Almanya İmparatorluğu'nu kurarken "küçük çözümü", Avusturya olmaksızın gerçekleştirmiştir. Bismark'a göre, Avusturya'yla birlikte "büyük çözümü" yapmak çok riskliydi. "Büyük çözümü" gerçekleştirmek, yine savaş yaşanmasını beraberinde getirebilirdi. O, "küçük çözümü" kullandı. Günümüzde bazı kişiler Bismark'ın bu kararını eleştirse de, bence bu akıllıca bir karardı.

Sonradan ortaya çıkan "Savaşçı Milliyetçilik" kavramını ele aldığımızda, bu kavramın Atatürk'le tezat oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bence bu kavram da yanlış yorumlandı. Günümüz bakış açısına göre, Atatürk'ü aslında pek fazla eleştirmediğimi söyleyebilirim, yaptığı bazı şeyler eleştirilebilir, fakat asıl eleştirilecek olanlar onun mirasçılarıdır. Bu mirasçılar, bu kavramı ya yanlış yorumladı veya yanlış anladı. Günümüzde de toplum refahının yalnızca ulusal devlet ilkesine bağlı olduğunu sanmıyorum. Hepimiz, enternasyonelleşmeyi ve uluslarötesi toplulukların kurulmasını arzuluyoruz. Günümüzde bir devlet, tek başına var olamaz, komşulara ve ittifaklara ihtiyaç duymaktadır. Ekonomi-politik nedenler dikkate alınarak bakıldığında, bir devlet tek başına globalleşemez. Sanırım, Atatürk, bugün yaşasaydı, bugün bazı Türklerin olduğu gibi bir milliyetçi olmazdı.

ÖO: Bu noktada Atatürk'ün ünlü "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi ile Türkiye'nin kimi ertelenen sorunlarının Milletler Cemiyeti yoluyla ve barış içinde çözülmesi, belirttiğiniz noktayla bağlantılıdır, denilebilir mi?

SCHLEGEL: Atatürk'ün meşhur "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözü ilk aşamada kulağa banal geliyor. Atatürk bu konuda, "tüm komşularla barışçı ilişkiler içerisinde yaşamak istiyoruz ve sorunlar barışçı yollardan çözülmeli" demiştir. Atatürk, Balkan Paktı oluşturulması fikrini savunuyordu, Yunanistan'la uzlaşmıştı. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nde aktif çalışmalarda bulunmuştu. Atatürk bir yerde, enternasyonal bir kişiydi. O hem milliyetçi, hem de enternasyonalistti. Türkiye'yle ilgili birçok çalışmalarda bulunan arkadaşım Hamburglu Profesör Gohthusen, "Atatürk, bloklar ötesi siyasetin öncüsüydü" demiştir. Eskiden böyle bir şey mümkün olsaydı, Atatürk, bloklar ötesi dünyada "Tito" görevini üstlenebilirdi. Bu belki biraz abartılı ve tarihle bağdaşmaz olarak görülüyorsa da, bunun için gerekli altyapı kesinlikle vardı. Atatürk, tamamen bloklardan arındırılmış bir siyaset izlemedi. Atatürk, Balkan Paktına sıcak baktı, pakt kelimesi belki biraz abartılı oldu, bir Balkan İttifakını, yani Balkan ülkelerinin işbirliğinde bulunmalarını memnuniyetle görmek isterdi. Atatürk, bu fikre tüm ülkeler katılmadığı için bu konuda başarılı olamamıştır. Atatürk, Birinci Dünya Savaşı öncesinden beri Balkan ülkeleri arasında var olan düşmanlığı tek başına ortadan kaldıramazdı. Fakat, Atatürk bunun gerçekleşmesi için ilk adımı atan kişi olmuştur. O, mantıklı bir milliyetçiydi, duygusal bir milliyetçi değildi. Bu önemli bir konudur.

ÖO: Sayın Schlegel, Atatürk devrimlerinden aile yaşamı ve kadınların özgürleşmesi ve eğitimin demokratikleşmesi alanında yapılanlar konusundaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

SCHLEGEL: Belki aileyle bağlantılı olarak çok fazla şey söyleyemeyeceğim ama, Atatürk'ün kadınlara, erkeklerin sahip olduğu hakları vermesinden bahsedebilirim. Atatürk'ün kadınlara, erkeklerin sahip olduğu hakları vermesi, O'nun yurtdışında en çok bilinen çalışmalarından biri olmuştur. Atatürk'ün Türk kadınına oy kullanma hakkını, Avrupa'daki birçok ülkeden önce verdiği biliniyor. Daha önceden de bahsettiğimiz gibi, kadınların peçe kullanımını bıraktıkları da bilinmektedir. Atatürk'ün, Türk kadınına modern ve medeni olduklarını iddia eden birçok Avrupa ülkesinde bile o zamanlar bulunmayan meslek imkânlarını verdiği de biliniyor. Atatürk'ün gençlerle birlikte gözüktüğü birçok fotoğraf bulunmaktadır. Atatürk, bu fotoğraflarda, erkek öğrencilerin yanı sıra, başörtüsü kullanmayan kız öğrenci ve modern mesleklere sahip kadınlarla birlikte görülmektedir. Sanırım, bu en katı eleştirmenlerin bile yadsıyamayacağı bir başarıdır. Atatürk'ün bu yaptıkları, günümüzde, kafalarında bambaşka bir kadın imajı taşıyan dini çevrelere ters gelmektedir. Bu konuda kendi fikrimi söyleyebilir miyim?

Türk kadınlarının –açıkça söylemek gerekirse– zulüm olarak da değerlendirebileceğim bu yeni dinci akıma karşı koyacak güce sahip olma-

larını umut ediyorum. Türk kadınının 1960 ve 1970'li yıllarda, bazı Avrupa ülkelerinin kadınlarından daha fazla haklara sahip olduğuna inanıyorum. Günümüzde de bu durum böyledir. Kadınların, o yıllarda Türkiye'de, Almanya ve Avrupa'da daha çok erkek mesleği gibi algılanan, emniyet müdürlüğü veya başhekimlik gibi üst düzey mevkilerde çalıştıklarını biliyorum.

ÖO: Cumhuriyetin eğitim alanında yaptıkları ile kadınların özgürleşmesi ve toplumsal hakları alanında yaptıkları arasında bir ilişki kurulabilir mi?

SCHLEGEL: Türkiye'deki, Eğitim ve Okul Sistemi konusunda uzman değilim, fakat erkek ve kızların birlikte eğitim görmelerinin, kadınların daha çok benlik duygusu sahibi olmasına ve kızlarla okulda aynı sınıfları paylaşan erkeklerin, kızlarla birlikte geliştikleri için, hayatlarının daha sonraki evrelerinde kadınlara daha fazla saygı duymalarına katkıda bulunacağına inanıyorum. Bu birlikte eğitim görme, erkeklerin, kadınlarla istedikleri her şeyi yapabilecekleri veya onları ikinci sınıf insan gibi görme fikrine kapılmalarını da engelleyecektir. Cumhuriyetçi eğitim sistemiyle tabii ki laik eğitim sistemini kastediyorsunuz, İmam Hatip Okullarını vb. okulları değil. Kanaatime göre, dini okullar, Türkiye'yi geriye götürür ve insanlara serbest bir benlik duygusu kazandırmamaktadır. Dünya'da da bu konuda yeterli sayıda örnek bulunmaktadır.

ÖO: Türk Kurtuluş Savaşı gibi Atatürk devrimlerinin de anti-emperyalist bir mücadele olduğu ve 3. Dünya Ülkeleri için etkileri olduğu sık sık söylenir. Bu konudaki görüşünüzü öğrenebilir miyim?

SCHLEGEL: Atatürk'ün aynı zamanda aslında bir enternasyonalist olduğunu belirtmiştik. Atatürk, belki de blokların olmadığı bir siyasetin öncüsüydü. Blokların olmadığı siyaset, ağırlıklı olarak Üçüncü Dünya Ülkelerinde popülerdi. Günümüzde Doğu ve Batı Blokları artık mevcut olmadıklarından bu hareket günümüzde anlamını yitirmiştir. Günümüzde her iki blokun dışında olduğunu iddia etmenin de artık bir anlamı kalmamıştır. Atatürk, ülkesini, Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız ve İngiliz işgalci güçlerden kurtarırken, emperyalizm karşıtıydı. Atatürk'ün bu olaydan sonra da emperyalizm karşıtı olarak değerlendirilmesine katılmıyorum. Türkiye'de günümüzdeki sol ve militan sol, "Atatürk, emperyalizm karşıtıydı, O bizden biri, yani bir solcu" diyerek, O'nun bu yönünü benimsemişlerdir. Sanırım bu abartıdır. Atatürk'ün, sonradan da emperyalizm karşıtı olması için bir neden yoktu. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, ülkenin gerçekten de düşmanları var mıydı? Atatürk, öncelikle akıllı bir adım atarak, Rusya'yla –o zamanki genç Sovyetler Birliği'yle– diplomatik ilişkiler kurmuştu. Biliyordu ki tehlike o bölgeden gelebilirdi. Atatürk, bu konuda Rusya'yla ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştır. Başka hangi ülkeler Türkiye'nin düşmanı olabilirdi ki?

Amerika Birleşik Devletleri, Almanya veya İngiltere'den hiçbiri Türkiye'yi tehdit etmedi ki. Yoksa bu konuyu yanlış mı değerlendiriyorum?

Yani Atatürk'ün bu anlamda emperyalizm karşıtı olması için bir neden yoktu. Fakat, Atatürk genç uluslara eşit haklar verilmesi taraftarıydı. Atatürk, Yakın Doğu bölgesinde bazı devlet adamları ve ülkeleri için bir örnek teşkil etmişti. Bu konuda çok bilinen örnekler var. Örneğin İran Şahının babası ve sanırım Afganistan Kralı da, Atatürk'ü çok takdir eder ve onun yaptıklarının benzerlerini yapmak isterdi. Hatta Fas Kralı da, O'nun yaptığı gibi devletin laikleştirilmesini istiyordu. Afganistan ve İran'ın günümüzde ne hale geldiğini görüyorsunuz. Atatürk yaşarken, genç ulusların devlet adamları ve özellikle Üçüncü Dünya önderleri O'ndan etkilendiler. Ancak Atatürk'ün örnek alınması özelliğinin halen mevcut olduğunu pek sanmıyorum. Daha sonra Atatürk'ü örnek almaya çalışan bir ülke çıkmamıştır. Sizin aklınıza herhangi bir ülke geliyor mu? Bu ilginç bir konu, memnuniyetle bilgilenmek isterim.

Ben, eskiden İstanbul'da "Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri" konusunda bir konferans vermiştim. Bangladeş'te bir devlet adamında, Atatürk'ün devlet adamlığına benzer özellikleri fark etmiştim. Bu kişi Esat idi. O da Atatürk'ün, laikleşme, modernleşme ve aydınlatmacı çizgisinde çaba sarf etmek istemişti. Bu konferansı, Almanya'nın Sesi Radyosu'nun Asya Bölümü Şefine gösterdim, o da bana "çok ilginç, fakat size şimdiden söyleyebilirim, Esat uzun yaşamayacaktır ve Bangladeş'te, Atatürk gibi olmaya çalışan her aklı başında devlet adamı gibi öldürülecek" demişti. Gerçekten de uzun bir süre geçmedi, Esat 1 yıl sonra öldürüldü. Bu çöpe atabileceğim bir konferans olmuştu.

ÖO: Atatürk'ün, ulusal egemenlik ilkesine dayalı bir devlet kurmadaki başarısıyla, İslam dininin demokrasiyle arasında bir çelişki bulunmadığını da gösterdiği, böyle bir katkıda da bulunduğu söyleniyor. Bu görüş üzerinde ne düşünüyorsunuz?

SCHLEGEL: Zor bir soru. Bu konuda uzman değilim, fakat bildiğim kadarıyla İslam, hem bu dünyayı, hem de öbür dünyayı kapsamaktadır. Yani İslamda ilahi düzen, insanların yalnızca diğer dünya, ölümden sonraki hayat, transandantal dünya veya spirütüalist alanını değil, aynı zamanda tüm hayatını kapsamaktadır. İslam, güncel yaşamı da kapsamaktadır. Yani İslam, siyasetten, eğitime kadar tüm konuları kapsamaktadır. Hepimizin, çoğulcu demokrasi ve "vatandaş topluluğu" kavramlarından anladığımız ile İslami güçlerin şeriat devleti veya benzeri bir düzen oluşturulması anlayışı arasında korkarım ki bir uyumsuzluk yaşanmaktadır. Fakat bu İslamın demokratik bir ülkede var olamayacağı ve devletle uzlaşamayacağı anlamına gelmiyor. Bu neden mümkün olmasın ki? Eğer doğru hatırlıyorsam, Atatürk üzerinde belli bir etkisi olan kişilerden Ziya Gökalp'in de bu yönde benzer görüşleri vardı. Ziya

Gökalp, İslamın modern dünyada var olabileceğini düşünüyordu. İnsanların dinleri ellerinden alınamaz ki.

Burada söyleşimizin başında ele aldığımız bir konuya geliyoruz. Atatürk'ün, din karşıtı veya dinsiz olmadığını söylemeyi unutmuştum. Atatürk, yalnızca dinin siyasete alet edilmesini istemiyordu. O, dinle siyaset yapılmasına karşıydı. Fakat insanlar yine de inançlı olabilirdi. Modern aydınlanmış İslamın, Hıristiyanlıktaki dinler gibi bir kilisesi olmaması belki de kendisi için büyük bir şanstı. İslam, bu anlamda bir kurum değildi. Almanya'da, İslam'ı temsil eden kişiler, –bu Milli Görüş de olabilir– Hıristiyanlıktaki kiliseler gibi tanınmak istiyorlar. Buna karşılık Almanya "Bu mümkün değil,-siz kimsiniz? Siz bir Birliksiniz, fakat bir kurum değilsiniz" diyor. İslam tüm dünyaya yayılmış büyük bir din olmasına karşın, yine de örneğin, Türkiye veya Mısır vb. ülkelerde İslam kurumsallaşmamıştır. İslam, şüphesiz bir dünya dinidir, fakat kurumsallaşamamıştır. İslam, insanların, bireysel olarak demokratik toplumlara girebilmelerine izin verirse, bu kendisi için bir şans olabilirdi. İslam veya müslümanlar, başka inançlara sahip kişilere de saygı göstermek durumundadır.

ÖO: Sayın Schlegel, Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinin, Türkiye ve uygar dünya için kalıcı değeri sizce nedir?

SCHLEGEL: Türkiye'nin, Atatürk'ün 60'ıncı ölüm yıldönümünü, yalnızca merasim, gençlik oyunları ve törenlerle anmasını istemiyorum. Daha çok Atatürk'ün siyasi fikirlerinin ele alınmasını dilerim. Atatürk, sadece bir anıt olarak anılmayı hak etmemiştir. Atatürk o zaman "ölürdü." Anıtlar, taş, bronz veya mermerden yapılmışlardır ve yaşamazlar. Atatürk'ün fikirleri dogmatikleştirilmeden derinlemesine ele alınırsa Atatürk yaşar. Bunu coşkulu bir dille söylemek isterim. Kemalizm, dâhiyane bir ilkedir. Kemalizm, dâhiyane ve siyasi bir liderlik ilkesidir. Fakat, Kemalizm, güncel politika veya güç kazanılması gibi konular için bir reçete değildir. Örnek vermek gerekirse, nasıl algılanırsa algılansın, "devletçilik" eskimiş bir ilkedir ve bu ilkeye takılıp kalmanın bir anlamı yoktur. Atatürk kendisi de oldukça esnek bir insandı. Onun temel hedefi, her zaman yeni sorulara, doğru cevap verebilmekti. Geçmişin sorunları, elbette günümüzün sorunları olmak zorunda değildir. Soru ve problemlerde bazı şeyler aynı kalır, fakat birçok şey değişir. Dünya inanılmaz bir hızla değişti ve birçok şey farklılaştı. Bu nedenle günümüzde bir sorunu çözmek için ille de, Atatürk'ün geçmişte o konu için ne söylediğine bakmak gerekmez. Atatürk daha ziyade bir ilkeyi temsil eden kişi olarak anlaşılmalıdır. O ilke de halkın egemen olması ilkesiydi. Bu konuda Türk siyasetçilerini eleştiriyorum. Bazen, hatta sıkça Türk siyasetçilerinin, halktan çok fazla kopuk olduklarını ve halkın ne düşündüğünü bilmediklerini söylemek istiyorum. Bu soruyu bazı Türk siyasetçilerine Almanya'da bulundukları veya ben Türkiye'de bulunduğumda doğrudan sordum, düşün-

düler ve bazıları bana hak verdi. Atatürk'ün halka yakın olması ilkesi öğrenilebilir. Atatürk'ün bu konuda söylediği birçok sözü var. Bu sözler yalnızca duvarlara yazılmamalı, aynı zamanda hayata geçirilmelidir.

Konuyu toparlamak gerekirse, Atatürk'ün Türk toplumu, siyaseti ve siyasetçilerine daha katacağı çok şey olduğuna inanıyorum. Fakat bu konuda Atatürk bir "anıt" olarak algılanırsa, gelişme olmaz. Kemalizm, bir doktrin olarak görülmemeli, aksine sürekli yenilenmeye ve dünya gerçeklerine ayak uyduran bir ilke olarak ele alınmalıdır. Atatürk'ün, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözü yalnızca bir slogan değil, aynı zamanda uyulması gereken bir çağrıdır. Bu demektir ki, komşularla iyi ilişkiler kurulmalı, ülkeler arasındaki gerginlikler ortadan kaldırılmalı ve etki ile tepkiye dikkat edilmelidir. Romalıların, Latinlerin, bu konuda bir sözünü hatırlıyorum, derler ki, "Bir işe başlıyorsan, sonunu da görmelisin." Siyasetçiler, bazen spontane ve duygusal hikâyelerle halkı etkileyebileceklerini sanırlar. Fakat tersi durum yaşanır.

Arkadaşlarım ve Türkiye'de yaşayan arkadaşlarım bana bazen, "Türk halkı, siyasetçilerden daha önde ve daha akıllılar" diyorlar. Atatürk'ün modern dünya için anlamına baktığımızda; dünya son 10-20 yıl içinde o kadar hızla değişti ki, bu değişime tarihi ve tarih şahıslar da bazen ayak uyduramıyor. Bu nedenle bu tür anma günlerinin olması iyi bir şey. Biz de, Almanya'da, Bismark'ın 100'üncü ölüm yıldönümünü andık. Kutladık demek istemiyorum. Bazı kişiler bu yıldönümünü kutladı, bazıları da onu eleştirerek takdir etti. Tüm bunlara karşılık, Bismark, Almanya'nın en önemli kişiliklerinden ve politikacılarından biriydi. Atatürk de öyleydi. O, Türkiye'nin en tanınmış devlet adamlarından biri değildi; en tanınmış olanıydı şüphesiz. Atatürk, yurtdışındaki birçok tarih ve biyografya ansiklopedisinde yer almaktadır. Bu ansiklopedilerde Atatürk çoğu zaman Türkiye'yi temsilen tek başına yer alır. İsmet İnönü'ye de bazen yer veriliyordu. Atatürk'ün devlet adamlığı kavramı, modern Batı dünyasında da tartışmasızdı. Atatürk'ün hangi düşüncelerinin, yurtdışında bilindiğini kesin olarak söyleyemiyorum. Atatürk'ün, 50'inci ölüm yıldönümünde de, örneğin Almanya'da çok şey yazıldı. İngiliz, Amerikan ve Fransız gazetelerinde de Atatürk hakkında geniş yazılara yer verilmişti. Atatürk'ün 60'ıncı ölüm yıldönümü, belki de 50'inci yıldönümünün bıraktığı etkiyi bırakmayacak, fakat bu kez de O'nun hakkında birçok şey söyleneceğinden eminim. Türk üniversiteleri, hükümet ve medya, dünyaya "modern bir Atatürk portresi" sunmakla görevlidirler. Atatürk, tıpkı bir "Aziz" gibi sunulmamalıdır. Atatürk, biraz da eleştirel bir tarzda takdir edilmelidir. Sanırım, bu Türkiye ve Atatürk'ün itibarını artırırdı.

ÖO: Teşekkür ederim.

EDZARD REUTER

Hukuk Danışmanı

Edzard Reuter.

Edzard Reuter, sosyal demokrat oluşu nedeniyle ailece öldürülmekten kurtulmak için Hitler Almanya'sından kaçıp Atatürk Türkiyesi'ne sığınan ünlü bilim ve siyaset adamı Ernst Reuter'in oğlu. Savaştan sonra ülkesine dönüp hukuk öğrenimi yapmış, Daimler-Benz (Mercedes) firmasında çalışmış ve daha sonra bu kuruluşun Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra da büyük kuruluşlara danışmanlık veren kendi işletmesini kurmuş bulunuyor. Willy Brandt tarafından Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde siyaset yapmaya çağrılmış, ama düşünce bağımsızlığını korumak uğruna bu isteği kabul etmemiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarının önemli bölümünü geçirdiği Türkiye için "İkinci vatanım" diyen Edzard Reuter, ülkesinde ve kimi Batı Avrupa devletlerinde Türkiye'ye karşı gösterilen "anlayışsızlık"tan ötürü çok üzüntü duyduğunu belirtiyor.

Atatürk'ün güvenilir ve bağımsız bir hukuk düzeni kurmuş olmasının önemini vurgulayan Edzard Reuter, kadın hakları alanındaki devrimleri de, "Sanırım hiçbir Batı Avrupa ülkesinde kadınlar, (o tarihte) Türkiye'de olduğu kadar erkeklerle eşit haklara sahip değildi." sözleriyle yüceltmektedir.

Atatürk'ün ve kurduğu devletin bağımsız uluslararası politikası konusunda Reuter'in yaşayarak yaptığı tanıklığı, yerli-yabancı herkesin ibretle düşünmesini gerektirir: "Türkiye'nin, bağımsızlığını tüm ülkelere karşı çok kararlı bir şekilde koruması, ailemin Türkiye'de yaşayarak özgürlüğünü ve belki de hayatlarını sürdürebilmesini sağlamıştır."

"TÜRKİYE ÖZGÜR ÜLKELER TOPLULUĞUNUN BİR ÜYESİDİR"

ÖO: Sayın Edzard Reuter, siz Türkiye'de çok iyi tanınan, çok saygın bir kişisiniz, Ernest Reuter'in oğlusunuz. Önce, bu görüşme isteğimizi kabul ettiğiniz için size teşekkür ederim. Lütfen Türk TV izleyicilerine kendinizi kısaca tanıtır mısınız?

REUTER: Cumhuriyetin kuruluşunun 75'inci yıldönümü münasebetiyle sizinle bu konuda konuşabildiğim için çok mutluyum. Çünkü, Atatürk'ün 1923 yılında kurduğu cumhuriyet ve Atatürk'ün kişiliği benim hayatımda hep önemli bir rol oynamıştır. Türkiye benim ikinci vatanımdır. Ben, 1935 yılında çocukken ailemle birlikte Türkiye'ye geldim ve burada büyüdüm. Savaştan sonra 1946 yılında da Almanya'ya döndük. 1928 doğumluyum, yani Türkiye'ye geldiğimde henüz çocuktum ve Almanya'ya döndüğümde ise genç bir adamdım. Bu mükemmel ülke ve de o çok sevdiğim insanların, gençliğimi olumlu yönde etkilediğini söylemek isterim. Bunu bugüne kadar olduğu gibi, son nefesime kadar da unutmayacağım. Her şey beni bu ülkeye bağlıyor ve bu yüzden günümüzde çözülmesi zor sorunların, Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilere zarar vermesi beni çok üzüyor. Ben bu ilişkilerin düzelmesi için çaba sarf etmeyi kendi açımdan bir görev sayıyorum.

ÖO: Sayın Reuter, size göre Ernest Reuter'in Atatürk'ün önderliği, siyasal görüşleri ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin görüşü neydi? Türkiye'ye geldikten sonraki çalışmaları ve izlenimleri üzerine biraz bilgi verir misiniz?

REUTER: Sanırım, devlet yönetimi altındaki üniversitelerde görev almış birçok Alman mültecinin olduğu gibi, babam da, Kemal Atatürk'e büyük hayranlık duyuyordu. Tüm bu kişiler, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Atatürk'ün, Türkiye tarihinde yeni bir dönem açtığına inanıyorlardı. Atatürk, ülkeyi temelden değiştirmişti. Atatürk, modern bir yönetim, hukuk ve vergi sistemi kurulması yolunu açmıştır. O kültürel açıdan bakıldığında inanılmaz gibi gözüken Harf Devrimini gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ne laiklik ilkesini yerleştirecek cesarete sahipti. Tüm bunların yanı sıra, eğitim sisteminde de devrim gerçekleştirdi. Bu devrimleri, okul ve üniversitelerde de yaptı. Ailem, Atatürk'ün bu devrimini, bir dönüm noktası olarak değerlendirdi. Atatürk'ün bu çalışması ne kadar takdir edilse azdır.

Kemal Atatürk'ün, inanılması güç bir siyasi enerjiyle bu devrimleri yapması doğal olarak sorunları da beraberinde getirdi. Atatürk'ün yap-

mak istedikleri tüm insanlar tarafından eşit anlaşılmadı. Ona karşı çıkanlar oldu. Bugünkü anlayışla yaklaştığımızda, Atatürk o dönemde –gerçekçi olmak ve doğruyu söylemek gerekirse– bir diktatördü. Türkiye'yi çok kısa bir süre içerisinde içinde bulunduğu durumdan kurtarmak, Batı Topluluğunun bir üyesi ve Avrupa ülkesi yapabilmenin de başka bir yolu yoktu. Hiç kimse diktatörce yetkilerin dışında bunu gerçekleştiremezdi. Bu açıkça ortadadır.

Günümüzde Atatürk'ün bu hareketini olumsuz değerlendiren insanların olması beni kızdırıyor, çünkü aksi takdirde tüm bunlar başarılamazdı. Kısa bir süre öncesine kadar komünizmle yönetilen diğer ülkeler, gerçekten demokratik, dışa açık ve pazar ekonomisinin olduğu devlet sistemine geçmeyi, yalnızca öğrenme ve daha önce uzun süreler denenmiş parlamenter teamüllerle gerçekleştiremez. Bunu hiçbir ülke gerçekleştiremez. Mutlaka kararlı bir lidere ihtiyaç duyulmaktadır. Atatürk'ün bunu bilmesi, takdir edilen bir özelliğidir. Atatürk, yine de, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleşmesini sağlayacak yönde çalışacak cesarete sahipti. İsmet İnönü, Atatürk'ün temellerini attığı demokratikleşmeyi sağlama amacını 1946 yılında gerçekleştirmiştir. İnönü, ülkenin demokratikleşme kapılarını açmıştır. Bu, Atatürk'ün kararlılığı olmadan mümkün olmazdı. Bu nedenle ben ve ailem, Atatürk'ün gerçekleştirdiği siyasi devrimin, bu yüzyılın en önemli başarısı olduğuna inanıyoruz.

ÖO: Sayın Reuter, Atatürk'ün "diktatörce davrandığı" görüşüne karşı şu söyleniyor: Antidemokratik örgüt ve kalkışmaları önlemek diktatörlük sayılmamalıdır. Örneğin Almanya'da Nazi Partisi ve Komünist Partinin yasaklanmasına karşı kimse Almanya'da dikdatörlük var demiyor. Bu konuda ne dersiniz?

REUTER: Bu fikre, Almanya'da eskiden yalnızca Nazi Partisi'nin değil, aynı zamanda Komünist Parti'nin de var olması nedeniyle katılıyorum. Bir devlet, anayasayı değiştirmek isteyen düşmanlarına karşı her zaman mücadele edebilme özelliğine sahip olmalı ve kendini savunmalıdır. Böyle bir tartışmayı duygusallık veya hassasiyet olarak değerlendirmek için hiçbir sebep olamaz. Tekrarlamak istiyorum; Atatürk'ün başka bir yolu yoktu. Atatürk'ün aksi takdirde, Türkiye'yi içinde bulunduğu durumdan kurtarması imkânsızdı. Demek istediğim, Türkiye'de, üst düzey yetkilerle donatılmış bir kişinin yönetimi altında, her 4 yılda bir seçimlere katılacak ve farklı çözüm yollarını tartışacak 3 veya 4 parti mevcut değildi. Bu mümkün değildi. Atatürk'ün resmi bir hükümeti ve parlamentosu vardı, fakat O, devrimlerinin hayata geçirilmesini kendisi belirlemiştir. Atatürk'e tabii ki birçok kişi yardımcı oldu, bu inkâr edilemez. Fakat Atatürk'ün karar verme yetkisine sahip olan otorite olduğu da inkâr edilemez.

Tekrarlamak istiyorum, eğitim sistemindeki tüm reformlar ve ülkenin laikleştirilmesi Atatürk'ün üst düzey liderlik vasfı olmaksızın ger-

çekleşemezdi. Türkiye'deki bu tartışmanın bazen hassasiyet olarak değerlendirilmesini anlayışla karşılıyorum. Türkiye, tarihi bağlantıların gerçekte nasıl olduğunu bilmeyen kişilerin, ülkeye dışardan suçlamalar yöneltmeleri durumunda haklı taraf olan ülkedir. Türkiye, o zamanki şartların, Atatürk'ün ölümüne kadar ve İsmet İnönü yönetiminde de neden öyle olduğunu artık uluslararası platformda tartışacak durumdadır. Türkiye, özellikle de konu hakkında bilgi sahibi olmayan kişilerin, kendisine dışarıdan müdahale etmelerine asla izin vermez.

ÖO: Sayın Reuter, somut olarak bazı Atatürk devrimleri üzerine görüşlerinizi sorabilir miyim?

REUTER: Kısa bir söyleşi süresi içerisinde bunları birbirinden kesin bir şekilde ayırmak gerçekten de güç. Kişisel fikrim şudur, bu nedenle kısaca söylemeye çalışacağım: Bu konuda öncelikle en önemli husus, Atatürk'ün güvenilir ve bağımsız bir hukuk sistemi oluşturmuş olmasıdır. Atatürk, mevkii, geliri vs. ne olursa olsun, her kişinin aynı oranda uyması gereken kanunlar çıkarmış ve mahkemeler kurmuştur. Bu, Atatürk'ün yerine getirilmesini istediği kesin bir şarttı.

İkincisi de, kız ve erkek öğrenciler için oluşturulan eğitim sisteminin, sizin kastettiğiniz özgür eğitim sistemi olmasıdır. Günümüzde de olduğu gibi, bu yeni okul sistemindeki okullarda öğrencilerin tümü aynı kıyafeti giymek durumundaydı. Bu yeni eğitim sistemi eğitim görmüş genç kişilerin, kendi düşüncelerini oluşturmalarını sağlıyordu. Bu sistemde, köylü, memur veya zengin kişilerin çocukları arasında ayrım yapılmaksızın herkes eşit değerlendiriliyordu. Bu inanılmaz bir çalışmaydı.

Üçüncüsüne siz de değinmiştiniz, o da Türkiye'de bazen yeteri kadar görülmeyen kadın-erkek eşitliğiydi. Sanırım hiç bir Batı Avrupa ülkesinde, Türkiye'de olduğu gibi, kadınlarla erkekler eşit haklara sahip değildi. Burada bölgelere göre biraz farklılık olması, tüm bu konuştuklarımızı daha kolay bir hale getirmiyor. Anadolu'nun köylerinde, kadın-erkek eşitliği, büyük kentlerdeki seviyeye henüz ulaşmadı. Bu açıkça ortadadır. Nüfusu sürekli artmakta olan Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunları bulunduğunu biliyorum. 1946 yılında, Türkiye'den ayrıldığımızda ülke nüfusu yaklaşık 20 milyon kişi civarında bulunurken bu sayı günümüzde 60 milyonun üzerine çıkmıştır. Türkiye'de büyük kentlerdeki nüfus patlaması ve köylerdeki sorunlar, Atatürk'ün tüm reformlarını günümüzde güçleştirmektedir.

Bu nedenle insanlar, Atatürk'ün reformlarının, modern Türkiye devletinin temellerini oluşturmuş olduğunu ve umarım oluşturmaya da devam edeceğini bilmelidirler. Bu 3 reform, bence en önemli reformlardı. Bunların yanı sıra, tabii ki, yönetim, vergi kanunları ve kültür alanında da reformlar yapılmıştır. Atatürk'ün Türkiye'ye çağırdığı önemli besteci, orkestra şefi ve film yönetmenlerinin tecrübelerinden faydala-

narak, geleneksel Türk kültürü ile Batı Avrupa kültürünü bir araya getirmesinin ne denli önemli olduğunu biliyorum. Bu birleşim, günümüzde de olağanüstü canlı ve yaratıcıdır. Biliyorum ki tüm bunlar da önemliydi. Demin bahsettiğim 3 alanda yapılan reformlar bence en önemlilerindendi.

ÖO: Laikliğin önemini, hem demokratik yönetim, hem de eğitim, kadın hakları, ekonomik gelişme açısından değerlendirmenizi isteyebilir miyim?

REUTER: Atatürk'ün devlet felsefesinin temel ilkesi olan laiklik, bu, devletin ve anayasanın değişmez bir esasıdır. Bu ilkeye zarar vermek isteyen birçok girişimi görmek kaygı vericidir. Türkiye dışından, laiklik ilkesini anlamayan insanların, Türklere neyi yapmaları gerektiğini söylemeleri yakışık almaz bir davranıştır. Fakat bu, Türkiye'de yaşayan insanlara anlatılması ve üzerinde tartışma yapılması lazım gelen bir konudur. Bunu Türkiye'yi sadece ikinci vatanım olarak gördüğüm için söylemiyorum. Bunu, laiklik tartışmasının, Almanya'da yaşayan iki buçuk milyon Türk vatandaşının davranışları ve Alman toplumuna entegre olmaları sorununa etki etmesi anlamında söylüyorum.

Devlet içerisinde dinin rolü konusundaki anlaşmazlıklar ve dinin, insanlar arası ilişkiler üzerindeki rolü, tartışmalara ve tehlikelere oldukça açık bir konu haline gelmiştir. Atatürk devrimleri ve laikleşme reformunun yapıldığı günün şartlarında, insanların, dine bağlı olma ihtiyacını hissetmelerini görmek doğaldı. Evet, laiklik ilkesine göre din ve devlet işleri birbirlerinden ayrılmalıdır. Ama bu zaman diliminde, yalnızca devletin olmadığı, aynı zamanda da dini hisler besleyen insanların var olduğu unutulmuştur. Bu her zaman olacaktır ve de diğer ülkelerde de her zaman olacaktır.

Hıristiyan devletlerde de benzer durumlar her zaman yaşanmıştır. Bu konuda kötü bir örnek vermek istemiyorum, fakat İspanya ve Polonya gibi geleneksel Katolik ülkelere baktığınızda, Katolik Kilisesinin rolü ve bu kilisenin devlet işlerine etkisinin bazen oldukça fazla kuşkuyla karşılanmış olduğunu ve bu ülkelerde "bu, devletin işidir, dinle ilgili değildir, lütfen bu işlere karışmayınız" demenin çok önemli olduğunu görürüz. Yani bu durum yalnızca İslamda değil, aynı zamanda diğer ülkelerde de görülmektedir.

Tekrarlamak istiyorum, benim anlayışıma göre laiklik konusu, Türkiye Devletinin vazgeçilmez bir ilkesidir, fakat ülkede "din" olduğu belli olmalıdır. Bu, dindar kişilerin, dini sorunlarını, devlet işlerine taşımamalarını gerektirmektedir. Bu Türkiye'de günümüzde yaşanan zor bir durumdur.

ÖO: Atatürk'ün dış politikası konusundaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

REUTER: Biliyor musunuz, Türkiye'de yaşadığımız sırada, Atatürk ve İsmet İnönü zamanındaki dış politika konusunda bir şeyler söylemek hem çok zor, hem de çok kolay. Her iki devlet adamının Türkiye'nin ba-

ğımsızlığını hem düşman, hem de tüm ülkelere karşı çok kararlı bir şekilde korumaları, ailemin, Türkiye'de yaşayarak özgürlüklerini ve belki de hayatlarını sürdürebilmesini sağlamıştır. 1939 yılından savaş yıllarından itibaren İnönü, Kemal Atatürk'ün politikasını sürdürerek, Almanya'nın, Türkiye'yi kendi tarafında savaşa dahil etmesine karşı çıktı. İnönü, daha önce de İngiliz ve Fransızların denemelerine karşı ülkenin bağımsızlığının askeri yollardan garanti altına alınması geleneğini sürdürmüştür. Bunu, Türkiye'nin Rusya'ya karşı, Doğu ve Kuzeydoğu sınırlarındaki çalışmalarından anlıyoruz. Bu inanılmaz bir çalışmaydı ve unutulmamalıdır. Diğer konuya gelince, bunu belki sadece dış politika olarak değerlendiremeyiz, o da Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olması isteğiydi. Bu Atatürk'ün hem iç politikasının bir bölümüydü, hem de dış politikasının bir temel kavramıydı. Atatürk, Türkiye'yi bir Avrupa ülkesi olarak görüyordu. Batı Avrupa'da da bazı politikacıların bunu hatırlamaları zamanının geldiğine inanıyorum.

ÖO: Sayın Reuter, Atatürk'ün hem Türkiye, hem de Avrupa için kalıcı etkisi konusundaki görüşünüzü öğrenebilir miyim?

REUTER: 20'inci yüzyılın dünya genelindeki büyük devlet adamı Kemal Atatürk'ün bıraktığı miras çok kolay ve açıkça anlaşılmaktadır. Atatürk, insanlık, insanların bağımsızlığı ve demokrasinin kültürel temel esaslarına her gün yeniden emek verilmesini, aynı zamanda bir ülkenin ulusal bağımsızlığının sağlanmasını amaçlamıştı. Atatürk ayrıca, dış dünyaya açık bir toplum düzeniyle ülkenin yeni işbirliği yollarına götürülmesini istiyordu. Atatürk, sosyal bir toplum düzeni oluşturulmasını fikrini savunuyordu. Atatürk'ün, sosyal bir politika izlenmesi isteğinin, Türkiye'de güncel iç politika konusundaki tartışmalarda dikkat edilmesi gereken bir husus olarak değerlendirilmesini istiyorum.

Sosyal politika, ülkenin tüm bölgelerinde yaşayan insanlara eşit imkânlar tanır ve bu politikada tüm ülkenin gelişmesi esastır. Sanırım bu Atatürk'ün iç politika konusunda bıraktığı en önemli mirastır. Laiklik vs. gibi ilkeleri daha önce de ele almıştık. Dış politika konusundaki mirasa baktığımızda, Türkiye'nin tüm yurtiçi ve yurtdışı sorunlarının ele alınmasında, Batı normlarına göre serbest ülkeler topluluğuna üye olduğunu unutmamasını istiyorum. "Batı daha iyidir." deme küstahlığında bulunmak istemiyorum. Burada mesele, Konfüçyanizm, Budizm veya İslam değildir. Önemli olan konu özgür ülkeler topluluğuna üye Türkiye'nin bu konudaki çalışmalarını sürdürmesi gereğidir. Türkiye düşmanca hareketlerle karşılaşsa ve ülkeyi başka yönlere çekme girişimleri olsa da, bu konudaki çalışmalarını devam ettirmeli ve Atatürk'ün bu konudaki mirasını unutmamalıdır.

ÖO: Söyleşi için teşekkür ederim. Türk TV izleyicilerinin sizin Atatürk'ün düşünceleri ve önderliği ile kurduğu cumhuriyet konusundaki öze inen, nesnel değerlendirmelerinizi takdirle karşılayacağına inanıyorum.

Prof. Dr. JEAN PAUL ROUX

Dilbilimci ve Tarihçi

Sayın Profesör Jean Paul Roux'nun
Paris'teki evinin bahçesinde Filiz Ozankaya ile birlikte.

Türkiye'deki yörükler arasında yaşarken, beni çok duygulandıran bir gözlemim oldu: yaşlı bir yörüğün, 'Ben Atatürk'ün elini öptüm!' derken sergilediği Atatürk tasarımı, O'nun elini öpmekle bir nişan almış gibi övünüşü. Bu, sıradan insanların Atatürk'ün verdiği mesaja ne denli açık ve duyarlı olduğunun bir kanıtıdır."

"Bir de baktım ki Atatürk, Türk âdetlerinin en güzellerini yeniden yürürlüğe koyuyordu. Bu önemlidir; çünkü bir halkın dehası yüzlerce yıl süregider ve günümüzde de kendini gösterir."

"Gerçek diktatörleri gördük. Hepsi, çok büyük yıkımlara yol açıp ortadan kalktılar. Mussolini, Hitler, Stalin... Oysa Atatürk, yaşayan bir eser kurdu. Bu, Atatürk'ü asla diktatörlere benzetmemek gerektiğinin kanıtıdır."

Atatürk ve önderlik ettiği Türk Devrimi üzerine bu gözlemleri yapan Profesör Jean Paul Roux, hem tarihçi hem de dilbilimci olan, çok yönlü bir Fransız bilim adamı. Uzun süre Fransa'nın dünyaca ünlü Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde Müdürlük yapmış, Türkiye ve genel olarak Türk toplumları üzerine araştırma ve incelemeler yürütmüş, bir çok dillere çevrilen kitaplar yayınlamış bir uzman. Selçuklu ve Selçuklu-öncesi Orta Asya Türk topluluklarını tanıtan bu kitapların tümü dilimize de çevrilmiştir. Türklerin Tarihi, Babür:Büyük Moğolların Tarihi, Aksak Timur, Altay Toplumlarında Kutsal Bitki ve Hayvanlar, Türkiye'nin Güneyinde Göçebe Gelenekleri, Türklerin ve Moğolların Dini, Mustafa Kemal ve Yeni Türkiye, İslam bunlardan yalnızca bir kaçıdır.

"ATATÜRK, TÜRK ÂDETLERİNİN EN GÜZELLERİNİ YENİDEN YÜRÜRLÜĞE KOYDU"

ÖO: Sayın Prof. Roux. Siz, Türklerin tarihiyle çok ilgilenmiş bir Fransız tarihçisiniz. Bu görüşme isteğimizi kabul ettiğiniz için önce size teşekkür etmek istiyorum. Lütfen mesleki özgeçmişinizi kısaca anlatır mısınız?

Roux: Aslında benimle bu görüşmeyi yapmak üzere evime kadar geldiğiniz için benim size teşekkür etmem gerekir. Şu anda yaşlı bir insanım, ama ben çocukken Türkleri sevmeye başlamıştım. Neden? Çünkü delikanlı iken Pierre Loti'yi ve Claude Farrère'i okumuştum. Pierre Loti'yi tanırsınız. Claude Farrère'i Türkiye'de tanındığını sanmıyorum. İşte ben 8-10 yaşlarımda böylece Türkiye'yi sevmeye başladım. Sonra da yüksek öğrenime başladığımda, ne yapmak istediğimi çok iyi biliyordum. Kendimi Doğu'ya yöneltmek için Doğu dilleri öğrenmek istedim. Arapça ile başladım. İki ay geçmemişti ki bir Profesörüm "Niçin Türk dilini öğrenmiyorsun? Çok güzel bir dil" dedi. Bu, Bay Dounie adında, Türkçe dilbilgisi üzerine son derece önemli bir yapıt yazmış bir profesördü. Türkçe öğrenmeye koyuldum. Arapça dersleri bitirdim. Ama benim için yalnızca ikinci sırada kaldı. Türk dünyasına girmiştim.

Size bir itirafta bulunayım. Ben Fransızcanın dilbilimsel yapısından nefret ediyordum; pek çok istisnalar içerdiği için. Oysa Türk dilini öğrenmeye koyulduğumda, bu dilin mantıksallığı, kurallarının sağlamlığı ve istisnalarının azlığı beni çok etkiledi. Dil yapısını öğrenmeye başladım ve bir dilbilimci oldum. Daha sonra da Türk tarihçisi, özellikle de bilgi-bilimsel açıdan Türk toplumu tarihçisi oldum: Türklerin toplum, düşünce, din yaşamlarını inceleyen bir tarihçi. Öğretmenlerim Türklerin, özellikle de Moğolların eski dinsel yaşamlarını incelememi istediler. Bu incelemeleri yapmaya koyuldum. Bu işi yapabilmek için de Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi'ne (CNRS) girdim. Arkeoloji konularına olan ilgimden ve başarımdan dolayı benden İslam sanatı dersleri vermem de istendi. Görüldüğü gibi bir yandan Türklerin tarihini, öte yandan İslam sanatı tarihini incelemekle geçen iki yönlü bir yaşamım oldu.

Ama benim Türklere karşı olan özel ilgim nedeniyle ben asıl olarak Selçuklu ve Osmanlı sanatıyla ilgilendim. Asıl olarak da Selçuklu Sanatı diyebilirim. Çünkü bana çok derinden sevdiğim Orta Çağ Fransa'sını anımsatır. Örneğin bir kervansaray, bir ortaçağ Fransız kilisesini anımsatır bana. Aralarındaki benzerlik olağanüstüdür. Bütün bunlar beni sevindiriyor, heyecanlandırıyordu. Uzun süreler temel araştırmalar yap-

tım. Yavaş yavaş Fransızların Türkleri daha iyi tanımaları gerektiğine inandım. Çünkü bu fırsatı bulanların Türkiye'ye hayran kaldıklarını görüyordum. Ama bu ülke hakkında yanlış düşüncelerin yayılmasını önleyemiyorlardı. O zaman Türkler konusunda bilgi vermek istedim. Binden çok konferans verdim. Sonra da kitaplar yazdım. Bu çalışmalar benim için çok verimli, manen çok zenginleştirici oldu. Türklerin de yaptığım çalışmaları çok büyük incelikle beğendiklerini söyleyebilirim sanıyorum. Çünkü bana birkaç yıl önce TİTAV ödülünü verdiler. Bu yıl da Türkiye Cumhurbaşkanı Fransa'yı ziyaret ettiğinde bizzat ve beratını da imzalayarak bana ve meslektaşım Robert Mantran'a Türkiye Cumhuriyeti Liyakat Madalyası'nı verdi. Bunun benim için olduğu gibi Fransızlar için de büyük bir zevk olduğunu söyleyebilirim. Çünkü Türkler yalnız benim değil, onların da dostudur. Benim çok iyi bir Fransız doktor arkadaşım var. Bir gün kendisine Türklerden söz ederken, "Oo! dedi, Jean Paul Roux burada. Ayağa kalkıp selamlayalım. Türkler burada. Her üstün niteliğe sahipler!" Hayır, abartılı bir görüş sahibi değilim, ama Türkleri çok seviyorum. Tanrı ömür verdiği sürece de ülkenizi kendi ülkemde tanıtmaya çalışacağım.

ÖO: Teşekkürler, Sayın Prof. J. P. Roux; bir de Atatürk'ün yaşamı üzerine bir kitap yayınladınız, değil mi?

Roux: 15-20 yaşlarında bir genç 1920'li yıllarda Türkiye'ye gider ve Türkleri incelemek ister de Atatürk'le karşılaşıp ondan derin biçimde etkilenmez olur mu!

Burada da bir itirafla söze başlamak istiyorum: Atatürk'le karşılaştığımda ilk dakika, daha doğrusu ilk hafta boyunca beslediğim izlenim, ihtiyatlılık izlenimi oldu. Çünkü benim Türkiye tasarımım Pierre Loti'den gelen bir tasarımdı. Ve Osmanlı dönemini yansıtıyordu. Atatürk bu Osmanlı görünümünü ortadan kaldırmıştı. Bunun üzerinde düşündüm. Atatürk'ün doğrultusunda ilerlemeye başladım. Kendime sürekli olarak geçmişte kalınmamalıdır dedim. Atatürk'ün yalnız bir geçmişi ortadan kaldırmakla kalmadığını onun yerine yepyeni bir Türkiye kurduğunu düşündüm. Bugün ister Türkiye'de isterse Türkiye dışında olsun, inanıyorum ki bütün tarihçiler, Atatürk olmasaydı ve bilinen eylemini yapmasaydı, ortada Türkiye diye bir şey olmayacağını kabul etmektedirler. Birinci Dünya Savaşı sonunda, işgal devletlerince baştan sona işgal edilip parçalanmış, çok az nüfusu olan küçücük bir halk idiniz. Türkiye'nin ortadan kalkacağı da gerçekten düşünülüyordu. Tek bir kişinin, çünkü başlangıçta tekti, iradesiyle bu halkı canlandırması, yeni bir halk yaratması gerçekten mucize niteliğinde bir olaydı. Atatürk'ten etkilenmemek olanaksızdı.

Ben Atatürk üzerine uzmanlaşmadım. Bir meslektaşımla birlikte Atatürk üzerine küçük bir kitap yazdıysam da, bu konunun uzmanı de-

ğilim. Yalnız, Türkiye'de bulunduğum, kitaplarımı yazdığım zaman içinde, özellikle de sanırım burası çok ilginçtir; çok eski Türkleri, sizin Yörük dediğiniz Avrasya, daha doğrusu Orta Asya Türklerini incelerken bulduğum birçok kültürel özellik ve değeri Atatürk'ün yaşama geçirip canlılık kazandırdığını ve orada derin bir Türk dehası bulduğunu gördüm.

Size belki hoş gelmeyebilir, ama öğretici olduğuna inandığım bir gözlemim var: Bir süre Alevi olan Yörükler arasında araştırma yaptım. Çadırlarının girişinde, içerde sürekli duran bir odun parçası vardı. Âdet gereğince odun orada durdukça onun üzerinden atlayıp geçilemezdi. Bana bu odunun üzerinden atlayamayacağımı nerden bildiğimi sordular. Ben de onlara, "Sizin atalarınızdan öğrendim." dedim. "Horasan'daki atalarınız kapıyı koruyan bir peri bulunduğuna inanırlardı." Görüyor musunuz, 9., 10. yüzyıla ait bir kaynaktan öğrendiğim bu Türk âdeti, bin yıl sonra Anadolu'da varlığını sürdürüyordu. Ben bu Türk âdetlerini geniş ölçüde incelemiştim. Bir de baktım ki Atatürk bu Türk âdetlerinin en güzellerini yeniden yürürlüğe koyuyordu. Bu önemlidir; çünkü bir halkın dehası yüzlerce yıl süregider ve günümüzde de kendini gösterir. Bunu Dil Devriminde açıkça görüyoruz. Osmanlıcayı öğrenirken inanılmaz güçlükler çektim. Arapça, Farsça sözcüklerle dolu, bitmeyecek gibi gelen son derece uzun cümleleri anlamak çok güçtü. Bir de baktım ki Atatürk'ün Dil Devrimi Türkçeyi baştan başa yeniliyor, ona gençliğini kazandırıyordu. Yeni bir dil yaratmıyordu; Türk dilini, Türk köylülerinin dilini Osmanlıcanın kıyısında kalmış olsa da yaşama geçiriyordu. Türklerin dili, konuşulmaktan hiçbir zaman uzak kalmamıştı. Yani Atatürk çok köklü biçimde ulusal bir iş, Türkiye için yaşam sağlayan bir iş yapmıştı. Bence bu devrimin yerini hiçbir şey tutamaz.

Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu yalnız Türk tarihi için değil, bence dünya tarihi için de temel önemde kurumlar oldular. Çünkü dünya tarihinde çok büyük bir atılım yapılmasını olanaklı kılmıştır. Çok eski ve çok genç bir ulusun, örneğin kendi dilini incelemek, onun kökenlerini araştırmak üzere bir bilimsel kurum kurduğunu gösteriyordu. Oysa başka ülkelerde dilin yapısı, kökenleri üzerine böyle bir bilimsel araştırma kurumu görülmüş değildi. Atatürk böylece bu alanda bir ders vermiştir.

Ama bundan daha önemli bir şey var; biliyorsunuz ki dünya son 50 yılda çok köklü ve derin değişikliklerden geçti. Bence Atatürk bu köklü ve derin değişimleri gerçekleştiren ve gerekliliğini de kanıtlayan kutuplardan birisi oldu. Bu husus yeterince belirtilmiyor. Bugün bile bütün dünyada ve özellikle İslam dünyasında, hatta 3. Dünya'da, bütün Asya'da Atatürk yenileşmenin simgesi olarak kalmıştır. Ya da kalmalıdır. Görüşümü açıklamak için ulusal devrim kavramına başvurayım: Nedir

devrim? Çoğu kez devrim, her şeyin yıkılması demektir. Fransız devrimi bir şeyler kurdu; ama birçok şeyi de yıktı. Oysa Atatürk, bence bu anlamda bir devrim yapmadı; bir yenileştirme, yeniden canlılık kazandırma işini başardı. Yıkılan bir şeyi yeniden kurdu: Biraz önce belirtildiği gibi İstanbul yabancıların işgalindeydi. İtalyanlar, Yunanlılar Anadolu'daydılar. Fransızlar Klikya yani Güney ve Güneydoğu Anadolu'da idiler. Her yer işgal altında idi. Atatürk ülkeyi yabancı işgalinden kurtardı. Ama yalnız bunu yapmakla kalmadı. Ülkeyi yabancı işgalinden kurtarıp siyasal bakımdan nasıl yeniden kurduysa, dil bakımından da, ahlak ve manevi değerler bakımından da ülkeyi yeniden kurdu. Var olan bir şeyi yıkmadı.

Erdem dergisinde Türk kadını üzerine hem Türkçe, hem de Fransızca olarak bir makale yayınladım. Olağanüstü olan bir şey var: İslamdan ya da Osmanlı'dan önce diyelim, –çünkü İslama bulaşmış bir veba olan bugünkü kimi aşırılıklara aldanıp İslamın kadını köleleştirdiğini düşünmek yanlış olur– Türk dünyasında, Osmanlı egemenliğinden önce Türk kadını tam anlamıyla özgür bir varlıktı. Orhun Yazıtlarından başlayarak 14. ya da 15. yüzyıla kadar olan dönem incelendiğinde, hatta Aksak Timur döneminde Türk kadını özgür bir varlıktı. Fas'tan Orta Asya'ya dek yolculuk yapan ünlü gezgin, geleneklere bağlı çok iyi bir Müslüman olan İbn-i Batuta, Türk kadınının olağanüstü bir özgürlüğe sahip bulunduğunu, hatta erkeklerden üstün bir yeri bulunduğunu görmekten şaşkınlığa düştüğünü yazıyor. Türk kadını, 12., 13., 14. yüzyıldaki bu durumuyla bütün dünya kadınlarına evet, bilerek söylüyorum, yalnız İslam dünyası değil, bütün dünya kadınlarına, bir örnek sergilemişti. Atatürk de aynı şeyi yaptı. Türk kadınının bu durumunu yeniden kurmakla ve örneğin Fransız kadınlarından önce seçme, seçilme hakkına kavuşturmakla yalnız İslam dünyası için, Batı dünyası için de örnek olacak bir Türk kadını tasarımı gerçekleştirdi. Bütün içtenliğimle belirtiyorum, Atatürk, oldukça ileri düzeyde olduğu bilinen Fransa da içinde olmak üzere, bütün dünyaya örnek olmuştur.

ÖO: Size sormak istediğim soruların hemen tümünü yanıtlamış oldunuz. Konuşmanızı kesmek istemedim. Size son bir soru olmak üzere, Mustafa Kemal Atatürk'ün yalnız askeri değil, siyasal açıdan da devrimleri yaparken izlediği strateji konusunda ne düşündüğünüzü sorabilir miyim?

Roux: Ben askeri tarih yazan tarihçilerle her zaman çok eğlenirim. Çünkü kişileri ön planda tutarlar. Örneğin Napoleon. Napoleon onların anıtsal kahramanıdır. Büyük İskender, şöyle yaptı böyle yaptı. Oysa tarihçi askerlik görevini yaparken ya bir çavuş ya da bir yedek subaydır. 3 kişiyi bile yönetmiş değildir; çünkü mesleği bu değil. Ama bir kahramanın kafa yapısını açıklamaya kalkışıyor. Ben, kendi adıma, Atatürk'ün

askeri çalışmaları üzerine bir değerlendirme yapamam; çünkü savaş sanatını bilen bir kişi değilim. Subay arkadaşlarım var. Babam, dedem, büyük dedem subay idiler. Ama ben değilim. Bu nedenle, Atatürk'ün askeri dehasını değerlendirmek, benim yapabileceğim bir şey değil. Atatürk'ün askeri bir deha olduğu gerçektir. Bu açık bir şey.

ÖO: Bu noktada bir şeyi dikkatinize sunabilir miyim? Atatürk, askerlik mesleği ile ilgili olarak "askerliğin sanat tarafını sevdiğini" söylerdi. "Savaş yanını, kanlı yanını değil."

ROUX: Evet, O'nun sanatçı yanını takdir ederim. Bence bunda irade gücünün yeri çok büyüktür. Atatürk'ün en önemli özelliği bence güçlü iradesidir. İrade derken, aynı zamanda çok temelli bir inanç ögesini de anlatmak istiyorum. Atatürk Türk dünyasına, kadını ve erkeği ile Türk insanına güveniyordu. Türk kadınının savaşta, Atatürk'ün yanında ne büyük görev yerine getirdiğini bütün dünya biliyor. Ben kendim, çocukluğumun geçtiği çok burjuva, çok gelenekçi çevremde Türk kadınlarının savaştaki bu rollerinden, sırtlarında mermi taşıdıklarını duymaktan çok etkilenmişimdir. Bu benim çocuk hayallerimde çok derin etki bırakmıştır. Kısacası Atatürk'ün güçlü iradesi, Türk halkına da köklü inancı vardı; büyük bir generaldi. Ama bundan daha da büyük bir başarı sergiledi. Atatürk, sivil bir general oldu! Generaller orduyu yönetirler. Atatürk bu kez ülkeyi yönetmeye koyuldu. Ülkeyi baştan aşağı değiştirirken, bunu da son derece üstün bir başarıyla yerine getirdi.

Az önce Türk kadınının Osmanlı ve İslam baskısı altında yitirmiş olduğu özgürlüğüne yeniden kavuşturulduğundan söz etmiştim. Dilin özgürleşmesine de değinmiştim. Atatürk'ten olağanüstü önemde bir başka örnek daha verebilirim: Halifeliğin kaldırılması örneği. Türklerin elinde bulunan ama uluslararası nitelik taşıyan bu kurumu ortadan kaldırmak için çok yürekli olmak gerekirdi. O bunu başardı. Böylece İslam dünyasının görüş ufkunu ve yapısını temelden değiştirdi. Bu çok önemli bir olaydı. Yalnız Türkleri değil, Hintlileri, Endonezyalıları, Faslıları da ilgilendiriyordu. Saltanata olduğu gibi halifelik kurumuna da son verildi.

Bütün dünyayı şaşırtan bir başka örnek daha var: Çağdaş dünyada Mustafa Kemal kadar önemli ve derin toplumsal etkilerde bulunmuş başka bir kişilik tanımıyorum. Belki kimi büyük bilginler ve düşünürler akla gelebilir. Bence Mustafa Kemal bitmekte olan 20. yüzyılın en temel kişiliklerinden biridir. Çünkü herkes için yollar açtı. İnsanlar bugün çağdaş dünyanın koşullarına alışmış ve kanıksamış bulunuyorlar. Ama 1920'de, 1925'te dünya hiç de böyle çağdaş, ileri bir dünya değildi. İşte Atatürk, olağanüstü bir uzak görüşlülükle bugünkü çağdaş dünyayı kestirebilmişti. Bu noktada bir şey söyleyeyim: Atatürk çok Avrupalı bir insandı. Avrupa'ya doğru yürümek istiyordu. Kuşkusuz orduyla değil, dü-

şünce yapısıyla Avrupa'ya yöneliyordu. "Uygarlık en yüksek düzeyine bu bölgede ulaştığına göre ona katılmamız gerekir." diyordu. Bence bu da büyük bir uzak görüşlülüktü ve Türkiye için çok yararlı olmuştur.

ÖO: Halifeliğin kaldırılışının demokrasi açısından Türkiye için ve İslam dünyası için sonuçları sizce neler olmuştur?

Roux: Her ne kadar Atatürk önce saltanatı, sonra halifeliği kaldırdıysa da bence bu iki olayı birbirinden ayrı düşünmek yanlış olur. Dediğim gibi halifeliğin kalkışı, İslam dünyasında köklü bir değişiklik olmuştur. Çünkü ilke olarak İslam dünyasını yöneten en üst otorite makamı ortadan kalkmış oluyordu. Gerçi herkesi yönetemiyordu. Halife 1914-1918 savaşında Müslümanların Fransa ve İngiltere'ye karşı ayaklanmalarını istediğinde bu isteğine uyulmadı. Çünkü artık halifeliğin eski önemi kalmamıştı. Halifelik ve saltanatın kaldırılması, demokrasiye olanak sağladı. Bu, kesindir. Bugün anladığımız anlamda bir demokrasi mümkün olamazdı, bu kurumlar kalkmadan. Bence yanlış olarak, Atatürk'ün diktatör olduğunu söyleyenler var.

Bence Atatürk yapılması zorunlu olan şeyleri yaptı. Ağır hastasını, iyileştirebilmek için ilaç almaya zorlayan hekime diktatör denmez. Atatürk'ün yaptığı, bu hekimin yaptığından farklı bir şey değildi. Türkiye'nin ölüm döşeğinde olduğunu görüyordu. Onu ayağa kaldıracak ilacı hazırlamıştı. Ama gerçek diktatörleri gördük. Hepsi, çok büyük yıkımlara yol açıp, öyle ortadan kalktılar. Mussolini, Hitler, Stalin... Siz de benim kadar biliyorsunuz. Oysa Atatürk, yaşayan bir eser kurdu. Bu, Atatürk'ü asla diktatörlere benzetmemek gerektiğinin kanıtıdır. Atatürk otoriterdi, ama buyurmak uğruna buyurmayı hiç istememiştir. Ülkesini kurtarmak için buyruk vermiştir.

Türkiye'deki Yörükler arasında yaşarken, beni çok duygulandıran bir gözlemim oldu: Yaşlı bir Yörüğün, "Ben Atatürk'ün elini öptüm!" derken sergilediği Atatürk tasarımı, O'nun elini öpmekle bir nişan almış gibi övünüşü. Bu, sıradan insanların, Atatürk'ün verdiği mesaja ne denli açık ve duyarlı olduğunun bir kanıtıdır. Bu demokrasi, çağdaş dünyaya bu açılış, Atatürk'ün eseridir. Ama, değerli meslektaşım, biliyorsunuz ki Atatürk üzerine günlerce ve günlerce konuşulabilir. Ben çok konuşkanım. İsterseniz yorulmamanız için buraya yataklar kor, sizleri oraya yerleştirir ve ben kameranın karşısında konuşmaya devam edebilirim.

ÖO: Sayın Prof. Roux, size gönülden teşekkür ederim.

Roux: Asıl ben size bir kez daha teşekkür ederim.

JORGE BLANCO VILLALTA

Diplomat

Prof. Dr. Jorge Blanco Villalta.

"Atatürk insanlık tarihinin kaydettiği zafer taklarının altından, asıl olarak bütün zamanların en büyük komutanlarından biri özelliği ile değil, bir ulusu bağımsızlığına kavuşturup yeni, çağdaş ve gönençli bir devlet kurucusu niteliği ile de değil, asıl olarak siyaset kuramının en büyük filozoflarından biri olarak geçmiştir. Atatürk, insanlığın geleceği için geniş olanaklar içeren bir siyasal plan katkısında bulunmuştur: Ortaya attığında tümüyle devrimci nitelik taşıyan bir düzen; ekonominin yönetiminde temel sorumluluğu devlete veren ve devleti, zorunlu ve yararlı olduğu ölçüde ekonomiye karıştıran, ama onun ötesine de geçirtmeyen, ekonomik ve toplumsal nitelikte bir siyasal düzen; ve yöneticilerini seçmekte, kendi düşüncelerini benimsemekte, vicdani inançlarında tam anlamıyla özgür olan ve seçim hakkına sahip bulunan bir ulus yarattı."

Bu satırların yazarı Jorge Blanco Villalta, Türkiye'de Arjantin'i temsil ettiği 1930-1935 yılları arasında Atatürk'ten ve Türk demokrasi devriminden derin bir biçimde etkilenmiş ve İspanyol dilinde Atatürk'ün kişilik ve devrimlerini siyaset bilimi açısından inceleyen çok değerli bir yapıt yayınlamıştır. Yukardaki alıntının da yer aldığı bu yapıtın İngilizce çevirisi Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanmıştır.

Blanco Villalta, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağrılısı olarak Atatürk'ün 100. doğum yıldönümünde Türkiye'ye gelerek kutlamalara katıldığı gibi, 75. yıl dolayısıyla görüşme isteğimizi de, doksanın üzerindeki yaşına karşın tıpkı 1930'larda duyduğu coşku ile yerine getirdi. "Bugün modernleşen dünyanın her boyutunda Atatürk'ün düşüncesi vardır." diyen Blanco Villalta, Atatürk'ün ölümsüzlüğünün temellerini açıklarken, kendisi de ölümsüzleşmektedir.

"ATATÜRK SİYASET KURAMININ EN BÜYÜK FİLOZOFLARINDAN BİRİ"

ÖO: Sayın Villalta, öncelikle bizi burada, evinizde kabul edip, yaşamınız, eserleriniz ve Kemal Atatürk ile olan ilişkileriniz hakkında bilgi vereceğiniz için teşekkür ederim... Sayın Villalta, siz siyaset bilimi araştırmacıları ve tarihçiler tarafından büyük ilgiyle karşılanan bir Atatürk biyografisinin yazarısınız. Siz kitabınızda, Atatürk'ün yalnızca tüm zamanların en iyi komutanlarından biri değil, aynı zamanda siyaset teorisinin en önde gelen düşünürlerinden biri olduğunun altını çizmiştiniz. Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyim?

VILLALTA: Öncelikle çok sevdiğim Türk halkıyla konuşma fırsatını bana veren meslektaşım Profesör Özer Ozankaya'ya teşekkür ederim. Ben orada yedi yıl yaşadım. Ama görüntüler de zamanla birlikte geçip gidiyor ve şu sıralar Türk dostlarla konuşmak benim için çok da kolay değil, çünkü buradan çok uzaktalar...

Hikâyemin ilginçliğine dikkatinizi çekerim profesör. İstanbul'a gelmeden önce, otuzlu yıllar civarında, doğrusu Türkiye hakkında pek fazla bilgiye sahip değildim. Hatta başkonsolos olan babamı, Osmanlı İmparatorluğu nezdinde görevlendirmişlerdi. Oradan görevlendirme yazısını iade ettiler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun artık var olmadığını, Cumhuriyet'in kurulmuş olduğunu ifade ettiler. İki ülke birbirini o kadar az tanıyordu o zamanlar. Ta Asya'dan gelip, kendilerinin Osmanlı adını verdikleri o büyük İmparatorluğu kurana dek gelişen Türklerin tarihi gerçekten ilgimi çekiyordu. Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu eser ise bizleri özellikle etkilemişti. Ben Atatürk'ün kim olduğunu biliyordum ama, Norveç'te Macaristan'da, Meksika'da bulunmuştuk ve Türkiye hakkında pek fazla bilgim yoktu. Benim Türkiye hakkında bildiklerim, Pierre Lotti'nin, Claude Farrère'nin anlattıkları ile sınırlıydı. Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu eser ise bizleri özellikle etkilemişti. Tüm dünya Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu mucizeyi tanıyordu. O'nun yaptıkları gerçekten inanılmazdı. Hem bir general, hem bir ülkenin kurucusu, öte yandan hem bir öğretmen, hem de Türk kadınlarını O'na göre uygun olmayan koşullardan kurtaran biri olarak tanınıyordu...

O'na göre Türkiye tüm geleneklerine karşı içinde bulunduğu anı yaşamalıydı. O buna uygarlık diyordu. O'nun düşünceleri hayal ölçülerinin dışına taşıyordu. Sadece askeri dehasını ele almak bile bunu anlamaya yeter. Büyük güçlerin Boğazlardan geçme girişimlerinin başarısızlığa uğradığı Gelibolu Savaşları buna örnektir. O büyük deniz gücü Boğaz-

lardan geçemeyince bu kez karadan saldırmayı denedi. Atatürk o dönemde Bulgaristan'da askeri ataşelik görevinden yeni dönmüştü ve bölgeyi çok da iyi tanımıyordu. Geldiğinde karşısında saldırıya hazır vaziyette çok sayıda gemi buldu ve hızlı bir şekilde askeri taktikler üretmeye başladı. Bu taktikleri çok sonraları De Gaulle de kullanmıştır, bunlar meşhur taktiklerdir.

O'nun fark ettiği şuydu; birlikler geride duruyorlardı ve bir hareket olduğunda hemen birlikleri ileri sürüp geri çekmek gerekiyordu. Yani birlikler gidip gelmek zorunda kalıyordu. Oysa cephe hattı kilometrelerce uzaktaydı ve birçok gemi vardı. Gemiler bir taraftan tehdit edici biçimde yaklaşırken saldırı başka yandan geliyordu. Ya da tam tersine şu yönden yaklaşıyorlar ve yine tam tersi yönden bir saldırı gerçekleşiyordu. Bunun üzerine O şöyle dedi: "Nereden saldırırlarsa saldırsınlar hiç önemli değil." Bir ön savunma hattı kurdu. Bu bir haber alma hattıydı, saldırının nereden geleceğini önceden tahmin etmek için. Gerçekten saldırının yapılacağı an bekleniyor ve gerçek saldırı olduğunda, geride bekleyen esas kuvvetler bir anda düşmanın üzerine çullanıyorlardı. Tabii bütün bu olaylar son derece hızlı bir şekilde gelişiyordu ve hızlı olduğu kadar da acı savaşlardı bunlar. Çünkü bu çarpışmalarda tamı tamına 450.000 asker öldü. Dikkatinizi çekerim 450.000 ölüden söz ediyorum. Eğer müttefik güçler buradan geçebilmiş olsalardı, her şey daha farklı olacaktı ama geçemediler. Orada durduruldular. Bu çerçevede dünyanın değişik yerlerinde Atatürk'ü tarihin gördüğü en büyük kahramanlardan birisi olarak kabul ederler.

Savaştan sonra da Atatürk'ün kahramanlığı büyük önem kazanmıştır, çünkü galip güçler, İmparatorluğu dört bir yandan işgale başlamışlardır. Özellikle de silah ve teçhizatla güçlendirilmiş ve desteklenen Yunan ordusunun ilerleyişi önemliydi. Bu Türkiye için bir yıkımdı. Sultan ise bir kenarda her şeyin olup bitmesini bekliyor, halifelik ve tahtını muhafaza etmeye çalışıyordu. Bu durum Batı için son derece kolay görünüyordu, ama Atatürk bunun böyle olmaması gerektiğini düşündü ve İç Anadolu'ya giderek halkın bilincini uyandırmaya çalıştı. Orada önemli sayılabilecek ordular kurmaya başladı, bir yandan da silah sağlamaya çalıştı. Bu dönemde Rusya'dan bir miktar silah yardımı alındı. Rusya da o dönemde güvenlik hattı adı verilen hattın üzerinde bulunuyordu. İşte bu aşamada, Atatürk'ün aklına görülmedik bir şey geldi ve bu düşünce sayesinde galip kuvvetlerin desteğiyle hareket eden işgal kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. Bu, Atatürk'ün dehası sayesinde olmuştur. Bu durum, konuştuğum bütün askerlerin ilgisini çekmektedir. Bu aşamada yeni bir çarpışma teorisi ortaya çıkmıştır. Eskiden cephe vardı ve cephenin düşmemesi öngürülürdü. Cephe yarıldığında yanlardan çevrilir ve her şey yok olurdu. Yani her şey cephe hattının yarılmasına bağlıdır. Bu durum-

da Sakarya Savaşı'ndan önce Atatürk karlı bir geceyi düşünerek geçirdi, sabah tüm generallerini topladı ve onlara: "Beyler artık çarpışma hattı yok!" dedi. "Nasıl olmaz?" dediler. O da "Artık yok. Artık çarpışma alanı var." dedi. "Sizler, şu andan itibaren bir alanı savunmak zorundasınız. Her biriniz belli bir alandan sorumlusunuz ve orada ölmek zorundasınız." Böylelikle ordu geri çekilmek yerine, bulunduğu yerde savaşmaya devam etti ve bu zafer Atatürk'ün dehası sayesinde kazanıldı. İşte bu icat ettiği yeni taktikler nedeniyle Atatürk tarihin en büyük komutanlarından biridir.

Atatürk savaş bittikten sonra düşündü ve padişahlık rejimi ve ona bağlı bir çok unsurun orada yeri olmadığını gördü. Ona göre, güçlü, çalışkan, zengin ve Batılı bir toplum yaratmak gerekiyordu. Bunları halka anlatmaya çabaladı. Aynı zamanda Türkiye'nin dünyaya katılımını engelleyen, ki buna şu sıralar globalleşme diyorlar, bazı noktaların da ayrımına vardı. Bu aşamada kadınların savaşta gösterdikleri yararlılıklar gündeme geldi. Birçokları cepheye sırtlarında cephane taşımış, birçokları da cephede fiilen savaşmışlardı. Böylesi hizmetler yapan kadınlar tamamıyla özgür olmalıydılar. Bunun bir fırsat olduğu düşüncesiyle halkın cinsiyetine göre ayrılmaması gerktiğini ifade etti. İşte bu temeller üzerine kurulan Türkiye'nin bir de kadın başbakanı olmuştu: Tansu Çiller. Kısa zaman öncesine kadar bu böyleydi. Kadın olmasının ya da olmamasının pek önemi yoktu. Emirler verildiğinde yerine getiriliyordu.

Bir de din meselesi var. Birçokları O'nun dini baskı altına aldığını söylerler. Hayır, hayır, hayır! Bu kesinlikle doğru değildir. O bu konuya karışmadı. Onun döneminde herkes istediği dine sahip olabilirdi, Müslüman da olabilirdi, Müslümanlık dışında dinlere de inanabilirlerdi. Ama yalnızca bir hükümet vardı ve bu hükümet eğitime de hükmediyordu. Eğitime hükmettiği gibi her şeyin de hâkimiydi. O dönemde medreseler vardı. Bu medreseler Türk insanının dünyaya açılmasına elvermeyen bir eğitim veriyorlardı. Dine karşı bir hareketi olmadı. Yalnızca okulların, öğretmenlerin genel kültür vermelerini istiyordu ve o gün de bugün de çok zor olan Arap alfabesini değiştirdi. Bütün bunları kaldırdı. Ve Latin alfabesini getirdi. Her sabah okullara giderek Latin alfabesini öğretmeye çalıştı. Bunu neden mi yaptı? Halkın arasında yer almak ve bu coşkuyu paylaşmak istiyordu. Tabii bu müthiş bir devrimdi. Bunu dünyanın öbür ülkeleriyle kaynaşmak için yaptı. Böylece devlet eğitimi tam anlamıyla eline aldı, bu büyük bir başarı idi.

Bunun gibi devlet, adaleti de eline aldı. Biraz gerilere döndüğümüzde adalet sisteminin de farklı olduğunu görürüz. Atatürk Mecele Kanunu'nun da uygun olmayan yönlerini zaman içinde görmüştü. Bu durumda yeni kadrolar oluşturmak gerekiyordu, bu yüzden yurtdışına öğrenciler yollandı, öğretmenler eğitilmiş oldu, onlar da toplumu eğittiler. Es-

ki dönemde bu kadroları işgal edenlerden, birtakım eleştirilerde bulunanlar oldu. Ama Atatürk bu tip eleştirilere kulak asacak insan değildi. O daha ziyade gerçeklere göre hareket ederdi. Gerçek olan bir şey varsa, Atatürk yalnızca hür değil, aynı zamanda tam anlamıyla çağdaş da olan bir devlet kurmuştur.

Atatürk, dinin uluslararası çekişmelere neden olmaması gerektiğini de düşünüyordu. Başka bir deyişle herkes istediğine inansın, ama onu başkalarına empoze etmeye çalışmasın ve bu nedenle savaşlar çıkmasın, diyordu. Bunun gibi ırkçılığa da karşıydı. Evet insan bir ırka mensup olabilir ve bunu değiştiremez. Ama bu, ayrımcılık yapmak için bir neden teşkil etmez. Öyleyse bu dört prensip, yani "cinsiyet", "ırk", "din" ve "dil"dir. O özellikle dilin üzerinde durmuştur.

Tabii bu arada sayın Profesör Ozankaya, müsade ederseniz, bir başka konudan da bahsetmek istiyorum. Hoş olmayan bir şeyden bahsetmek istiyorum; Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan sonra, bildiğimiz gibi o büyük süper güç, yani Rusya meydana gelmiştir ve hepimizin bildiği gibi Soğuk Savaş yaşanmıştır. Bu Soğuk Savaş döneminde O artık yaşamda değildi, ama bıraktığı sağlam örgüt her şeyiyle yerinde duruyordu. Özgür dünyanın en büyük ikinci ordusu Türk Ordusu'ydu. Ne kadar ilginç değil mi? Önce Amerika, sonra Türkiye geliyordu, ne İngiltere ne de Fransa. Türkiye coğrafi anlamda tehlikeye en yakın ülkeydi. Savaş çıktığında Türkiye'de olacaktı ve Avrupa bunun farkındaydı. Ama daha sonra komünizm çöktü ve Türk ordusuna yapmış olduğu büyük özveriye karşın şimdilerde farklı gözle bakılır oldu ve bu anlamda önemini yitirdi. Şu anda Türklerle konuştuğum için açıkça ifade edebilirim sanırım, şimdilerde Türkiye topraklarının büyük bir kısmı Asya'da olduğu için ve Türkiye Avrupa'da küçük bir toprak parçasına sahip olduğu için Türkiye'nin Avrupa'da yeri olmadığı söyleniyor. Bu aynı kişiler geçmişte iyi yaşamak için Türklerin özveride bulunmasını istemişlerdi.

Neyse bunlar tarihte olan şeylerdir. Önemli olan şimdi Atatürk'ten söz etmektir.

Geçmişten söz ediyorduk. Tarih böyledir işte. Geçmiş vardır, bugün vardır, bir de gelecek vardır. Hiçbir zaman durağan değildir. Atatürk düşüncesinin II. Dünya Savaşı sonrasındaki dünyada ve Birleşmiş Milletler dünyası çerçevesindeki yeri nedir? Dünya Savaşı sonrasında galip devletler dünya tarihinde hiçbir zaman var olmamış bir anlayışı getirmeye çalıştılar. Milletler Cemiyeti şuradan buradan parçalar koparark ütopik ülkeler yarattılar. Sonuç büyük zaman kaybı oldu ve şimdi ülkeler yavaş yavaş eski hallerine dönüyorlar. Tabii bu son derece üzücü bir durumdur; ama Atatürk'ün doktrini, bunu söyleseler de söylemeseler de, tüm dünya tarafından anlaşılmıştır. 1945 yılında San Francisco'da kabul edilen Mektup bunun göstergesidir. Yaptıkları bu denli kabul gördü-

ğü için, eğer yaşasaydı, Atatürk'ün ne denli mutlu olacağını birçok kez düşünmüşümdür. Azınlıklar sorunu, sömürgeler sorunu hep böyledir. O sömürgeciliğe karşı bir insandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş sömürgeleri olmasına karşın, O, zaferden sonra bile hiç kimseyi sömürge haline getirmeyi düşünmedi. Her zaman, ama her zaman sömürgecilik karşıtı oldu. Her zaman kadın haklarının savunucusu olmuş, ilişkilerinde her zaman anlaşma yanlısı tutum sergilemiştir.

Bu, uluslararası ilişkiler alanında temel ilkesini teşkil etmiştir. Anlaşmayı barış içinde yaşamanın anahtarı olarak görmüştür.

O'nun düşüncelerine yine kısa bir şekilde değinirsem, kısa ifade etmek için toparlamaya çalışayım. Birleşmiş Milletler 'Prensipler ve Amaçlar Kısmı'nda şöyle der: "Uluslararası güvenliği aramak ve herkesin haklarına saygı göstermek, bunu yapmaya çalışırken ırk ve cinsiyet ayrımcılığı yapmamak..." Kadınlara özgürlük verilmesine çalışılmış ve bu Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Bu prensip, ilgili mektubu imzalamış ülkelerin tümünde uygulamada değildir. Bu ülkelerin bazılarında insanların hâlâ dört hatta beş hanımı olabiliyor. Başka bir deyişle, günümüz dünyası henüz Atatürk'ün düşünce düzeyine ulaşamamıştır. Cinsiyet, dil; dinler arasında da ayrım olmamalıdır, bir çatışma olmamalıdır. Tüm dünya da bu kurallara uymalıdır.

Birleşmiş Milletler Mektubu, Türklerin düşüncesini öngörüyor, kabul ediyor. Irk, dil, din ve cinsiyet ayrımı olamayacak. Din artık bir baskı ya da kovuşturma konusu olmamaktadır. Kadınlar tam anlamıyla özgürdür. Çünkü onlar da tıpkı erkekler gibi insanlara sunulan tüm haklardan yararlanırlar. Bu konuda da ayrımcılık yapmak için neden yoktur.

Atatürk'ün düşüncesinin en önemli yönü, çağdaş tarihe geçmiş olması ve halen yaşamasıdır. Bugün için modernleşen dünyanın her boyutunda Atatürk'ün düşüncesi vardır.

KLAUS LIEBE

Radyo-TV Yayıncısı

Klaus Liebe.

Klaus Liebe, Almanya'nın ünlü yayın kuruluşlarından West Deutsche Rundfunk'da (Batı Almanya Radyosu) uzun yıllardan bu yana görev yapmakta olan tanınmış bir yayıncı. Bu kuruluşun televizyon kanalında Tarih ve Bugünkü Zamanlar Tarihi Program Grubu'nun başkanıdır. Uzun yıllar Türkiye ile ilgili çalışmalarda bulunmuş, Türkiye'ye birçok kez gelerek çok sayıda tarihi film çekmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin etrafındaki bölgeyi, özellikle Balkanları iyi tanıyan bir yazar ve film yapımcısı. Kitap ve filmlerinde Güneydoğu Avrupa ile ilgili oldukça ayrıntılı çalışmaları var. "Türkiye'deki gelişimi izlemek ve bu gelişimin komşu ülkelerin ve Türkiye'nin tarihiyle ilişkisi beni her zaman büyülemiştir." diyen Klaus Liebe Türkiye üzerine üç önemli film yapmıştır. Bunlardan ikisi Atatürk hakkındadır. Atatürk hakkındaki ilk filmi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yıldönümü dolayısıyla 1973 yılında, ikincisini de Atatürk'ün 50. ölüm yıldönümü dolayısıyla 1988 yılında yapmış. Daha sonra da Kanuni Sultan Süleyman hakkında Türkiye'de geniş kapsamlı bir belgesel film hazırlamış bulunuyor. Bu çalışmalarının yanında kitap ve gezi çalışmaları da var. Klaus Liebe, Atatürk'ün temel düşüncesine ilişkin değerlendirmesini şu sözleriyle özetlemektedir:

"Atatürk'ün Batı dünyasına karşı var olan engelleri ortadan kaldırmış olmasını, Türk toplumuna bıraktığı önemli bir miras olarak görüyorum. Atatürk, büyük ve tarihi bir kültüre sahip olan Türk ulusunun Batı Avrupa'da yeri olduğuna, ama bunu yeniden kazanması gerektiğine kesinlikle inanıyordu."

"ATATÜRK, TARİHİN TÜRK ULUSUNA VE İNSANLIĞA BİR ARMAĞANIDIR"

ÖO: Sayın Liebe, yayınlarınızın birinde Atatürk'ten "Tarihin bir armağanı" alarak söz ediyorsunuz. Bununla ne kastediyorsunuz? Atatürk'ü hangi özellikleri nedeniyle tarihin Türk ulusuna bir armağanı olduğunu düşündüğünüzü açıklar mısınız?

LIEBE: Eskiden söylediğim bu cümleyi çok iyi hatırlıyorum. Atatürk'ü geçmişte bu sıfatla, kendi şahsım için de böyle adlandırdım, çünkü, Atatürk'ü keşfetmek, yalnızca Türk halkı için değil, benim için de değerli bir tür armağandı. Bilirsiniz, armağan insana beklenmedik bir anda verilir, kişi bunu beklemez; kişi belki de verilen armağanı hak etmez. Atatürk, yalnızca Türkiye tarihinde değil, sanırım çağdaş Avrupa tarihinde de ön plana çıkmış bir kişilikti. Atatürk'ün, tarih ve siyaset sahnesine adım attığı an, Türk toplumunun neredeyse tüm beklentilerinin yok olduğu bir zamana rastlar.

Tam bu zamanda, 19. yüzyılın sona ermesiyle birlikte yıkımlar ortaya çıkmış, Avrupa'daki gelişmelerin dışında kalınmış, geçmişten kalma ve eski sistem diye adlandırabileceğim Osmanlı İmparatorluğu çökmüş, bu gelişmelerin yanı sıra, daha sonra I. Dünya Savaşı ve Balkan Savaşları da sona ermişti. Türkiye bu gelişmelerin üzerine Balkanlar ve Arabistan'da geri kalan topraklarını kaybetmiştir. Türkiye, bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu zamanki kadar küçülmüştü. Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, müttefik ülkeler tarafından bölünmüş ve bir bakıma yok edilmek istenmiştir. Tam bu sırada kimsenin beklemediği bir anda, Türk halkının da beklemediği bir anda, Atatürk sahneye çıktı ve tarihin kendisine bıraktığı ülkeyi devraldı ve birkaç yıl sonra Türk halkına sağlam temeller vermeyi ve özgüvenine yeniden kavuşmasını sağlamayı başardı. Atatürk gibi ön plana çıkmış bir kişilik, tarihin bir armağanı olarak görülebilir.

ÖO: Sayın Liebe, Atatürk'ün düşüncelerinin bir sistemli bütünlük olduğu görüşüne katılır mısınız? Yalnız siyaset alanında değil, toplum hayatının birçok alanlarında bir bütünlük oluşturduğunu, sistemli bir düşünceler topluluğu olduğunu söyleyen görüşe katılır mısınız?

LIEBE: Ben şahsen, Atatürk'ün başlangıçtan bu yana tarih ve Türk siyasetine bizim deyimimizle "kapalı bir kavramla" adım attığı görüşünde değilim. Ben, Atatürk'ün daha çok pragmatist bir kişi olduğunu düşünüyorum. Büyük bir pragmatist. Bugünkü çağdaş Alınancada bu kelime için "yaratıcı" diyoruz. Bu terim, ideolojik kavramlarla birlikte

anılan büyük dehaları değerden düşürüyormuş gibi gözükse de, tüm ideolojiler ve kavramlar siyasal gündemdeki sorunların çözümü için adım adım kullanılmıyorlarsa ne işe yararlar ki? Atatürk'ün, yerine getirilmesini istediği konular üzerinde genel bir düşünce sahibi olduğuna eminim. Fakat bu yapacaklarını hiçbir zaman bir "ideolojik paket" olarak değerlendirmedi. Atatürk, yapmak istediklerini ayrı ayrı adımların oluşturduğu bir bütün olarak gördü. Bu ayrı ayrı adımlar, Atatürk'ü gittikçe daha çok ilgilendirdi ve bunları yaşama geçirdi.

Bugün, Atatürk'e dönüp baktığımızda, O'nu "Politikacı veya asker olmasaydım, öğretmen olmak isterdim." sözleri çok iyi niteliyor. Yani, "Ulusun Öğretmeni" Bu, dış ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de çok iyi bilinen bir kavramdır. Öğretmen, küçük yaştaki çocuklara sabırla ve bildiğinden şaşmayan bir biçimde, yaşam görüşü kazandırmayı amaçlayan, emek veren, bir şeyler öğretmek için çabalayan, zamanı geldiğinde de bağımsız olmalarına yardımcı olan kişidir. Atatürk'ün izlediği yol ve gerçekleştirmek istediği de tıpkı bu öğretmen örneğinde olduğu gibiydi. Atatürk gerçekleştirmek istedikleri için en baştan, yeniden başlamak ve reformlarıyla adım adım ilerlemeyi amaçlıyordu. Atatürk gerçekleştirmek istedikleri için, her şeyi içinde bulunduran hazır ve büyük bir kavramla işe başlasaydı, öyle sanıyorum ki başarılı olmayabilirdi. Çünkü, ülkenin sorunları çok fazlaydı. Atatürk, onarılması, değiştirilmesi ve Almancada bizim kullandığımız deyimle "düzeltilmesi" gereken tüm alanlarda sabırlı, zeki, ama aynı zamanda "bir şeyi gerçekten değiştirmek isteyen bir adamın gücüyle" hareket ediyordu. Bugün Atatürk'te bulunduğu sonradan söylenen o büyük "sistematiği" başkaları gibi görmüyorum ben. Atatürk'te daha çok bildiğinden şaşmadan, kararlı bir biçimde adım adım ilerleme ve Türkiye'nin kalkınmasını sağlama isteğini görüyorum.

ÖO: Sayın Liebe, bir görüşe göre Mustafa Kemal Atatürk, ulusal egemenlik ilkesine dayalı bir cumhuriyet kurmakla aynı zamanda İslam dini ile demokrasi arasında bir bağdaşmazlık bulunmadığını da kanıtlamıştır. Bu yoldan İslam dinine de bir katkıda bulunmuştur. Bu görüş üzerine ne düşünüyorsunuz?

LIEBE: Sanırım, Atatürk'ün kişiliğinin değerlendirmesiyle bağlantılı olarak bana sorabileceğiniz en zor soru bu. Sorunuz, Atatürk'ün kişiliğine ve yaptığı devrimlere ilişkin olarak günümüze değin gelen tartışmaları gündeme getirmektedir. Atatürk'ün yaptığı devrimle İslam ile demokrasiyi gerçekten uzlaştırıp uzlaştıramadığı konusunda bir görüş getiremeyeceğim. Buna cesaret etmek de istemem. Özellikle de baskıcı İslamcı kesimin Atatürk'ü İslamı yok etmek ve Türkiye'den dışarı atmak isteyen din düşmanı bir kimse olarak yaftalamasının çok yanlış olduğunu belirtmek gerekir kanısındayım. Olaya daha derin bakıldığında, çok daha derine, olaya dış olayların ötesinden yaklaşıldığında, Batı anlayışına, aydınlan-

ma ürünü Batı demokrasisinin açıklamasına göre, dinin devlet işlerinde yeri bulunmadığını söyleyebiliriz. Atatürk'ün devrimleriyle oluşturduğu laik cumhuriyette, artık dinsel liderler egemen olmayacak, tersine Batı'daki gibi halk egemen olacaktır. Bu Batı modeli, dini kamusal yaşamın az-çok dışına çıkarmakta, böylece siyasal erk yitimine uğratmaktadır. İslami taraf bunu dinin kişisel yaşama indirgenmesi eylemi olarak görecek yerde, bir düşmanlık eylemi olarak algıladı. Batı ülkelerinin birkaç yüzyıl önce tamamladıkları bu aydınlanma sürecini, Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirmesi kesinlikle çok daha zordu. Atatürk bu yolu çok tutarlı bir biçimde izledi.

Atatürk, dinin devlet işlerindeki yerleşik gücünü kaldırmak için çalışmalarına yeni başlamıştı. Öncelikle yinelemek isterim ki bu bir karşılaşma idi. Olaya daha derinden yaklaşıldığında, demokrasi ile İslam kavramlarının birbirine düşman olmamaları gerektiğine inanıyorum. Türkiye'de, ama özellikle de birçok İslam ülkesinde "giderme sürecinin" yaşanması gerektiği görüşündeyim. Belki de, gereğinden çabuk yapılan reformlar, İslamın bugün demokrasiyi yeteri kadar kullanmamasına neden oldu. İslam, zamanla, demokraside, kendisinin din olarak önemli bir rol oynadığını kavrayabilir. Çünkü devlet, din yerine hiçbir zaman başka bir şey koyamaz. Bu, her zaman yanlış anlaşılan bir konu olmuştur. İnsanlar, Atatürk'ün, devleti, dinin yerine koymak istediğini sandılar. O'nun hiç de böyle bir amacı yoktu. Atatürk bu kavramları yerli yerine oturtmak istiyordu. O, her kavramın ayrı ayrı alanlarda yer almasını ve dinin de gerçekten ait olduğu, yani manevi ve ruhani bölgede değerlendirilmesini istiyordu. Ben, günümüzde bu yolun kurulabilir olup olmadığını kesin göremiyorum; yani İslamın bu erk dağılımını kabul edip etmeyeceğini tam kestiremiyorum. Türkiye'de bugün görülen eğilim, baskıcı İslamın bunu kabul etmeye hazır olmadığı yolunda. Fakat şunu söylemeye cesaret edeceğim: Demokrasi ile İslam arasında uzun süreli katı bir karşıtlığın olamayacağını sanıyorum. Dünya, az veya çok demokrasi yönünde gelişecek, biz de halen demokrasi ile gelişiyoruz. Din de bu modelde yerinin neresi olduğunu anladığında –ki bu önemli bir yerdir, devletin yerini dolduramayacağı önemli bir yerdir–, sanırım o zaman bir tür birlikte yaşam mümkün olacaktır. Bu birlikte yaşamda belki de gerginlikler yaşanacaktır, ama katı karşıtlıklar olmayacaktır. Bu süreçte gelişecek olaylar, her iki tarafın da Atatürk'ün mesajını nasıl kullanacaklarına bağlı olacaktır.

ÖO: Özellikle, örneğin Medeni Kanun, örneğin kadın haklarının gerçekleşmesi, eğitim alanında ve toplum yaşamının pek çok alanında kadın-erkek eşitliğinin gerçekleşmesi, doğrudan doğruya İslam diniyle demokrasinin bağdaşırlığının günlük yaşamdaki uygulamasıdır, deniyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

LIEBE: Evet. Buradan bazı sonuçlar çıkarılabilir. İslamın yüzyıllar

boyunca elinde bulunan eğitim ve yargı gibi tüm yetkilerinin –ki yetkiler erk anlamına gelir– 1923 yılında halka verilmesinin üzerinden 75 yıl geçti. Atatürk'ün reformları sayesinde tüm bu haklar, Türk halkına geçmiştir. İslam, 1923 yılından bu yana bu hakları kullanamıyor. İslam bu güçlere artık sahip değildir. Demokrasi ile din veya halk ile İslamın bir nevi birlikte yaşamasıyla birlikte geniş anlamda kurumsallaşmadan bahsedebiliriz. Söz konusu kurumsallaşma yasalarla gerçekleşmemiştir. Bu zaten bilinmektedir. Kanunlara her zaman uyulmuyor, tersine bu kurumsallaşma, Atatürk'ten sonraki ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşağa geçmiş bir özelliktir. Bu bilinç, Türk toplumunun çoğunluğunda açıkça görünmektedir.

Olaya demokrasi bağlamında yaklaştığımızda şunu görüyoruz: Aslında her zaman halka ait olan bu eski haklar, şimdi halka verilmiştir ve bugünkü gelişmeler dikkate alındığında bu hakların bir daha elinden alınmasına halk izin vermez. İslamda bugün baskıcı güçlerin sağlanmış dengeyi bozma girişimlerinin aslında daha büyük ve derin nedenleri vardır. Baskıcı İslamcıların tepkisi, Atatürk'ün tüm reformlarının belki de gereğinden çabuk gelmesi, katı bir biçimde uygulanması ve toplumun tüm kesimlerine ulaşmaması nedeniyle ortaya çıkmış olabilir. Ayrıca, İslam şu anda tüm dünyada bir tür Rönesans ve yeni bir benlik duygusu yaşamaktadır. Bu demektir ki, İslam Batı'nın kendisine dayattığı tüm sömürgeci yapılarından sıyrılmaktadır. Bu, özellikle Türkiye'de açıkca izlenebilen karmaşık bir süreçtir. Ben, Atatürk'ün bu konuda topluma yerleştirdiği yeniliklerin devam etmesi ve güncel karmaşa ortamlarına karşı direnç gösterilmesi gerektiğine inanıyorum.

ÖO: Sayın Liebe, Atatürk'ün gerek Kurtuluş Savaşı'yla, gerek toplumsal reformlarıyla bir anti-emperyalist, yani sömürgeçilik-karşıtı eylem sergilediği görüşü de vardır. Atatürk'ün bu özelliği üzerine ne düşünürsünüz?

LIEBE: Bu doğru. Reformların bir kısmı, bağımsızlık savaşlarında emperyalizm karşıtı özellikler taşımıştır. Bu rahatlıkla anlaşılmaktadır. 1918 yılına kadar kendisi de bir imparatorluk olan ve Arabistan'ın güney kesiminden, Balkanların ve Güneydoğu Avrupa'nın içlerine kadar ulaşan ve birçok farklı halk, insan ve dinlere mensup insanlar üzerinde egemenlik kurmuş olan Türkiye bir imparatorluk yani çok uluslu bir devletti. Bu imparatorluk, I. Dünya Savaşı'nda başka imparatorlukların baskıları altında dağılmıştır. Avrupa'da daha önce yüzyıllar boyunca savaşmış olan tüm bu emperyalist ülkelerden; Hapsburg İmparatorluğu, Çarlık İmparatorluğu ile Almanya İmparatorluklarının tümünün I. Dünya Savaşı'nın sonunda dağılmaları ilginçtir. Sözünü ettiğim bu imparatorluklar, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, güçlerini ve topraklarının çoğunluğunu yitirerek coğrafi açıdan küçülmüşlerdir. Bu

gelişme, özellikle de Türkiye'de açıkca görülebilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla, eskiden büyük güç ve söz sahibi olan İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra İtalya'nın da Türkiye'yi yalnızca küçültmeyi amaçlamadıkları, aynı zamanda işgal ettikleri bölgelerle parçalamayı ve resmen ortadan kaldırmayı hedefledikleri açıkca görülmektedir. İşte tam bu anda Atatürk ortaya çıkmıştır.

Az önce dediğim gibi Atatürk, tarihin bir armağanıdır. Tekrarlanmasında fayda olduğuna inandığım nokta budur. Sanırım bu noktada Atatürk'ün sahneye çıkması tabii ki emperyalizm karşıtıdır ve tarihin mantığına göre böyle hareket etmesi de tutarlı bir davranıştır. Kemal Atatürk aksi taktirde çağdaş Türkiye'yi kuramazdı. Atatürk, emperyalist güçlere, Türkiye'nin hâlâ benlik duygusu sahibi olduğunu, savaş büyük zarar vermiş olsa da Türk halkının hâlâ bir ulus olduğunu ve de varlığını sürdürmeye devam ettiğini göstermiştir. Öyle sanıyorum ki, emperyalizm karşıtı akımlar, çağdaş Türkiye'yi kurmak için yalnızca yerine getirilmesi gereken koşullardı. Tabii ki Türkiye üzerinde geniş ölçüde etkili oldu. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın sömürgeci boyunduruğundan kurtulmak olarak anlaşıldığını ve bunun da birçok Üçüncü Dünya Ülkesi için bir model oluşturduğunu biliyoruz. Üçüncü Dünya Ülkeleri de böylelikle Atatürk'ün modelini kendilerine örnek alarak sömürgelikten kurtulabilecektir. Bu model, tarihte köklü bir yere sahiptir.

ÖO: Sayın Liebe, Atatürk eğitim alanında yaptığı devrimle, aynı zamanda toplumda üstyapı-altyapı ayrımı yapan Marksist kuramın teorik, soyut, uygulamayla bağlantısız bir görüş olduğunu da kanıtladığı söyleniyor. Atatürk'ün eğitimi yalnız toplumsal değil, ekonomik gelişmenin de bir kaldıracı olarak başarıyla kullanmış olması, böyle bir katkı da yapmıştır, deniliyor. Bu konudaki görüşünüzü alabilir miyiz?

LIEBE: Atatürk'ün erken denebilecek ölümü, demokrasinin Türkiye'de gelişimini görmesini engelledi. Demokrasi, toplumun en alt tabakasından başlar. İnsanlar demokrasinin kendileri için iyi bir düzen olduğunu ve düzene kendilerinin de katılmaları gerektiğini anlamadıklarında, hiçbir düzende bu tür köklü değişiklikler bir seferde yapılamaz ve bu değişimin insanlar üzerinde doğal bir etki bırakması beklenemez. Atatürk gerçekleştirmek istediği bu yeni düzende, eğitimin insanları aydınlatıcı yönde etkisi olacağına inanıyordu. İnsanlara bu reformların kendileri için neden gerekli olduğu anlatılmalıydı; ancak o zaman insanlar bu reformları anlayabilirlerdi. İşte bu demokrasidir. Bu, konunun bir boyutunu oluşturuyor.

Biraz önce Atatürk'ün öğretmen olma niteliğinden söz ettik. Bizim deyimimizle, geleneksel Batı felsefesi deyimiyle O prensipte bir aydınlanmacıydı. Atatürk, insanlara her zaman "İşte izlemeniz gereken yol bu; ama bu yolda kendiniz yürümelisiniz, ben size yalnızca kapıları aça-

bilirim, bu yolu sürdürmesi gereken sizsiniz, bunu da ancak bilgi ile gerçekleştirebilirsiniz!" demiştir. Bu yolda hiçbir çaba sarf etmeksizin bir şey kazanılamaz. Atatürk, tarihin insanlara bir armağanıdır. Fakat, Atatürk'ün etkili olabilmesi ve öyle kalabilmesi için de insanların çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Bu anlamda, Atatürk'ün sosyal reformlarında, eğitim ve okul oldukça önemli bir rol oynamıştır. Atatürk'e göre okul, gençleri eğiten, dünyadaki karmaşık ve zor anlaşılan sosyal, siyasal ve ekonomik nitelikli gelişmelere karşı açık görüşlü yapan bir kurum olarak nitelendirilmelidir. Atatürk, gençlerin demokrasinin gelişimine ancak bu temel eğitimi almaları durumunda katkıda bulunabilecekleri görüşündeydi. Atatürk'ün toplumdaki bu ihtiyacı görmesi ve her zaman bu konunun üzerinde durması Türk ulusu için çok büyük bir kazanç olmuştur. Atatürk'ün yaptığı konuşmalar ve yazdığı metinler okunduğunda, Türk ulusuna eğitimlerini sürdürmeleri ve O'nun açtığı yolda zamanı geldiğinde tek başına yürümeleri gerektiği konusunda önemli çağrılarda bulunduğu açıkca görülür. Sanırım bu konunun en önemli yanı da budur.

ÖO: Sayın Liebe, Atatürk'ün gerek eserlerinin, gerek düşüncelerinin bugün için Türk ulusu, 3. Dünya denilen az gelişmiş ülkeler ve genel olarak gelişmiş dünya için kalıcı önemi, kalıcı anlamı nedir? Böyle bir soruyu nasıl yanıtlarsınız?

LIEBE: Ben öteden beri Atatürk'ün o zamana kadar Batı dünyasına karşı var olan engelleri ortadan kaldırmış olmasını, Türk toplumuna bıraktığı önemli bir miras olarak görüyorum. Atatürk, büyük ve tarihi bir kültüre sahip olan Türk ulusunun Batı Avrupa'da yeri olduğuna inanıyordu; ama bunu yeniden kazanması gerektiğine kesinlikle inanıyordu. Atatürk'ün bu düşüncesi bir gecede gerçekleşebilecek bir değişim değildi. Bu değişim, Atatürk'ün Batı'yı örnek alarak yaptığı reformlarıyla da hemen gerçekleşemez. Türkiye'deki hukuk düzeni, Batı ölçülerine göre değiştirilmiştir; kadın-erkek ilişkisi, Doğu ilkelerine göre değil, Batı ilkelerine göre düzenlenmiştir. Atatürk, yerleştirdiği tüm bu yeniliklerin Batı'da işlediğini görmüş ve bunları Türk toplumuna yerleştirmiş ve "Türk ulusu da bunlarda pay sahibi olmalı" demiştir. Bu miras aynı zamanda üzerinde sürekli çaba sarf edilmesini gerektirir. Bu, insanlara bağış olarak verilemez. Atatürk'e göre Türkler, Avrupa'ya ayak uydurmalı, O'nun istediği yolda tutarlı bir şekilde devam etmeli ve Avrupa'nın Türkiye'ye karşı engellemeleri nedeniyle dikkatlerinin dağılmasına izin vermemelidir.

Türkiye ile Batı Avrupa arasında geçmişten kalan tüm sorunların –ki bunların arasında siyasi ve tarihi sorunlar da bulunmaktadır– Türkiye'nin özellikle bugün Avrupa'ya ayak uydurmasını karmaşık bir duruma soktuğunu biliyoruz. Atatürk'ün, Türklerin izlemesini istediği bu yol

onun bıraktığı en önemli mirastır. Atatürk, Türk ulusuna bu konuda "Kendiniz emek verin; nereye ait olduğunuzu anlayın, ama bunların size kendiliğinden verileceğini sanmayın!" demiştir. Tarihte hiç kimseye bir şey kendiliğinden verilmez. Atatürk, "küçük, yardıma muhtaç, silahları olmayan ulusların, büyük emperyalist ülkelere karşı mücadele etmeleri gerektiğini" ve "bu mücadeleye cesaret edemem, bu çok tehlikeli, belki de yok olmama neden olacak" dememelerini, tersine, tıpkı kendisinin Kurtuluş Savaşlarında olduğu gibi savaşmalarını ve eğer yeneceklerine sarsılmaz bir biçimde inanırlarsa, zafere ulaşacaklarına inanmalarını istiyordu. Atatürk'ün Üçüncü Dünya Ülkelerine verdiği mesaja göre, o ülkelerde yaşayan insanların, yeterince kararlı olmaları, engellemeler karşısında dikkatlerinin dağılmasına izin vermemeleri, özellikle de kendi amaçlarından kopmamaları durumunda, sömürgeci güç ve sömürge yönetiminden kurtulunabileceğini bilmelerini istiyordu. Atatürk'ün, bu konuda "Kendine güvenmeyen ya da kendini yenilmiş sayan ulusla·· zaten yok olmuştur!" sözünü hatırlıyorum. Atatürk'ün bu sözü, kendine inanmayan ulusların savaşı kaybettiklerini ortaya koyuyor. Atatürk bu sözü yalnız Türkiye'ye değil, aynı zamanda uygar dünya ülkelerine de söylüyordu. Bu anlamda evrensel bir nitelik taşıyan Atatürk'ün bu sözü, dünyada bir bakıma, yeni yer edinen Asya ve Afrika ulusları için de söylenmişti.

ÖO: Size çok teşekkür ederim, Sayın Liebe.

LIEBE: Rica ederim.

ANDREW MANGO

İletişimci

Sayın Andrew Mango ile Londra'daki evinde görüşürken.

Ünlü ingiliz yayın organı BBC'nin uzun yıllar Türkiye yayınları masasını yönetmiş bir iletişimci. Kendisi Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de doğmuş ve 21 yıl ülkemizde yaşamış; çok güzel Türkçe konuşuyor. Andrew Manga, kendisini Türk okurlarına şöylece tanıtıyor: "Ben Türkiye'de doğdum. Ailem o zaman Türkiye'de oturuyordu. 1926 doğumluyum, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin aşağı yukarı hepsine, 73 yılına şahit oldum. Ama Türkiye'den 1947 senesinde ayrıldığıma göre, önce Türkiye'yi genç olarak, içinden seyrettim. Sonra da Türkiye dışından adım adım takip etmeye çalıştım. Diyebilirim ki meslek hayatımın hemen tümü BBC'de geçti. 40 yıla yakın bir müddet çalıştım. 18 yıl BBC Türkçe şubesinin müdürlüğünü yaptım. Müdür olarak da tabii Türkiye'ye sık sık gidiyordum. Ondan sonra tabii dostları görmeye sık sık gidiyordum. Hâlâ da daha ziyade bilimsel konferanslar dolayısıyla yılda birkaç kez Türkiye'ye gitme fırsatı çıkıyor. Çok da memnun oluyorum fırsat çıktığı zaman. Son olarak da Atatürk üzerine bir kitap yazmaktayım."

Andrew Mango, Mustafa Kemal Atatürk'ün "bir düşünür olarak bilgi çağını yaşadığımızı bildiğini" belirtiyor ve önder kişiliğinin bir başka temel özelliğinin altını şöylece çiziyor: "Gideceği yolu bilen bir kişiydi. Bulunduğu ortamdan çok etkilenmeyen, tersine, o ortamı ve orada bulunanları etkileyerek doğruluğuna inandığı düşüncelere çeken bir kimse idi". Mango, "Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinin kültür olduğunu vurgulamakla ve köklü bir eğitim devrimi yapmakla 'bilgi çağı'nda yaşadığımızı ve bilginin Türkiye'ye girmesinin şart olduğunu görmüştü." diyor. Andrew Mango, Atatürk'ün insanlık için yararlı globalleşmenin nasıl olabileceğini de sergilediğini söylüyor. "Huntington'un meşhur 'dinlere dayalı uygarlıklar ve bunların çatışması' tezinden farklı olarak, Mustafa Kemal'in tezi 'uygarlığın tek olduğu' tezidir." diyor ve ekliyor: "Atatürk'e göre çeşitli uygarlıklar yoktur. Şimdi artık dünyada bir tek uygarlık olduğu görülmüştür. Atatürk, 'Herkes buna katılabilmelidir; herkesin buna katkısı olabilir ve katılmaya da hakkı vardır' diyor. Bunun için ulusçuluğun içine kapanık değil, dünyaya açık, başka uluslarla karşılıklı dostluk ve işbirliği ilişkileri içinde bulunmaya açık olması gerektiğini düşünen bir önder olarak Atatürk'ün, asıl uygun globalleşmenin öncüsü sayılabileceğini söylüyor.

'Çağdaşlık-ötesi' (postmodernizm) savıyla gerçekte Batı uygarlığının Hıristiyan toplumlara özgü olduğunu öne süren ve sanayileşmesini tamamlamış toplumlar dışındaki dünyayı etnik temelde bölünüp ufalmaya yönlendirmek isteyen 80'li, 90'lı yılların söylemine karşı, Atatürk'ün düşünce ve eylem düzeninin, insan haklarına ve uluslar arasında barışa dayalı niteliğini saptamanın önemi de büyük olsa gerek.

"ATATÜRK, İNSANLIK İÇİN YARARLI GLOBALLEŞMENİN NASIL OLABİLECEĞİNİ DE SERGİLEMİŞTİR"

ÖO: Sayın Mango, biliyorsunuz bu yıl aynı zamanda Atatürk'ün ölümünün 60. yıldönümü. Kurduğu cumhuriyetin de 75. yıldönümü. Deniliyor ki öldükten sonra 60 yıl geçtiği halde Atatürk'ün düşünceleri, idealleri Türk toplumunu hâlâ heyecanlandırıyor, ona yön veriyor. İnsanlık tarihinde bunun benzeri pek azdır. Bunu nasıl açıklarsınız?

MANGO: Benzer liderler tabii devlet kuran liderlerdir. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu babasıdır. Bir benzerlik arıyorsak, Amerika'da George Washington, Almanya'da Büyük Frederic, Rusya'da Büyük Petro'yu örnek olarak verebiliriz. Tabii Türkler Petro'ya Deli Petro diyorlar, ancak küçümsememek lazım, Petro Rusya'yı Batı'ya yönelten çardı. Bunlar devlet kurucularıdır. Atatürk de bu cümledendir. Unutulmaz, önemleri azalmaz. Atatürk'ün bir de devrimci kişiliği var. Atatürk ayrıca büyük bir komutandı, düşünürdü. Bütün bunları hesaba katmak lazım. O bakımdan tabii ki hâlâ etkisi devam ediyor. Ve kolay kolay da silinmez. Silinmesine hiç imkân yoktur zaten.

ÖO: Atatürk kendisini tarif ederken diyor ki "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir." Atatürk'ün yetişme yılları ve eylemleri boyunca hürriyet ve bağımsızlık kavramının O'nun yetişmesinde, şahsiyetinde ve eylemlerinde yerini sorarsak ne söylersiniz?

MANGO: Atatürk nereye gitmek istediğini bilen bir devlet adamıydı. Özgürlük dediği zaman, özgür irade demektir. İradesi özgürdü. Kimsenin etkisi altında değildi. Yolunu kendisi çiziyordu. Bağımsızlık da aşağı yukarı aynı anlama geliyor. Çevrenin etkisinden bağımsızdı diyebiliriz. Çevresi vardı, muhtelif çevrelerle işbirliği halindeydi. Özellikle gençlik yıllarında İttihat Terakki Partisi'nin faal bir üyesiydi.

ÖO: Hatta ondan önce de kendisi bazı hürriyetçi faaliyetlere girmiş, mesela Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni Şam'da kurmuştu. Harbiye sıralarında da faaliyetleri vardı.

MANGO: Ama diğer arkadaşlarla beraber kuruluyor bunlar. Onlardan en temayuz eden, en önde gelen muhalefet lideriydi, genç bir muhalif idi saltanat rejimine karşı. İşte özgürlük dediğimiz zaman, arkadaşlarıyla birlikte çalıştığı zaman bile Atatürk nereye gitmek istediğini, ne yapmak istediğini biliyordu. Onlardan bağımsızdı, onlarla işbirliği halindeyken bile onlardan bağımsızdı. Ve bunu tabii İstiklal Harbi zamanında da gö-

rüyoruz. Arkadaşları var, çok yakın çalışma arkadaşları var. Hüseyin Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, bütün bunlar İstiklal Harbi'nin babalarıdır bir bakıma. Bir araya geldiler ve İstiklal Harbi'ni başlattılar. Atatürk bunlarla beraber çalışıyor. Yolunu biliyor. Onlara bağımlı değil. Anlaşmazlık da bir bakıma bundan kaynaklanıyor. Çünkü bunlar kararların beraber alınmasını istiyorlar. Halbuki Atatürk yolunu bildiği için onların muvafakatini beklemiyordu. Ve nihayet Ali Fuat Paşa'yı Moskova'ya elçi olarak gönderiyor. Hüseyin Rauf Bey İstanbul'a geliyor. Mustafa Kemal İstanbul'da kalmasını istemiyor. Çünkü biliyor ki İngilizler İstanbul'u işgal edecek ve O'nu sürecekler ve sürülüyor. Bir müddet ortadan kayboluyor. Kâzım Karabekir Doğu cephesinde son derece başarılıdır, fakat oradan ayrılmak istemiyor. Zaten O'nun bütün stratejisi Doğu'yu perçinleştirelim, ondan sonra Batı nasılsa kendiliğinden kurtulur veya kurtarılır. Atatürk tabii faaliyetini Doğu'ya inhisar ettirmek istemiyordu. Bağımsızlık burada başlıyor. Atatürk yolunu biliyor, Onlardan bağımsızdır. Ama Onlardan azami derecede faydalanmasını da biliyor.

ÖO: Kâzım Karabekir ve Rauf Orbay'dan önce Mustafa Kemal'in Enver Paşa ile de bir muhalefeti var, İttihat Terakki içerisinde. Sizce Mustafa Kemal'e "İttihatçı" demek doğru mudur? Aradaki bu ihtilafla bağlantısını nasıl kurarsınız?

MANGO: Döneme göre değişir bu kavram. I. Cihan Harbi'nden önce "İttihatçı" demek doğrudur. Çünkü bunlar hep İttihat Terakki üyeleridirler. Harp sırasında artık İttihatçılık önemli bir unsur değildir. Komutandır, askerdir; politikacı değildir.

ÖO: İşte o noktada bir şey var. İttihat Terakki, II. Meşrutiyeti ilan ettikten sonra, ilk genel kongresinde Mustafa Kemal diyor ki, "Artık anayasaya bağlı bir rejim ilan ettik, askerlikte kalmak isteyenler politikadan ellerini çeksinler, politikada kalmak isteyenler askerlikteki görevlerini bıraksınlar." Bu noktadan başlayan bir ihtilaf olduğu söyleniyor.

MANGO: O'nun söylediği doğrudur. Ancak tabii İttihak Terakki bir dereceye kadar bunu uygulamış da. Görüyoruz ki bir zamanlar da Enver Paşa Berlin'e ataşemiliter olarak gidiyor. Fethi Okyar da İttihaçıydı, O da Paris'e ataşemiliter olarak gidiyor. Yine politikaya dönüyorlar. Niçin dönüyorlar? Çünkü "31 Mart İrtica Vakası" var; ister istemez dönüyorlar. Ondan sonra yeniden ayrılıyorlar, yine dışarıya gidiyorlar. Yine dönüyorlar. Niçin dönüyorlar? Çünkü İtalya 1911'de Trablusgarb'a saldırıyor ve bunlar artık bir bakıma fedai olarak oraya geliyorlar. Savaşmaya geliyorlar. Ve politikanın içine giriyorlar. Girdikten sonra da...

ÖO: Mustafa Kemal'in "Babıâli Baskını"nda rolü var mıdır?

MANGO: Yoktur. O zaman Bolayır'dadır tabii. Onu biliyorum. Bolayır karargâhındadır, Fethi Okyar'la beraber. Fethi Okyar o baskını istemiyor, orada Enver ile bozuşuyorlar. Yalnız daha sonra yine İttihat Te-

rakki'nin toplantısı oluyor ve Fethi Bey kaybediyor o toplantıda. Bunu uzaklaştırıyorlar, Sofya'ya gönderiyorlar. Mustafa Kemal ile arkadaş oldukları için ikisi beraber Sofya'ya gidiyorlar. Fethi Bey kazansaydı, tabii partide kalır ve siyasi önemi o zamandan başlayarak çok daha büyük olurdu. Uzakta kalıyor, I. Dünya Savaşı patlak veriyor. Mustafa Kemal de komutan olarak kıymetini ispat etmek fırsatını buluyor.

ÖO: Mustafa Kemal'in askeri kişiliği konusundaki görüşlerinizi alarak devam edebilir miyiz?

MANGO: Tabii ben asker değilim. O nedenle değerlendirmelerimde biraz dikkatli konuşmam lazım. Mustafa Kemal son derece ihtiyatlıydı. İhtiyatlı olmasının bir nedeni de, karşısında Enver Paşa'nın ihtiyatsız, maceraperest askeri davranışlarını görmesiydi. Meşhur Sarıkamış Harekâtı, haritalar üzerinde çizilen, ama tatbik imkânı olmayan muazzam planlar. İşte bunları görüyor. Mustafa Kemal ise son derece gerçekçi. Şu hareket yapılabilir mi, yapılamaz mı, bunları düşünerek kararlarını veriyor. Cephede geçirdiği ayları sayacak olursak öyle çok uzun değil. Ama muvaffak oluyor. Çanakkale'de çok muvaffak oluyor. Orada nihayet bir kesimden sorumludur ve muvaffak oluyor.

ÖO: Çanakkale'deki başarısını değerlendirmeniz istenirse, bunun Mustafa Kemal'in daha sonraki liderliğine katkıları açısından neler söylersiniz?

MANGO: Dediğim gibi, başarısının sırrı bence cesaret ve gerçekçiliğiydi. Gerçekçilik yetmiyor, cesaret de lazımdı. İlk andan itibaren, yani çıkarma olduğu gün görülüyor bu. Mustafa Kemal inisiyatifini kullanıyor, geçiyor çıkarma noktasına ve çıkarmayı bir dereceye kadar durduruyor. Geriye itemiyor ama, orada durduruyor. Üstleri gelip komutayı ele alıyorlar. Mustafa Kemal o kesimde kalıp muvaffak oluyor. O kesim bir bakıma donduruluyor; yani İngilizler, Avustralyalılar oraya giremiyor, ilerleyemiyorlar. Ondan sonra ikinci büyük başarısı Anafartalarda oluyor. Mustafa Kemal orada grup komutanı oluyor. Bu, o zamana kadar elde ettiği en yüksek askeri mevkidir. Orada Liman von Sanders'le yine ihtilafları var. Bazı anılarda görüyoruz. Mustafa Kemal orada da İngilizleri, Avustralyalıları durdurabiliyor. Tabii esasına bakmak lazım: Başka kesimlerde de muharebeler var. Seddülbahir cephesinde de var. Cevat Çobanlı Paşa orada çok başarılı oluyor. Esat Paşa'ya da haksızlık yapmayalım. O da tabii büyük komutandı ve bir müddet Mustafa Kemal'in üstüydü. Tabii O cephede değildi, Mustafa Kemal cephedeydi.

Mustafa Kemal'in Gelibolu Yarımadası'nda, Çanakkale Savaşı'ndaki başarısı, Osmanlı ordusu içinde paşalar arasında çok iyi biliniyor ve değerlendiriliyor. Bence basında reklamı, 1918 senesinde Ruşen Eşref Ünaydın'a verdiği mülakattı. Ve o mülakat 1918'de yayınlanmadan önce gazete okuyucusu Mustafa Kemal'i bilmiyordu. Ama paşalar biliyor ve takdir

ediyordu. Saray biliyordu, Enver Paşa biliyordu, ama gazete okuyucuları bilmiyordu. 1918'de Yeni Mecmua'da çıkan o mülakat sonucunda artık ünü yayılmaya başlıyordu. Bunun ehemmiyeti neredeydi? Paşaların O'nu takdir etmesinde! İstiklal Savaşı'na baktığımızda görüyoruz ki, direniş başlamıştır zaten. İşgal başladığı andan itibaren direniş başlıyor; halk teşkilatlanıyor; yerli eşraf teşkilatlanıyor. Yabancıyı Türkiye'nin içine sokmamak için örgütsüz bir direnişti bu.

Mustafa Kemal Paşa müfettiş olarak Anadolu'ya gönderiliyor ve meşhur Amasya Toplantısı'nda arkadaşı olan paşalarla toplantı yapıyor. Bütün bu paşalar lider olarak, reis olarak Mustafa Kemal'i kabul ediyorlar. Çünkü askeri kıymetini biliyorlar. Halk bilmese dahi onlar biliyor. Hem askeri kıymetini, hem karar kabiliyetini biliyorlar, yeteneklerini biliyorlar. Bunlar, nihayet kendi ihtirasları olan insanlardı, ama yine de vatansever insanlardı. Mustafa Kemal'in en iyi lider olduğunda hemfikirdiler. Unutmayalım ki Mustafa Kemal'in kendi askeri kuvveti yoktu. Halbuki öbürleri askeri birliklerin başındaydı. Özellikle tabii Kâzım Karabekir Paşa. Ama Ali Fuat Paşa da bir kolordunun başındadır. Refet Bele de Sivas'ta bir kolordunun başındaydı. Mustafa Kemal'in kendi kolordusu yok. Buna rağmen bunlar diyorlar ki, bu mücadeleyi en iyi idare edebilecek kişi Mustafa Kemal'dir. Ama daha sonra anlaşmazlıklar başlıyor, tabii.

ÖO: Bu noktada, Atatürk'ün biyografisini yazan bir kişi olarak şu konudaki görüşünüzü alabilir miyim: Atatürk'ün bu işi başarabilecek en uygun, en yetenekli kişi olduğunu bildikleri halde, umutları şu noktada bitiyor: Gerek Rauf Bey, gerek Refet Bey, "Biz bir Amerikan mandaterliği altına girmeden bu işi başaramayız." diye çok diretiyorlar. Bu çelişkiyi nasıl açıklarsınız?

MANGO: Bakın, bunlar taktikti. Zaten bu Amerikan mandaterliği meselesi eski tabirle abesle iştigaldi. Çünkü Amerika'nın bu mandayı kabul edeceği yoktu. Amerika zaten o zaman Cemiyet-i Akvam'a girmiyor.

ÖO: Ama Sivas Kongresini, hatta Erzurum Kongresini bu konuyla çok uğraştırmak istediler. Halide Edip Adıvar mektup üzerine mektup yazıyor.

MANGO: Bakın, hepsi kurtarıcı arıyor, hepsi destek arıyor. Mustafa Kemal de diyor ki, eğer bize karşı kötü niyetleri olmayan bir dış güç varsa, onların yardımlarını biz seve seve kabul ederiz. Bu zaten Erzurum'da dahi kabul edilmişti. Bolşeviklerle müzakerelere devam ediyor. Yalnız Mustafa Kemal, yardım alırken etki altında kalmamayı da ihmal etmiyordu.

ÖO: Mandaterlik terimini açıkça dile getiriyorlar. Rauf Orbay, hatta "Eğer biz yalnız başımıza bağımsızlık elde etmeğe çalışırsak, Osmanlı topraklarının parçalanacağı kesindir." diyen Bekir Sami Bey...

MANGO: Daha kötümser ve aynı zamanda daha az gerçekçiydiler,

diyebiliriz. Mustafa Kemal daha gerçekçi. Sivas'ta zaten bir Amerikalı gazeteci var; Mustafa Kemal onunla görüşüyor. Ondan sonra ötekilere diyor ki, "Bakın, Amerika'nın bize yardım edeceği yoktur." Bunlar tamamen hayal. Kaldı ki Sivas'ta Mustafa Kemal'in de kabul etmesiyle Amerika'ya bir mektup yazılara "Bize yardım etmek istiyorsanız, buyurun efendim, yardımınızı gösterin." deniliyor. Bence bu manda meselesindeki anlaşmazlığı, Mustafa Kemal'in gerçekçiliğine yormak daha doğru olur. Öbürleri de vatansever insanlardı. Ama gerçekçi değillerdi. Hem mandanın mümkün olabileceğini sanıyorlardı ki, hiç mümkün değildi; hem de böylece yardım geleceğini bekliyorlardı ki, bu yardımın da geleceği yoktu. Mustafa Kemal bunu biliyor, ama yolları da kesmiyor; diyor ki "Amerikan Senatosu'na mektup yazalım. Bakalım bunlar yardım edecekler mi, etmeyecekler mi?" Tabii edecekleri yoktu. Ondan sonraki anlaşmazlık bundan kaynaklanmıyor; Mustafa Kemal'e muhalif olanların vatansever olmamalarından da kaynaklanmıyor. Bence hepsi vatansever. Asıl anlaşmazlık, kararların kimin tarafından verileceği noktasından kaynaklanıyordu. Onlar, yalnız reylerinin alınmasını değil, kararlarda paylarının olmasını istiyorlardı. Katılım istiyorlardı.

ÖO: Bu konuda, bir de siyasi rejim bakımından görüş farkları yok muydu? Çünkü daha sonra gördük ki Rauf Orbay, Refet Bele, Kâzım Karabekir saltanat ve hilafetin devamından yana idiler. "Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'e doğru gidişinden kaygılanıyorlardı" diyen bir görüş vardır. Bu noktada sizin görüşünüzü alabilir miyim?

MANGO: Bence bunların saltanat ve hilafetten yana olduklarını kayıtsız bir biçimde söyleyemeyiz. Belki bildiğimiz cumhuriyeti istemiyorlardı, ama her halükârda TBMM hükümetine karşı değillerdi. Orda da harçları, payları var. Dolayısıyla bunlara hilafetçi, saltanatçı demek hatadır. Tabii onlar daha yavaş, tedrici gitmek istiyorlardı. Geleneklerin aniden kopmamasını istiyorlardı. Ama bence bunlara saltanatçı denemez. Saltanatçı olsalardı, zaten TBMM'nin içinde yerlerini almazlardı.

ÖO: Sözü Türkiye Cumhuriyeti dönemine getirebilir miyiz? Mustafa Kemal'in önderliği altında cumhuriyetin bu toplumsal, siyasal reformları konusundaki görüşlerinizi alabilir miyim?

MANGO: Bu son derece geniş bir konu; bunu değerlendirebilmek için Mustafa Kemal Paşa'nın, temel değerini iyice saptamak lazım. Bu temel değeri kendisi durmaksızın dile getirmiş, bunun 'çağdaş uygarlık' olduğunu vurgulamıştır. Çağdaş uygarlık kavramı o kadar çok tekrarlanıyordu ki, artık kavram üzerinde düşünülmüyor, çok olağan bir şeymiş gibi karşılanıyordu. Halbuki çok önemlidir. Atatürk'ün bugünkü öneminin büyük bir kısmı bence bundan kaynaklanıyor. Şöyle ki, Mustafa Kemal bilgi çağında yaşadığımızı ve bilginin Türkiye'ye girmesinin şart

olduğunu biliyordu. Söylevlerini, demeçlerini okuduğunuz zaman, bunu birçok defa kullandığını, "cehl-i umumi (yaygın cahillik) kara bir bulut gibi çökmüş" sözlerinin sık geçtiğini görürsünüz. Gerçekten de elle tutulur bir cahillik vardı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki işbölümü neticesinde, memlekette bırakın büyük ilim adamını, nalbant bile yoktu. İstiklal Savaşı sırasında nalbant yok, nalbant kursu açılıyor. Tenekeci yok. İttihat Terakki Adana'da I. Dünya Harbi sırasında tenekeci kursu açıyor. Marangoz yok, makinist yok, hiçbir böyle teknik eleman yok. Bir de tabii doğru dürüst ilim adamı da azdır. Mustafa Kemal bunun çok farkında. Meşhur Bursa Nutku, İstanbul'dan gelen öğretmenlere hitaben nutku, Akşehir'deki nutku, hep bu bilgisizlikten yakman ve buna çare bulunması gereğini dile getiren nutuklardır. Bence Mustafa Kemal'in bu bilgi çağını önceden sezmesi son derece önemlidir.

Söyleşimizin sonlarına yaklaşırken bir de Atatürk'ün milliyetçiliğinin özelliğini gereğince anlamanın önemini beltirmekte büyük yarar var. Atatürk tabii ki milliyetçi idi, ama milliyetçiliğin türlü türlü biçimleri var. Mustafa Kemal'in milliyetçiliği dışa açık bir milliyetçiliktir, kendi içine kapalı bir milliyetçilik değildir. Türkiye'yi gettolaştırmıyor, tersine dışardan bilim adamı, uzman, bilgi, uygarlık gelsin, uygarlık kervanına biz de katılalım, diyor. Bütün maksadı budur. Ve bence bu maksadı, bu fikri O'nun en önemli yanıdır. Çünkü dünya değişiyor, yönetim şekilleri, hükümet şekilleri değişiyor. Daha çok demokrasi, daha adil demokrasi, tek dereceli seçim, iki dereceli seçim, bütün bunlar çağa göre değişen şeylerdir. Fakat bilginin gereği değişmeyen bir unsurdur ve bugünlerde en önemli olan unsurdur. Herkes bakımından, Türkiye bakımından, gelişmekte olan bütün memleketler bakımından hayati bir unsurdur. Mustafa Kemal bu unsuru son derece iyi anlıyor, herkesten daha iyi anlıyor.

ÖO: Bu dışa açık milliyetçilik, aynı zamanda Türkiye'ye barışçı bir dış politika da kazandırmıştır, diyebilir miyiz?

MANGO: Evet, evet, tabii diyebiliriz. Bu çok açıktır. Bu, 1922-1923'ten başlıyor. İzmit'teki meşhur konuşması var. İstanbul gazetecileri geliyor. Mustafa Kemal onlara bir brifing veriyor. Ancak 1926'da çözüme bağlanacak olan Musul meselesi konusunda onlara mahrem olarak "Musul'u harben almak gayr-ı mümkündür." diyor. "Ama bu benim şahsi fikrimdir; belki Meclis başka bir neticeye varır." diye de ekliyor. Ama o zamandan beri harp ihtimalini hesaptan çıkarıyor. Göze almıyor ve barışçı politikayı o zamandan başlayarak sonuna kadar takip ediyor. Tabii herhangi bir bakımdan memleketin menfaatlarını barışçı şekilde temin etme imkânı doğduğu zaman bundan faydalanıyor. İşte Boğazlar rejimi, Montreux'de son derece tatlılıkla, konferansla, normal müzakere yoluyla değiştiriliyor. Sonra Hatay Türkiye'ye bağlanıyor. Fransa'ya karşı bu konuda son derece büyük baskı var, ama harp yok. Atatürk

harp sırasında da özellikle erleri düşünerek zayiat vermekten hep kaçınıyor. Askeri çok düşünüyor. Meşhur bir sözü vardır. Hani Mudanya Mütarekesi'nden önce Trakya yabancı işgali altında idi. Buranın kurtarılması için harbe mi girmeli, müzakereyle mi çözülmeli sorusu tarışılırken, "Bir tek Türk jandarmasının bile hayatını tehlikeye atmak istemiyorum." diyor.

ÖO: Sayın Mango, Mustafa Kemal Atatürk'ün gerek düşünceleri, gerek eylemlerinin bugünkü Türkler için ve genel olarak uygar insanlık için kalıcı değeri nedir, diye soracak olursak nasıl yanıtlarsınız?

MANGO: Arz ettiğim gibi, bence bu iki konudadır. Birisi, tek dünyaya inanan bir milliyetçilik ve denge konusu. Atatürk son derece dengeli bir devlet adamı idi. Hem kendi milletinin menfaatlarını düşünen ve koruyan, hem de dünyanın barışını, huzurunu düşünen bir yaklaşımı vardı. Bu son derece önemlidir. İkincisi de dediğim gibi fikirde ve bilimde globalleşme. Tarih tezinin maksadı da buydu. "Biz, uygarlıkların kurulmasına yardım etmiş bir millet olduğumuz için, uygarlık kervanına katılabilecek bir milletiz." diyordu. Aynı zamanda son derece önemli olan, bugün de son derece aktüel olan bir tezi vardı. Huntington'un meşhur 'dinlere dayalı uygarlıkların çatışması' tezinden farklı olarak, Mustafa Kemal'in tezi 'uygarlığın tek olduğu' tezidir. Çeşitli uygarlıklar yoktur, diyor. Şimdi artık bu dünyada bir tek uygarlık olduğu görülmüştür. Herkes buna katılabilmelidir; herkesin buna katkısı olabilir, diyor. Ve tabii tek uygarlık olduğu için, uygarlıklar arasında çatışma diye bir şey de olamaz. Ama bu uygarlığa katılmak herkesin hakkıdır.

Yalnız şunu da eklemek gerekir ki Mustafa Kemal'in anti-emperyalizminden bahsettiğiniz zaman, bu emperyalizm karşıtlığını ihraç etmediğini de belirtmek gerekir. Herkes kendi gayretleriyle kendini kurtaracaktır, diyor. Türk milleti nasıl kendi gayretleriyle kendini kurtardıysa, öbür milletler de öyle yapmalıdırlar. Yani onlara kalmış bir şeydir, demek istiyor. Övünmek, çalışmak ve güvenmek bireylerin de vazifesidir, milletlerin de.

ÖO: Mustafa Kemal'de devrim ihracı düşüncesi yok.

MANGO: Devrim ihracı yok. Model var. Ben bunu yapabildim. Türk milleti yapabildi. Siz de bize bakarak neticeyi kendiniz çıkarın, diyor.

ÖO: Sayın Mango, size çok teşekkür ederim.

MANGO: Estağfurullah efendim. Ben de çok memnun oldum sizi burada, Londra'da görmekten.

RADİ FİŞ

Edebiyatçı

Radi Fiş.

Türk yazınını Rusya'da tanıtan bir Rus edebiyatçısı. Uzun yıllar eski Sovyet Yazarlar Birliği üyeliği yapmış, bugün de Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği üyesi. Türk Kurtuluş Savaşı'nın Türk Edebiyatı Üzerindeki Etkileri konusunda doktora yapmış. Mevlana'dan Hüseyin Rahmi'ye, Şeyh Bedrettin'den Nazım Hikmet'e, Orhan Kemal'e dek birçok Türk edebiyatçı ve düşünürünü Rus dilinde tanıtan, bu yolda 25 kitap yayınlayan, Türk-Rus dostluğu için çalışan bir yazar. Ben de Halimce Bedreddinem *adlı kitabı, Nazım Hikmet'in yaşamını anlatan* Bu Dünyadan Nazım Geçti *adlı kitabı Türkçeye de çevrilmiş. Gençliğinde denizci olup bütün dünyayı gezip görmüş bir insan.*

Radi Fiş Türk Kurtuluş Savaşı sırasında sanki yalnız Rusya'nın Türkiye'ye yardım ettiği yolunda uzun süre yapılan tek yanlı propagandanın yanlışlığını, tersine Türkiye'nin de kendi kurtuluş savaşıyla Rusya'ya çok büyük ve değerli yardımlarda bulunduğunu belirtmektedir. "Bolşevik Devrimi sırasında Rusya iç savaşta kırılıyorken, eğer Anadolu ve Trakya'da Atatürk Türkiyesi değil de Batı Avrupa'nın işbirlikçisi bir hükümet bulunsaydı, Çarlık Rusya'sı devrilmezdi. II. Dünya Savaşı'nda Hitler Almanyası Stalingrad'a saldırıyorken Türkiye'de Almanlarla birlik olan bir hükümet bulunsaydı, Rusların hali haraptı", demektedir. Bir de özellikle Atatürk önderliğindeki Dil Devriminin bütün Türk dünyasında etkilerinin duyulduğunu vurgulaması çok önemlidir.

Moskova'daki evinde kendisiyle görüşmemiz sırasında Atatürk'ün düşünce yapısının ve Türk Devriminin özgürlüğü temel aldığını vurgularken, gerek Sovyetler düzeninde gerekse bugünkü Rusya'da asıl bu özgürlük cevherinin eksikliğine değinmekten kendisini alamaması düşündürücüdür. Radi Fiş şunları söylüyordu:

"Bana göre Atatürk'ün devlet adamı olarak büyüklüğü yalnız yaptığı devrimlerden ileri gelmiyor. O'nun uzak görüşlülüğü var. Solda ve sağda aşırılığı kesti ve onlarla savaştı. Komünistlerle faşistleri aynı hapislere doldurdu. Bu büyük bir meziyettir. Çünkü böylece normal bir devleti kurmayı başardı. Bu çok mühim. Bizde şimdiye kadar yaygın fikir değildi."

"Sovyetler döneminde, Atatürk'ün komünistlere karşı savaşması hoş karşılanmıyordu. Şimdi biz komünistlere karşı savaşmaya başladık. Ama hangi komünistlere?!"

"Türk komünistleri gazete komünistleriydi. Onlar komünizmi gazete okuyarak öğreniyorlar, Rusya'da neler olduğunu ise bilmiyorlardı. Stalin'in yazdıklarına hemen imza koyabilirim. Ama asıl yaptıklarına bakmak lazım. Türk komünistlerinin burada neler olduğunu öğrenme imkânları yoktu; eskisi gibi kaldılar. Ama bu konuda Atatürk Türk toplumunu hemen esirgeyebilmişti."

"ATATÜRK HER TÜRLÜ AŞIRILIĞI ÖNLEDİ"

ÖO: Sayın Radi Fiş, siz Rus Yazarlar Birliği üyesisiniz. Gerek Rusça yayınlarınızla, gerekse Türkçeden Rusçaya çevirilerinizle, gerek Türk edebiyatı ve Türk toplumsal yaşamı üzerine yayınlarınızla tanınan bir kişiliksiniz. Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yıldönümü dolayısıyla 75 yıl geriye giderek 20. yüzyıl başlarında Türkiye Cumhuriyeti'nin neyi temsil ettiğini size sorsak, bunu nasıl yanıtlarsınız?

Fiş: Çok geniş bir konu. Ben fikrimi söylemeye çalışacağım. Çünkü benim yaşım, 1 yıl 1 gün Türkiye Cumhuriyetinden küçüktür. Türkçeyi öğrenmeye başladığım tarih, Atatürk Devrimini ve İstiklal Savaşı'nı öğrenmeye başladığım tarihti. Dil için çok uğraştım. Çünkü Türk dili 50 yıl içinde başlıca bir edebi dil oldu. Osmanlıca Türkçeye dönüştü. Osmanlıcadansa, Türkçeyi öğrenmek benim için çok kolay oldu. Çünkü Osmanlıca çok terkipli bir dil. Bunun için beni de sevindirdi Atatürk'ün Dil İnkılabı. İçine girince, ben doktora tezim için şöyle bir konu seçtim: "Türk Edebiyatında İstiklal Savaşı" Bu savaş Türk edebiyatında nasıl aksettirildi, Türk edebiyatını nasıl etkiledi? Aka Gündüz'den tutun da Halide Edib'e kadar bütün yazılanları okudum. Tabii tarih yazılarını da okudum ve çok şeyler öğrenmeye başladım. Tabii çalışırken daha çok şeyler anlamaya başladım. Zamanla Atatürk'e gelince, O'nun büyüklüğü daha açık oluyor. Evvela bize öğretilene göre Atatürk'ün devrimi yarıda kalmışmış, böyle bir fikir vardı. Stalin'in dediği gibi "Burjuvanın, ticari burjuvanın devrimiymiş, köylü devrimine karşıymış." Bunu öğrendik. Ama inceleyince böyle olmadığını görüyoruz.

Bana göre Atatürk'ün devlet adamı olarak büyüklüğü yalnız yaptığı devrimlerden ileri gelmiyor. O'nun uzak görüşlülüğü var. Solda ve sağda aşırılığı kesti ve onlarla savaştı. Komünistlerle faşistleri aynı hapislere doldurdu. Bu büyük bir meziyettir. Çünkü böylece normal bir devleti kurmayı başardı. Bu çok mühim. Bizde şimdiye kadar yaygın fikir değildi.

Sovyetler döneminde, Atatürk'ün komünistlere karşı savaşması bile hoş gelmiyordu. Şimdi biz komünistlere karşı savaşmaya başladık. Ama hangi komünistler? Sonra Türk-Rus ilişkilerinde iyi münasebetleri kuran, Türkiye tarafından Atatürk'tü. O askeri kurul gönderdi. Lenin'le dostluk antlaşması imzaladı ve yardım aldı Sovyet Rusya'dan. Silah, para yardımı, ki o zamanlar Rus Devleti zor durumdadır ve bazı stratejik hesaplarla o zamanki meşhur bir general, bu operasyonlara, Sakarya'ya

yardım etmeye çalıştı. Çünkü tecrübeleri vardı. Atatürk ondan esirgemedi. Rus-Türk dostluğu bundan başlıyor ve boşuna demezler, "Türklerle Ruslar kara gün dostlarıdır"

Sonra yavaş yavaş bozuldu bu işler. Çünkü bana göre, bizde Stalin zamanında eski imparatorluk kurma hayalleri başladı. Sökmezdi bunlar. İmparatorluğun zamanı geçti. Atatürk buna karşıydı. Osmanlı İmparatorluğu fikrine karşı çok büyük savaş verdi. Onda nostalji yoktu. Milli bir devlet kurmak istedi.

"Ne mutlu Türküm diyene!" sözünün bu mânâsı da var. Başka bir manası daha var: Osmanlı'da 'Türk' nitelemesi küfür gibi geliyordu. Osmanlıya göre Türk köylüdür yani... 'Biz Osmanlıyız!' denirdi. 'Biz kültür adamlarıyız, Osmanlıyız!' denirdi. "Ne mutlu Türküm diyene!" ilkesi ise halkın kendini bilmesidir. Anlıyor musunuz?

ÖO: Çok iyi anlıyorum. Eskiden Osmanlı'da Türk kaba, görgüsüz, kültürsüz sayılıyordu.

Fiş: Bakınız bir atasözü vardır. "Alıştırma g...nü yumuşağa/döşeğe, Türkü eşeğe" Bu bir Türk atasözüdür. 'Türk' köylü demekti. Bunun için Atatürk devrimi Stalin'in dediği gibi değil, milli bir devrimdir. Çok güç şartlar altında kazanılabildi.

Tabii o zamanlardan beri Yunanlılarla, Rumlarla arası bozuldu. Çünkü o zamandan şimdiye kadar Yunan Ordusu İngilizlerin desteğindeydi. Bir yerde okudum, Yunan Ordusu İngiliz yumruğu üzerinde bir eldivendi. Bu İngilizin yumruğu emperyalizmin yumruğudur. Şimdi aynı şey devam ediyor. Türkiye'ye karşı kullanmak istiyorlar. Ya Kıbrıs meselesini... Bizim yeni patronlarımız da eski hülyalara devam ediyorlar. Bana göre Rus Federasyonu Rusya değil, Rus İmparatorluğu'nun parçası, artığıdır. Milli bir devlet değildir. Rusya'daki demokratik devlet yalnız sözdedir.

ÖO: Siz bir noktaya değindiniz, bana önemli geldi. Atatürk'ün başarısının temelinde hem sağ hem sol aşırılıklardan Türkiye'yi korumuş olması önemlidir dediniz. Bunu açmak ister misiniz?

Fiş: İslamda aşırılar var. Cezayir'i de görüyoruz. Bağnazlık var. Atatürk buna karşıdır. Aynı şey başka yerlerde de oluyor. Ben size bir şey anlatmak istiyorum. Yalnız bu fıkra değil, olmuş bir olay. Moskova News Gazetesi'ne çok yazıyorum. Baktım bir gün orada bir başlık var. "İslam Bombası" 'Pakistan ya da başka bir İslam ülkesinin atom bombası olur mu?!' Koştum. Ne yazıyorlar dedim. Hiçbir şey düşünmeden, Amerikan tezlerini tekrarlıyorlar. Ne ilgisi var İslamla bombanın? Niye yazmıyorsunuz 1. bomba için Protestan tohumu, 2.si için Ortodoks, 3.sü İslam diye? Ne ilgisi var? Ne toplama kamplarını, ne haçlı seferlerini, ne de atom bombasını İslam memleketleri icat etti. Her yerde, her dinde var aşırılar.

İslam bastırılmış halkların dinidir. Bunun için aşırılar etkili oldu orada. Bu adamları Atatürk çok doğru anladı. Dini politik maksatlarla kullanmayı yasakladı. Çünkü hakikatte onlar politik maksatlar için İslamı kullanıyorlar. Ve aynı anda İslama karşı savaşıyorlar.

Sonra komünizm. Ütopya gibi bir şey. Namuslu insanlar, namuslu komünistler Stalin zamanında kurşuna dizilirdi. Türk komünistleri gazete komünistleriydi. Onlar komünizmi gazete okuyarak öğreniyorlar, Rusya'da neler olduğunu ise bilmiyorlardı. Stalin'in yazdıklarına hemen imza koyabilirim. Ama asıl yaptıklarına bakmak lazım. Türk komünistlerinin burada neler olduğunu öğrenme imkânları yoktu; eskisi gibi kaldılar. Ama burada Atatürk Türk toplumunu hemen esirgeyebilmişti. Çünkü emperyalizme karşı savaşmakta Ruslarla yardımlaşmak başka, komünizmi Türkiye'ye getirmek başka bir şey. Ayrı bir cihet. Ve buna karşı savaşmaya başladı eninde sonunda. Başka türlü metotlarla, ama savaştı. Ve modern bir devletin yolunu gösterdi. Gelişme nasıl olabilir, bunu gösterdi.

ÖO: Atatürk'ün önderliğindeki bu Türk devriminin uluslararası yankıları ne oldu? Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyim?

Fiş: Bence çok büyük bir yankı oldu. Çünkü ilk defa milli savaşlarında 3. Dünya Memleketleri zafer kazandılar. Hindistan'da ve Arap memleketlerinde yankıları çok büyüktür. Ve 'Türkler bunu yaptılar, biz neden yapamıyoruz?' diye. Çünkü emperyalistler, bilhassa İngilizler Araplara, Kürtlere, Ermenilere istiklal vaat ettiler. Eninde sonunda Araplar kolonize edilmiştir; manda dediğimiz yolla. Kürtler parçalanmışlar. Ermenileri Türkiye milli savaşına karşı kışkırtmışlar. Bunların hiçbiri hiçbir şey elde edemedi. Yalnız Atatürk Devrimi meşale gibi parladı. Ümit veren bir şeydi. Ondan sonra Hindistan'da başka türlü bir istiklal savaşı gelişti. Ve başka memleketlerde de aynı şey oldu. Ama Türk Kurtuluş Savaşı bir misaldi.

ÖO: Rusya'daki etkileri, özellikle günümüze de bakacak olursak neler olmuştu? Çünkü Kurtuluş Savaşı arasında Mustafa Kemal'e yakınları "Bir doktrine girelim" diye ısrar ediyorlardı. "Kapitalist miyiz, sosyalist miyiz bilelim" diyorlardı. Atatürk buna karşı, "Değişmelerin değişmez kuralları olmaz; bir düşünce bir memlekete mutluluk getirmişken, bir diğerine felaket getirebilir. Onun için biz benzememekle ve benzetmemekle övünelim; kendimiz olalım" diyerek ne kapitalist ne de sosyalist yolu benimsemeye yer olduğunu söylüyordu. Siz de belirttiniz ki, kendine özgü orijinal bir yol takip etti.

Bu özelliğiyle Rus entelektüelleri arasında, Rus bilim ve düşün dünyasında Atatürk'ün devrimi fark edildi mi?

Fiş: Çok ilginç bir soru. Hakikaten böyle bir şey var. Kendine özgü bir yol seçmek lazım. Şartlara ve halkının hüviyetine uyan bir yol. Ama bu zor bir iştir. Biz, dediğimiz gibi tek bir millet ve devlet değiliz. Bunu

arayan vardır. Ama bunu arayınca aşırı milliyetçiliğe düşerler. Şovenizme düşerler. 'Rusya Ruslar içindir...' denirse bu nasıl olacak? 20 milyon Müslüman var. Tatarlar var, Çuvaşlar, Altaylar var. Onlar ne olacak? Görüyoruz Çeçenistan'da ne oldu? Aynı şeydir. Aksi cevap milliyetçiliktir. Çeçen halkı çok çekti 19. yy.'dan beri. Aynı şey devam ediyor. İstiklal istediler, Rusya Federasyonu bastırmaya çalıştı. Beceremedi. İşte size bir misal. Nasıl bir güçtür Rusya Federasyonu? Dediğimiz yapıda, böyle bir yol seçmek... Pergel gibi bizim için. 'Ya komünizm olacak, ya kapitalizm olacak' dendi. Ama hiçbiri olmadı. Ne o, ne bu! Bütün bunlar arasında bocalıyoruz. Entelektüeller maalesef... olmuştu. Umarız düzelir. Çok ilginç bir soruydu. Beni yeni bir noktaya getirdi.

ÖO: Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı farklı mıydı demek istiyorsunuz? Yani herhangi bir doktrine bağlı kalmak yerine demokrasinin başlıca ilkelerini kendisine rehber almak daha başarılı bir sonuç veriyor, böyle yorumlayabilir miyiz?

Fiş: Belki. Evvela, biliyorsunuz Erbakancılık var şimdi. Bereket versin ki ordu Atatürk ilkelerine sadık kalmıştır. Ama Cezayir'deki gibi olursa rezalet olur. Sonra Atatürk zamanında bile yapılmış bir hata var bence. Kürtçe... Kürt problemi var, en önemlisi bana göre. Kürt problemini çözmek yavaş yavaş mümkündü, ama şimdi zaman geçti. Bana göre kolay çözülemez. Bana göre şimdi ne gerekli, biliyor musunuz? Önce Kürtçe yayınları yapmak mümkündür. En mühimi, ekonominin gelişmesi lazım orada. PKK sefaleti kullanıyor. Yasakları kullanıyor; İslamcılar gibi. Bunu yapmakta geç kalındı. Bunu Demirel ile görüştük.

ÖO: Bir de Türkiye'deki bu Kürt ayrılıkçılığını emperyalizm, daha 1924/25'te Atatürk Cumhuriyetine karşı kullanmaya kışkırtmaya başladı. İşi silaha da dökünce, sorunu çözülmez kılan, emperyalist müdahaleler olmuştur.

Fiş: Haklısınız. Şimdi her iki tarafa Ruslar da, İngilizler de silah veriyorlar, kışkırtıyorlar.

ÖO: Ben Diyarbakır'da doğdum büyüdüm. Kürt kökenli değilim. İki eniştem Kürttür. Cumhuriyetin kuruluş döneminde Kürt-Türk ayrılığı yoktu. 1960'tan sonra tekrar bir silahlı harekete dönünce sorun oldu. Diyarbakır hem Türkçe konuşan insanın yurdudur, hem de Kürtçe konuşanın. Halbuki, Kürt ayrılıkçılar "Burayı biz Kürdistan yapacağız!" diyorlar. Yani Kürt ayrılıkçılığı gerçekte Türklere karşı bir harekettir. Maalesef emperyalist basın bunu doğru yansıtmıyor. Tam tersini yansıtıyor. Dediğim gibi benim ailemin yarısı Vanlıdır. Van 1000 yıldır hem Türkçe, hem Kürtçe konuşan insanların yurdudur. Kalkıp Van'ı Kürdistan yapacağız demek, gerçekte Türke karşı etnik arındırma demektir. İşin bu yanını söylemiyorlar. Halbuki orada hem Türk hem Kürt, Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit yurttaşıdır. Cunhuriyet bunu getirmiştir.

Fiş: Bana göre aşırı milliyetçilik kendi halkına zarar veriyor. Eninde sonunda halk görecek zararını.

ÖO: Panturanizm sonunda nasıl Türklere karşı olduysa, PKK da Kürtçe konuşan insanların aleyhine dönüyor.

Fiş: Bir İslamcılık da aynı şekilde İslama karşı dönüyor. Maalesef emperyalizm bunu kullanmak istiyor.

ÖO: Siz Atatürk'ün izlemiş olduğu politikayla toplumu aşırılıklardan esirgemiş olduğunu vurgulamak istediniz. Peki Türk Cumhuriyeti ve Devriminin Türk-Rus dostluğuna etkileri neler oldu?

Fiş: Özetleyelim konuşmamızı. Evvela Atatürk, her türlü aşırılıklara karşı dinde ve milliyetçilikte de savaştı ve başardı. Ve Türkiye'de yaşayan demokrasi, herkese serbest davranmayı istedi, başardı. Solda da, sağda da, dinde de aşırıya kaçmamayı başardı. Bununla da Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kolay olmadıysa da, normal ve modern devlet olmayı başardı, bana göre.

ÖO: Sayın Radi Fiş, Atatürk Cumhuriyeti'nin Türk-Rus dostluğunun oluşmasına katkılarını açıklayabilir misiniz?

Fiş: Biz Ruslar olarak, Sovyetler olarak, İstiklal Savaşı'na çok yardım ettik. Doğrudur. Fakat unutulan şudur: Aynı zamanda Atatürk de ordularıyla emperyalistlere karşı savaşırken, Ruslara da yardım etmiş oluyordu. Bu bir. Sonra derler ki II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Almanlar tarafındaymış. Tarafsızmış, ama Almanlara yardım ediyorlarmış. Bu doğru değil. Tabii oyun vardı. Çünkü Türkiye küçük bir ülkedir. İki cephe arasında oynamak vardır. Ama Atatürk'ün sağ eliydi İnönü. En büyük meziyeti, Türkiye'yi savaşa sokmadı. Ve böylece, Stalingrad Savaşı'nda Türkiye savaşa iştirak etseydi, Sovyetler'in durumu berbat olurdu. Bunu Demirel Bey'le görüştük. Derler ki Türkiye borcunu ödedi bununla. Türkiye savaşa girmedi. Böylece evvela Alman ordusunu Türkiye üzerinden bırakmadılar Kafkasya'ya kadar. Bu iki olay çok mühim şey. Ama bu çok az yazılıyor bizde. Ve zaten söyleyebilirim ki, Atatürk devriminden ilham alınıp da Türkiye-Rusya dostluğunu geliştirme konusuna stratejik ilgileri de vardı. Bütün ömrümüz boyunca bunun için uğraşıyoruz. Sözle ve yazıyla uğraşıyoruz. Bana ilk defa Türk Hizmet Ödülü verdiler. Sovyetler vermedi, Türkler verdi! Bütün kitaplarıma yazdıklarımı almaya çalışıyorum.

Atatürk'ün Türkiye'si ve Sovyet Rusya'sı ilişkilerini başlangıç olarak alıp, şimdi daha devam ettirmek lazım. Ama parafe edilmiş bir anlaşma vardı; 91'de Yeltsin gelmeliydi, imzalamalıydı. Gelmedi. Yunanistan'a gitti. Demek, o zaman 1 yıl sürdü bu, sonra 92'de politika değişmeğe başladı. Şimdi görüyoruz: Bizim generallerimize, bizim askeri sanayi kompleksine düşman lazım. Nerede düşman? Düşman yoksa, gene-

rallere ne gerek var? Nerede düşman? Amerika dese, başına vurur, olmaz. Almanya dese, Almanya bizim en iyi dostumuz; borç alıyoruz çünkü. Aa bulduk! Türkiye! Tarihi düşmanımız. Başladılar propagandaya. Bu kışkırtıcılığa karşı mümkün olduğu kadar mukavemet gösteriyoruz, ama zor. Paraları var. "Petrol boru hattı ille Novorosiisk'ten geçsin, Türkiye üzerinden geçmesin." deniyor. İşte böyle gidiyor bu işler. Sonra buldular müttefikleri: Yunanistan. Rum ve Yunan papazları ile aşırılık devam ediyor. Bu propaganda halkın arasında çok etkilidir. Çünkü eskiden kalma, ortaçağdan kalma, Müslümanlara karşı bir önyargıları var. Bundan istifade ediyorlar. Bizim işimiz onunla savaşmak. Atatürk'ten başlayarak bu savaş başladı.

ÖO: Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünyada Barış" diyen, Türk-Rus dostluk anlaşması yapan bu dış politika, halkları birbirine yaklaştırmada önyargıları aşmada ne ölçüde etkili olmuştur?

Fiş: Şimdi bereket versin ki, komünizmden ayrıldıktan sonra, yine biz açıldık ve Türkiye'de dünyaya açıldı. Eski Sovyetler açıldı ve 1 milyon kadar bavul turisti geliyor Türkiye'ye. Görüyorlar, gördüklerini anlatıyorlar. Bir yazı yazdım. "Biz birbirimize benziyoruz. İyisiyle, kötüsüyle, rüşvetçiliğiyle." diye. Geçmişte bizde hiçbir zaman, demokrasi yoktu. Şimdi başlıyor. Türkiye'ye giden Ruslar anlıyorlar bunu ve burada çalışan Türk işçileri kendini evinde gibi hissediyor. Avrupa'da gibi değil. Başka bir dünya var Avrupa'da, Amerika'da. Biz Türkiye ile beraberdik. Beraber büyük imparatorluk kurduk üç kıtada. Dağıldık. Şimdi mantıklı, temiz, o kadar birbirimize benziyoruz ki hiç yabancılık çekmiyoruz.

Yalnız Müslümanlık, Hıristiyanlık meselesi kullanılıyor. Bizim halkımız Hıristiyan da değil aslında. Ateist oldu. Din ayrımı gütmeyen bir temel üzerinde bir şey kurmak mümkündür ve kuruluyor. İyi bir şey kuruluyor. Atatürkçülüğü temel alarak söylüyorum.

ÖO: Biraz da Atatürk'ün reformları üzerinde görüşlerinizi almak istiyorum, genel olarak. Atatürk'ün gerek siyasi reformları ve bir de bir edebiyatçı olarak Dil ve Yazı Devrimlerini nasıl gördüğünüzü rica edebilir miyiz?

Fiş: Dilden başlayalım. Bu devrimin tesiri evvela, bizim Sovyetler Birliği'nin eski cumhuriyetlerinde çok yaygındır şimdi. Azeriler latince yazmaya başladılar. Tacikler bile bocalıyorlar, Arapça mı, Kirilce mi diye. Çünkü Farsça var orda. Bazı başka halklar, Tatarlar Latinceye geçmeye başlıyorlar. Bu bir. Sonra Atatürk'ün Dil Devrimiyle Türkçe, Arapça-Farsçadan sıyrılmaya başladı; bunlar da Rus ve başka yabancı dillerden ayrılmaya çalışıyorlar. Bu zor bir iştir. Kolay olmuyor, ama olacak. Demek ki Dil Devriminin tesiri hâlâ duyuluyor. Edebiyat meselesine gelince, başta da söyledim, Türkçe öğrenmek kolay oldu. Ve şim-

di biz Türkologları bile, Tevfik Fikret'i Türkçeye çeviriyoruz. Her değneğin iki tarafı var. Eski kültürden mahrum oluyoruz. Bilhassa Tacikler. Farsça var. Önce Latinceye çevirdi Stalin onları, sonra Kiril alfabesine. Demek ki önce bir eski mirastan kesildi, sonra da devrimci mirastan kesildi Tacikler. Vahşi bir gençlik yetişti. Savaş olmasının bir nedeni budur; cahillikten oluyor.

Laik olmak gerek. Siz biliyorsunuz, nerede görüyorsunuz laik devlette papazın devlet başkanıyla her yere gittiğini? Zaman gelecek ki tuvalete bile birlikte gidecekler. Yeltsin kendi zaafını hissettiği için kilisenin otoritesini kullanmak istiyor. Ama yine olmaz; çünkü devlet kursa, yani devlet dini bir örgüte dönüşse, bu demektir ki din ölecek. Bu bir defa oldu Rusya'da. Rus kilisesi Çarlıkla beraber mahvoldu. Aynı şeyi tekrarlamak istiyorlar.

ÖO: Atatürk'e dönecek olursak?

Fiş: Tabii çok büyük tehlikeden kurtuldu Türkiye. Çünkü o zaman aşırılık vardı. Atatürk devrimi yaparken, 6 Ok prensiplerinin biri laiklik olduğu için karşısındaki o tehlikeden kurtulmaya çalıştı. Şimdiki nesil bunu devam ettirmeye mecburdur. Çünkü biz biliyoruz; Cezayir'de, başka ülkelerde neler olduğunu görüyoruz. Hep dini politik maksatla kullanmaktan oluyor. Laiklik devam ettikçe Türk devleti ilerleyebilir bana göre. Erbakan başbakan olunca biraz tehlikeli oldu. Atatürk prensiplerine sadık kalan ordu hemen duydu, bereket versin bu büyük tehlikeyi. Arapların tesiri büyüktür. Yahudilerin içinde aşırı dinciler var. Ortodoksu var. Her dinde bu başlıyor. En büyük şey politikada askere karşı gelmek ve askere yer vermemektir. Din adamları yaşasınlar, dua etsinler, ama devlet işlerine burunlarını sokmasınlar. Atatürk'ün bu meziyetleri, en büyüklerinden biridir.

ÖO: Sayın Radi Fiş, 21. yüzyıla girmek üzereyken Atatürk'ün temsil ettiği siyasi felsefe, toplum felsefesi ne ölçüde geçerliliğini, önemini koruyabiliyor?

Fiş: Maalesef bu konuda fikirlerim azdır. Zannederim ki, esas olarak milli istiklal, laiklik, halkçılık mühim prensiplerdir. Onları eskisi gibi kullanmamak, geliştirmek lazım. Çünkü 75 yıl geçti. Bu şaka değil, hemen hemen bir yüzyıl geçti. Ustanın, politikacının sözlerini tekrar etmek, fikirleri devam ettirmek değil; onlara ihanet etmek demektir. Şartlar değişince biz de değişmeliyiz. O'nun prensiplerini başka sözlerle kullanmak lazım. Esas olarak çok mühim şeyler. Şimdi biz maalesef ne Marksizmin prensiplerini devam ettirdik... Bana göre Atatürkçülük Atatürk'ün zamanından beri daha ileri gitmedi. Bu yolda çalışmalıyız. Bunu devam ettirmek lazım.

Prof. Dr. KLAUS LIEBE-HARKORT
Dilbilimci
Bremen Üniversitesi Öğretim Üyesi

Sayın Profesör Klaus Liebe-Harkort ile Bremen'deki evlerinde Filiz Ozankaya ile birlikte.

Profesör Dr. Klaus Liebe-Harkort, Almanya'da Bremen Üniversitesinde özellikle iki dilli kişilerin dil eğitimi ve bununla ilgili toplumsal sorunlar üzerine uzmanlaşan, bu alanda birçok yayınları olan bir bilim adamı. İki dilli grup içinde de özellikle Türk çocukları ve Almanya'da yaşayan Türkler, ilgi alanına girmiş. Yayınlarından bunu anlıyoruz. İlk kez öğrenci iken 1960'da geldiği Türkiye'ye yönelik çalışma ve deneyimleri o zamandan beri devam etmektedir.

Doktorasını Türkoloji alanında yaptıktan sonra eğitim alanına giren Profesör Liebe-Harkort, eğitim alanında da özellikle Türkiye kökenli çocuklarla uğraşıyor. Yayınları arasında hem Almanlara yönelik Türkçe ders kitapları var, hem de Türklere yönelik Almanca ders kitapları var. Ama bütün ders kitaplarında önemli nokta, iki dilliliktir; yani bir dili bırakıp başka birdile girmek değil, öğrenilen dilden hareket ederek, iki dili karşılaştırarak dil öğretimi yapmayı yeğliyor. Bu eğitim çalışmaları eşliğinde Türkiye ile ilgisini şöyle açıklıyor: "Tabii Türk kökenli çocuklarla uğraşırken, mutlaka Türkiye üzerine de bilgi sahibi olmak gerekiyor; çünkü kökenleri orada. Burada doğup büyümüş olsalar da, kökenleri Türkiye'de; aileleri içinde Türk olarak yetişiyorlar. Birde tabii devamlı gidip geliyorlar. Bu nedenle Türkiye ile bağlantım var. İkinci bir bağlantım 12 Eylül'den doğdu. Çünkü 12 Eylül darbesinden sonra sendikacı ve bilim adamları olarak sürekli mahkemeleri izlemeye gidiyorduk. Aydınlar Dilekçesi'ni burada da tanıtmaya uğraştık."

Profesör Liebe-Harkort'la Bremen'deki evinde "Atatürk, devrimleri ve Türkiye Cumhuriyeti" konularındaki görüşmemiz, kendisinin bu girişiyle başladı.

"1930'LARDA AVRUPA BİR KARANLIK İÇİNDEYKEN, ALMANYA'DA TOPLAMA KAMPLARI VARKEN, TÜRKİYE'DE DEMOKRASİYE HAZIRLIK ÇALIŞMALARI VARDI"

ÖO: Görüyoruz ki özellikle Almanya'da yaşayan ve birkaç milyonu bulan Türklerin Alman toplumuyla kaynaşması, ama aynı zamanda örneğin anadilini de güzelce öğrenerek kaynaşması yolunda güzel katkılarınız oluyor ve bu vesileyle Türkiye'deki siyasal düzeni, toplumsal kurumları ve bunların kökeninde yatan Atatürk devrim ve ilkelerini de ister istemez değerlendirmeniz gerekmiş bulunuyor. Bizim asıl amacımız da sizin bu alandaki değerlendirmelerinizi saptamaktır. Konuya, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, buna temel olan Atatürk Devrimleri ve Atatürk'ün önderlik kişiliği ile düşünceleri konusunda bir genel değerlendirmeyle başlayabilir miyiz?

HARKORT: Genel bir değerlendirme yapmak benim için çok zor oluyor. Belki genellikle de zordur. Ama Osmanlı İmparatorluğu'ndan, özellikle de son döneminden, yani I. Dünya Savaşı'ndan hareket edersek, o zamanki Osmanlı İmparatorluğu'nu göz önünde bulundurarak Cumhuriyet'in genç tarihini değerlendirmek daha kolay olur. Ortada bir soru var: Mustafa Kemal olmasaydı ne olurdu? Bu bir spekülasyon; oraya girmeyelim. Ama belki şöyle bir karşılaştırma yapılabilir: Mustafa Kemal hareketi olmasaydı Sevr Antlaşması gerçekleşebilirdi. Ama o hareket oldu ve Sevr değil, Lozan gerçekleşti. Yani bu iki antlaşmayı karşılaştırırsak, o zaman Mustafa Kemal hareketini değerlendirmiş oluruz. Bu karşılaştırmadan bence Türkiye için olumsuz bir nokta çıkmayacaktır. İkinci bir değerlendirme de 1930'lu yıllara bakılarak yapılabilir: 30'lu yıllardaki Avrupa ülkelerinin durumu ile Türkiye'nin durumu karşılaştırılabilir. Bunu yaptığımızda bu genç cumhuriyetin insanlığa yönelik ne gibi olumlu yanları olduğu, nasıl demokrasiye ulaşmak hevesi içinde bir cumhuriyet olduğu belli oluyor. O yıllarda Avrupa bir karanlık içindeydi. Türkiye'de ise demokrasiye hazırlık çalışmaları vardı. Türkiye Osmanlı İmparatorluğu karanlığından ayrılıyordu. Türkiye'de I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve emperyalizme karşı yürütülen bir Kurtuluş Savaşı vardı. Aynı tarihte bizim Almanya'da toplama kampları kuruluyordu.

Genel değerlendirme için üçüncü bir hareket noktası şu olabilir: Türkiye'nin etrafındaki ülkelere, özellikle de Müslüman ülkelere bakarak, o ülkelerin hem devlet statüsü, hem de insanlarının yaşam standart-

ları bakımından bir karşılaştırma yaparsak, yine Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptıklarını değerlendirebiliriz.

ÖO: Özellikle sizin uzmanlığınızı doğrudan doğruya ilgilendiren Dil ve Yazı Devrimleri, eğitim alanında yapılanlar, kadınların toplum yaşamındaki statüleri açılarından biraz somutlaştıracak olursak, bunlara ilişkin görüşlerinizi alabilir miyiz?

HARKORT: Yine Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve o zamanki eğitimden yola çıkarsak, bu reformların ne kadar olumlu olduğu ortaya çıkar. 1920'lerde Türkiye'de okuryazar olmayanların oranı %90-95 gibi. Alfabe reformundan sonra bu oran çok çabuk düştü. Zaten Atatürk'ün bir amacı da buydu. Bir dereceye kadar başarılı da oldu. Başka amaçları da vardı: İslam dünyasından kopma amacı. Bunun olumlu olup olmadığını bu kadar kısa süre içinde söylemek mümkün değil. Belki daha hafif bir yol bulunabilirdi. Çünkü şimdi Türk bilim adamları, bilim kadınları bile Osmanlıca ve eski-yazıyı bilmiyorlar, eski tarihlerini okuyamıyorlar. Fakat bunun olumlu ve olumsuz yanlarını karşılaştırmak istemiyorum.

ÖO: Bir soru sorabilir miyim? Türk Devrimi Türkiye'yi İslam dünyasından mı koparmak istedi, yoksa İslam dünyasının içinde bulunduğu teokratik düşünce yapısından, teokratik siyasal ve toplumsal düzenden kurtarıp demokratik bir düşünce yapısına, demokratik bir siyasal ve toplumsal yapıya geçirmek mi istedi? Dini ortadan kaldırmak isteyen bir hareket olduğu söylenebilir mi? Eğer böyle bir şey yoksa, o zaman amaç İslam dünyasından koparmak, onlarla ilişkiyi kesmek değil.

HARKORT: Ne demek istediğinizi anladım. Zaten bazı yazarlara göre Mustafa Kemal dindar bir insanmış. Doğru olup olmadığını bilmiyorum. Yalnız kendisi de gösterdi; hiç olmazsa 1920'lerin başlarındaki bazı konuşmalarından bunu çıkarabiliriz. Mutlaka siz haklısınız, Türkiye'nin halkını İslamiyetten değil, fakat teokratik bir düzenden ayırmak istedi. Burası kesinlikle doğru. Fakat bu 26 tane harfi değiştirerek olmuyor. O başka yollara başvurarak yaptı. Benim söylemek istediğim şudur: Türkiye'nin tarihi 1928'de başlamıyor. Osmanlı dönemini de kapsıyor ve insanlar bu konuda fazla bilgi edinemiyorlar. Çünkü hiç değilse o zamanın otantik yazılarını okuyamıyorlar.

ÖO: Bu konuda da şu söyleniyor: Sizin de demin belirtiğiniz gibi, istatistiklere göre zaten Türk halkının %90'ı okuma-yazma bilmiyordu. Bu demektir ki, zaten %90, tarihini bilmiyordu. Halbuki Türk Devrimi, sizin de belirttiğiniz gibi kısa zamanda okuryazarlık oranını artırdı. Bir de, ben üniversite hocası olduğum için bildiğim bir şeyi belirtmek isterim: Atatürk döneminde yapılan Üniversite Kanununa göre toplumsal bilimler ve güzel sanatlar alanında üniversite hocası olabilmek için Osmanlıca bilmek şarttı. Ben 1959'da üniversiteye asistan olarak girdiğimde eski yazıdan sınava girdim.

HARKORT: Bunu bilmiyordum.

ÖO: Bilinçli bir koparına söz konusu değil, deniliyor. Asıl amaç teokratik, yani antidemokratik bir devlet ve toplum yapısına son vermekti, deniliyor.

HARKORT: Gayet tabii, bunu biliyorum. Gayet doğru, gayet haklısınız. Ama yalnız Harf Devrimiyle İslamiyetten, yani teokratik devlet düşüncesinden ayrılmak mümkün değil. Başka koşulları yerine getirmek gerekiyordu ve getirildi. Konumuz Dil Devrimi ve eğitim. Osmanlı'dan başladık. O zaman ancak şehirlerde medrese eğitimi vardı. Köylerde nasıl bir eğitim olduğunu bilmiyorum. Ama köylerde din eğitiminden başka bir eğitim olmadığına eminim. Atatürk zamanında yapılan eğitim reformu ve kurulan kurumlara değer vermek gerekiyor. Hem eğitimciler eğitildi, hem 1930'larda Halkevleri kuruldu, hem de Köy Enstitüleri önemli bir rol oynadılar. Atatürk'ün ilkelerine uygun belirli bir amaç vardı: Halkı eğitmek. Çünkü halkı eğitmeden bir cumhuriyet, halka yönelik bir cumhuriyet olunamaz. Bu çizgide yürüdüğü için Atatürk'e çok değer veriyorum. Özellikle Köy Enstitülerine yöneltilen eleştirileri kabul edemiyorum. İki yönden eleştiri geliyor: Komünistlikle suçlayanlardan ve aşırı Kürtlerden gelen eleştiriler. Asimilasyon politikası izlenmiş olabilir. Bu, o zamanki iç çelişkilerle ilgilidir. Sosyal sınıflar ve etnik gruplara dayanılarak hareket edilemezdi. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından ve I. Dünya Savaşı'nın ıstıraplarından ortaya çıkan bir cumhuriyettir. İç çelişkilere dayanmak, Atatürk'ün çizgisinde yoktu ve yapmadı. Orada belki eleştirilerde bulunabiliriz.

ÖO: Önce bir devleti, bir toplumu kurmanın söz konusu olduğunu belirtmek istiyorsunuz, değil mi?

HARKORT: Yani, önce dış güçlere karşı bağımsız bir devlet kurmak söz konusuydu. Sonra bu devleti cumhuriyet ilkelerine oturtmak, ondan sonra iç sorunlar üzerinde durmak gibi bir yol izledi. Bu konuda da eleştiriler var, eleştirilebilir. Fakat daha önemlisi, hatalar varsa düzeltmektir. Kadınların eşit haklarından söz ediyorsunuz. Bunun olumlu bir şey olduğu kuşkusuzdur. İslam dünyasında kadınlara az hak veriliyor, deniliyor. Bu konuda titizlikle konuşuyorum, çünkü bu konu burada çok tartışılıyor. Türkiye'de o zaman, Batı'dan farklı olarak kadınların seçim hakkı yoktu; evin dışında çalışma hakkı yoktu, eğitim hakkı yoktu. Bu haklar olmadığına göre eğitimde ve toplumsal alanda kadınlara eşit hak vermek çok olumlu bir şeydi. Burada bir soru sormak gerekiyor. Atatürk'ün mirasçıları o mirasa ne yaptılar? Kadın hakları kanunla gerçekleşmiş ama, dışarda, toplumda, ailede, kurumlarda tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediği üzerinde tartışmak gerekir.

ÖO: Gerçi Türkiye'de yüksek öğrenim gören nüfus içinde bayanların önemli bir orana ulaşması, Cumhuriyet devrimleri sayesindedir.

HARKORT: Bu oranın Almanya'dakinden de daha yüksek olduğunu söylemek istiyorsunuz; doğrudur.

ÖO: Yüksek gelir, yüksek statü sağlayan birçok mesleklerde kadınların oranı, Cumhuriyet devrimleri sayesinde artmıştır. Bir de Atatürk'ten sonra kadın hakları konusundaki olumsuz gelişmeler, aynı zamanda Atatürk'ün haklılığını da gösteriyor, diyemez miyiz? Kadın hakları konusunda Medeni Kanun'la, Eğitim Birliği Yasası'yla atılan adımların, nasıl demokrasinin gereği olduğunu göstermesi bakımından önemlidir; çünkü daha sonra bu devrimlere karşı olanlar kadınları yine örtünmeye mecbur ediyorlar. Örtünmek, kendi başına, kadının toplum hayatında eşit haklara sahip olmayacağının bir göstergesi sayılmaz mı?

HARKORT: Doğru; haklı olabilirsiniz. Fakat bugünkü Türkiye'nin temeli cumhuriyetin doğduğu yıllar ise, bunun nedenlerini de o dönemde aramak gerekiyor. O zaman, kadınlara eşit haklar vermek mutlaka doğru bir şeydir, fakat gerçekleştirmek için ne gibi yollara başvuruldu; bu ilkeleri kabul etmeyenlerin başarısı ne'den o kadar büyük oldu diye sormak da gerekir. Yani temel oradaysa, nedenleri de orada aramak gerekiyor.

ÖO: Sayın K. Liebe-Harkort, siz iktisatçı olmadığınızı belirttiniz. İktisat kökenli olanlar şunu belirtiyorlar: Eğer Türkiye'de sanayileşme hızı devam etseydi, örneğin kadın hakları alanındaki devrim de tutarlı bir biçimde devam edip gelişebilecekti. Sanayileşmenin engellenmesi, kadınların çalışma olanaklarını kısıtı. Bu ortamda kadınları eşit haklardan yoksun kılıcı hareketler daha kolaylıkla ortaya çıkabildi, deniliyor.

HARKORT: O zaman şu soruyu sormak lazım: Sanayileşmenin yavaşlaması nerden kaynaklanıyor? Bu soruyla konunun derinliğine girersek yine Kemalizme gelebiliriz. Temel oradaysa, oraya dönmek ve araştırmak gerekiyor. Yani sadece şimdiki zamanı yorumlamakla olacak bir şey değil.

ÖO: "Kemalizm ancak 15 yıl tam ve tutarlı olarak uygulanma imkânı bulabildi," deniliyor. "Bu on beş yılda Türk ekonomisinin çehresi de değiştirildi. Türkiye küçümsenmeyecek bir sanayi altyapısına kavuşturuldu. Kadın hakları gerçekleştirildi. Bunlar yalnız kanunlarda kalmadı. Avrupa'dakinden bile daha yüksek oranda kadın eczacı, hekim, profesör yetişmesi, değişik kamu hizmetlerinde kadınların yer alması, bu onbeş yıllık devrimlerle gerçekleştirildi. Bu açıdan bakıldığında bu dönem başarılıdır. Ancak Atatürk'ten sonraki dönemin muhakemesinin kendi başına yapılması gereklidir." deniliyor.

HARKORT: Bu konuda iki şey söylemek istiyorum: Atatürk'ten sonra

yaşayan insanlar kendilerini Atatürkçü olarak kabul ediyorlar ve Atatürkçü olarak tanıtıyorlar. Burada bir çelişki var. İkincisi de taşradaki kadınlar için ne yaptı? Köylerde yaşayan insanların gelişmesi yolunda eksiklikler vardı. Mutlaka nedenleri vardır. Fakat toprak reformunun yapılamaması büyük bir eksiklikti. Taşradaki kadınların haklarının gerçekleşememesi de yine o zamana dayanmaktadır.

ÖO: Bu konuda objektif bir şey söylemek gerekirse, deniliyor ki, Köy Enstitüleri köylüyü gelişmenin her alanında etkin bir hale getirme çabalarına bir örnektir.

HARKORT: Fakat Atatürk'ün yandaşı olan İsmet İnönü zamanında kapatıldı.

ÖO: Cumhuriyetin devraldığı mirasta köyler yoldan yoksundu. Yol olmayan yere hizmet de götürülemiyordu. Ancak Atatürk yine de her Meclis açış konuşmasında toprak reformunun yapılmasını vurguluyor ve köylüyü mutlaka işlediği toprağın sahibi yapmalıyız, diyordu. Ancak toprak reformu köylüye birkaç dönüm toprak vermekle olacak bir şey değildir. Örneğin kredi ile donatılması, pazarlama imkânları gibi birçok ekonomik önlem de gerekiyordu. Bütün bunlar yol ile çok yakından bağlantılıydı. Atatürk'ün devraldığı ülkede kentler yola kavuşturulmağa çalışılıyordu.

HARKORT: Beni Atatürkçü yapmağa uğraşıyorsunuz. O'na saygı duyuyorum. Neden insanların %80'inden çoğunun köylerde yaşadığı bir ülkede işe kentlerden başladı, diye bir soru sorulabilir. Bence bu uzun bir tartışma olacak. Eleştirilecek bir şey varsa, Atatürk'ün mirasçısı olarak yaşayanları eleştirebiliriz.

ÖO: Atatürk'ün yaşadığı dönemin objektif şartlarını hatırlamak gerekir, deniyor. Örneğin yolun olmayışının göz önünde bulundurulması gerektiği söyleniyor. Sözü Almanya'daki Türklere getirmeden, bu konuda söylemek istediğiniz başka bir şey var mı?

HARKORT: Buradaki gelişmeler bir dereceye kadar Türkiye'deki gelişmelerin yansımasıdır. Fakat bu, burada kendiliğinden de yürüyor. Bunlar birbirine bağlı olaylardır. Bu konuda burada üç grup var: Bilgisizler, bilimsel düşünenler ve Antikemalistler. Antikemalistler burada çok güçlü. Bunu Kemalist olduğum için söylemiyorum. Fakat Türkiye'nin tarihini burada incelemek ve Almanlar arasında tanıtmak çok zor. Avrupa Birliği tartışması yapılıyor. Mustafa Kemal Türkiye'yi Avrupa'ya açmak istiyordu. Avrupa ise Türkiye'yi dışlamak istiyor. Burada bir çelişki var. Çelişkiyi Avrupa Birliği nasıl çözebilir? Yani oradaki politikacıları, medyayı kastediyorum. Kemalizmi inkâr ediyorlar. Burada Türkiye'den söz edildiğinde Osmanlı tarihinden ve bugünkü Türkiye'den söz ediliyor. Cumhuriyet tarihi inkâr ediliyor ve üzerinde durulmuyor. Bunun birçok nedeni var. Üzerinde durmayalım.

ÖO: Durabilir miyiz acaba? Bu konuda bir şey hatırlatmak istiyo-

rum: 1986'da Sayın Helmutt Kohl Ankara'yı ziyaret ettiğinde sizin üzerinde durduğunuz bu konulardan bir ikisini vurguladı. Dedi ki, "1930'larda Batı Avrupa halkları, Nazizm ve faşizm, Rusya'da da komünizm diktası altında demokrasiye olan güvenlerini yitirmişken, Türkiye'de Atatürk demokrasi kültürü inşa ediyordu." 1986'da bunlar söyleniyorken, ne oldu da 1990'larda Atatürk Türkiyesi Batı Avrupa'da unutturulmağa çalışılıyor? Onun yerine Osmanlı Türkiye'si ile günümüz Türkiye'sinin olumsuz koşulları üzerinde duruluyor. Oysa bugün Türkiye'nin varlığı, Atatürk'ün attığı temellere bağlı. Ne dersiniz?

HARKORT: 1986'dan sonraki yıllar çok önemli yıllardır. Sovyetlerin yıkılışı, Kürtlerin direnişi, Türkiye'nin ekonomik açıdan gelişmesi ve Orta Asya'ya doğru bağlantılar kurması gibi önemli olaylar ortaya çıktı. Bu olaylardan Kürtler ve İslamcılar yararlanmak istiyorlar. Zaten Almanya'da ve Avrupa'da çok eskiden beri bilinçaltımızda geniş bir şekilde önyargılar bulunduğundan, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı akımları destekleyen gruplar var: dinciler ve aşırı Kürtler. Dinciler Kemalizme karşılar; aşırı Kürtler de karşı. Ne yazık ki Almanlar Türkiye tarihini yeterince incelemeden burada verilen bilgileri, daha doğrusu bilgisizlikleri kolayca benimsiyorlar. Geçmişten bu yana derin bir iz gibi Türklere karşı önyargıları sürüyor.

ÖO: Almanya'da üç milyona yakın Türk, özellikle de bugün bunların 2., 3. kuşaktan olanları yaşıyor. Bunların hem Alman toplumuyla bütünleşerek yaşamaları, hem de bir altkimlik olarak Türk kimlikleriyle Alman toplumuyla uyum içinde bulunabilmeleri bakımından, Cumhuriyet'in yapmış olduğu devrimlerin katkıları olabilir mi? Olabilirse nasıl gerçekleşebilir?

HARKORT: Bizim derdimiz, kendi görüşlerimizi karşıt gruplara karşı savunmaktır. Türk kökenli öğrencilerin dertleri çoktur. Bu dertleri de kendi tarihlerini bilmemelerinden ileri geliyor. Bunu öğrenmemeleri için uğraşan örgütler var. Bu örgütlere karşı çıkmamız gerekiyor. Cumhuriyet dönemini anlatmamıza vakit kalmıyor. Okulda zaten onlara bu konular için ayrılan zaman çok az. Almanlarla birlikte gördükleri tarih derslerinde Kemalizm, Cumhuriyet yer almıyor. Yer alsaydı, uyum sağlanması için çok iyi olurdu. Çocukların erken yaştan başlayarak önyargıları ortadan kaldırılabilirdi. Bizim okullarımız şimdilik bunu kabul etmiyor.

ÖO: Yalnız okullarda değil, radyo, TV, gazeteler yoluyla da demokrasi kültürü yayılabilir ve Türkiye'de gerçekleştirilen bu aydınlanma devrimi sayesinde Batı'nın Balzac, Rousseau, Voltaire, Goethe, Çehov... gibi değerlerinin Türklere ulaştırıldığı, Türklerin de geçmiş yüzyıllarda Yunus Emre, Mevlana, Karacaoğlan, Pir Sultan gibi hümanist değerlerinin cumhuriyetle birlikte sistemli bir biçimde işlenip değerlendirildiği,

anlatıldığı ölçüde hem Avrupa'daki Türk'ün, bulunduğu Avrupalı topluma kaynaşma istekliliği artırılmış, hem de Avrupalı tarafından saygı ve sevgiyle karşılanıp benimsenmesi kolaylaştırılmış olur, diye bir görüş var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

HARKORT: Bu öneriler doğrudur. Bunun için uğraşıyoruz. Alman ve Türk gençlerinin Türkçe öğrenmeleri için kitaplar hazırlıyoruz. Türk ve Alman edebiyatını, iki dili bir arada okutmak için uğraşıyoruz. Yalnız Türkiye'deki köklerini düşünmemelerini, burada da kökleri bulunduğunu anlamaları için. Bu iki kökten yeni bir çiçek çıkması için uğraşıyoruz. Ama gücümüz az; karşıt odakların gücü ise fazla.

ÖO: Varsayım şu ki, Atatürk Cumhuriyeti'nin gerçek hedefleri, sizin yetiştirmek istediğiniz bu çiçekler için çok güzel bir toprak, çok güzel bir besin kaynağı olabilir. Bu varsayıma katılır mısınız?

HARKORT: Her ülkenin tarihinin, toprağının, toplumunun olumlu, çoğu birbirine uygun olan yanlarını birleştirmek için uğraşıyoruz. Atatürk Cumhuriyeti'nin buna olumlu etkisi var.

ÖO: Sayın Liebe-Harkort, size çok teşekkür ederim.

HARKORT: Ben de teşekkür ederim.

Prof. Dr. MİKAİL MEYER
Tarihçi
Moskova Üniversitesi
Asya-Afrika Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Mikail Meyer.

Prof. Dr. Mikail Meyer, Moskova Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğünü de üstlenen bir tarihçi. Görüşlerine başvurduğumuz öteki Rus bilim adamları gibi Profesör Meyer de Türk Devrimini ve Atatürk'ün önderliğini, Rusya'daki sosyalist devrimle karşılaştırmaktan ve asıl amaç olması gereken demokrasiyi gerçekleştirme bakımından aralarındaki farkları vurgulamaktan kendisini alamamaktadır. Moskova'daki çalışma odasında yaptığımız görüşmede Profesör Meyer, Atatürk'ün başka devrimcilerden farklı olarak siyasal, ya da ekonomik ağırlıklı bir devrim değil, toplumsal, kültürel ağırlıklı bir devrim gerçekleştirmesinin önemini vurgulamaktadır. Örneğin kadın hakları alanındaki devrimci adımların, ülkede yalnız siyasal düzenin güçlendirilmesi için değil, Türk toplumunun hızla çağdaşlaşması süreci için de çözüm getirici önemde olduğunu vurgulamaktadır. Bir de "Her ülkede ve devlette, genel ve kendine özgü yöntemlerin bir arada tutulması yollarının aranmasında Atatürk'ün deneyi tartışılmaz değer taşır." demektedir. Gerekçe olarak da dünyanın tek biçimli olmayıp yaşamın tekrarlanmadığını, her durum için ayrı yanıt bulmaya çalışmak gerektiğini, Atatürk'ün ülke sorunlarını çözmek için göstermiş olduğu çabaların ve uyguladığı stratejinin bundan ibaret olduğunu belirtmektedir. Kanımca Profesör Meyer Türk demokrasi devriminin bu kalıcı özelliklerini belirtirken, aynı zamanda Sovyet Devriminin temel başarısızlık nedenlerini de göstermiş oluyor.

"YAŞAM TEKRARLANMAZ; HER DURUM İÇİN AYRI YANIT BULMAK GEREKİR"

ÖO: Sayın Profesör Mikail Meyer, Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni, Atatürk'ün devrimlerini ve kalıcı etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

MEYER: 20. yüzyılın başlarında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı dönemi Rus-Türk ilşkileri tarihinde önem taşıyor. Her şeyden önce, Rus İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler yerine, eski düzeni reddeden ve politikalarında bu düzeni değiştirme çabası içinde olan iki devlet arasındaki ilişkiler başladı. Yeni devletler arasındaki ilişkiler ulusal toplum, ulusal devlet ilişkilerine dayalıydı. Bu nedenle de Rus-Türk ilişkilerinde ciddi bir değişiklik gerekiyordu. Atatürk, 20. yüzyılın başlarında gergin ve hatta düşmanca olan ilişkilerin değiştirilmesi için birçok şeyler yapabildi. O dönemde iki ülkenin dış politikasında yaşanan sorunlar, Rusya ve Türkiye'yi bölgede iki düşman ülke konumuna getirmişti. Ve Rus İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü, Atatürk'ün ülkede köklü değişiklikler yapmasına yol açtı.

Bence, Atatürk yalnız siyasal bağımsızlık kazanmak gibi bir sorunla değil, çağdaş laik devlet kurma gibi bir sorunla karşı karşıyaydı. Çağdaş, laik devlet kurmayı amaçlayan Sovyetler Birliği ile Atatürk arasındaki ilişkiler yeni temellere dayanmalıydı. 1923 yılında Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile Rus-Türk ilişkilerinde yeni olanaklar meydana çıktı. Cumhuriyetin ilanı Moskova yönetiminin, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine ilişkin düşüncelerinde etkisini gösterdi. İki ülke arasında daha sonraki ilişkiler, siyasal düzenin ve siyasal yönün değişmesi sonucu ortaya çıktı. Aynı zamanda, iki ülke arasındaki ilişkiler de değişmişti. Ve 1920-1930 yıllarında iki ülke arasında kültürel, ekonomik ve politik alanda ilişkilerin geliştirilmesi için iyi bir temel oluşturulmuştu.

Bence, Rusya ile ilişkilerde köklü değişiklikler yapılmasını isteyen Atatürk'ün burada rolü inkâr edilemez. Atatürk amacına ulaştı. Türk halkı 20'li, 30'lu yıllardaki başarılarını, Atatürk'ün Sovyet Rusya'ya yönelik ilişkileri sayesinde elde etmiştir.

ÖO: Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin 20. yüzyılın başında öteki devrim yapan liderlerinkinden daha farklı olduğu, bir üstyapı devrimi olduğu görüşüne siz ne dersiniz?

MEYER: Bu çok ilginç bir soru. 20. yüzyılın başında Asya ve Afrika ülkelerindeki reformcular, değişiklikleri ya siyasal yapılanma, ya da Rusya'da olduğu gibi ekonomik ilişkilerle gerçekleştiriyordu. Atatürk

ise kendi toplumunu değiştirmek için toplumsal sorunlardan başladı. Bence, bu çok doğru ve başarılı bir karardı. Çünkü, Atatürk kendisinin de içinde bulunduğu Osmanlı Türk toplumunun kültürel temelini göz önünde bulunduruyordu. Ülkenin hızla büyümesi için toplumsal temelin, toplumsal düzenin ve toplumsal düşüncenin ciddi biçimde değişmesi gerekiyordu. Bu nedenle de Atatürk toplumsal, kültürel değişikliklerden başladı. Atatürk bir taraftan dini düzenin, kültürel değişikliklerin (bunsuz, toplumun çağdaşlaşmasına olanak yoktur) ve toplumsal temelin ciddi biçimde genişlemesi gibi sorunları ortaya koydu. Bence atılan bu adımlardan en önemlisi de kadın haklarıydı. Bu durum ülkede yalnız siyasal düzenin güçlendirilmesi için değil, Türk toplumunun hızla çağdaşlaşması süreci için de çözüm getirici bir durumdu.

Bu stratejilerin seçilmesi ve gerçekleştirilmesinde Atatürk'ün son derece kararlı ve belirli bir kültür temeline sahip olan kişiliğini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Bence her şeyden önce ülkenin önderi olan Atatürk'ün karizmatik çizgilerini de göz önünde bulundurmak gerekiyor. Atatürk, eğitimi ve toplumsal, siyasal yaşamdaki deneyimiyle, 20. yüzyılın başında zor koşullar altında ülkenin yeniden yapılanması hareketine önderlik etmek için hazırlıklıydı. Burada kuşkusuz çok şey insanın kendine bağlı. İnsanın kararlılığına, toplumun karşısında duran görevleri titizlikle anlamasına bağlı. Bu anlamda Atatürk, ülkesinin karşı karşıya kaldığı sorunların çözülmesi için tam uygun bir kişilikti. Benim görüşüme göre Atatürk güçlüklerden yılmıyor, halkın her kesimiyle görüşmekten korkmuyor, onlarla diyalog kurmasını biliyordu. Atatürk'ün hazırlığı ve aldığı eğitim, O'na ileride yapılacaklar için açık bir görüş sağlıyordu. Bu anlamda yapılan reformlar, yalnız çağdaşlaşma reformları değildi. Bu reformlar, Türkiye'nin uluslararası topluma, Avrupa uygarlığına yaklaşmasını ve Avrupa devletleri topluluğuna katılmasını sağlamalıydı. Bu tür reformlara yönelme, Atatürk'ün eğitiminden ve karakterinden kaynaklanıyordu.

Atatürk'ün kitaplığında bulunan kitapların sayfalarındaki notlara baktığımız zaman, O'nun Batılı ülkelerin deneylerini ciddi biçimde incelediğini görürüz. Bunlar arasında toplumsal reformlar ve dinin devletten ayrılması gibi deneyler yer alıyor. Özellikle bu deneyler ve kendine olan inan gücü, Atatürk'ün başlangıçta yaşanan güçlükleri yenmesine ve kendisine sonuna dek inanacak, sadık kalacak taraftarlarının O'nun etrafında birleşmesine yardımcı oldu. Atatürk'ü diktatör olarak görenlere katılmıyorum. Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olarak siyasi faaliyete başladığı ve çalıştığı dönemde şartlar çok ağırdı ve bu durumda da Atatürk'ün kendisinin de istekli olduğu demokrasi yöntemlerinin tümüyle uygulanmasına olanak yoktu. Bu dönem güçlü bir cumhurbaşkanı yönetimi isteyen bir geçiş dönemiydi ve bu durumu Atatürk çok

iyi anlıyordu. Fakat Türkiye'deki tek partili sistem Rusya'daki tek partili sisteme her ne kadar benzemiş olsa da, Atatürk Bolşeviklerin izinden gitmedi.

Atatürk demokrasiye sadık kalarak, toplumsal değişikliklerin sonuçlarıyla bunu ispatlayabildi. Bu değişiklikler, 50'li, 60'lı ve 70'li yıllarda yaşanan zorluklara rağmen, Türk toplumunun demokrasi temeline sahip olmasını sağladı.

Bence, Atatürk'ün denemesi ve uygulamış olduğu yöntemler, yalnız bugün değil 21. yüzyılda da önem taşıyacaktır. Gerçi, bizden sonra gelecek kuşaklar ve 21. yüzyılda yaşayacak insanlar bunu aynı şekilde yorumlamayabilir. Bu nedenle ben çok önemli bir şeyi belirtmek istiyorum. Atatürk, Avrupa deneyiminin ve Avrupa normlarının gözü kapalı algılanmasının, tekrarlanmasının mümkün olmadığını görüyordu. Eğer Türkiye'nin geçmişi ve tarihi gelenekleri hakkında konuşmak gerekirse, Türkiye'nin Avrasya ülkesi olarak büyüdüğünü söylememiz gerekiyor. Türk devleti, İslam uygarlığı ve Hıristiyan dünyasının deneylerini göz önüne alan bir devlet olarak büyüdü. Bu anlamda da, 20. yüzyıl Türk toplumunun miras aldığı uygarlık deneyimleri çok karışıktır ve tek türden değildir. Böyle bir durumda inançla hareket etmek için kendine özgü yol ve yöntemlerin aranması gerekiyordu ki bunlar da Batı'da uygulananların basit tekrarı olmamalıydı.

Her ülkede ve devlette, genel ve kendine özgü yöntemlerin bir arada tutulması yollarının aranmasında Atatürk'ün deneyi tartışılmaz değer taşır. Türkiye'nin bulunmuş olduğu bölgede, daha doğrusu Ortadoğu bölgesinde, Arap ülkeleri ve diğer ülkelerin liderlerinin, ülkelerinin çağdaşlaşması yolunda kendine özgü yöntemler aradıklarını görüyoruz. Bu yöntemler, sık sık görüldüğü gibi Batı uygarlığının ve Batı değerlerinin doğrudan kabul edilmesi değil, kendi kültür ve geleneklerinin Batı'nın teknokrasi uygarlığı ile birleşimidir. Bu birleşim, ilerde çok önemli sonuçlar veriyor. Bu, dünyanın çok biçimli olduğunu ve yaşamın tekrarlanmadığını hissetmektir ve her durum için ayrı yanıt bulmak çabası demektir. Bence, Atatürk'ün ülke sorunlarını çözmek için göstermiş olduğu çabalar ve uyguladığı strateji de bundan ibarettir.

Prof. Dr. ROBERT MANTRAN

Tarihçi

Sayın Profesör Robert Mantran ile
T.C. Paris Büyükelçiliği kitaplığında.

50 yılı aşkın meslek yaşamı boyunca Türkiye üzerine araştırma ve incelemeler yapan ve bunlardan Osmanlı Tarihi *Türkçeye de çevrilerek yayınlanan Profesör Robert Mantran, kendisini şöyle tanıtıyor:*

"Paris Sorbone Üniversitesi'nde öğretmenlerimden birinin özendirmesiyle Türk, Arap ve biraz da İran tarihi üzerine incelemeler yapmaya yönelmiştim. Üniversiteyi bitirince Paris'teki Yabancı Diller Okulu'nda birkaç yıl çalıştıktan sonra 1945 yılında Türkiye'de o zaman Fransız Arkeoloji Enstitüsü denilen, bugün ise Anadolu Araştırmaları Fransız Enstitüsü adını taşıyan kuruma gönderildim. Önce Ankara'ya geldim. Benim kafamdaki Ankara küçük bir kasaba idi. Biz Fransa'da İstanbul'u bilirdik. Ama Ankara'ya vardığımda çok şaşırdım. Çünkü Lübnan ve Suriye üzerinden Anadolu'ya Torosları aşarak geçtiğimde, Ankara'da bir vaha bulmuştum. Türkiye'nin tam orta yerinde bir yeşillik vahası, binlerce yıldan kalma kale duvarları içinde Alman şehir plancısının belki biraz fazla düzenli kurallarına göre çağdaş bir yaşam kurulduğunu gördüm. Bunun yanında çok ünlü bir bilim ve siyaset adamı olan Mehmet Fuat Köprülü ile tanıştım. Fuat Köprülü yalnız büyük bir Osmanlı ve Türk tarihçisi değildi; aynı zamanda Türkiye'de demokrasinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuş bir siyaset adamı idi.

Ankara'da 15 gün kaldıktan sonra İstanbul'a gittim. Bu harika bir şeydi. Haydarpaşa İstasyonunda trenden indiğimde ışıl ışıl bir Eylül sabahı bende Fransızların deyişiyle bir yıldırım aşkı uyandırdı. Hemen o sırada İstanbul üzerine araştırmalar yapmaya karar verdim. Enstitü'ye yerleştikten sonra yürüyerek İstanbul'un bütün semtlerini ve mahallelerini dolaşmaya başladım. 2 yıl boyunca bu kentin tarihi üzerine çalışmalar yaptım. Prof. Ömer Lütfü Barkan, Prof. Sabri Esat Siyavuşgil, Prof. Adnan Adıvar, Prof. Cavit Baysun gibi kendi alanlarında sözü geçen, çok kültürlü ve hem Türkiye'nin geçmiş tarihine ilişkin anılarını korumak, hem de Türkiye'de eğitimde, toplumsal yaşamda, siyasal kurumlar alanında gerçekleştirilmesi gerekli ilerlemeleri yapmak gereğini bilen birçok insanla tanıştım. Araştırmalarımı yürüttüğüm o yıllarda Galatasaray Lisesi'nde de öğretmenlik yaptım. Fransız Edebiyatı dersleri verdim. Bu da bana genç kuşak Türklerle tanışmak gibi çok verimli bir bilgi edinme olanağı verdi. Çok değer verdiğim bir başka çevre de Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki çevreydi. Burada resim, heykel ve benzeri alanlarda çok büyük değerler vardı. Bunlardan çok önemli çalışmaları olan Mimar Sedat Akın, Ressam Zeki Faik Özer, Nurullah Berk, Cemal Tollu gibi sanatçılarla tanıştım. Bu benim için gerçekten zenginleştirici bir çevreydi. Böylece Cumhuriyet'in ilk dönemi tarihini, cumhuriyet'in evrimini ve Atatürk'ün getirdiği değişimleri yaşamış olan insanları tanıdım. Osmanlı biçiminden cumhuriyet aşamasına ulaşabilen Türk halkına ilişkin çok derin anılarımı, çok yakın ilgimi sürdürmekteyim.

Doktora tezim, İstanbul'un 17. yüzyıl tarihi üzerine geniş bir çalışmadır. Bunun için Osmanlı arşivleri gibi Fransız ve Venedik arşivlerinde de araştırmalar yaptım. Que-Sais-Je dizisinde Türkiye Tarihi *adında küçük bir kitabım yayınlandı. Özellikle Suriye, 16. yüzyıl Irak'ı, Tunus, Mısır gibi Arap ülkelerine ilişkin binlerce Osmanlı arşiv belgelerini yayınladım. Tunus'ta henüz kimsenin bilmediği Osmanlı belgeleri buldum. Ayrıca Osmanlı döneminde başlayan ve 16. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl sonuna dek geçen dönemdeki Tunus'u tanımama çok önemli katkıları olan 4 bin Arap belgesi buldum. Bu, bugün Tunus'ta birçok araştırmacı ve öğrenci tarafından kullanılan çok geniş bir kaynaktır. Bunların dışında Fransız meslektaşlarımla birlikte* Osmanlı Tarihi *dizisinin yöneticiliğini de ben yaptım. Bugün Fransa'da Türkoloji, bu alanla ilgilenen aydınlarca çok iyi bir biçimde temsil edilmektedir. Daha yakın bir tarihte Osmanlı tarihi üzerine kitabımı yayınladım. İstanbul benim için, Paris'ten sonra, yaşamımda son derece önemli yer tutan bir kenttir.*

1997 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel, Paris'e geldiğinde bana Türkiye Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'nı taktı. Özellikle Türkiye'nin bir dostu olarak bana verilen bu nişan, benim için gerçekten çok büyük bir onur oldu."

"HEM BATI KAPİTALİZMİNDEN, HEM DE DOĞU KOLEKTİVİZMİNDEN FARKLI, GERÇEKTEN ÖZGÜN BİR YOL İZLEDİ"

ÖO: Bir bilim adamı, bir tarihçi olarak, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini karşılaştırabilen bir bilgin olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri, siyasal ve devrimci kişiliği üzerine ne düşünüyorsunuz?

MANTRAN: Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliğini incelemek, O'na yaklaşmak ve O'nu aydınlatmak çok geniş araştırmalar isteyen bir iştir. Kendisi yakınçağ tarihinde yalnız Türkiye'de değil, Avrupa'da da eşi benzeri bulunmayan bir kişiliktir. Çağını derinden etkiledi. Belki yaşarken bu husus çok iyi anlaşılamamıştır; ama ben Arap ülkelerinde, özellikle Akdeniz çevresindeki Arap ülkelerinde çok bulundum; bu ülkelerde Mustafa Kemal'den söz edildiğinde çok büyük ilgi duyulduğunu, hatta O'nun Türkiye'de yaptıklarını kendi ülkelerinde yapmak istediklerini kesinlikle söyleyebilirim. Tunus'ta arşivlerde çalışırken, arşiv müdürünün "Mustafa Kemal gerçekten çok büyük bir insandı." deyişini bugün de anımsıyorum.

Biraz geriye gidersek Mustafa Kemal'in devrimlerinin Türkiye'yi ne denli derinden etkilediğini görürüz. Askeri alanda, Harbiye Okulu'nda dikkati çektiğini, Suriye'de bulunduğunu, askeri müfettişlik yaptığını, Çanakkale Savaşlarını, Suriye'deki Osmanlı Ordularının büyük bölümünün Türkiye'ye doğru çekilişini yönettiğini biliyoruz. Özellikle de Türk bağımsızlık savaşının örgütleyicisi ve kahramanı oldu. Bir yandan 1919-1920 yıllarında Türkiye'yi parçalamak isteyen Batı'ya, bir yandan da ülkeyi işgal eden ve Batılılarca desteklenip yönlendirilen Yunanistan'a karşı yürüttüğü savaşı kazandı. Mustafa Kemal Türk bağımsızlığının, Türk olma övüncünün olağanüstü bir temsilcisiydi. Türkiye'nin bağımsızlığını ve yurt bütünlüğünü sağlayan bu eylemin, bu önemli zaferin üzerine de Yeni Türkiye'yi örgütleyip kurdu. Bu açıdan bakıldığında Mustafa Kemal'in, önceden kestirilemeyecek, beklenmedik, çok önemli bir eylem gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu eylem, Türkiye'nin bugün bile ilerlemesini sağlamaktadır.

Atatürkçülük, içi boş bir sözcük olmayıp, bugün de Türklerin pek çoğunun düşünce yapısında varlığını sürdüren bir düşünüş biçimidir. Kuşkusuz bunun dışında kalanlar vardır, ama Atatürkçülüğün bu ülkeye neler getirdiğini göz önüne almadan Türkiye'den söz etmek olanaksızdır. Birçok bakımdan bu böyledir. Siyasal bakımdan bir cumhuriyetin

kurulması. Bu daha önce hiç görülmemiş bir hareketti. Türkiye Cumhuriyeti gerçekten bir İslam ülkesinde kurulan ilk laik, demokratik devletti. Bu başka Müslüman ülkelerindeki siyaset adamlarınca örnek alındı. Örneğin Burgiba, Atatürk'ün yaptığı devrimlere ilgi duymuştu. Ben Tunus'a gittiğimde Habib Burgiba benden Atatürk'ün yaptığı reformlar üzerine bir rapor yazmamı istemişti. Kendi ülkesinde bu reformların hangilerinden yararlanabileceğini bilmek istiyordu. Gerçekten de kendi ülkesinde kadınların toplumsal konumu için Atatürk'ün yaptıklarını temel aldı. Bence Cemal Abdülnasır da Atatürkçülükten esinlenmiştir; bunun gibi Irak ve Suriye'deki Baas Partileri de sınırlı ölçüde de olsa laik, cumhuriyetçi ve demokratik özelliklerini Atatürkçülüğün etkisi altında edinmişlerdir. Bu gerçekten Mustafa Kemal'in düşüncelerinin kendi ülkesindeki başarısının etkisiyle İslam dünyasına yayılmasının bir sonucudur. Bugün de birçok siyaset adamının kafasında bu düşünce vardır. Demek oluyor ki Atatürk, siyasal planda cumhuriyetçi, parlamenter bir sistem yaratmıştır. Bunun başlangıçta biraz otoriter olması, koşulların kaçınılmaz kıldığı bir durumdur.

Atatürk'ün çabası, özellikle de, yalnız siyasal değil, aynı zamanda ekonomik bağımsızlığı amaçladı. Bu yolda bir yandan yabancı şirketleri ulusallaştırdı. Avrupa'nın 19. yüzyıldaki ve 20. yüzyıldaki kapitalist ağırlığını azalttı; Türklere kendi ülkelerinin kaynaklarını örgütleme ve kullanma özgürlüğü kazandırdı. Madenlerin, tarımsal kaynakların işletilebilmesi, sanayi kuruluşlarının kurulması, bankaların kurulması; örneğin Merkez Bankası'nın kurulmasıyla Osmanlı Bankası'nın para basma yetkisinin sona ermesi; tarımsal üretimi, sanayinin türlü dallarını, ticareti destekleyecek bankaların kurulması. Bütün bunlar gerçekten çok önemli ekonomik reformlardı.

İlginç yanı şu ki; hem Batı kapitalizminden, hem de Doğu kolektivizminden farklı bir reformdu bu. Bu, hem ulusal bir devletçilikti; hem de Sovyetlerdeki komünist ekonomi niteliğinden uzak, gerçekten özgün bir yoldu. Bir başka reform alanı da eğitim ve öğretim alanıydı. Bu alanda yaptıkları için de Mustafa Kemal'i takdirle anmak gerekir. Dili özleştirerek, milyonlarca Türk için öğrenilmesi olağanüstü kolay olan bir yazıyı, Latin kökenli Türk alfabesini oluşturarak ve Türk diline uymayan Arap yazısını kaldırarak bu eğitim devrimini yaptı. Ayrıca Köy Enstitülerinin kurulması, Halkevlerinin açılması, Atatürkçülüğün bu çok taze yanları, bence Türk devriminin cumhuriyet ögesini, toplumsal ve siyasal ögelerini halk arasında yaymak bakımından çok önemli oldu. Böylece halk arasında gerçek anlamında Türk olan, Türk halkının gelenek ve destanlarından, halk şiirinden, kaynaklardan bir kültürün oluşup yayılmasını sağladı. Bu Türk kültürü, çok sınırlı bir seçkin kesimin kültürü olan ve halka uygun düşmeyen Osmanlı ögelerinden arındırıldı. Fransız-

ca, İngilizce ve Arapça bilen, yüksek eğitimli bu Osmanlı seçkinleri ile çok köklü biçimde Türk kalan halk arasında kesin bir kopukluk vardı. İşte Atatürk reformları bu Türk halkını Fransızcaya, İngilizceye ve öteki yabancı dillere açılmaya yöneltti. Bu çok büyük bir devrimdir.

Eğer bugün Türkiye, düşünsel ve kültürel açıdan gelişkin bir ülke olarak görülüyorsa, eğer Türkiye'de birçok insan çağdaş ölçülere göre düşünebiliyorsa, bunlar Mustafa Kemal'in yürüttüğü bu kültür devinimi ve kurduğu eğitim düzeni sayesinde olmuştur. Ve bu devinim yalnız O'nun 1938'de sona eren yaşam süresi içinde kalmamış, O'ndan sonra İsmet İnönü ve daha başkaları tarafından da sürdürülmüştür.

ÖO: Sayın Prof. Mantran, yazı ve giysi değişimlerinin gerek Türklerde ve Müslüman halklarda, gerekse Avrupalılarda bulunan karşılıklı önyargıların ortadan kaldırılmasına etkisi konusunda ne düşünüyorsunuz?

MANTRAN: Gerçekten Yazı ve Giysi Devrimleri çok önemli devrimlerdir. Bunlar, geçmişle bağları kesme yolunda bir istencin göstergeleridir. Gerçi bir giysi değişikliğinin 1820-1830'larda Sultan II. Mahmut zamanında başlayan bir evrim olduğunu söylemek gerekirse de, bu kez çok daha açık biçimde ortaya konuluyordu. Mustafa Kemal Batılı giysiler içinde, başında şapkayla kendisi örnek oluyordu. Böylece alışkanlıklarda bir değişimin öncülüğünü yapıyordu. Kuşkusuz bu, kimi gelenekleri bir ölçüde altüst etti. Ama bunun kabul edildiğini söyleyebilirim. Çünkü herşeyden önce Mustafa Kemal gibi çok saygın, ülkeye gerçek şeref sağlamış bir kimse tarafından isteniyordu. Ama bir yandan da yapılmakta olan eğitim devrimi sayesinde benimseniyordu. Çünkü bu yeni eğitim yalnız okur-yazarlık kazandırmakla kalmıyor, toplumsal bir evrim de sağlıyor ve insanlara, yavaş yavaş, yalnız geçmişi değil bugünü de tanımak gerektiği düşüncesini veriyordu.

İşte Yazı ve Giysi Devrimleriyle gerçekleşen bu değişim, başka bir açıdan bakıldığında daha nazik bir konuydu. Mustafa Kemal, böylece oldukça hızlı bir biçimde, dini devlet yönetiminin dışına çıkarma istencini açıkça ortaya koymuş oluyordu. Bu Fransa'da 20. yüzyıl başında kilise ile devletin birbirinden ayrılması olayının bir benzeriydi; dinin bireylerin özel bir konusu olması, siyasal yaşam üzerine etki yapmaması gerektiği görüşünü anlatıyordu. Dinsel anlatıma bu açıdan getirilen sınırlama, geçmişten bu bakımdan ayrılma, kimi alanlarda dinsizlik değil, ama laikliğin biraz fazlaca vurgulanması, örneğin cami yapımının sınırlanması, tarikat örgütlerinin kaldırılıp yasaklanması, dinsel giysilerle kamusal alanda dolaşmanın yasaklanması, vb., bütün bunlar ülkenin düşünsel ve maddi yapılarının değiştirilmesi yönündeki bir istenci gözler önüne koyuyordu. Bence Mustafa Kemal çok erken öldü. İktidarda kalışı, ancak 1923'ten 1938'e kadar sürdü. Bu, yarım kuşaklık bir süre bile değil. Bence bir değişimin tamamlanması için otuz yıllık bir kuşaklık sü-

resine gerek vardır. Gerçekten de Atatürk öldüğünde, bu dinsel devrimler, bu düşünce devrimleri ülkeye henüz tam olarak yerleşememişti.

Benim bilmek istediğim bir şey var: Türkçe'de "Cumhuriyet" denilen şeyin, pek çok insanın kafasında belli bir anlam taşıdığından emin değilim. Cumhuriyet ne demektir? "Ülkeyi yönetmek üzere Ankara'ya gidenler" diye anlaşılıyor. Bu, ahlaki ya da dinsel bir ülkünün yerini tutabilir mi? Hemen de değil; üzerinden zaman geçtikten sonra, İsmet İnönü zamanında bunu yapabilir mi? Size bir örnek vereceğim. 1945'te Ankara'ya gitmiştim. O yıl Menderes, Bayar, Köprülü ve daha başkalarıyla birlikte Demokrat Parti kurulmuştu. 1946'da seçimler yapıldı. Ben de ilgiyle izledim. Ancak çok gençtim ve olayları henüz yeterince anlamıyordum. O seçimde iktidar değişikliği olmadı; Demokrat Parti ancak 60 kadar milletvekili çıkarabildi. CHP ise birkaç yüz milletvekili kazandı. Ama 1950 seçimlerini daha yakından izledim. İstanbul'da ve Türkiye'nin kimi illerinde geziler yaptım. Halkın seçim toplantılarına katılma biçimi, olağanüstü bir coşku sergiliyordu. Gerçek anlamda bir demokrasi hareketi, bir siyasal ilgi olduğu, halkın siyasal önyargılarında bir sarsıntı olduğu görülüyordu. Çünkü Demokrat Parti seçimleri kazanarak iktidarı değiştirmişti. Bu olay, Mustafa Kemal'in kültürel, düşünsel ve siyasal istencinin Türk halkında yer ettiğini gösteriyordu. Ben buna kişisel olarak tanık oldum. Atatürk'ün kurduğu CHP seçimi yitirmiş olsa da, bir iktidar değişikliği gerçekleşmiş olsa da, asıl önemli olan Türk halkının doğrudan doğruya kendi istenci, kendi yargısını anlatıma kavuşturmuş olmasıdır.

ÖO: Sayın Prof. Mantran, size içtenlikle teşekkür ederim.

MANTRAN: Görüşlerimi açıklama fırsatı verdiğiniz için asıl ben size teşekkür ederim.

Prof. Dr. WALTER LEISLER-KIEP

Alman Siyaset ve Bilim Adamı

Sayın Profesör Walter Leisler-Kiep ile
Frankfurt yakınlarındaki evinde görüşürken.

Prof. Dr. Kiep Türkiye'yi iyi tanıyan ve seven bir Alman siyaset ve bilim adamı. Babasının Cumhuriyet'in '30'lu yıllarında Türk hükümeti için İstanbul'da görev yapması nedeniyle çocukluğunun önemli yıllarını Türkiye'de geçirmiş, Türk arkadaşlar arasında büyümüş, okula gitmiş bir kişi. 1965-1983 yılları arasında da önemli görevler üstlenmiş bir politikacı olarak Alman Parlamentosunda milletvekilliği yapmış. 1974-1982 yılları arasında OECD'nin Türkiye'ye yardım programını düzenlemeyi üstlenen Alman hükümeti adına Türk hükümeti ile yoğun ilişkiler yürütmüş bir siyaset adamı.

Profesör Leisler-Kiep, Türkiye'nin ve Türk halkının her zaman Almanya'nın çok, çok içten bir dostu olduğunu dile getiriyor. "Türkiye dışında hiçbir yerde Almanya'ya karşı böylesine içten ve doğal dostluk duyguları beslenen başka bir ülke görmedim." diyor. "Almanya'ya karşı bu içten duyguların nedenini, neden böyle güçlü olduğunu ve 12 yıllık Hitler dönemi dahil bunca korkunç olaylardan sonra bile nasıl olup da süregeldiğini doğrusu hiç açıklayamıyorum." diyor ve ekliyor: "Türkiye'yle bu dostluk benim yaşamımın bir parçası olmuştur."

Atatürk'ün ölümünde İstanbul'da yaşadığı izlenimi şöyle anlatıyor: "Dolmabahçe'de bir cenaze töreni düzenlenmişti. Hayatımda bir daha benzer bir durumda bu kadar çok insanı gözyaşları içinde görmedim. Milyonlarca insandı söz konusu olan. Hiçbir yere gidemiyordum. Her yer insanlarla kaplıydı. Trafik tümden durmuştu. Bütün insanların önderleri Atatürk için yas tutuşları, asla unutamayacağım bir biçimde beni etkiledi."

"LAİKLİK, AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİĞİN KOŞULLARINDAN BİRİDİR"

Profesör Walter Leisler-Kiep, Cumhuriyetimizin 75. ve Atatürk'ün ölümünün 60. yıldönümü dolayısıyla yapacağımız görüşmeye başlarken, Türkiye'ye olan ilgisini belirttikten sonra Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri konusundaki düşüncelerini de ekledi. Bunlar görüşme konumuzla doğrudan bağlantılı olduğu için sırasını değiştirmeden aşağıya alıyoruz.

KIEP: Bugün, yalnız Türk-Alman ilişkilerinin değil, Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin de aldığı durumdan çok rahatsızlık duyduğumu belirtmek isterim. İlişkileri olağan duruma geri döndürmek için büyük çaba göstermenin ve Türkiye'yi başka aday ülkeler gibi, Avrupa Topluluğu'nun saygın ve kabul edilir bir üyesi yapma yolunda bulmanın tam da zamanı olduğu kanısındayım. Bu, yakında yapılacak seçimlerden sonra öncelikli olarak yapılması gereken bir iştir. Bu konunun bizim ortağımız ABD'nin de yakın ilgi duyduğu bir konu olduğunu biliyorum. Bunun da ötesinde bu, Batı Avrupa devletleri ve genellikle Batılı uluslar ile İslam devletleri arasındaki gergin ilişkiler açısından da önemlidir. Ben Türkiye'nin İslam dünyası ile Batı dünyası arasında bir köprü olduğunu düşünüyorum. Çünkü Türkiye'de Atatürk'ün önderliğinde devlet ile dini ayırmayı başardınız. Bence bu, günümüzde, başka sorunlar yanında dinsel baskıcılık sorunları ile de başları sıkıntıda bulunan birçok İslam toplumu için çok önemli bir örnek sağlayabilir.

Bugün İslam toplumlarında bir çok akımlar var. Ama Müslüman halkların yazgısı dinsel baskıcılık olmamalı diye düşünüyorum. Örneğin İran'a bakıyoruz: Humeyni zamanında dinsel baskıcılığın en önde gelen temsilcisiyken, bugünkü devlet başkanı yönetiminde değişimler oluyor; ülkede yaşamın kimi yanları üzerinde düşünüldüğünü görüyoruz. Bence Türkiye Batılı uluslarla Müslüman ülkeler arasında bir köprüdür. Eğer birbirimizle anlaşırsak, eğer Türkiye'yi sağlam bir biçimde Avrupa Birliği'ne alarak yanımızda tutarsak, Türkiye çok önemli bir ülke olur.

ÖO: Atatürk'ün kişiliği, düşünceleri ve kurduğu cumhuriyet konusundaki düşüncelerinizi sorabilir miyim?

KIEP: Bence Atatürk'ün en anlamlı özelliği, Batı'yı seçmiş olması, Türkiye'yi eski durumundan Batılı değerlere dayalı, çağdaş bir Batılı ulus durumuna getirme kararını vermiş olmasıdır. Kadınları özgürlüklerine kavuşturması ve Batı'nın demokrasi düzenini kurmasıdır. Bu çabasında çok köklü önlemler alıyordu. Örneğin yazı değişikliği, ülkenin her

bakımdan dış görünüşünün de çağdaşlaştırılması; yüzlerce yıl boyunca bambaşka bir yönde biçimlenmiş olan Türk halkında demokrasiye inanç yaratılması, özgür ve bağımsız bir kültürel gelişme sağlaması. Türkiye'deki bu özgürlük düzeni kurma hareketi, Batılı bir devletin kurulması, Atatürk'ün sürekli olarak belirttiği gibi Batı'nın seçilmesi, bence yalnız Türkiye için değil, bütün komşuları için de temelli bir değişim idi. Çağımızda daha özgür bir yaşam çok önemli atılımlar yapmıştır. Bence Türkiye'nin verdiği örnek, bu özgürlük düzeninin kimi Müslüman ülkelerde görüldüğü gibi engellenmek istendiği bir çağda, özel bir önem taşımaktadır. Bu nedenle bana göre bir köprü olması ve İslam ülkelerine kendi düzenlerini demokrasi doğrultusunda kurmaları için örnek oluşturması bakımından Türkiye'nin önemi bugün her zamankinden daha büyüktür.

ÖO: Atatürk'ün uluslararası ilişkilere ve olaylara yaklaşımı konusunda ne düşünüyorsunuz?

KIEP: Atatürk'ün uluslararası ilişkilere yaklaşımı, Batılı uluslar topluluğunun etkin bir parçası olmak isteyen bir ülkenin yaklaşımıydı. Kendi içine kapanmak değil, işbirliği yapmak; korumacılık değil, dünyaya açılmak isteyen bir yaklaşımdır. Atatürk'ün verdiği bu işaret, çok ilkel koşullarda kalmış bir toplumun söz konusu olduğu göz önüne alınacak olursa, yine yalnız Batı açısından değil, İslam dünyası için de çok büyük bir olaydı. Atatürk bu kararıyla çok tutarlı davranmış ve yaşamıştır. Bu karar Türkiye'yi çok kısa bir zaman içinde köklü bir biçimde değiştirdi. Cumhuriyet'in 75 yıl önce kurulduğunu söylediniz. Bence bu olağanüstü bir olaydır. Bütün bu değişiklikler benden 3 yıl daha yaşlı olan Cumhuriyetin yaşam süresi içinde gerçekleşti. Atatürk'ün ardından gelenlerin, ülkeyi II. Dünya Savaşı'na sokmamak gibi bir bilgelik sergilemiş olması, bence Atatürk'ün Türk ulusal politikasına sindirmiş olduğu anlayış ve ruhun başarısıydı.

ÖO: Atatürk'ün dış politikasındaki "barış" ögesinin yeri, örneğin O'nun "Yurtta Barış Dünyada Barış!" ilkesi sizde ne gibi düşünceler uyanırıyor?

KIEP: Bu, Atatürk'ün yeni topraklar peşinde, başkalarına saldırıp yeni bir imparatorluk kurma isteğinde olmayıp, kendine yeterli bir Türkiye anlayışını simgeliyordu. Gelişen, sanayi ve ekonomisiyle sağlıklı ve güçlü, dünyayla işbirliği yapan, Anadolu'daki geri tarıma dayalı ilkel yapıyı aşmayı, Anadolu'da girişimcilik dönemini başlatmayı amaçlayan bir Türkiye yaratma amacını anlatıyordu. Bugün Türkiye'de girişimciliğin ne denli geliştiğini görüyoruz. Almanya'da bile çok sayıda ve başarılı Türk girişimcileri bulunduğunu görüyoruz. Almanlar buna şaşıyorlar. Türklerin hem de yabancı bir ülkede başarılı girişimciler olması doğal, olağan bir şey gibi görünmüyor onlara. Ama bu olmuştur. Bugün yalnız

Türk işçileri değil, Türk girişimcileri de Almanya ekonomisinde yerlerini almış bulunuyorlar.

Almanya'daki Türklerin yurttaşlığı konusundaki tartışmalı durumu aşabilmeyi de çok dilediğimi belirtmek isterim. Ben kişisel olarak 2. veya 3. kuşak Türklerin 20 veya 21 gibi belli bir yaşta Türk ve Alman yurttaşı olmayı seçme hakları bulunmasından yanayım. Bence bu ülkede yaşayan Türklere en azından belediye seçimlerinde oy kullanma hakları tanınmalıdır. Çünkü bütün bunlar, Avrupa'yı yaratma yolunda adımlardır. Kendi partimdekiler dahil Avrupa'yı bir tür Hıristiyan Avrupası gibi görmek isteyen arkadaşlarımdan tamamıyla farklı düşünüyorum. Bunun yürüyeceğine inanmıyorum. Avrupa'da birçok din var. Avrupa'yı doğuya doğru genişletmeye başlıyoruz. Avrupa'da Ortodoks Yunanlılar, Protestanlar, herhangi bir dine bağlı olmayanlar, her inançtan insanlar var. Bence Avrupa bir dinsel kimlik adı değildir; başkalarınca da paylaşılan kimi ilke ve düşüncelere inanan insanlardan kurulu bir topluluktur. Bu anlamda Türkiye de bugünkü üyeler dışındaki birçok Avrupa ülkesi gibi bence Avrupa Birliği'ne aday olabilmelidir. Bunun kolay olmadığını, Türkiye'de kimi değişimlerin gerçekleşmesi gerektiğini biliyorum. Ama Avrupa'daki bütün ulusların umudu bir Avrupa Birliği kurmak, bunu sürdürme şansını artırmak için ABD'yle işbirliği yapmak, bu varlığı sürdürürken ulusal kimlikleri de korumak yönündedir.

ÖO: Sayın Kiep, hem Türkiye'nin gelişimi hem de sizin beklentilerinizin gerçekleşmesi bakımından laikliğin önemi üzerinde ne düşünüyorsunuz?

KIEP: Bence laiklik, Avrupa Birliği'ne üyeliğin koşullarından biridir. Avrupa Birliği'nin özü, cevheri, laik devletlerimiz, laik toplumlarımızdır. Kuşkusuz burada dinsel özgürlük tamdır. Ama laik toplumlar, Avrupa toplumlarının başlangıcı, temelidir. Biliyorsunuz ki biz Almanya'da daha 80-90 yıl önce, Bismark yönetiminde bir kültür savaşından geçtik. Katolikler, devletin haklarıyla çelişen kimi haklar elde etmek istediler. Bunun üstesinden gelmemiz demokrasininin başlangıcıdır; demokrasinin temel taşlarından biri olmakta da devam etmektedir. Türkiye de Atatürk sayesinde laik bir devlet olmakla, demokratik bir Avrupa Birliği'ne katılabilmek için çok önemli bir temel koşulu yerine getirmiştir.

ÖO: Türkiye'nin bugünkü koşullarında önemli güçlükler olarak neleri görüyorsunuz ve bunların aşılmasına Atatürk düşüncesinin katkısının ne olacağını düşünüyorsunuz?

KIEP: Türkiye'nin büyük güçlüklerinden biri, kuşkusuz Güneydoğu Türkiye'de daha geniş bir özerklik isteyen Kürtlerle arasındaki kavgadır. Bu hareket bence iki açıdan görülebilir. Birincisi, kuşkusuz çok güçlü, iyi örgütlenmiş olan ve Türkiye'nin bu bölgesinde savaşarak düzeni yıkmayı amaçlayan silahlı bir gücün bulunduğundan kuşku yoktur. Ama öte yan-

dan da milyonlarca Kürdün daha geniş bir özerklik için gerçek, içten bir istekleri var. Kültür açısından, dil, okul, vb. bakımından daha geniş bir özerklik. Kürtlerin Türkiye'de Türklerle nasıl bütün olduğuna bakın. Türkiye'de Kürtler yalnız Güneydoğu Anadolu'da değil ülkenin her yerinde varlar. Doğru anımsıyorsam Meclis Başkanınız da kürt kökenli değil mi?

ÖO: Benim de arkadaşımdır. Kendisiyle hemşeriyiz.

KIEP: Öyle mi? Bu nedenle bana göre Kürt sorununu çözmek için askeri güçten başka bir yanıtın olması gerek. Bence bu çok önemli bir karar olur. Başbakan Yılmaz'ın, ilk görev döneminde Türkiye'nin bu bölgesine gittiğinde, Kürt sorununa askeri olmayan bir çözüm bulma yolunda çok olumlu bir açıklama yapmış olduğunu anımsıyorum. Bence bu çok önemli bir şey. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması için ikinci önemli önkoşul, bence, insan haklarının Türkiye'de muhalefette de olsalar herkes için bulunduğu güvencesinin verilmesidir. Bize gelen raporlara göre –ki bunların bir bölümünün gerçek olduğu kanısındayım– herkes için konuşma ve yazma özgürlüğü, temel demokratik haklar tanınmasını isteyenlerin, adil bir işlem görmemesidir; onlara demokratik bir ülkede olduğu gibi davranılmamaktadır; gözaltına alınmakta, tutuklanmaktalar. Tutukluyken işkence gördüklerini söyleyenler var. Kuşkusuz bireylerin, hatta devlet aleyhine etkinliklerde bulunmakla suçlanan bireylerin bile temel insan haklarını kesin ve sarsılmaz biçimde güvence altına alan bir yasal ve yargısal düzene sahip olmanız, demokrasi için çok temel bir önkoşuldur. Bence bu iki konuda, Türkiye'de halkın çoğunluğu için var olan bu haklar, yürürlükteki koşullardan memnun olmayan ve onları barışçıl yollarla değiştirmek isteyenlere de açık birer korunma limanı, birer barınak durumuna getirilmelidir.

ÖO: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna temel olan ilkelerin bu sorunların çözümüne katkıları neler olabilir? Örneğin laiklik ilkesinin, laik bir ulus ve laik siyaset anlayışının vurgulanması, bu sorunların çözümünde yararlı olur mu? Bir ülkenin sorunlarının çözümünü asıl olarak kendi içinden çıkarması gerektiği doğru ise, Atatürk'ün Cumhuriyet Türkiye'sine temel olan ilkelerinden yararlanılabilir mi sizce?

KIEP: Bence demokrasi çok karmaşık bir düzendir. Çok ağır işleyen bir düzendir. Çok pahalı bir düzendir. Yenilikler yapmayı gerektiren bir düzendir. Özgür düşünceli, kendini ona adayan insanlar ister. Siz Almanya'yı tanıyorsunuz; şu anda bir genel seçim döneminin tam ortasındayız. Büyük ölçüde işleyen, canlı bir demokrasi geleneğimiz var. Ama öte yandan, seçim kampanyalarına baktığımda pek doyurucu bulmuyorum. Örneğin bugün seçim kampanyalarımızda çok temel konuları konuşuyor olmalıydık. Böyle yapmıyoruz. Kendimi de katarak söylüyorum: Almanya'da politikacıların son 20-25 yıldan bu yana halk arasındaki güvenilirlik ve saygınlıklarından çok şey yitirdikleri gerçeğini gör-

memezlikten gelmemeliyiz. Bir bunalımda olduğumuzu söylemiyorum, ama Alman kamuoyunun gözünde politikacıların hepsinin birbirinin benzeri olduğuna, politikacıların halk gönlündeki demokrasi ülkülerine uygun biçimde davranmadıklarına, hangi partiye oy verilirse verilsin hiç fark etmediğine, çünkü hepsinin birbirinin tıpkısı olduğuna inanıldığını görüyoruz. Politikacılar saygınlıklarını yitirmiş bulunuyorlar. Bence politikacıların bu konu üzerinde düşünmelerinin zamanıdır.

ÖO: Türkiye'de de durum daha büyük ölçüde böyledir.

KIEP: Ama konunun yeniden gözden geçirilmesi için, politikacı sınıfının – hemen belirteyim, ben yalnız bir partinin politikacılarından değil, bütün politikacılardan söz ediyorum, ayrıca belirteyim ki ABD'de de durumun aynı olduğunu görüyorum. Örneğin Senatör Sam Nam ya da Senatör Bill Breadly'ye bakın; bunlar kendi istekleriyle senatörlükten çekildiler ve bir daha da seçime girmemeye karar verdiler. Skandallar ya da yolsuzluklar yüzünden değil, Amerika'da politikacıların ve siyasetin yürütülüş biçiminin aldığı nitelikten dolayı; artık böyle bir sürecin içinde bulunmak, böyle bir politikacı sınıfına mensup olmak istemiyorlar. Bunlar, bazı şeylerin yanlış olduğunu, değiştirilmesi gerektiğini anlatan çok ciddi belirtilerdir. Atatürk'ün düşüncelerine bakmak, bence politikacıların kendi durumlarını, kendi eylemlerini bir kez daha gözden geçirip düşünmelerini sağlamanın da çok etkili bir yolu olur. Belki politikacıların, siyasal parti ve siyasal makamların kamuya hizmet yeri olduğunu, kendi başına bir amaç olmadığını kavramalarını da sağlayabilir.

ÖO: Atatürk'ün kendisi de bu konuda aynı şeyleri, hemen sözcüğü sözcüğüne aynı biçimde dile getirmiştir. Yazdıklarını okumuş olmanızı dilerdim. Demokratik ve ekonomik gelişmede daha ilerde olan Batılı müttefiklerimizin Türkiye'nin bu sorunlarını aşmasına sizce ne gibi katkıları olabilir?

KIEP: Avrupalı ve Amerikalı müttefiklerin yapabileceği katkı, bence Türkiye ile konuşma ve görüşmelerinde Türkiye'yi kendileriyle eşit bir ülke ve Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak gördüğümüzü söylemektir. Bu bakımdan asıl ödev, ABD'den çok Avrupa Topluluğu üyesi ülkelere düşer. Türkiye'ye bugünkü durumuyla, üye olması durumu arasındaki engelleri aşması için yardımcı olmalıyız. Bu, dostlar arasındaki bir yardım niteliğinde olmalıdır. Atatürk'ün Türkiye'de yarattığı eser, çok yararlı bir dayanak olabilir. Çünkü, Türkiye değişimi gerçekleştirsin diye istendiği için değişimden geçecek değildir. Tam tersine Atatürk'ün yarattığı eser, Atatürk'ün bıraktığı ülkülere uygun olarak yaşamını sürdürmelidir. Asıl söz konusu olan şey budur. Türkiye bunu unutmamalıdır. Bu nedenle, belirttiğimiz üzere, Türkiye'nin Atatürk'ün mirası temeli üzerinde Avrupa'yla bütünleşmesi yolunda herhangi bir güçlük olmadığını sanıyorum.

ÖO: Sayın Profesör Kiep, konuştuğumuz konulara eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

KIEP: Birleşmiş Avrupa'nın büyük önemini bir kez daha vurgulamak isterim. Birdenbire tümden değişik bir dünyada, küçülmüş, bütünleşmiş bir dünyada yaşamaya başladık. Soğuk Savaşın bitmesi üzerine bir anda, beklenmedik biçimde, birdenbire geldi bu dönem. Dünyanın bütünleşmesi, hem aşılması gerekli büyük bir sorun, hem de çok büyük olanaklar içeriyor. Sorun: Bu yeni, bütünleşmiş dünyada yarışma içinde yaşayabilmemiz gerekli. Yalnız ekonomik anlamda değil; hükümet düzenimizin, kurmak istediğimiz para düzeninin, Avrupa'nın ulusal devletlerinin Avrupa Birliği örtüsü altında kendi kimlikleriyle ve Amerika'yla ortaklık içinde varlıklarını sürdürmesini sağlayabilip sağlayamayacağı sorunudur bu.

Amerika'yla ortaklık, bence, varlığımızı sürdürebilmenin çok önemli bir önkoşuludur. Amerika ile bu ortaklık yalnız Avrupalılar için değil, Amerika için de zorunludur. Çünkü yaşayan tek süper güç olarak Amerika'nın birçok önemli konuda Avrupa'nın aktif işbirliğine gereksinimi vardır. Birçok Alman ve daha başkaları, özellikle Fransız dostlarımız Amerika'nın hegemonya kurmak gibi tutkuları olduğundan kaygılanıyorlar. Daha başkaları ise Amerika'daki kendi içine kapanma eğiliminden kaygı duyuyorlar. Bir bölüm insanlar, Amerika'nın yalnız kendi çıkarlarına dayalı bir dış politika izlemesinden çekiniyorlar. Bence bu tehlikelerin hiçbiri temelsiz değildir; gerçek tehlikelerdir. Ama bunların gerçekleşmesini önlemek bizim elimizdedir: Bu ortaklığı gerçekleştirebilmemize bağlıdır. Bunu gerçekleştirmemizin önkoşulu da, Avrupa'nın tek ses halinde konuşmasıdır. Bizim amaçladığımız budur. Bunun için Fransa, İspanya, Portekiz gibi ulus-devletlerin tarihsel önemde destekleriyle bir Avrupa parası yaratmaya çalışıyoruz. Ama buna ek olarak gerekli olan şey, siyasal birliktir. Bunun için uğraşmalıyız. Çünkü siyasal birlik, yani Avrupa'nın tek ses olarak konuşabilmesi, Amerika'yla ortaklık için önkoşuldur. Böyle bir ortaklıktan Avrupa Birliği'nin yeni gelecek üyeleri ve özellikle Türkiye de çok yararlanacaktır.

ÖO: Atatürk'ün 100. doğum yıldönümünde yayınladığınız makalede Atatürk'ün 1935'te dile getirdiği bir düşünceye yer vermiştiniz: "Eğer sürekli barış isteniyorsa, kitlelerin yaşam koşullarını iyileştirecek uluslararası önlemlerin alınması şarttır." Şimdi birdenbire karşımıza çıkan yeni durumu göğüsleyebilme sorunu ile Atatürk'ün bu yaklaşımı arasında bir bağ kurulabilir mi?

KIEP: Evet, bunun bir yinelenişi karşısındayız. Dünyanın küçülmesi, bizi daha geniş bir dünya kesimi için aynı temel düşünce, aynı temel kararla aşabileceğimiz bir durumla karşı karşıya bırakmıştır.

ÖO: Sayın Profesör Kiep, size çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. GEOFFREY LEWIS

Dilbilimci
Oxford Üniversitesi Öğretim Üyesi

Sayın Profesör Geoffrey Lewis ile
Oxford'daki evlerinde, Filiz Ozankaya ile birlikte.

Profesör Geoffrey Lewis, Oxford Üniversitesi'nde çok uzun yıllar Türk dili ve edebiyatı öğretimi yapmış bir Türkçe dilbilimcisi. Kendi deyimiyle "Türk dilinin âşığı." Türk diline ve Türk Dil Devrimine ilişkin değerlendirmeleri, Atatürk'ün "Türkçe dünyanın en güzel dillerinden biri olabilecek niteliktedir. Yeter ki bilinçle işlensin." gözlemini doğrular nitelikte. Cumhuriyet Türkiye'sini tanıtan ve 1950'lerde yayınlanan bir kitabın da yazarı olan Profesör Lewis, Türk edebiyatının en seçkin örneklerini İngiliz diline kazandırmıştır. Kendisi bir süre bugünkü adı Boğaziçi Üniversitesi olan Robert College'da Türk dili üzerine dersler de vermiştir.

Profesör Lewis, Oxford'daki evinde yaptığımız görüşmede Atatürk'ü üstün bir asker olmanın ötesinde, bir 'bilgin' olarak niteliyordu. Bu kanımca çok önemli ve anlamlı. Bilimsel geçerliliğin ölçütleri ile demokratik meşruluğun ölçütlerinin aynı nitelikte olduğu göz önüne alınacak olursa, "Atatürk'ün ciddi bir eleştiriden hoşlandığı kadar hiçbir şeyden hoşlanmadığı" yolundaki gözlemi, Türk devriminin bir demokrasi devrimi olduğunun anlatımıdır. Profesör Lewis'in, Atatürk'ün ulusal egemenlik düzenini pek çok politikacıdan daha doğru, daha tam bildiğine ilişkin gözlemi de aynı doğrultuda yorumlanabilir. "Eğer Atatürk biraz daha uzun yaşamış olsaydı. Türk demokrasisi bugünkünden daha ileri bir düzeyde olurdu." diyor Profesör Lewis.

Türk diline yönetim, yasa, bilim ve sanat dili olma yolunu açan Dil Devriminin aynı zamanda demokrasi devriminin ayrılmaz bir parçası olduğunu gözlemlemesi de kanımca çok değerli bir toplumbilimsel gözlem. Bir de, bir İngiliz olarak Mustafa Kemal'in Gelibolu'daki başarılarını içtenlikle övmesi, Profesör Lewis'in, burada vurgulamaktan kendimi alamadığım bilim adamlığının çok güzel bir başka göstergesidir.

ÖO: Sayın Profesör Lewis, Türkiye ve Türk diline ilgi duyuşunuzun nasıl olduğunu lütfen bize anlatır mısınız?

LEWIS: 1937'de Oxford Üniversitesi'ne öğrenci olarak girdim. O zamanEski Latin ve Eski Yunanca dilleri ve edebiyatlarını öğreniyordum. Bir yıl geçmemişti ki Türk dili üzerine bir kitap gördüm. Adı "Yeni Türkçe" idi. Bu, dilin yapısını anlatan bir kitap değildi. Türkçenin Latin harflerle yeni yazılış biçimini anlatıyordu. 1-2 sayfasını okumuştum ki şipsevdi oldum ve Türk diline âşık oldum. O günden bu yana da bu dilin tutkunuyum. Bundan hemen sonra 1939 savaşı başladı. Ben de Hava Kuvvetlerine katıldım. Savaşın çok büyük bir bölümünü Mısır ve Libya'da asker olarak geçirdim. Oralarda karşılaştığım kimi Türklerle konuştum; karımın bana İngiltere'den gönderdiği bütün kitapları okudum. Karım, Türkçeye çevrilmiş olan kitapların İngilizcesini yolluyordu. Örneğin H. G. Welles'in "Görünmez Adam"ını, Oscar Wilde'ın "Dorian Gray"ini yollamıştı. Ben önüme kitapların hem İngilizcesini hem de Türkçesini koyup okuyor ve bu dilin nasıl işlediğini inceliyordum.

Oxford'a geri döndüğümde eski öğretmenim eskiçağ felsefesi ya da tarihi üzerinde çalışmak isteyip istemediğimi sordu. Kendisine, "Özür dilerim, ama benim ilgilendiğim iki şey var: Hava Kuvvetlerinde iken üzerinde çalıştığım radar ve Türk dili" dedim. Öğretmenim, "Radar, klasikçağ üzerine çalışan bir bilim adamı için çok büyük bir alan değişikliği olur. Türkçeye gelince, Arapça öğretmeninle konuş." dedi. Öyle yaptım. Bana "Türkçe bildiğini söylüyorsun değil mi?" diye sordu. Gözlerinin içine bakarak "Evet" dedim. "Güzel," dedi, "Türkçe öğretecek birini arıyordum. Ama bilmelisin ki, Arapça ve Farsça bilmedikçe kendine Türk dili uzmanı diyemezsin." Ondan sonraki 1.5 yılda Arapça ve Farsça öğrendim. İşte o zamandan beri Oxford'da öğretim üyesiyim.

ÖO: Küçük bir soru sorabilir miyim? Türkçe'de size böylesine çekici gelen şey neydi?

LEWIS: Sanırım en başta yapısının o zamana dek incelemiş olduğum Latince, Yunanca, Fransızca gibi dillerden baştan başa değişik olmasıydı. Bütünüyle dünyaya değişik bir bakışı anlatan, yepyeni bir dil oluşuydu. Bir de Türkçe'nin mantıklı oluşu beni kendine bağladı. Biliyorsunuz, Fransızlar dillerinin en mantıklı dil olduğunu söylerler; oysa hiç de değil. Ama Türkçe gerçekten mantıklı bir dil. Sanıyorum benim için çok yeni oluşu yanında bir de bu özelliği nedeniyle Türkçeyi çekici buldum. Türkçe incelemelerim birçok yılımı aldı. Bu yüzden Türk edebiyatından

daha çok Türk dili üzerinde çalıştım. Ama Türk edebiyatı ürünlerini okumaya başladığımda, çok güzel şeyler içerdiğini gördüm. Oysa bunlar Türkiye dışında hiçbir yerde bilinmiyordu. Naima'nın çok iyi bir yazar olduğunu düşünüyorum; ama kimsenin bugün O'nu okuyacağım sanmıyorum. Sonra Halide Edip'i, Refik Halid'i, son zamanda da Haldun Taner'i keşfettim. Haldun Taner dünyanın en yaratıcı öykü yazarlarından biridir. Sabahattin Ali.

ÖO: Siz Haldun Taner'in yapıtlarını İngilizce'ye çevirdiniz, değil mi?

LEWIS: Evet, birkaç öyküsünü çevirdim. İngiltere'de ve Amerika'da okuyucuların bu öykülerde ilginç bulduğu şey, örneğin açıkça "İstanbul'a gitmiştim..." gibi cümleler bulunmadıkça, bunların bir Türk tarafından yazılmış olduğunu fark edememeleri idi. Çünkü yazdıkları şey, dünyanın her yeri için geçerli olabilirdi. Evet, Haldun Taner büyük bir yazardır. O'nun yapıtlarından biraz daha çevirmeliyim.

ÖO: Siz çağdaş Türkiye üzerine de bir kitap yazdınız.

LEWIS: Evet, bu kitabın son baskısı 30 yıl kadar önce yapıldı. Onu yeniden gözden geçirip yayınlamak ister miyim, bilmiyorum. Çünkü Türkiye birçok bakımdan, özellikle de ekonomik yapısı bakımından çok değişti. Oysa ben ekonomi üzerine bir şey bildiğimi öne süremem. Ama yine de, eğer birisi ekonomi bölümünü yazmayı üstlenirse, bu kitabı yeniden basıma hazırlamak isterim galiba.

ÖO: Sayın Prof. Lewis, özellikle Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinin, ölümünden 60 yıl sonra bile halkını derinden etkilediği söylendiğinde, O'nun kişiliği üzerine neler düşünürsünüz?

LEWIS: Kuşkusuz Atatürk çok üstün zekâya sahip bir insandı. Kendisinin asker olduğunu biliyorum; ama özünde bir bilgin olduğuna inanıyorum. Çankaya ve Anıtkabir'deki kitaplığına bir bakın. Ne kadar çok okuyan bir insan olduğunu görürsünüz. Özellikle tarih ve dil konusunda! Ama kendisi asker olmak istedi ve büyük bir asker oldu. Hiçbir yenilgi almayan tek Osmanlı paşasıydı. 2 kez, biri Ruslarla karşılaştığında, bir de Filistin cephesinde yenmedi; ama geri çekildi. Ama geri çekilirken kendisi, başka komutanlar gibi birliklerinin önünde değil, en arkasında yerini aldı!

ÖO: Daha sonra Mustafa Kemal Rusları yendi ve Bitlis, Muş ve Van'ı Rus işgalinden kurtardı.

LEWIS: Evet, evet. Bir asker olarak çok büyük bir yetenek sahibi olduğu, çok üstün düzeylere ulaştığı kuşku götürmez. Gelibolu'da neler yaptığını herkes biliyor. Askerlik yanı dışında da çok takdire değer bir insandı. Ankara'da Atatürk Kız Lisesi'ni ziyaret ettiğinde kız öğrencilerden biri kendisine "Yabancı basın size diktatör diyor. Bu doğru mudur?" diye sormuştu. Atatürk'ün bu soruya yanıtı şu oldu: "Eğer doğru olsaydı, sen bana bu soruyu sormaya cesaret edemezdin." Bu yanıt Atatürk'ün hoşgörülü yanını ortaya koyuyordu. Bu, aynı zamanda Ata-

türk'ün tarihte Avrupa'yı kirleten diktatörlerin hepsinden çok farklı bir insan olduğunu da gösteriyordu. Onlardan bir başka farkı da, o diktatörlerin hepsi, Hitler, Stalin, Mussolini, sivil oldukları halde sırtlarına askeri üniforma geçirirken, büyük bir asker olan Atatürk Cumhurbaşkanı olduktan sonra yalnız bir kez üniformasını giymiştir. Sanırım olayın öyküsünü Türkiye'de herkes biliyor; o nedenle benim anlatmam gerekir mi, bilmiyorum.

ÖO: Lütfen anlatır mısınız?

LEWIS: Eğer duymamış olanlar varsa, onlar için söyleyeyim. Cumhuriyetin ilanından kısa süre sonra İtalya elçisi Atatürk'ü ziyarete geldi ve İtalya'nın savaş sırasında yapılan gizli bir anlaşmayla kendisine bırakılan Antalya bölgesindeki isteklerinden vazgeçmemiş olduğunu söyledi. Atatürk, elçiye, "Bana bir dakika izin verir misiniz?" diyerek dışarı çıktı ve birkaç dakika sonra üzerinde mareşal üniforması olduğu halde içeri girdi. İtalya büyükelçisinin karşısına oturdu. Elindeki mareşal bastonuyla, herkesin bildiği gibi İtalya haritasına benzeyen çizmesine birkaç kez vurarak "Evet Bay Büyükelçi, ne diyordunuz?" diye sordu. Büyükelçi birkaç dakika sonra izin alıp ayrıldı ve İtalya bir daha Antalya yöresine ilişkin herhangi bir iddiada bulunmadı.

Atatürk'ün geniş hoşgörüsü ve mizah anlayışı üzerine çok şey söyleyebilirim. Bunlardan birini anlatayım. Bir seferinde Falih Rıfkı Atay, Çankaya'da devlet önde gelenlerinden bir bölümüyle konuşurken, bunlardan biri devrimci şeyler, şaşırtıcı düşünceler söylüyor. O sırada kapının dışında bir ayak sesi duyuluyor. Herkes donmuş gibi oluyor. Atatürk içeri girince onlara, "Benim, benim; çekinecek bir şey yok." diyor! Diktatörler böyle olmazlar.

ÖO: Sayın Lewis, bir siyasal önder, bir devlet kurucusu olarak Atatürk hakkında ne düşünüyorsunuz?

LEWIS: Başta gelen özelliği, sınırsız denecek kadar sabırlı olmasıydı. Birinci Büyük Millet Meclisi üyelerinin hepsinin Atatürkçü olmadığını, aralarında birçok şeyhin, aşiret reisinin, hocanın bulunduğunu biliyorsunuz. Bunlar ne zaman Atatürk'ün isteklerine karşı çıksalar –ki sık sık böyle yapıyorlardı–, arkadaşları O'na "Bu saçmalığa niye son vermiyorsunuz; neden Meclis'ten kurtulmuyorsunuz?" diyordu. Atatürk ise, "Meclis olmadan biz hiçbir şey değiliz!" diyordu. Türkiye'yi iktidar ve muhalefeti olan, parlamenter düzene dayalı, demokratik bir cumhuriyet olma yoluna sokmaya kararlıydı. Yaşamı sırasında muhalefet partisi kurulmasını iki kez denedi de. İkisi de başarısız oldu, çünkü Atatürk'ün bildiği demokrasiyi pek çok kişi anlamıyor ve bunun hükümetin zayıflığı olarak görüleceğini düşünüyorlardı. "Biz hükümet iken halkı kendimize karşı gelmeye çağırmak olur mu?" diyorlardı. İki kez de deneyime son vermek zorunlu oldu. Ama yıllar sonra bugün, Türkiye parlamenter bir demokrasidir. Her

zaman istediğimiz gibi işlemese de, gerçek parlamenter bir demokrasidir. Halk, her birkaç yılda bir beğenmediği hükümetten kurtulma gücüne sahip olduğunu biliyor. Düşünecek olursak yeryüzünde bu düzeni gerçekleştirebilen ülkelerin çok sayıda olmadığını görürüz. Kendilerine "demokrasi" diyen kimi ülkelerde bile bunun bulunduğunu söyleyemiyoruz.

Atatürk sabırlıydı. Çevresindeki insanlara düşüncelerini anlatıp kabul ettirinceye kadar uzun zaman geçmesinden yüksünmüyordu. Kuşkusuz Atatürk'ü tanımayanlar, O'nun çevresindekilerle konuları konuşmadığını, iktidar sahibi olduğuna göre ne isterse onu yaptığını sanabilirler. Gerçi ne isterse yapabilecek güçte olduğu doğru olmakla birlikte, Atatürk'ün yöntemi bu değildi. O'nun yöntemi inandırmaktı. Atatürk, ciddi bir karşı görüşten hoşlandığı kadar hiçbir şeyden hoşlanmazdı. Ne yazık ki O'nun sofrasına sık sık gelenlerin birçoğu, konu dil, siyaset ya da ekonomi, her ne ise, Atatürk'ün "Farklı bir görüşünüz varsa, lütfen söyleyiniz." çağrısını değerlendirecek ölçüde olgun değillerdi. Atatürk çağrısında içtenlikliydi. Onay ve övgü beklemezdi. Ciddi bir karşıgörüşü gerçekten sever ve takdir ederdi. Hiçbir kötü niyet beslemez, kin tutmazdı. O sıralar Irak Başbakanı olan arkadaşı Nuri es Said'in anlattığı çok ilginç bir olay var. Kendisi I. Dünya Savaşı'nda, genç bir subay olarak Atatürk'le birlikte bulunmuş. Daha sonra 1930'larda en az iki kez Ankara'ya Atatürk'ü ziyarete gelmiştir.

Bu ziyaretlerinden birinden sonra, Atatürk'le geçirdiği akşam yemeğini anlatmıştı. Eski günleri hatırlamışlar. Nuri es Said Atatürk'e "Şu askeri doktoru hatırlıyor musunuz?" diye soruyor. Sözü edilen doktor, bir gün yemekte, ertesi gün İstanbul'a izinle gideceğini söylüyor. O sırada bulundukları ordunun kimi birliklerinde tifo salgını var. Atatürk doktora, "Ayıptır, bundan utanmalısınız" diyor. Kendisinin eğitimine, bir doktor olarak yetişmesine harcanan emeklere karşı, askerlerin kendisine gerek duydukları sırada izne ayrılmasının yanlışlığını dile getiriyor. İçkili olan doktor bir şişeyi kapıp Mustafa Kemal'e fırlatıyor. Atatürk "Evet, evet hatırlıyorum." diyor. Nuri es Said, "O doktor subay ne oldu acaba?" diye sorunca, Atatürk, "Hangisi olduğunu hatırlamıyorum ama, ordularımızın birinde sağlık kurulu başkanıdır." diyor! Hitler'in böyle bir durumda ne yapacağını tasarlayın bir!

ÖO: Atatürk'ün kişiliğinde komutanlık ile barışsever devlet adamlığının bir araya gelişi konusunda ne düşünürsünüz?

LEWIS: Büyük komutanların pek çoğunun içtenlikle barışçı oldukları söylenebilir; çünkü savaşın ne demek olduğunu, nelere yol açabileceğini, nelere yol açtığını çok iyi bilirler. Gerçekten savaşı istemezler. Savaş, kuşkusuz, mesleği askerlik olanların seveceği bir dönemdir; çünkü bu dönemde kendilerini gösterebilir, yükselebilirler. Yükselmeleri de üstleri olan komutanların savaşta öldürülmesine bağlıdır. Gerçekten akıllı olan hiç kimse böyle bir ortamı sevemez. Atatürk gerçekten barışı sevi-

yordu. O'nun tek şansı da barıştı. Yeni bir ulus, yeni bir ülke, yeni bir devlet kurmaya girişmişseniz, bu yolda gerekli olacak parayı, her zaman en pahalı kaynak harcama yolu olan savaştan kaçınarak bulabilirsiniz. Bu nedenle Atatürk "Yurtta Barış, Dünyada Barış!" derken gerçekten içtenlikliydi. Savaştaysanız yeni bir ulus kurmaya olanak bulunmadığını biliyordu. Evet bu, âdet yerini bulsun diye söylenen bir cümle değildi; Atatürk inanarak söylüyordu.

ÖO: Atatürk'ün kurduğu biçimiyle Türk devletini bir hükümet düzeni olarak nasıl görüyorsunuz?

LEWIS: Başta gelen özelliği, bence Türk politikacılarının bugün bile anlamadığı bir hususdur: Atatürk'ün anladığı özüyle parlamenter demokrasi! Sanırım bunun en kötü örneği 10 yıllık Demokrat Parti döneminde görüldü. Demokrat Partililer Meclisin muhalefet yanından gelen eleştirilere hiçbir saygı göstermediler. "Biz hükümetiz; biz ne istiyorsak o olacaktır!" deme yolunu tuttular. Türkiye'de parlamenter düzenin muhalefet işlevini günlük yaşamda özgür basının, olağanüstü bir durumda da genelkurmayın üstlenmesinin nedeni de budur. Türkiye'de "Olmaz, olmaz; çok ileri gittin!" diyen son muhalefet çizgileri bunlardır. Son dönemlerde bunun birkaç örneğine tanık olduk. Umuyor ve diliyorum ki her seferinde birkaç politikacı daha kendi görevlerinin muhalefetin eleştirilerini dinlemek ve yeri geldiğinde "Haklısın, bunu düşünmemiştim" demek ve zaman zaman bir araya gelerek herkes için ne gibi yararlı önlemler alınabileceğini konuşmak olduğunu anlamış olsunlar. Bugüne değin bir bölümü dışında, geniş politikacı kesiminin henüz bunu anlamış olduğunu sanmıyorum. Eğer Atatürk biraz daha uzun yaşamış olsaydı, Türk demokrasisi bugünkünden daha ileri bir düzeyde olurdu.

ÖO: Sayın Prof. Lewis, Atatürk'ün aile ve hukuk yaşamında yürüttüğü devrimler konusunda ne düşünüyorsunuz?

LEWIS: Bu bakımdan olağanüstü olan şey, önerdiği ve yaptığı reformlarda, kendi kişisel duygularını bastırması, bunlara rağmen o reformları yapmasıydı. Bu özellikle kadın hakları konusunda böyleydi. Bu konuda çok ilginç öyküler vardır. Cumhurbaşkanlığının çok başlarında toplantılarda insanları dans etmeğe çağırıyordu. Yakın arkadaşlarına da, kadınların başkalarının kocalarıyla dans etmelerini istediğini söylüyordu. İlk seferinde, büyük dans salonunda kadınlı erkekli oturulmuş iken, Atatürk'ün görevlendirdiği bir genç kadınları dansa davet eder, başlangıçta hiçbiri kabul etmez. Atatürk, kendi istekleriyle dans eden kadınlara yemekte özellikle iltifat edilip ilgi gösterilmesini ister. Bu çalışmalar iki yıl sürdü. Çok yavaş bir biçimde kadınlar başka kadınların kocalarıyla, erkekler de başka erkeklerin karılarıyla dans etmeğe başladılar. Bu danslardan birinde başkasının kocasıyla ya da başkasının karısıyla dans eden çiftlere bakarken, yakınındaki genç arkadaşlarına

"Ama, bize göre değil ha, çocuklar!" der. Atatürk düşünsel olarak doğru ve zorunlu bulduğu şey ile duygularıyla yatkın olduğu şeyi birbirinden ayırt edebilen ender insanlardan biriydi.

ÖO: Mustafa Kemal, bir böbrek rahatsızlığı dolayısıyla 1917'de gittiği Karlsbad'da tuttuğu güncesinde, Avusturya'daki aile yaşamına, kadın-erkek ilişkilerine ilişkin gözlemlerini de yazar. Bu sayfalarda, Türk kadınları için özgür bireyler olmanın, kendi eşlerini değişik kişilerle tanışarak, konuşarak, anlaşarak seçmelerinin gereğini önemle vurguladığını, bunda yanlış hiçbir şey olmadığını yazdığını görüyoruz. Atatürk'ün bu güncesini Prof. Afet İnan el yazılarıyla birlikte yayınladı.

Prof. Lewis, lütfen hukuk alanındaki devimlere ilişkin görüşlerinizle devam etmek ister misiniz?

LEWIS: Hukuk Devrimi dendiğinde, kuşkusuz şeriatın günlük yaşama ilişkin hükümlerinin ve Osmanlı sultanlarının çıkardıkları kanunların kaldırılarak yerine, Batılı örneğe göre hazırlanan kuralların konmasını anlıyoruz. İsviçre Medeni Kanunu uyarlanarak kabul edildikten hemen sonra çok karılı evlilik yasadışı kılındı. Çok güzel ve çok sakin bir biçimde başarıldı. Bu ve öteki hukuk değişikliklerinin her biri başlı başına birer bölüm oluşturur. Giyimle ilgili Şapka Kanunu özellikle ilginçtir. Atatürk devrimleriyle ilgili olarak birçok Türkün ve yabancının yazdığı kitaplarda fesle birlikte peçenin ve çarşafın da yasaklandığı yazılır. Bu doğru değildir. Atatürk, bir yasayla kadınlara giyim biçimlerini bıraktırmaya olanak bulunmadığını bilecek kadar zeki bir insandı. Hiç buna dokunmadı. Oysa birçok Türk, tuhaf bir biçimde "Atatürk fesi yasakladı, peçeyi, çarşafı yasakladı!" diye kestirip atıyor. Hayır öyle bir şey yapmadı. Ama bunun çok büyük ölçüde gerçekleştiğini gördü.

ÖO: Sayın Prof. Lewis, Atatürk'ün yönetimindeki Eğitim Devrimi konusundaki görüşünüzü sorabilir miyim?

LEWIS: Atatürk eğitime çok büyük bir saygı besliyordu. Daha önce söylediğim gibi, asker kişiliğinin arkasında, O özünde bir bilgindi. Atatürk'ün en çok övündüğü başarılarından biri, Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin açılmasıdır. Bu fakülte, Atatürk'ün dil konusuna beslediği çok büyük ilgiyi ortaya koymaktadır. Fakülteyi kuran yasasının başlangıçtaki adı Tarih-Coğrafya Fakültesi idi. Atatürk'ün kendisi yasa Meclise geldiğinde son anda, "Hayır, hayır, Tarih-Coğrafya değil, Dil ve Tarih-Coğrafya olmalıdır." diyerek düzeltir.

Bu dönemde gerçekleşen çok güzel şeyler vardı. Köy Enstitüleri bunlardan biriydi. Herhalde Türk eğitimindeki gelişmeler içinde, Avustralya'dan Venezüela'ya kadar dünyanın her yanından inceleyici çeken olağanüstü uygulama, Köy Enstitüleri olmuştur. Bu enstitülerin Demokrat Parti yönetiminde kapatılması çok yazık olmuştur. Köy Enstitülerinin, "Basit köylüye kendisinin çok üstünde düşünceler verdiği için kapa-

tıldığını" söyleyip bunu savunanlar oldu. 'Cahil köylünün bir Shakespeare oyununu oynaması, saçma bir şey. Shakespeare oyunu böyle insanlar için değil.' diyorlardı. Bunlar, kısacası, faşist kafalı insanlardı. Köy Enstitüleri çok güzel şeyler yaptılar. Bunlar çok geniş ölçüde Atatürk'ün düşüncesi, O'nun özendirmesi ile kurulmuşlardı.

Üniversitelere gelince, durmadan yenileri açıldı. İngiltere'de bile gazeteler Türkiye'de hep yeni üniversitelerin açıldığını yazıyorlar. Örneğin bugün İstanbul'da Bilgi Üniversitesi bulunduğunu öğrendim. Daha dün, İngiltere'de de Londra'da Güney Kıyısı Üniversitesi açıldığını okudum. Türkiye'de de, İngiltere'de de öğrenim isteyen çok genç var. Onlar için bir şeyler yapılması gerek. Yeni üniversiteler bu soruna verilecek yanıtlardan biri. Üzerinde iyi düşünülmesi gerekli tek sorun, gerek Türkiye'de gerekse İngiltere'de bu yeni üniversiteler için yeter sayıda nitelikli öğretmen bulunabilip bulunamayacağı sorunudur.

ÖO: Size göre Giysi Devriminin ve özellikle fesin kaldırılışının, Yazı Devriminin, dış dünyanın ve uygar ulusların Türkiye'ye ve Türklere bakış biçimine katkısı ne olmuştur?

LEWIS: Ne dediğinizi anlıyorum. Evet bunlar birbiriyle bağlantılıdır. Ama fesin yasaklanması, üzerinden 70 yıl geçtiği halde dış dünyada genellikle bilinmemektedir. İngiliz gazetelerinde bir Yunanlı veya başkasıyla konuşan bir Türkün karikatürüne bakın, çoğu kez fesli gösterildiğini görürsünüz; çünkü herkes Türklerin hâlâ fes giydiğini sanıyor. Bu bakımdan sanırım Yazı Devrimi daha başarılı olmuştur. Çünkü insanların pek çoğu Türklerin artık Arap abecesini kullanmadığını biliyor. Yine de çok tuhaf bir durum var. 1928'de yeni abece kabul edildiğinde Londra'da çıkan The Times gazetesinde yayınlanan çok güzel yazıda, eski harflerin neden Türk diline uygun düşmediği tüm yönleriyle açıklanıyor ve Yazı Devrimi gönülden destekleniyordu. Bu devrimle Türkiye'nin dünyaya daha çok yakınlaşacağı belirtiliyordu.

Bu makaleden bir bölümü okumak istiyorum: "Yüzyıllar boyunca Avrupa tarafından acayip ve içine kapalı bir halk olarak görülen Türkler, bu devrimle Batı'ya her zamankinden daha çok yaklaşmışlardır. Bu devrim, Türk ulusunun yazgısını emanet ettiği saygıdeğer öndere yaraşan büyük bir devrimdir." Ama biliyorsunuz ki insan belleği unutkandır. Dünyanın en büyük gazetelerininki bile öyledir. Çünkü bundan 21 yıl sonra Yunanistan, İzlanda ve Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üyelikleri konusunda yapılan bir toplantıya ilişkin yazısında, aynı Times gazetesi şunları söylüyordu: "Federal bir birliğin herhangi bir başarısı olabilmesi için, ya birbiriyle komşu olan, ya da Manş Kanalı'ndan daha korkunç sınırlarla birbirinden kopmamış uluslarla işe başlaması gerekir. Bunlar aynı dili konuşamayabilirler, ama en azından yazıları için aynı harfleri kullanmanın kolaylığından yararlanırlar. Asyalı dile sahip ve yazısı

Arap abecesiyle yazılan Müslüman Türk halkının bu Avrupa Birleşik Devletlerinde yerini almasının ne denli güç olacağı görülüyor." 1949'da yayınlanan bu yazı, Times gazetesinin, Türk abecesinin değil, asıl Yunan abecesinin farklı olduğunu bilmediğini gösteriyor. O yıldan bu yana dersini öğrenmiş olduğunu sanırım. Bunu gördüğümde, Yunus Emre'nin en çok sevdiğim dizeleri aklıma geldi:

Bilmeyen ne bilsin bizi
Bilenlere selam olsun!

ÖO: Yunus Emre'den söz etmişken, Cumhuriyet döneminin, kültür alanında, halk kültürüne önem vermeyen Osmanlı'dan farklı olarak, halk edebiyat ve kültürünü, örneğin Yunus Emre'nin düşüncelerini Türk halkına tanıtmadaki katkılarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

LEWIS: Abece devrimi Mecliste görüşülürken, çok kişi bunun geçmişle bağları koparacağını söylerken, halkın %95'i okuryazar değildi.

ÖO: Kadınların ise %1'den azı okuryazardı.

LEWIS: Evet; sonuçta Atatürk ve Cumhuriyet'i yönetenler, eski metinlerin yeni yazıyla yayınlanmasına çok büyük önem verdiler. Pek çok eserin yeni yazıyla basılmışını bulabilirsiniz. Örneğin Yunus Emre ya da Fuzuli'nin eserlerini, Peçevi'nin risalelerini vb. yeni yazıyla bulabiliyoruz. Gençlerin 10 yıl öncesinin kitaplarını okuyamadığı eleştirisini yapan kişiler olduğunu görüyorum. Bence yayıncılar akılsız insanlar değildir. Eğer Yunus Emre'nin Naima'nın, Fuzuli'nin, Peçevi'nin yapıtlarını yayınlıyorlarsa, okuyucu pazarı bulunduğunu bildikleri için yayınlıyorlar. Bunu sağlayanın Cumhuriyet olduğunu bilmeliyiz.

ÖO: Sayın Prof. Lewis, sizce Atatürk'ün bugünkü Türkiye ve genellikle iyi niyetli insanlık için kalıcı değeri ne olabilir?

LEWIS: Bu kalıcı değeri Türkiye'de herkes takdir etmiyor. Çünkü örneğin şeriatı kaldırdığı için Atatürk'ü onaylamayanlar olduğunu görüyoruz. Biraz daha akıllı olan insanlar, bunun zorunlu olduğunu, yoksa Türkçede söylendiği gibi "Allah göstermesin" İran gibi olacağını görüyorlar. Ama Türklerin pek büyük çoğunluğunun, Batılılaşmanın değerini anladığını söyleyebilirim. Gerçi bunu daha önce örneğin Namık Kemal gibi aydınlar yapmaya koyulmuşlardı. Ama asıl gerçekleştiren önderin Atatürk olduğu açıktır.

Pek çok Türk, aynı zamanda hem Müslüman hem de iyi Atatürkçü, iyi Batılı olmanın mümkün olduğunu görmektedir. Dinsel bakımdan kimisi günde beş vakit, kimisi yılda bir vakit namaz kılar, kimisi hiç kılmayabilir. Kendilerine dinleri sorulduğunda "Ben Müslümanım" derler. Ama onlar aynı zamanda Batılı bir cumhuriyetin yurttaşları olduklarını da bilirler. Ve dinin yalnızca bireysel bir konu olmasının onun değerini düşürmediğini de bilirler. Benden bir Türk Müslümanını tanımlamam

istendiğinde şunu söyledim: "Bir Müslüman Türk, eğer tapınırsa, camide tapınan Türktür." Sanırım bu uygun bir yanıttır. Ama her şeyin ötesinde Türkler, başkalarından daha üstün olduklarını öne sürmeyen, yalnızca başkalarından daha kötü olmadıklarını söyleyen insanlardır. Özellikle gazetelerde işkence haberlerini okurken insanın aklına bu geliyor.

Bu gazeteler sık sık Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üyeliğe hazır olmadığını, çünkü karakol ve tutukevlerindeki insanlara kötü davranıldığını yazıyorlar. Buna verilecek birçok yanıt var. Ama duyduğum en keskin yanıtı bir Türk arkadaşım verdi, 1970'te bu yayınlar başladığında: "Karakol ve tutukevlerine götürülen insanlar, şu ya da bu ölçüde, her zaman polisçe dövülmüşlerdir. Falakaya çekilmişlerdir. Bunu herkes biliyordu. Ama tuhaf olan şu ki, polis teröristlere kötü davranıncaya kadar Batı'da kimse bunu fark etmemişti! Bu herhalde Batı'daki liberal bilincin sonucu olmalı."

Bu tür suçlamalara verilebilecek daha yararlı yanıt belki şu olabilir: "Fransız, İspanyol karakol ve tutukevlerinde daha kötü şeyler oluyor. Daha bir iki hafta önce, Japon tutukevlerinde tutuklulara ağza alınamayacak kadar kötü davranışlarda bulunulduğunu okudum. Ama kimse "Fransa'yı Avrupa'dan dışlamalıyız!" demiyor.

Ben kendi adıma, İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na girmiş olmasını çok da destekliyor değilim. Bence bu doğal olmayan bir birleşme. Ülkemin Avrupa Birliği'ne katılmış olmasını ve üstelik ona daha da yaklaşma kararı almış olmasını üzüntü ile karşıladığımı söylemeliyim. Ama nasıl söyleyeyim, eğer benim Türk dostlarım Avrupa Birliği'ne katılmak istiyorlarsa, en azından –kibarlık olsun diye adlarını anmayacağım– kimi başka uluslar kadar, kimilerinden de daha çok buna hakları vardır. Ve her şeyin ötesinde Türkiye'yi Avrupa Birliği'nde görmek isterim; çünkü, Türkiye'nin resmen Avrupa'nın bir parçası olarak tanındığını görmek, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimin doruk noktası, taçlanması olacaktır. Evet, Atatürk bunu görmekten kıvanç duyardı.

ÖO: Sayın Prof. Lewis, size çok teşekkür ederim.

LEWIS: Özer Bey, bu benim için büyük bir zevk ve şeref oldu.

Prof. Dr. CARTHER FINDLEY
Tarihçi
ABD Ohio State Üniversitesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Carther Findley.

Prof. Findley, ABD Ohio State Üniversitesi'nin Tarih Bölümü öğretim üyesi. Özellikle Osmanlı Devletinin son dönemine ve dünya tarihine ilişkin çalışmaları ile biliniyor. Doktora tezi olan "Re'sül Küttap'tan Hariciye Nazırlığına" çalışması, 25 yıldan beri idare tarihi alanında yürüttüğü bir araştırma programının başlangıcı olmuş. Bu araştırma programından iki kitap çıkarmış bulunuyor: Birisi "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamu Yönetimi Reformu" (= Bureaucratic Reform In The Ottoman Empire); bu aslında bir Babı-âli tarihi. Öbürü, "Osmanlı Kamu Yöneticileri-Bir Toplumsal Tarih" (= Ottoman Civil Officialdom-A Social History). Bu kitap Tarih Vakfı tarafından "Kalemiye'den Mülkiye'ye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi" başlığı altında yayınlandı.

Profesör Findley, Osmanlı'nın yıkıntısından çağdaş Türkiye'nin çıkarılıp kurulmasının ve bu yolda girişilen toplumsal devrimlerin herhangi bir iç çatışma ya da bölünmeye yol açılmadan gerçekleştirilebilmesinin çok büyük bir başarı olduğunu vurgulamaktadır. Bunu, kendi deyimiyle Türkiye'nin "Türkiye için çok büyük bir talih olarak 24 karat bir önder"e sahip olmasına da bağlıyor. "Bu, dünyada çok nadir bir şeydir. Hem de fikir sahibi bir önder olarak önemini anlamak, çok önemlidir." diye de vurguluyor. Profesör Carter Findley ile görüşmeyi Türkçe yaptık. Kendisi Türkçeyi akıcı denilebilecek ölçüde konuşabilmekle birlikte, kimi sözleri ya amacını aşan, ya da tam anlatmak istediği düşünceyi yansıtamayan sözler olduğundan, yayına hazırlarken, bu nitelikteki ifadelerinin yanına tırnak içinde ne demek istediğini belirterek bir uyarlamayı yapmam gerekti.

ÖO: Öncelikle Türk Bağımsızlık Savaşı, Türk reformları ve Atatürk'ün önder kişiliği konusunda bir genel değerlendirme yapmanızı istersek neler söylemek istersiniz?

FINDLEY: Bu geniş bir konu. Yani cevap vermek zordur. Fakat bir iki şey söyleyecek olursam sanıyorum ki Atatürk'ün önderlik ve kişiliğini değerlendirmek için 30'lu yılların öbür önderleriyle mukayese etmek çok iyi bir yöntemdir. Biliyorsunuz birçok ülkede 30'lu yıllar, büyük önderler dönemiydi. Dünyanın her köşesindeki 30'lu yılların büyük önder tiplerinden sadece Atatürk, günümüze kadar vatandaşlarının saygılarını koruyor. Birçoğu devrildi. Vatandaşlarının saygısını koruyan bir tek Atatürk var, bütün dünyada bildiğim kadarıyla.

ÖO: Biraz Türk Bağımsızlık Savaşından öncesine gidecek olursak Osmanlı Devletinin son 100 yılında girişmiş olduğu birçok reform çabaları vardır. Bu Osmanlı reform çabaları ile Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk devrimleri arasında bir nitelik farkı olduğu görüşü vardır. Bu görüşle ilgili olarak sizin düşüncelerinizi alabilir miyiz?

FINDLEY: İyi bir soru bu. Önemli bir soru. İdare tarihini incelersek önemli bir devamlılık görürüz, Tanzimattan Cumhuriyet dönemine kadar. 1960'lı yılların sonlarında C. Henry Dodd adlı İngiliz bir uzman, Türkiye Cumhuriyeti'nin idare tarihi hakkında bir kitap yayınladı. Sonucunda diyor ki, cumhuriyet idare sisteminin gelişmesi, imparatorluktan bu tarafa doğru gelirken devrimsel değil, evrimsel nitelik taşıyor. Buna karşılık Yakup Kadri'nin "Panorama" kitabına bakarsak, orada geçen bir söze göre, cumhuriyet idaresini zedeleyen bir şey olarak Babıâli İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş, diyor. Bu cumhuriyet için hiç iyi değildir. Demek ki bu konuda iki apayrı anlayış vardır. Bir taraftan idare sisteminde çok önemli bir devamlılık var. Öbür tarafta ise, devamlılık varsa kötü bir şeydir, deniyor.

Benim araştırmalarımdan anlayabildiğim kadarıyla o devamlılık vardı. Hem de olumlu bir şey olarak değerlendirilmesi lazım. Çünkü cumhuriyet kurulduğu zaman, o zaman hâlâ ayakta duran mesela bir kanun sistemi vardı. 1913 Vilayet Kanunu hâlâ devam ediyordu, uygulanıyordu. Yani böyle bir hazır malzeme olmasaydı, o zaman yeni doğmuş Türkiye Cumhuriyeti birçok post-kolonyal toplumlar gibi sıfırdan başlamak zorunda kalacaktı. Ve ilk zamanların gelişmesi çok daha zor olacaktı. Bana sorarsanız, bu konuda devamlılığın olduğu görüşü taraftarıyım.

ÖO: O görüşte altı çizilmek istenen şey, ulusal egemenlik kavramının ve laik devlet kavramının Osmanlı yapısında bulunmayışıdır. Cunhuriyet ile birlikte "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!" denilmesi ve kişi egemenliğinin, sultanlığın, halifeliğin kaldırılmış olması, bir nitelik farkı olarak vurgulanıyor. Acaba bu nokta üzerinde görüşünüzü alabilir miyim?

FINDLEY: Tabii bu konular hakkında (bakımından, Ö.O.) çok büyük farklar vardı. İsterseniz Niyazi Berkes'in meşhur bakış açısını ele alırsak, 19. yüzyılda her zaman bir kültür ikilemi, kültür ikiliği vardı. Bana kalırsa, sanıyorum ki yalnız iki şık yoktu. İkiye indirmek için biraz zorlamak gerekiyor. Fakat Niyazi Bey'in yorumuna göre her zaman iki kültür imkânı vardı. Osmanlılar karar veremeyerek o ikisi arasında bocalıyordu. Cumhuriyetin doğuşu bu ikiliğe son vermek için önemli bir çaba. Ve Niyazi Bey'in vaktine kadar kesin bir son olarak anlaşıldı (seçimin kesinlikle yapılmış olduğu düşünülüyordu, Ö.O.) Zamanımızda tam kesin olmadığını seziyoruz. Fakat vaktinde kesin bir sonuç, kesin son olarak anlaşıldı.

ÖO: Bu ikili yapının, çelişkili ögenin neler olduğunu belirtir misiniz?

FINDLEY: Bir tarafta Osmanlı ile İslam geleneği, bir tarafta Garp'tan esinlenen bütün fikir tarzları. Garp ve İslam, Garp ve Osmanlı, böyle bir çelişki.

ÖO: Sayın Prof. Findley, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve daha sonra Cumhuriyet dönemi reformlarının aynı zamanda bir antiemperyalist hareket karekteri taşıdığını söyleyen görüşler vardır. Buna ilişkin sizin düşüncelerinizi alabilir miyiz?

FINDLEY: Evet, o da ideolojik yük taşıyabilen bir yorumdur. Fakat o ideolojik ögeleri bir yana bırakabiliriz sanıyorum.

ÖO: Eğer antiemperyalizm diye bir hareket objektif olarak varsa.

FINDLEY: Bana sorarsanız objektif bir antiemperyalist niteliği vardı. Yani Türkiye büsbütün bir sömürge halinde değildi. Fakat her zaman emperyalizm tarafından tehdit olarak görülen bir toplum idi, özellikle son imparatorluk zamanında...

ÖO: Örneğin, Duyun-i Umumiye...

FINDLEY: Evet, bağımsızlığının en azından altını kazımış bir tarzda devam ediyordu. Yani Çinliler kendileri hakkında yarısömürge diyorlar, Türkler bunu demekten hoşlanmıyorlar. Fakat yine benzer bir durum vardı son Osmanlı döneminde. 30'lu yıllara gelince tabii Türkiye bağımsızlığını tamamıyla kazanmış bir ülke olarak ortaya çıktı. Fakat daha 3. Dünya olarak tanıdığımız ülkelere bakarsak Türkiye'nin o zamanki durumunun ne kadar istisnai olduğunu göreceksiniz. Bütün Asya, Afrika, Latin Amerika'da gerçekten bağımsız olan çok az ülke vardı. Asya'da ise bir tek Japonya vardı. Bir de Türkiye vardı. Latin Amerika'da ise politik anlamda bağımsız, fakat ekonomik olarak çok bağımlı olan

ülkeler vardı. Gelişen bir ülke için bağımsız olmak büyük bir değişiklik ve Türkiye nadir bir örnekti 20'li ve 30'lu yıllarda. Bence bu gösteriyor ki, gerçekten bir bağımsızlık savaşı vardı, başarılı bir bağımsızlık savaşı.

ÖO: Bu bağımsızlık savaşının başarısında askeri hareket kadar cumhuriyetin ilanı, siyasal ve sosyal reformların da payı vardı görüşüne siz katılır mısınız?

FINDLEY: O da çok önemli sanıyorum. Nasıl ifade edebiliriz? Yani Osmanlı sentezi sonuna gelmişti. Enkazından nasıl yeni bir toplum, nasıl yeni bir sistem kurabileceğiz, diye bir soru vardı ortada. Bu sorunun cevabı olarak çok başarılı bir şey olmuştur diyebiliriz.

ÖO: Bu çerçeve içerisinde bir de özellikle cumhuriyet devrimlerinin İslam diniyle demokrasi arasında bir çelişki, bir bağdaşmazlık bulunmadığını göstermesi bakımından hem Müslüman toplumlar için hem de genel olarak dünya barışı için bir olumlu katkıda bulunduğu görüşü vardır. Bu konuda sizin görüşünüzü alabilir miyiz?

FINDLEY: O da büyük bir sorun, geniş bir alana açılan bir sorun. Sanıyorum ki kıyamete kadar bu soru tartışılacak. Çünkü İslam'da özellikle Kuran'da siyasal sistemlerin nasıl olması gerektiğini gösteren çok az ayet var. Şura ayetleri var, adalet kavramı var. Fakat Kuran'ın metninde siyasal sistemin nasıl olması gerektiği hakkında açık bir şey, yani bir anayasa bulamazsınız. Bildiğim kadarıyla dünyanın sonuna kadar İslamı demokrasiyle bağdaştıranlar da olacak, bağdaştıramayanlar da. Sanıyorum son zamanların tartışmalarında da bu göze çarpıyor. Bazı İslam uzmanları kararlarını değiştiriyorlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu İslami bir toplum için çok önemli katkılar getirmiştir. Nüfusunun hemen tümü Müslüman olan bir toplumda laik bir cumhuriyet kurmak, aynı zamanda İslama saygı göstermek, politika âleminde tarafsızlık sürdüren bir hükümet kurmak mümkün olacak (oluyordu, Ö.O.) Araplar ve mesela İranlılar bunu tekrarlamak istemeseler, bunu onaylamak istemeseler bile daha uzaklara bakarsanız beğenenleri bulabilirsiniz. Bir örnek vermek gerekirse Endonezyalı bir öğrencimin var. Benimle 'Türkiye'de İslam ve siyaset' konusu üzerine okuma programı yapmak istedi. Bu programın sonunda Türkiye'de İslam hakkında kitap ve makale okumaya başladı, bunları çok ilginç buldu. Ve sonunda dedi ki 'Endonezya için çok önemli örnekler alabilirdik Türkiye örneğinden.'

ÖO: Özellikle de İslam dininde ruhban sınıfının, yani din adamı sınıfının bulunmayışı, gerçekte her Müslüman kişinin toplum düzenini yorumlamakta özgür olması anlamına geliyor. Mustafa Kemal Atatürk de devrimleri yaparken sık sık buna atıfta bulunuyor. "İslam'da din adamısınıfı yoktur. Bu nedenle düşünce özgürlüğü vardır." diyerek bu devrimleri yaptı, deniliyor. Bunun önemi üzerinde görüşünüzü alabilir miyiz?

FINDLEY: Bence uzun vadede herhangi bir devlet, dini veya başka nitelikli herhangi bir tartışma konusunda daha yansız davranabilirse, o zaman daha istikrarlı bir devlet olabilir. Yani öyle bir çerçeve yaratabilir ki, her yurttaşın haklarını koruyabilir. Örneğin Türkiye'de çoğulculuğa ihtiyacı olanlar yalnız laikler değildir. Bugün görüldüğü üzere dincilerin de çoğulculuğa ihtiyacı vardır. Bir yanda Sünniler bir yanda Aleviler var. Her yurttaşa din özgürlüğü sağlamak için her dine saygı gösterebilen bir hükümete gerek yok mudur?

ÖO: Her dine, her mezhebe, her tarikata demek istiyorsunuz, değil mi?

FINDLEY: Evet.

ÖO: Türk Devriminin yaptıklarına daha somut olarak bakacak olursak, bir de kadın hakları konusunda, kadın erkek eşitliğini getirme konusunda, kadının toplum yaşamında rol almasını sağlamak konusunda yaptıklarına da çok önem verenler vardır. Sizin bu konudaki görüşünüzü alabilir miyiz?

FINDLEY: Evet, bu alanda bazı araştırmalar yaptım. Cumhuriyet dönemi üzerine değil de, son Osmanlı dönemi üzerine. Biliyorsunuz 80'li yıllara gelinceye kadar Cumhuriyet döneminin kadın tarihi epey araştırılmışken, Osmanlı döneminin kadın hareketleri hiç araştırılmamış durumdaydı. Bu alana biraz katkıda bulunmak için bazı şeyler yaptım. Aynı zamanda yeni gelişen bir hareket de vardı. Birçok kadın araştırmacı çok güzel eserler vermeye başladı. Görebildiğimiz kadarıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi son zamanlarda da, kadınlarla ilgili her değişikliği Cumhuriyet'e, özellikle Atatürk'e atfetmek belki imgesel planda doğrudur. Ama tarihsel planda çok doğru değildir. Şunu demek istiyorum: Cumhuriyet'ten önce 60 yıl boyunca tartışılan, yapılması istenilen birçok reform, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra birdenbire kanunla gerçekleştirildi. Ama 60 yıllık bir ön tarihi vardı. Atatürk'ün dehasının bir bölümü, sanıyorum ki vatandaşların hazır olduğu, bazan da yarı hazır olduğu yenilikleri getirebilmesidir. Böyle bir düşünce hazırlığı vardı sanıyorum.

ÖO: Bu konuda küçük bir hatırlatmada bulunabilir miyim? Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1924'te seçimler için nüfus sayımı yapmaya karar verirken Tunalı Hilmi Bey bu vesile ile 'Kadın nüfusu da sayalım' diye bir öneride bulunuyor. Bu öneriyi TBMM'deki büyük çoğunluk büyük tepkiyle karşıladı ve Tunalı Hilmi Bey'in konuşmasını tamamlamasına izin vermedi. Şuna bağlamak istiyorum: Laikliğin olmadığı yerde birtakım bireysel kadın hakları çabaları olsa da, bu hakları gerçekleştirmek mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye'de kadın hakları gerçek anlamıyla asıl Cumhuriyet'le birlikte gerçekleşmiştir, diyen bir görüş var. Bununla ilgili görüşlerinizi açıklayabilir misiniz?

FINDLEY: Evet, Cumhuriyet bu alanda gereken güçlü çabayı gösterebildi. Daha önce söylediklerimle de bunu anlatmak istiyorum. Yani kadın hakları konusunda 20'li, 30'lu yıllarda gördüğümüz değişiklikler, 60 yıllık bir hazırlanma dönemini yansıtan reformlardır. Yani gökten inen şeyler değildir. Bu hazırlıkları görmek isterseniz, özellikle eski kadın dergilerine bakmalısınız. Kuşkusuz milletvekilleri bu dergileri okumamıştı. Okusaydı bile orada önerilenlere onay vermezdi, kanun haline getirmeye hazır değildi. Bunun için büyük bir güç lazımdı. Cumhuriyet'in kuruluşu bu gücü yarattı.

ÖO: Sayın Porf. Findley, Atatürk Devriminin ekonomi alanında yaptıklarına baktığımızda, Türk toplumunu işbölümü ilerlemiş bir ekonomik yapıya kavuşturduğu söyleniyor; bir sanayi altyapısına kavuşturduğu söyleniyor ve bu ekonomik kalkınmayı, Marksizmin de liberalizmin de dışında bir ekonomi politikası geliştirerek, demokratik bir planlama sayılabilecek, kısmi fakat zorlayıcı olmayan bir planlama ile sağladığı söyleniyor. Sizin bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyiz?

FINDLEY: Dünya tarihi açısından bakarsak sanıyorum ki bu konuda Türkiye'nin çok büyük bir özelliğini görebiliriz. 1920'li yılların iktisadi politikalarına bakarsak belki fazla orjinal değildir. Hem de çok başarılı değildir. 1930'lu yılların iktisadi politikalarına baktığımız da ise orjinaldir. Ne kadar başarılı olduğunu tartışmak her zaman mümkündür. O dönemin şartları altında hiçbir ülkenin iktisadi politikası pek başarılı değildi. O zamanın büyük gelişmiş demokrasilerinden, Sovyetler Birliği'nden yani Avrupa ülkelerinden ve Japonya'dan başka dünyada çok az bağımsız ülke vardı. O nadir gelişen ülkelerden biri Türkiye idi. Türkiye de başka ülkeler gibi o dönemin iktisat krizini yaşamıştı ve yaşıyordu. Bu krizle karşı karşıya gelmemek için çok orijinal bir çözüm buldu. Bu model daha sonra bağımsızlığını kazanacak ülkeler için örnek olacak bir çözüm idi.

O zamandan 1980'li yıllara kadar, gelişen ülkelerin hemen hemen her birinde benzer bir iktisat politikası takip edilecekti. Yani devletçilik kavramı ve bununla ilgili olarak planlama. 5 yılllık, 4 yıllık, 3 yıllık planlar, karma bir ekonomi, devletin piyasaya müdahale etmesi, kamu sektörünün kurulması. Her yerde aynı siyaset paketi uygulandı. Bunu Türkiye'den aldılar, demek yanlış olacaktır. Fakat nereden esinlendilerse, sonuç Türkiye'nin 30'lu yıllardaki iktisat politikasındaki seçeneklere benzer veya aynı oldu. Aynı yöntem bütün gelişen ülkelerde uygulandı 80'li yıllara kadar. Yani özelleşme döneminin başlangıcına kadar.

ÖO: Bir de dış politika konusuna sözü getirecek olursak, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak belirginleşen bir dış politikası var. Bu konudaki değerlendirmenizi alabilir miyiz?

FINDLEY: Bu konunun uzmanı sayılmam, fakat şunu söyleyebilirim.

20'li 30'lu yıllar dünya sisteminde biraz istisnai bir dönem. I. Dünya Savaşı'na kadar dünyanın birleşmesi "global entegrasyon" nasıl söylenebilirse...

ÖO: Küresel bütünleşme.

FINDLEY: Evet, zamanımızın ifade tarzını kullanacak olursak küreselleşme giderek artıyordu. İki dünya savaşı arasında ise özellikle iktisat krizinin etkisiyle ülkeler arasındaki bağlantılar çözülmüş gibi oldu. Bağımsız olmak isteyen, bağımsız olabilen ülkeler için bu çok önemli bir fırsattı. Yalnız tarihin bir cilvesi olarak o dönemde bağımsız olabilen sömürgeler veya yarısömürgeler çok azdı. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nu yarısömürgeye benzetirsek, o fırsattan istifade edebilenler arasında hemen de sadece Türkiye vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu için çok müsait bir zamandı. Çünkü Türkiye'nin bağımsızlığını zedeleyecek etkenler azalmıştı, özellikle iktisadi kriz döneminde. Tabii ki o kriz Türkiye için de çok büyük kriz yaratmıştı. Nazizmin ortaya çıkışına kadar, yani II. Dünya Savaşı'na kadar yeni bir devlet kurmak ve o devletin dış politikasını bir temel üzerine oturtmak için müsait bir dönemdi. Atatürk'ün en tartışılmayacak bir fikri varsa o da "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sloganıdır. O zamandan istifade etmek için en iyi yöntemi bulmuştur Atatürk ve gerçekten ülkesine bir barış ortamı sağlamıştır.

ÖO: Son olarak ölümünden sonra 60 yıl geçtiği halde, bugün Atatürk'ün düşünceleri, ilkeleri diye de anlatılan; Cumhuriyet'in kurumlarına devlet, eğitim, aile, ekonomi, kültür yapısına temel olan düşünceler bugün yine Türk halkının pek büyük çoğunluğunu heyecanlandırıyor. Bunların arkasında destek olarak duruyor. Bunu nasıl açıklarsınız?

FINDLEY: Türkçe okumaya başladığım zaman küçücük bir okuma kitabımız vardı, yani cebe konulabilecek bir kitap. İçinde Atatürk'ün "Nutuk"larından bazı seçmeler vardı. O zaman bu nutuklar sadeleştirilmemişti, aslından verilmişti. O seçmeleri okumaya başladığım zaman, hemen, Atatürk'ün söz sanatına sahip olan bir devlet adamı olduğunu anlayabildim. Bir askerin söz sanatına sahip olması beni şaşırtan bir şey olmuştu. Gerçekten Atatürk zekâ sahibi ve söz sanatına sahip bir kişi. Başka bir açıdan bakacak olursak, taklitçileriyle mukayese edersek, o zaman yüksek niteliklerini daha iyi anlayabiliriz. Tam çağdaşı olarak İran'da modern İran'ın kurucusu bir Rıza Şah vardı. Atatürk'ün kötü bir kopyasıydı. Böyle bir zekâsı yoktu ve kişisel menfaatlarını koruyan bir adamdı. Kendisi ve ailesi için dünyanın çiftliklerini edindi. Atatürk böyle bir şey yapmadı. Bir aile bile kurmadı. Hanedan gibi bir şey bırakmadı Türkiye'de. Kişisel çıkarlarını güden bir adam hiç değildi. Bu da yüksek nitelikli bir önderin sıfatıdır. Hepimiz biliyoruz ki Atatürk hem de karizma sahibiydi. Osmanlı İmparatorluğu çöktüğü zaman Türklerin ne kadar talihsiz bir millet olduğunu düşünülmekteydi. Fakat Türki-

ye'nin çok büyük bir talihi olarak 24 karat bir önder ortaya çıktı. Bu, dünyada çok nadir bir şeydir. Hem de fikir sahibi bir önder olarak önemini anlamak çok önemlidir. Atatürk tam benim anne ve babamın yaşıtıydı ve ben o neslin adamlarını biliyorum. Politika planında eski tarz liberaldiler. Zamanına göre en büyük tarz, o idi.

ÖO: Özgürlükçü...

FINDLEY: Özgürlükçü. Anayasa istedi. Dünyada birçok ülkede 30'lu yılların büyük önderler dönemine bakarsak; liberalizm döneminden kalma, birçok büyük önder olmak isteyen insana rastlıyoruz. Fakat hemen hemen hepsi 1929 kirizinden sonra devrildiler. Latin Amerika'nın her ülkesinde eski liberalistler devrildi. Yalnız Meksika'da biraz başka bir şey oldu. Asya'da başka bir bağımsız ülke olarak Japonya'yı seçecek olursak, Japonya'da demokrasi taraftarları 30'lu yıllarda militaristler tarafından devrildi. Sadece Türkiye'de eski nesilden kalma bir önder işbaşında kalabildi. Fakat politika değiştirmeyerek işbaşında kalmadı. Politikasını, devletcilik politikasını kurarak işbaşında kaldı. Devletcilik politikasının önemini bu çerçevede daha iyi anlayabiliriz. Yani zamana göre değişebilen bir önder. 20'li yıllara kadar eski liberalist ideolojisi ile devam eden, fakat şartlar değişince yeni ve oldukça başka bir politika oluşturabilen bir önder. Sanıyorum ki O'nun orijinalliğini ve önemini bunu anlamazsak tamamıyla takdir edemeyiz.

ÖO: Teşekkür ederim Sayın Profesör Carther Findley.

FINDLEY: Ben de çok memnun oldum.

Prof. Dr. NORMAN STONE
Tarihçi
Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Norman Stone.

Prof. Dr. Norman Stone, İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nden bir tarihçi. Asıl Olarak Rusya tarihi uzmanı olmakla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı dönemiyle olduğu kadar Türkiye'nin yakın tarihiyle de ilgilenmiş bulunuyor. Yayınları, I. Dünya Savaşı Rusya'sı üzerine. Kendisi, Türkiye'de Rusya üzerine uzmanlaşmış, orada olan biteni bilen insan gücü yetiştirecek bir Rusya İncelemeleri Enstitüsü kurmak üzere Oxford'dan Bilkent Üniversitesi'ne gelmiş bulunuyor.

Profesör Norman Stone, "Bence Atatürk Türkiye'yi yalnız Yunanlılardan değil, Sovyetlerden de kurtarmıştır." demektedir! Laiklikle ilgili olarak da, "Siyaseti dine dayalı bir ülkeyi yönetmenin olanaksız" olduğunu belirtmektedir.

"Atatürk Türkiye'yi yalnız Yunanlılardan değil Sovyetlerden de kurtarmıştır"

ÖO: Sayın Profesör Stone, kuşkusuz bugüne kadar yaptığınız çalışmalarda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu üzerine incelemeler yapma olanağı buldunuz. Görüşmemizde bu konudaki görüşleriniz üzerinde durabilir miyiz?

Stone: Kuşkusuz durabiliriz. Türkiye üzerine yabancı dilde yapılmış yayınları çok biliyorum. Bunlar arasında çok iyi kitaplar da var. Ama ben alanın uzmanı değilim; bu konuda biraz bilgim var.

ÖO: Gerek Atatürk'ün kişiliği, önderliği ve düşünceleri, gerekse kurduğu cumhuriyet üzerine genel bir değerlendirme yapmanızı istesek neler söylersiniz?

Stone: Bence 20. yüzyılda kişiliğine çok derin saygı duyulan önderlerden ayakta duran tek kişi var, o da Atatürk'tür. Bütün öteki önderler, yıkılıp gittiler. Ben İngiltere'de Margareth Thatcher'a böyle derin bir saygıyla bağlanılabileceğini sanırım. Ama bunu söyleyebilmek için zamanın biraz erken olduğu kanısındayım. Görebildiğim kadarıyla yalnız Atatürk'ün kişiliğine duyulan çok derin bağlılık, başarıyla varlığını sürdürüyor. Çünkü Çağdaş Türkiye pek çok bakımdan O'nun yükselttiği bir anıttır. Yapmaya çalıştığı ve başardığı iş çok büyük bir hizmettir.

ÖO: "Atatürk'ün kişiliğine bu derin bağlılığın" olası nedenleri üzerinde biraz durmak ister misiniz?

Stone: Bu bence çok yerinde bir sorudur. Çünkü bu konuda ne yaptığımızı düşünmek zorundayız. Bir yerde o zamanın modası buydu değil mi? 1930'lar ve 1940'larda böyle büyük önderi olan toplumlar vardı, onların anıtları yapılıyordu. Örneğin Tayvan'da Çan Kay Şek için böyle bir anıt yapılmıştı. Dev boyutlarda bir park ve çok çok büyük bir Çin sarayı Çan Kay Şek'e adanmıştı. Türkiye'dekinden örnek alınmış olabilir. O dönemin modası buydu. Bugün, Clinton çağında böyle bir şey yapacağımızı sanmıyorum; nasıl yapılacağını da belki bilemeyiz.

ÖO: Örneğin Çan Kay Şek ya da 1930'lu, 1940'lı yılların öteki önderleri ile Atatürk arasında bir karşılaştırma yapmanız istense, Atatürk'ün ölümünün üzerinden 60 yıl geçtikten sonra bile saygınlığının süregittiğini de göz önüne alarak, aradaki ana farkların neler olduğunu söylerdiniz?

Stone: Aslında Tayvanlı Çinlilerin sıradan bir kişi olan Çan Kay Şek için neden böyle büyük bir anıt yaptıklarını anlayabilmiş değilim.

Çünkü bu adamcağız sonunda yenildi. Çin'i uzun süre yönetti; ama önce Japonlara, sonra da komünistlere yenildi. Gerçi koşulların O'nun açısından son derece elverişsiz olduğu doğrudur; ama Çan Kay Şek'in bir önder olarak pek de yüksek bir yer koruyabileceğini sanmıyorum.

ÖO: Atatürk'ün önderliği, cumhuriyeti kurmadaki etkinliği konusunda ne düşünüyorsunuz? Belki bu konudaki görüşleriniz, Atatürk'e duyulan derin bağlılığın neden süregittiği sorusuna ışık tutabilir.

STONE: Kuşku yok ki Atatürk çok dikkate değer bir insandı. 1930'larda Türkiye'ye gelen Almanlardan biri olan Fritz Neumark'ın yazdığı bir kitap var. Kendisi maliyeci ve iktisatçı olan Fritz Neumark, hükümete vergiler vb. konularda danışman olarak hizmet ediyordu. Neumark Türkçeyi iki yıl içinde çok güzel öğrenenlerden biridir. Kitabında bildirdiğine göre Atatürk ile yalnız bir kez, Pera Palas'taki bir kabulde karşılaşmış; O'nunla iki dakika kadar konuştuğunu yazıyor. Ama Prof. Neumark bu iki dakikanın tek tek her saniyesini hatırladığını söylüyor. Anlaşılıyor ki Atatürk'ün kendisiyle karşılaşanlar üzerindeki etkileyiciliği öylesine büyük ki, çevresindeki her şeyi değiştirebiliyor. Böyle etkide bulunan başka insanlar da olmuştur. De Gaulle böyleydi. İlginçtir ama, sanıyorum Atatürk'e yenilen Lloyd George da biraz böyleydi. Ama Atatürk'ün etkileyim gücü çok daha özel bir nitelik taşıyordu ve çok uzun süre boyunca da böyle anımsandı. Bu çok büyük bir başarıdır. Sanırım savaş döneminde, özellikle Gelibolu'da İngilizleri yendiği savaşta edindiği deneyimlerinden çok şey kazanmıştı. Bu zaferin O'na çok büyük bir kendine güven duygusu vermiş olduğu söylenebilir.

ÖO: Buradan, Atatürk'ün cumhuriyete yön veren düşünce yapısının ana ilkelerine gidecek olsak, bu konuda neler söylerdiniz?

STONE: Bir düşünür, Ankara'nın 19. yüzyıl pozitivizminin anıtı olduğunu söylemişti. Böyle bir dünya insanlara çok geniş ansiklopediler, dörtgen biçiminde beton yapılar, kamusal meydanlarda çeşmeler, okullar, opera binası, bale okulu, bir resmi gazete, birçok kamu görevlisi, birçok devlet dairesi, bir çok *acronyms* verir. Ne demek istediğimi anlatabiliyor muyum? Hastahane, beş yıllık planlar... Açıkçası, bu düşünceler, bana göre 1890'ların "ilericilik"ini temsil etmektedir. Amerika'da da bunlar vardı. John Dewey gibi düşünürlerde anlatımını bulmuştu. Dine karşıt bir tutumdur bu. Koşulların planlanabileceğine inanır. Kamu hizmetlerinin değerine, sağlık hizmetlerinin yararına inanır. Kimi açılardan en şairane anlatıma sahiptir. Çağımızın planlı yaşam düşüncesidir bu. Bu düşüncenin büyük bölümünün çok iyi olduğuna hiç kuşku yoktur. Ama Atatürk'le ilgili olarak baktığımızda ilginç olan şu ki, Atatürk'ün bu düşünceleri alıp uygulamaya koyduğunu görüyoruz. Ruslar da bunu yapmışlardı. Onlar da bu ilerici düşünceleri aldılar. Bunların bir bölümü bugün bize gülünç geliyor. Çizgi biçiminde geniş-

leyen kentler örneğindeki gibi. Bu gibi düşünceleri alıp uygulamaya koydular.

Rusya'nın deneyimi, korkunç bir başarısızlıkla sonuçlandı. Türkiye'nin ki ise çok büyük bir başarı oldu. Bu konuda gösterge, hep başvurduğum gibi, yetişkin çağ erkek nüfus için ortalama ölüm yaşıdır. Bu yaş Türkiye'de bugün 68'dir. Hiç de düşük sayılmaz. Rusya'da ise bu sayı 54'tür ve aşağı doğru inmektedir. Aradaki farkı göstermek için başvurabileceğimiz bir ölçüttür bu. Bence Atatürk'ün "ilericilikçi" oluşunda çok özgün bir şey de yoktur. Başka birçok kişi bu düşünceyi uygulamayı denedi. İran'da Şah denedi. Pakistan'ın ilk yöneticileri denediler. Meksiko denedi. Ama başarısız oldular. Atatürk ise başardı.

ÖO: Sayın Prof. Stone, Bağımsızlık Savaşı dönemi üzerine ne düşünüyorsunuz?

STONE: Bunlar, çok büyük kahramanlık anlarıdır. Bu savaşları çok iyi biliyorum. Eskişehir-Polatlı arasında geçen savaşları, "zavallı" Yunanlıların neler yaptıklarını incelemek benim özel bir ilgi konum olmuştur. Atina'daki İngiliz Elçisi Michael N. Smith'in yazdığı çok güzel bir kitap var. Kitabın adı "İyonya Bakışı" Yunanlıların bu yenilgi karşısında nasıl çılgınca, korkunç bir kendini yitiriş biçiminde davrandıklarını çok iyi anlatıyor. Bildiğim bir başka kitap var; Prens Filip'in babasının yazdığı bir kitap. Kendisi Yunan Kralı Andre'nin babasıydı ve savaş sırasında bir Yunan ordusuna kumanda etmişti. Prens Filip anılarında aynen şunları yazıyor:

"Yunanlılar şöyle dursun, hiçbir insanın benim askerlerimin yaptığı kötülükleri yapabileceğine inanmıyorum." Yalova'daki insanlık dışı davranışları, İzmir'de neler yapıldığını biliyoruz. Bunlar tarihe girmiştir. Yunan askerlerinin bir bölümü kendilerini gerçekten Büyük İskender gibi görüyorlardı. 'Birkaç Asyalıyı bir yana itmenin', 'Ankara'yı ele geçirip Bizans devletini yeniden kurmanın', vb. kendileri için çok kolay olacağına inanıyorlardı. 1922'deki çarpışmanın Türkiye halkı için, hiç de kolay olmayan karşı saldırıya geçip düşmanı yenmiş olmak açısından, çok sanatsal bir zevk olduğunu sanırım. Çarpışmalar çok zorluydu. Zaman zaman düşünürüm ki, eğer Atatürk olmasaydı, bugünün çağdaş Türkiye'si, Cumhuriyet Türkiye'si olmazdı. Orta Anadolu Halk Cumhuriyeti olurdu. Çünkü büyük olasılıkla komünist olurdu; Sovyet Gürcistanı'nın daha büyükçe bir örneği olurdu. Bence Atatürk Türkiye'yi yalnız Yunanlılardan değil, Sovyetlerden de kurtarmıştır.

ÖO: Mustafa Kemal'in askeri başarıları ile Türk halkını "Ulusal Egemenlik" ilkesi altında Bağımsızlık Savaşı'na yöneltmesi arasında bir bağ kurabilir misiniz?

STONE: Bana göre o zamana kadar hiç de siyasallaşmış olmayan Anadolu halkı, bu savaş dolayısıyla kamusal düzlemde çok büyük bir siyasal güç olarak kendini belli etmiştir. Yunan işgalinin ya da Doğu Ana-

dolu'yu Ermenistan yapma girişiminin, Sevr Antlaşmasıyla ülkenin parçalanmak istenmesinin yol açtığı derin sarsıntı, halkın topyekûn savaşa girişinesini sağlayan önemli bir etken olmuştur.

ÖO: Deniliyor ki, eğer Mustafa Kemal değil de Enver Paşa olsaydı, bu halk katılımı gerçekleşemezdi. Mustafa Kemal'in bunu başarmasının nedeni, yola çıkarken "Ulusun geleceğini yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır" diyen ilkeye dayanmış olmasıdır, deniyor. Bu iki durum arasında bir bağ var mı? Atatürk'ün başarısı ulusal egemenlik ilkesine bağlılık olduğu gibi, Enver Paşa'nın başarısızlıkları böyle bir ilkesinin bulunmayışına bağlanabilir mi?

STONE: Kesinlikle evet. Ama, biliyorsunuz ki Enver Paşa çoktan saygınlığını yitirmiş, 1918'de ülkeden kaçıp silinmişti. 1920-21'de geri gelmek isteğini biliyorum. Ama kimse onu istemezdi, çünkü iyice bilinen nedenlerle artık saygınlığı kalmamış bir kişiydi. Oysa Atatürk, Gelibolu'nun büyük muzaffer komutanıydı. Filistin'de de olanakların elverdiği en iyi biçimde savaşmıştı. Durumu kurtarabilecek tek kişi O'ydu.

ÖO: Sayın Prof. Stone, Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki toplumsal devrimlerle ilgili olarak üzerinde özellikle durmak istedikleriniz nelerdir? Örneğin cumhuriyetin kurulması ve sonraki toplumsal devrimler? Özellikle yönetim, eğitim, yazı, kültür yaşamının öteki alanları, aile düzeni... alanlarındaki devrimler konusunda neler söylemek istersiniz?

STONE: Bence bu devrimler içinde en önemlisi eğitim alanında yapılanlar olmuştur. Özellikle Yazı Devrimini düşünüyorum. Çünkü halkın okuma-yazma öğrenmesi için bu son derece yararlı olmuştur. Latin harflerle okuma-yazma öğrenmek, Arap harflerine göre çok çok daha kolaydır. Dilin temizlenmesi ve Türk dilinin yönetim, kamu hizmetleri ve yasa dili olarak kullanılması olanağının yaratılması, son derece önemli bir devrimdir. Bugün Türk halkının hemen tümü okuryazar olmuş bulunuyor; ülkede büyük bir basın-yayın kesimi, yayıncılık sanayisi... oluşmuştur. Evet, Batı Avrupa'daki ölçülerde değilse de, gelişmektedir. Bence eğitim devrimi çok önemli bir başarı olmuştur ve Latin kökenli yazıya geçmek de bu bakımdan önemliydi. Gerçi kimi şeyler de yitirilmiştir. Bir arkadaşım bana, "Dedesinin mezarına gidip taşında ne yazıldığını okuyamamanın ne demek olduğunu biliyor musunuz?" demişti. Bu anlamda köklerle ilgili kimi şeylerin yitirildiğini biliyorum, ama bence 1928'de bunu yapmak kaçınılmaz bir zorunluluktu.

ÖO: Gerek demokratik siyasal yaşam, gerekse Yazı Devrimi, kadın hakları ve aile yaşamında demokratikleşme ve güzel sanatlar gibi kültürün öteki toplum yaşamının değişik alanlarındaki reformların başarılmasında laikliğin etki payı sizce nedir?

STONE: Bence o dönemde laikleşmenin önemi dev boyutlardaydı. Laikleşmek bir zorunluluktu. Herkesin bildiği gibi o tarihte anayasal düzen olarak İslam ölü bir metin durumundaydı. Erich Zürcher gibi, o sıralarda

Said-i Nursi ve benzerlerinin "çağdaş bir İslami devlet kuralım" dediklerine işaret edenler bulunduğunu biliyorum. Ama bunların çok az olduğunu, İslamcılar arasında da çok büyük bir çözülme olduğunu belirtmek gerekir. Bu yalnız Türkiye'de görülen bir çözülme değildi. Sanırım Mısır'da durum daha da kötüydü. Bir laikleşme atılımı, özellikle kadın hakları alanında, gerçekten de büyük bir gereksinim olmuştu. Çünkü kadın nüfusu yaşama katmadan çağdaş bir toplumu, örneğin bir hastane düzenini kurup işletmek olanaksızdır. Bunu yapmak zorundasınız. Bunun gibi, eğer Darwin'in öğrenilmesine karşı çıkıyorsa, çağdaş bir eğitim kuramazsınız. Burada ilginç olan şu ki, bu kavgayı vermek zorunluydu. Batı Avrupa'da örneğin Fransa, İtalya siyasal tarihleri bu kavga etrafında geçmiştir. İspanya'daki iç savaş da benzer nedenlerle yaşanmıştır.

Görüldüğü gibi sorun, yalnız Türkiye'ye özgü değil. Bu bakımdan yönetim katından başlatılan laikleşme bir gereksinim idi. Kendi adıma bunu çok fazla sevdiğimi söyleyemem. Çünkü bana göre din uygarlığın çok önemli bir parçasıdır. Sıradan insanlar için önemi büyüktür ve onların duyguları da incitilmemelidir. Ama aynı zamanda eğer bir din geri kalmışsa ve çağdaşlaştırılması gerekliyse, bunu yapmak için bir laiklik sürecine başvurmak da zorunludur. Ama bugünkü koşullarda konu, tümden başka bir niteliktedir.

ÖO: Sayın Prof. Stone, sizin de belirttiğiniz gibi, laikliğin dini ortadan kaldırmak gibi bir amaç taşımadığı, ulusal egemenlik düzenini işletmeyi amaçladığı söylenmektedir. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Din ile siyaset alanları birbirinden ayrılmadıkça ulusal egemenlik ilkesini uygulamak olanaksızdır, deniyor.

STONE: Bu görüşü doğru buluyorum. Gerçekten de söyleyebileceğim tek şey, bu görüşe katıldığımdır. Çünkü siyaseti dine dayalı bir ülkeyi yönetmek olanaksızdır. Ben yalnızca, çoğunluğun dini için biraz ayrıcalıklı bir işlemden yanayım. Ama bu, herhangi bir ölçüde dinsel diktatörlük biçimini almamalıdır. Çünkü her ülkede birçok azınlık vardır; insanlar birbirinden farklı biçimlerde düşünmektedirler. Hiç kuşkusuz bunların üzerinde laik bir devletin bulunması zorunludur.

ÖO: Atatürk'ün düşüncelerinin, ortaya koyduğu ilkelerin ve kurduğu Cumhuriyetin günümüz için kalıcı değeri sizce ne olabilir?

STONE: Bence şurası açıkça söylenebilir: Türkiye tam bir Üçüncü Dünya Ülkesi durumundaydı. Şu anlamda ki, 19. yüzyılda Türkiye'ye gelenler, "Avrupa'nın bu hasta adamını nasıl kapabiliriz?" diyorlardı. Türkiye, bir 3. Dünya Ülkesi olmaktan çıkmayı başaran tek ülkedir. Bence Türkiye 1. Dünyaya katılmaktadır. Birçok Türkle karşılaşıyorum. Kayseri'nin doğusunu görmedim. Bir bakıma iki değişik düzeyde ülke durumunda deniyor. Ama ben bu ülkeyi artık "gelişmekte olan ülkeler" arasında saymıyorum. Ekonomik sayılara bakın. Çok anlamlıdırlar. Bunların en başında şu

geliyor: Türkiye ekonomisi, 1970'de İsveç ekonomisinin 1/3 i büyüklüğündeydi. Bugün, yani 30 yıl içinde, Türk ekonomisi İsveç ekonomisinden daha büyük bir çapa ulaştı. Ve çok büyük bir hızla bu gelişmesini sürdürmektedir. Bu açıdan bakıldığında tepeye doğru çıkmakta olduğu söylenebilir.

Bu nedenle Atatürk'ün kalıcılığı ekonomi alanında bence çok önemlidir. Çünkü Atatürk 1930'lardaki kimi diktatörlerin yaptığı gibi "Bir Planlama Bakanlığı kuralım. Sanayiyi tümden devletleştirelim" demedi. Özel girişime çok geniş bir alan bıraktı. Tam bir kuşak boyunca kırsal Orta Anadolu'dan gelen insanlara kendilerini geliştirmek ve yerli işadamı kesimini oluşturmak olanağını verdi. Bunun önemi çok çok büyüktür. Bu kesimin, Türk ekonomisinin işlerliğini sağlamadaki payı çok ilerici ve çok önemli olmuştur bence. Bunun gibi toplumun çok aşağı kesimlerinden, yani en uzak köşelerinden gelen insanların çağdaş bir devlet yaşamıyla bütünleşmeleri de böylece sağlanmıştır.

Bence ekonomide devlet kesimine, geri alınamayacak ölçüde çok büyük bir yer vermemiş olduğu için de Atatürk'e saygı borcumuz var. Gerçi bugün devlet ekonomik kesimi çok geniştir; ama ulaşılamayan ve yönetilemeyen bir sorun durumunda değildir. Oysa 1930'larda benzer düzenlemeler yapmış olan Meksika'ya baktığımızda, bu ülkede devleti ekonomiden sökmenin çok güç olduğunu, bu yüzden Meksika ekonomisinin bir bunalımdan ötekine düştüğünü görüyoruz. Biz ise burada, bence rahatız.

ÖO: Sayın Prof. Stone bu konuda vurgulamak istediğiniz başka bir nokta var mıdır?

STONE: Türk Kurtuluş Savaşı'nın beni çok etkileyen yanı, Türklerin nasıl başkaldırıp savaştığıdır. Bu çok büyük bir başarıydı. İngilizler, Fransızlar, Ermeniler, Yunanlılar, herkes size karşıydı. Buna karşın Türkiye bu durumun üstesinden gelmeyi başardı. Ben, bunun önünde şapkamı çıkarırım. Bence bu, Türk ulusunun en onurlu saati idi.

ÖO: Sayın Prof. Stone, size çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. WILLIAM HALE
Türkolog
Londra Üniversitesi
Asya Afrika Araştırmaları Okulu Öğretim Üyesi

Sayın Profesör William Hale ile Londra'da School of Oriental and African Studies (Doğu ve Afrika İncelemeleri Fakültesi'ndeki) çalışma odasında.

Profesör Dr. William Hale, Londra Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Okulu'nun Türkiye üzerine araştırmalarıyla tanınan bir öğretim üyesi. Uzun yıllar Türkiye'de bulunmuş olan ve Türkiye'nin yakınçağ tarihi ve şimdiki siyasal yaşamıyla yakından ilgilenen ve bu konulardaki araştırma ve yayınlarıyla tanınan bir uzman. Bu çalışmalarının ürünü olan iki kitabı ve çok sayıda incelemeleri var. 1981 yılında yayınlanan ilk kitabı 'Türkiye'nin siyasal ve ekonomik kalkınması' üzerine. Bu kitabında Atatürk'ten günümüze değin Türkiye'nin özellikle ekonomik tarihini genel çizgileriyle anlatmayı amaçlıyor. 1994 yılında yayınladığı ikinci kitabında ise Profesör Hale Türkiye'nin siyasetinde özellikle ordunun rolü konusunu işliyor. Şu sırada da Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarından günümüze kadar Türkiye'nin dış siyaset tarihini üzerine yeni bir kitabı yazmakta olduğunu belirtiyor.

Profesör William Hale, Londra'da Afrika-Asya Araştırmaları Okulu'ndaki çalışma odasında, yabancı Türkologların birçoğununki gibi 'Osmanlıca'ya çalan' Türkçesi ile yaptığı görüşmede, "Atatürk, özellikle Etiyopya'nın işgalinden sonra Mussolini konusunda çok önemli ikazlarda bulundu. Galiba Atatürk İngiltere hükümetinden evvel nazizm ve faşizm tehlikesini anlamıştı." diyordu. Ekonomik düzen konusunda da "Devletçilik sayesinde temel sanayilerin kurulması, Türkiye'de modern sanayinin nasıl çalıştığını anlayan yeni bir teknik sınıfın, işadamlarının, mühendislerin, teknisyenlerin yetişmesine yol açtı." demekteydi. Kanımca bu gözlemler, Atatürk, Türk Devrimi ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine yapılacak değerlendirmelere yön verecek önemdedir.

"DEVLETÇİLİK, TÜRKİYE'DE MODERN SANAYİNİN NASIL ÇALIŞTIĞINI ANLAYAN TEKNİK İŞGÜCÜNÜ YETİŞTİRDİ"

ÖO: Sayın Hale, çalışmalarınız içerisinde besbelli ki Atatürk hem bir asker kişi, hem bir devlet kurucusu, hem de bir dış politika eylemcisi olarak kilit yer işgal ediyor. Bize Atatürk'ün bu yönlerden kişiliğini önce genel olarak değerlendirir misiniz?

HALE: Bildiğim kadarıyla Atatürk özellikle askeri alanda öne çıkmış, Gelibolu Savaşı'nda çok büyük hizmet vermiş; tabii İstiklal Savaşı'nda da. Türk milletine hem askeri hem de siyasi alanda bir lider. Fakat bence enterasan bir şey, cumhuriyet kurulduktan, yani 1923 senesinden sonra bildiğim kadarıyla Atatürk askerlikten istifa etmiş ve ondan sonra her zaman halk önünde bir sivil olarak görünmüştür. Üniformasını hiç giyinmemiştir.

ÖO: Bu konuda ilginç bir şey var. Siz İttihat Terakki dönemi ile de meşgul oldunuz. Deniliyor ki Mustafa Kemal, İttihat Terakki'nin II. Meşruiyeti ilan ettikten sonraki ilk genel kongresinde, askerlikte devam etmek isteyenler siyasetle ilgilerini kessinler, siyasette kalmak isteyen arkadaşlarımız askerlikten ayrılsın diye bir teklifte bulunmuştu. Bunu Mustafa Kemal'in demokrasi anlayışı bakımından değerlendirmek ister misiniz?

HALE: O da çok önemlidir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın şahsi tecrübesi vardı. Biliyorsunuz özellikle Jön Türk devrinde bahsettiğiniz gibi İttihat ve Terakki Fırkası'nın kongresinde öyle konuşmuştu. Fakat maalesef çok güzel fikirleri tatbik edilmedi. Sivillerle askerler arasındaki bu ayrım sadece 1922 senesinden sonra gerçekten başladı. Ama bu çok önemli bir unsurdur. Fakat bildiğiniz gibi Türk Ordusunun oldukça geniş bir ödevi var. Yani bir bakımdan devleti dış düşmanlardan korumak, aynı zamanda da Türkiye Cumhuriyeti'ni özellikle de Atatürk'ün prensiplerini korumaktır. Bu çok önemli bir ödev. Dolayısıyla Türk Ordusunun diğer demokratik ülke ordularından daha geniş bir rolü olmuştur. Bunun devam edip etmeyeceği tartışılır bir konudur.

ÖO: Biz tabii öncelikle Atatürk'ün kişiliğini konuştuğumuz için o konuya belki biraz sonra gelebiliriz. Ama madem ki konu açıldı şunu söyleyebilir miyiz? Bir memlekette demokrasiyi yürütmek sivil politikacıların görevidir. Ama sivil politikacılar demokrasiyi yürütmekte çok başarısız kalırlarsa, memleket bir iç savaşın eşiğine gelirse, o zaman kaçınılmaz olarak bir müdahale gerekli olur.

HALE: Maalesef Türkiye'de1960 senesinden bu yana böyle bir buhran üç defa çıktı.

ÖO: Biz Atatürk'e dönelim. Atatürk'ün sosyal reform yapma kişiliği, liderlik kişiliği konusunda görüşlerinizi tamamlamak ister misiniz?

HALE: Liderlik genel olarak çok karışık ve tartışılan konudur. Çünkü liderlik bir bakımdan siyaset adamlarının önemli bir kalitesidir. Mesela Birleşik Amerika'da cumhurbaşkanının Amerikan milletine liderlik etmesi önemli bir ödevdir. Fakat aynı zamanda eğer liderlik mübalağa edilirse, yani liderin rolüne fazla önem verilirse o zaman faşizme, yani Hitler'in Führer prensibine gidebiliriz.

ÖO: Ama demokratik liderlikte başarı...

HALE: Evet, dengeli bir liderlik göstermek... Bildiğim kadarıyla Atatürk Türk milletinin lideri oldu. Fakat bildiğimiz gibi o zamanın diğer diktatörleri gibi mesela Mussolini gibi, Hitler gibi kendi kişisel liderliğini fazla mübalağa etmedi. Daha dengeli bir yol takip etmeye çalıştı.

ÖO: Ayrıca teklif ettiği şeyler de tamamen demokratik şeyler değil miydi?

HALE: Evet.

ÖO: Örneğin Hitler "Deutschland Über Alles" (=Her şeyin üzerinde Almanya!) diyordu. Atatürk ise "Yurtta Barış, Dünyada Barış!" diyordu.

HALE: Evet, gerçekten, Atatürk için önceden dediğim gibi en önemli sorun liderlik ve demokrasiydi. Başka değişle daha liberal bir sistem kurma çabasında bir liderdi.

ÖO: Buradan kurulmasına önderlik ettiği cumhuriyetin niteliklerine geçebilir miyiz? Mesela ulusal egemenlik prensibini çok vurgulamasının önemi üzerinde durmak ister misiniz? Kurtuluş Savaşı'nı başlatırken de biliyorsunuz "Milletin kaderini yine milletin kararı kurtaracaktır" diyerek, Amasya'dan sonra, Erzurum ve Sivas Kongrelerini ve TBMM'yi açması yani başından sonuna kadar hep ulusal egemenlik prensibini işletmesi. Bunun demokrasi açısından önemine değinmek ister misiniz?

HALE: Bu konu bir bakımdan demokrasinin temel bir unsurudur. Eğer egemenlik bir hanedandan veya bir tanrıdan değil, bir halktan geliyorsa, o zaman bu demokrasinin çok önemli bir prensibidir. Fakat bu yeterli değildir. Bunun yanında halkı temsil eden kurumların kurulması ve çalıştırılması gerekir. Bence Atatürk zamanında Türkiye'de tam bir demokrasi kurulamadı. Türkiye'de iki deneme yapıldı, başarılı olmadı.

ÖO: Bunların bir değerlendirmesini yapar mısınız? Birincisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. Bunun bir değerlendirmesini yapabilir miyiz? Deniliyor ki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuranlar aslında saltanat ve halifelik kalkmasın diyenlerdi...

HALE: Bunu anlıyorum. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bir çok yönleri var. Hilafeti, Osmanlı rejimini destekleyenler vardı. Fakat

aynı zamanda o partinin kurucuları Türkiye'de çok partili demokratik bir rejim kurulmasını istemişlerdi.

ÖO: Ama Rauf Orbay "Saltanat ve hilafete bütün varlığımla bağlıyım" diyordu. Kâzım Karabekir de aynı şeyi söylüyordu.

HALE: Buna inanıyorum, fakat bu tartışılır bir konudur.

ÖO: Bir parti eğer demokrasiyi geliştirmek için değil de yeniden saltanatı ve hilafeti geri getirmek için çalışırsa, buna demokrasi müsaade etmelidir diyebilir miyiz?

HALE: Edilemez tabii. Fakat Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası konusunda bir görüş birliğinde olmadığımızı görüyorum.

ÖO: II. deneme de Serbest Fırka...

HALE: Serbest Fırka 1930 senesinde kurulduğunda, Türkiye iktisadi bakımdan büyük bir buhran içindeydi. O zamanki dünya iktisadi buhranının bir neticesi olarak başlamıştı. Mustafa Kemal onun için yeni bir yol, yeni çözümler bulmak istedi. Sınırlı bir ölçüde olmakla beraber Türkiye'de daha liberal bir çok partili sistemin kurulmasını istedi. Fakat maalesef Serbest Fırka laik devlete karşı olanların gösterilerine sahne oldu. Onun için Serbest Fırka kapatıldı ve bu deneme başarısız oldu.

ÖO: Bir siyaset bilimcisi olarak şu teorik konuyu tartışabilir misiniz? Mesela Almanya'da Nazi Partisinin kurulması yasaktır. Ama Almanya'da demokrasi yoktur demiyoruz. Türkiye'de de ırkçılık yoktu, ama dinsel açıdan demokrasiyi engellemek isteyenler vardı. Din adına demokrasiye karşı bir siyasal partiyi yasaklamak diktatörlük sayılır mı?

HALE: Bence değil. İngiliz geleneği farklıdır. İngiltere'de tek bir istisna var. II. Dünya Harbi esnasında İngiliz Faşist Partisi harp yüzünden kapatıldı. Ondan sonra İngiltere'de birçok demokratik olmayan siyasi hareketler başladı. Eğer bu hareketler terörizmi desteklerse yasaklanır. İrlanda Cumhuriyeti'nde bir parti yasaklandı, çünkü terörist bir örgüt ile ilişkisi vardı.

ÖO: İzleyicilerin anlaması için şunu söyleyebilir miyiz? Terörizm demek kaba kuvvet kullanmak demektir. Kaba kuvvet kullanmaya başvuran bir partinin demokraside yeri yoktur, diyebilir miyiz?

HALE: Evet diyebiliriz. Bence siyasi ideolojisi ne olursa olsun, eğer bir partinin şiddetle ilişkisi varsa, o zaman demokratik bir sistem içinde yeri olamaz.

ÖO: Atatürk dönemi tek partiyle yürümek zorunda kalmakla birlikte hiçbir zaman tek parti olarak kalmayı topluma ideal olarak sunmadı, tersine çok partili olmayı ideal olarak sundu. Bu konuda görüşünüzü alabilir miyim?

HALE: Bence 1927-28 yıllarında Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olduğu zaman çok partili bir sistem kurulması çok zor olurdu. Çünkü halkın

hiçbir tecrübesi yoktu. Halk parti, seçim nedir bilmiyordu. Onun için bir eğitim süreci gerekiyordu. 30'lu yıllarda Atatürk'ün denemesi başarısız kaldı. Türkiye II. Dünya Harbi'nden sonra çok partili bir rejim kurabildi.

ÖO: Mesela Sovyet Rusya'da tek partili rejim ideal olarak takdim ediliyordu. Böyle olması gerekir deniliyordu. Faşist Almanya'da, Franko İspanya'sında, o dönemin İtalya'sında da tek partili rejimler methediliyordu. Deniliyor ki Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir zaman tek partili rejimin methiyesi yapılmadı. Tam tersine özgürlük, çoğulculuk hedef olarak muhafaza edildi. Siz bu görüşe katılır mısınız?

HALE: Evet katılırım.

ÖO: Sayın Hale, önemli bir nokta da laiklik konusu. Modern Türkiye'nin kuruluşunda laikliğin yerini, anlamını, önemini değerlendirir misiniz?

HALE: Laiklik Atatürk için ve o zamanki liderler için çok önemli bir unsurdu.

ÖO: Neden?

HALE: Çünkü her şeyden evvel Türkiye'de muasır (çağdaş) kalkınma, muasır kurumlar teşvik edilmeye çalışıldı. Bunun için devlette egemenliğin Tanrıdan değil halktan getirilmesi istendi.

ÖO: Bir siyaset bilimcisi olarak muasırlık, çağdaşlık nedir ki laiklik onun için gerekli olsun?

HALE: Laiklik Türk milletini daha ileriye ve daha demokratik bir düzene götürmek içindi.

ÖO: Laikliği tarif eder misiniz?

HALE: Kısa bir cümleyle tarif etmek zor. Her şeyden evvel devlette hâkimiyet; devletin herhangi bir dine bağımlı olmaması demektir. Aynı zamanda laiklik ve ateizm arasında önemli bir fark var, biliyorsunuz. Türkiye nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslümandır ama, Yahudi ve Hıristiyanlar da vardır. Laiklik prensibine göre devletin onların dini inançlarıyla hiçbir ilgisi yoktur.

ÖO: Devlet, dini ne olursa olsun her vatandaşına eşit muamele yapmak zorundadır.

HALE: Dinine de saygı göstermelidir.

ÖO: Sayın Hale, biraz da Atatürk'ün ekonomi politikası üzerinde durabilir miyiz?

HALE: 1923'ten 1930 senesine kadar Türkiye genel olarak liberal serbest piyasa prensibine göre bir kalkınma izledi. Hatta o zaman özel sektörü teşvik etmeye çalıştılar. Yardım etmek için Türkiye İş Bankası, birçok finansör kurumlar kuruldu. Lozan Antlaşmasına göre gümrük tarifesi belirli bir orana indirilmişti. Yeni sanayileri teşvik etmek biraz zor oldu. Fakat buna rağmen birçok başarı sağlandı. 1929 dünya iktisadi buhranının Türkiye için büyük zararları oldu. Özellikle zirai fiyatlar

düştü, çiftçi çok şey kaybetti. O zamanlar Türkiye'nin en önemli ihracatı zirai mahsullerdi. Türkiye'nin ihracatı azalmaya başladı. Dünyada genel olarak kapitalist sistem hakkında şüpheler başladı. Klasik liberal iktisat teorilerine göre bir buhran olduğunda piyasa bunu düzeltir. Fakat 1929'den sonra öyle bir şey olmadı. Hatta buhran kötüleşmeye başladı. Bütün dünyada devlet adamları buhranı nasıl çözeceklerini düşünmeye başladılar. Birleşik Amerika'da Roosevelt'in "New Deal", Türkiye'de de Kemalizmin "devletçilik" prensibi o zaman en temel unsur olarak benimsendi. Devletçilik programı uygulamaya konuldu. O zamanlar Sovyet Rusya'daki devletçilik çok sertti.

ÖO: Bir karşılaştırma yapabilir misiniz?

HALE: Türkiye'de devletçiliğin hedefleri komünizmden daha sınırlıydı.

ÖO: Bir kalite farkı da yok mu?

HALE: Bolşevizm ateist bir ideolojiydi, ama Kemalizm ateist değildi, laikti. Aynı zamanda Stalin çiftçileri kaba kuvvetle kolektifleştirmeden bahsetti. Fakat Türkiye'de öyle bir şey olmadı. Türkiye'de devlet temel altyapı ve temel sanayiler kurmaya başladı. Mesela tekstil, demir-çelik ve kimya sanayileri. Devletçiliğin yanlışlıkları olabilirdi. Ama aynı zamanda önemli başarıları da vardı. Temel sanayilerin kurulması. Türkiye'de modern sanayinin nasıl çalıştığını anlayan yeni bir teknik sınıfın, işadamlarının, mühendislerin, teknisyenlerin yetişmesine yol açtı. Bu önemli bir başarıdır.

ÖO: Bu noktanın demokrasi açısından da önemine değinir misiniz?

HALE: Genel olarak demokrasinin doğuşu içinde özellikle orta sınıf çok önemli bir rol oynuyor. Dolayısıyla Türkiye'de yeni bir sınıf doğdu. Aynı zamanda Türkiye'de devletçiliğin çok önemli yönü var. Komünizmden farklı şekilde devlet sektörü yanında özel sektörün geliştirilmesini de teşvik etti. Yani 1930'da Türkiye'de devlet bir tekel olarak çalışmayı istemedi. Özel sektöre ait birçok fabrika ve müesseseler de kuruldu. Maalesef devletçilik II. Dünya Harbi'nde birçok zorluklarla karşılaştı. Harp neticesi olarak ithalat çok azaldı. Onun için Türkiye'nin kalkınmasında bir duraklama oldu. Harpten sonra devletçiliğe karşı birçok tenkitler duyulmaya başlandı. Hatta Cumhuriyet Halk Partisi 1950'de devletçilik hakkındaki fikirlerini değiştirmeye başladı. Oysa 1930 senesinden II. Dünya Savaşı'na kadar devletçiliğin Türkiye açısından önemli başarıları vardı.

ÖO: Sayın Prof. Hale, son olarak bize Atatürk'ün gerek düşünceleriyle gerekse kurduğu cumhuriyetin kurumlarıyla kalıcı öğeleri, değeri, bugün için anlam ve önemini hem Türkiye, hem az gelişmiş ülkeler, hem de gelişmiş ülkeler açısından değerlendirir misiniz?

HALE: Türkiye için kalıcı bir değeri var. Türkiye'de herkes kendini Kemalist olarak göstermeye çalışıyor.

ÖO: Neden acaba?

HALE: Meşruiyetini göstermek istiyor.

ÖO: Demek ki demokratik meşruiyeti ifade ediyor.

HALE: Modernist meşruiyetini göstermek için, bence. Aynı zamanda daha geniş bir dünya için önemli bir manası var. Mustafa Kemal Paşa o zamanki emperyalist devletlere karşı büyük bir zafer kazanmıştı. Benzer milletler için önemli bir örnek haline geldi. Özellikle Hindistan'da Gandi gibi önemli liderler Atatürk'ü övdüler. Gandi ile Atatürk arasında önemli farklar var. Atatürk birçok memlekette örnek olarak alındı.

ÖO: Avrupa ülkelerinde etkisi ne olmuş olabilir?

HALE: 1922-23 senesinde İstiklal Savaşı İngiltere için çok büyük bir yenilgiydi. Fakat gittikçe İngiltere ile Türkiye arasındaki münasebetler iyileşmeye başladı. 1939 senesinde II. Dünya Harbi başladıktan biraz sonra bir ittifak kuruldu ve münasebetlerde önemli gelişmeler oldu. Aynı zamanda Fransa gibi diğer memleketlerle Türkiye'nin ilişkisi iyileşti. Özellikle de 1930'dan sonra. Genel olarak İngiltere'de bugün pozitif bir imajı vardır. Hem Türkiye hem de diğer memleketler için önemli bir örnek olarak görülüyor.

ÖO: İngiltere Kralı II. Dünya Savaşı'ndan çok önce Türkiye'ye Atatürk'ü ziyarete gelmişti. Bununla Atatürk'ün barışçı dış politikası arasında bir bağlantı kurabilir miyiz?

HALE: 1936'da Kralımız VIII. Edward gayriresmi bir ziyarette bulundu. Siyasi bakımdan bunun fazla bir önemi yoktu. Bizim kralımızın yetkisi çok azdır. Kral siyasette kendi kendine karar veremez. O zaman Hitler'in Almanya'daki rejimi Kral için bir tehdit durumundaydı. Mussolini İtalya'sı da Türkiye için bir tehditti. O zaman bizim hükümetimiz bu tehlikeyi anlamadı. Diktatörlere tavizler vererek barış sağlayabileceklerini sandılar. Atatürk Mussolini'ye karşı uyarılarda bulundu. Atatürk İngiltere Büyükelçisine, özellikle Etiyopya'nın işgalinden sonra, Mussolini konusunda çok önemli ikazlarda bulundu. Fakat o zaman hükümetimiz Atatürk gibi kişilerin sözlerine fazla önem vermedi. 1939 senesinde hükümet siyasetini değiştirdi, Türkiye ve Fransa ile önemli ittifak kurdu. Belki Atatürk İngiltere hükümetinden evvel nazizm ve faşizm tehlikesini anlamıştı.

ÖO: Sayın Hale bu soruların dışında değinmek istediğiniz başka birşey var mı?

HALE: Teşekkür ederim. Bana enteresan sorular sordunuz. İlginç bir sohbetti, akademisyenler arasında ihtilaf olsa da...

ÖO: Size çok teşekkür ederim, Prof. Hale.

Prof. Dr. KLAUS VON BEYME

Siyasetbilimci

Almanya Heidelberg Üniversitesi Öğretim Üyesi

Saym Profesör Klaus Von Beyme ile
Heidelberg Üniversitesi'ndeki çalışma odasında görüşürken.

Profesör Von Beyme, Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde çalışan bir siyasetbilimci. Hem genel olarak, hem de 3. Dünya Ülkeleri açısından "Gelişme Politikaları" konularıyla ilgileniyor. Yetişme yıllarında Heidelberg, Moskova, Paris ve Harvard Üniversitelerinde siyasetbilimi, sosyoloji ve tarih öğrenimi yapmış. 25 yıldan beri Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Ana uzmanlık alanı "Karşılaştırmalı Politika", "Batı Demokrasisi" ve "Eski Komünist Ülkeler ve Yeni Komünizm-Sonrası Sistemler" konularını içeriyor.

Heidelberg Üniversitesi'ndeki çalışma odasında kendisiyle görüşürken, Atatürk'ü ve Türkiye Cumhuriyeti'ni şu çok özlü tümceyle niteleyerek söze başladı:

"Bana göre laik bir cumhuriyet kurmak, ülkeyi geliştirmek için tutarlı bir düşünceler dizisine sahip olmak ve Türkiye'yi Osmanlı'nın kuruluşundaki sınırlar içinde tutup Osmanlı yayılmacılığından ve Orta Asya'daki Türk kökenli toplumlara yönelik bir imparatorluk hevesinden arındırmak, çok yiğit bir girişimdi."

"Atatürk, halkın Avrupa'da olduğu gibi silaha başvurup birdevrim yapmasına gerek kalmadan, daha baştan laikliği getirdi."

"ATATÜRK, DEMOKRASİ İLE DİNİ BARIŞÇI YOLLA BAĞDAŞTIRDI"

ÖO: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Atatürk devrimlerini konuşmaya başlamak üzere, Atatürk'ün önder kişiliğini, düşüncelerini, eylemini ve kurduğu cumhuriyeti genel olarak nasıl değerlendirirsiniz?

VON BEYME: Bana göre laik bir cumhuriyet kurmak, ülkeyi geliştirmek için tutarlı bir düşünceler dizisine sahip olmak ve Türkiye'yi Osmanlı'nın kuruluşundaki sınırlar içinde tutup Osmanlı yayılmacılığından ve Orta Asya'daki Türk kökenli toplumlara yönelik bir imparatorluk hevesinden arındırmak, çok yiğit bir girişimdi.

ÖO: Kimi kez Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerinin tutarlı bir bütünlük oluşturduğu söylenir. Siz buna katılıyorsanız, bu dizgeli yaklaşımın ana çizgileri sizce nelerdir?

VON BEYME: Sizin de bildiğiniz gibi, Kemal Atatürk'ün düşünceleri, başlangıçta ana ilkeler olarak gelişmiş, daha sonra bunlara daha başkaları da eklenmiştir. Bence Avrupalılar için en önemli olanı laiklik düşüncesiydi; ama bizler, O'nun bir cumhuriyet kurmak istediğini hep kabul ettik. Devletçilik adını verdiği ilkesinin, yani toplumun her alanını devletin yönetmesi ilkesinin, birçok ülkede, özellikle de sosyalist ülkelerde uygulandığını biliyoruz. Bugünlerde yeni bir liberalizm dalgası yaşanıyor ve değişik biçimde düşünüyoruz. Ama o dönemde, devletçilik bence kaçınılmazdı. Halkçılık ilkesine gelince, buna da yeni anlamlar verilmekle birlikte, ne anlama geldiğini hep biliyoruz. Atatürk, halktan uzak ve kopuk olmak, ondan gelecek geri-besleyici tepkilerden yoksun kalmak istemeyen karizmatik bir önderdi. Bütün bu özelliklerin tümüne "halkçılık" diyoruz.

ÖO: Bir başka açıdan, geniş ölçüde paylaşılan bir görüş de Mustafa Kemal Atatürk'ün eylem ve görüşlerinin sömürgecilik karşıtı olduğunu savunur. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Eğer bu düşüncedeyseniz, sömürgecilikle mücadele açısından bu eylem ve düşüncelerin 3. Dünya Ülkelerindeki etkisi sizce ne olmuştur?

VON BEYME: Bence Atatürk'ün anlayışı, iki açıdan antiemperyalist idi. Birincisi, Türkiye'nin kendisinin, Arap dünyasının geniş alanlarını boyunduruğu altına alan bir yayılmacı devlet olduğunu hiç unutmadı ve bu durumdan Türkiye'yi kurtardı. Artık böyle bir politika izlemeye son verdi. Böylece de bir örnek verdi. Genellikle başka sömürgeciler, kendi dışındakileri sömürgecilik ve yayılmacılıkla suçlar, ama kendileri bu alanda bir örnek davranış sergilemezler.

İkincisi, Mustafa Kemal, kimi emperyalist güçlerin bu bölgedeki etkisini ortadan kaldırmaya girişti. Bu açıdan da sömürgecilik karşıtı bir önderdi. Buna katılmayan tek ulus Yunanlılardır. Çünkü onların birçoğu ülkeden ayrılmak zorunda kaldılar ve bunu bir yayılmacılık olarak niteliyorlar. Oysa bana göre bu bir nüfus değişiminden ibaretti. Çünkü Yunanistan'dan da Türkler Anadolu'ya göçmüşlerdi.

ÖO: Bildiğiniz gibi, sömürgecilikle savaşımın kültürel ögeleri de vardır. Atatürk'ün sömürgecilik karşıtı mücadelelerinde böyle kültürel ögeler de buluyor musunuz?

VON BEYME: Bunun bir kültür devrimi olduğunda kuşku yok. Ama bunların sömürgecilik karşıtlığıyla bağlantısı olduğundan emin değilim. Çünkü hem sömürgecilik, hem de sömürgecilik karşıtlığı kavramları Batı'dan alınan kavramlardır. Bunlar ne Türk, ne de İslam kültürünün parçası değildirler. Kültür devriminin ögeleri, asıl laiklikte, ulusçulukta aranmalıdır.

ÖO: Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği devrimin Batı Avrupa'da kimi etkilerini ya da yankılarını bulmak olanağı var mıdır?

VON BEYME: Her şeyden önce büyük bir öndere duyulan derin bir hayranlık duygusu vardı. Ama Almanya açısından bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Almanya yitirilmiş bir savaşın ardından çok umutsuz bir durumdaydı. Bu nedenle bir ulusal önderin kendi ulusunun güçlerine dayanarak, ülkesinde düzeni yeni amaçlara göre kurup bağımsız bir politika izleyebilmesi karşısında derin bir hayranlık duygusu vardı. Almanya ise, zaferi kazanan güçlere daha yakın oluşunun da etkisiyle, böyle bir şeyi hiç başaramadı. Almanların yaptığının yanlış olduğunu, Atatürk'ün izlediği orta yolun ise ülkeye çok daha yararlı olabileceğini de gördük.

Atatürk'ün başka kimi ilkeleri de, sol kesimde değil, ama ılımlı sağ kesimde çok hayranlık topluyordu: Bunlar ulusçuluk ile bir ölçüde sosyalizmin birleştirilmesi gereğine inananlardı.

ÖO: Dikkatimizi laiklik ilkesine çevirecek olursak, Atatürk devrimleri ve Cumhuriyet düzeninin, ulusal egemenlik ilkesini kurmakla İslam dini ile demokrasiyi birbirine yaklaştırdığı görüşü vardır. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

VON BEYME: Eğer demokrasinin yaygın tanımını benimseyecek olursak, yani Lincoln'un "Halkın halk tarafından, özellikle de halk için yönetilmesi" ilkesini alırsak şunu görüyoruz: Başlangıçta 'Halk tarafından' ögesinin bulunduğundan emin değilim. Biz buna 'yetki devri demokrasisi' diyoruz. Ama önderlik tarafından karizmatik bir karşılık geliyordu. Atatürk'ün halkın daha çok katılmasını sağlamaya ne denli çaba harcadığını biliyoruz. Sonunda iki partili düzeni buldu. Bu, bugün hâlâ ülkede bir bakıma yaygın olan uygulamadır. Her ne kadar yeterli

bir altyapıya kavuşamamışsa da, işleyen bir demokrasi kurulmasına değerli bir katkı olmuştur.

ÖO: Gerçekte ilk çok partili siyasal deneyim Atatürk tarafından değil, demokrasiye karşı olan, halifelik ve saltanatı geri getirmek isteyen, hatta Atatürk'ün yaşamına suikast kuran kimseler tarafından başarısızlığa uğratıldı. Bu girişimleri nedeniyle ilk muhalefet partisi yasal yoldan kapatıldı.

VON BEYME: Atatürk'ün bu denemeye son vermesinin nedeninin, demokrasi karşıtı güçlerce kötüye kullanılması olduğunu biliyorum. Ama Atatürk'ün kafasındaki model, birisi ılımlı tutucu, öteki köktenci cumhuriyetçi olan iki partili bir model idi. Bu işlemedi. Ama bunda şaşılacak bir şey de yok. Çünkü Türk kültürü o zaman buna hazır değildi. Ama Atatürk böylece, demokraside azınlığın da söz sahibi olması gerektiğini göstermek üzere bir örnek oluşturdu. Demokrasinin ana göstergesi, her zaman, azınlıkların görüşlerini dile getirme olanağı bulunmasıdır. Atatürk onlara bu yolda bir ölçüye kadar bu olanağı sağladı. O, başka diktatörler gibi değildi.

ÖO: Bilindiği gibi baskıcı İslamcılar, "Ya Tanrının buyruğuna inanırsınız; ya ulusal iradeye. Eğer ulusal egemenlik düzenini kabul ederseniz Müslüman olamazsınız." diyorlar. Oysa Mustafa Kemal Atatürk, halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülkede, İslam ile ulusal egemenlik düzeni arasında herhangi bir bağdaşmazlık bulunmadığını gösterdi. Bunun İslam inancı ile demokrasiyi uzlaştırıp birbirine yakınlaştırdığı söyleniyor. Siz böyle bir katkısı olduğunu kabul eder misiniz?

VON BEYME: Siz benden önce söylediniz. Ben İslam ile demokrasinin birbiriyle bağdaşabileceği görüşüne bütünüyle katılırım. Atatürk Avrupa tarihini çok iyi biliyordu. Hıristiyanlıkta da din baskıcılığı olduğunu, devleti İncil'den çıkarılan inanç kurallarına göre düzenleyip işletmek isteyen güçler bulunduğunu, ama bunun hiç başarılamadığını, artık halkın çoğunluğunca da istenmediğini biliyordu. Böylece Atatürk, laik halk çoğunluğunun Avrupa'da olduğu gibi silaha başvurup bir devrim yapmasına gerek kalmadan, daha baştan laikliği getirdi. Bence bu demokrasi ile dini barışçı bir yolla bağdaştırma yolunda son derece yiğitçe bir girişimdi. Her birey dilediği dinsel inanca sahip olabilecekti; ama din devleti yönetmeye kalkışmayacaktı. Devlet laik olmalıydı.

ÖO: Atatürk'ün tutumunun uluslararasında barışa da çok katkısı olduğu görüşü vardır. Bir siyasetbilimci olarak bu konuda sizin görüşünüz nedir?

VON BEYME: Gerçekten de Atatürk, ideolojik önyargılardan ve ön tercihlerden bağımsız, tarafsız bir yol izledi. Sovyetler Birliğiyle bile çok iyi ilişkiler kurabildi; oysa o zaman kimi sınır anlaşmazlıkları bulunmasına karşın bunu başarabilmesi çok şaşırtıcıdır. Ama bu bakımdan bakılınca,

Atatürk'ün her zaman antiemperyalist olduğu görülür. Orta Asya'lara uzanan yayılma heveslerinden Türkiye'yi hep uzak tuttu. Gerek kapitalist, gerekse sosyalist ülkelerle barış içinde işbirliği yapma olanağı veren tarafsız bir yol izledi.

ÖO: Atatürk'ün yaptığı somut devrimlere bakacak olursak, örneğin Marksist kuramın üstyapı saydığı eğitimi yalnız siyasal değil, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın da kaldıracı olarak kullanmakla demokrasi kuramına bir katkıda bulunduğu söyleniyor. Bu görüşe katılır mısınız?

VON BEYME: Kuşkusuz eğitim devrimi, yapılması gerekli en önemli işti. Çünkü halkın pek çoğu okuma-yazma bilmiyordu. Öte yandan laik bir devlet, okulları ele almak ve orada çağdaş bir toplum için neler gerektiğini öğretmek zorundaydı. Sevindirici olan husus şu ki, Atatürk hiç bir zaman Marksizmin altyapı, üstyapı ayrımına inanmadı. Kaldı ki Marksistlerin kendileri bile, iktidara geldiklerinde bu ayrımı bırakmak zorunda kaldılar. Lenin eğitimi ön plana aldı. Mao bu yolda daha da ileri gitti. Kastro yönetimindeki Küba da öyle. Bunların hepsi üstyapının son derece önemli olduğunu gördüler. Zaten Marksistlerin, örneğin Engels'in kimi "kutsal yazılarında", son Marksist düşünürlerin bile bu açıdan kuramı değiştirmek gereğini gördüklerini de biliyorlardı. Bu nedenle, Atatürk'ün eğitime bunca büyük önem vermiş olması da bence çok yiğitçe, çok takdire değer bir yaklaşım olmuştur. Bunun planlamayla ilgisi olduğunu da görmesi çok önemlidir. Çünkü panlı bir ekonominin iyi yetişmiş insan gücüne gereksinimi vardır. Bu nedenle Atatürk'ün eğitim alanındaki girişimleri ile ekonomik amaçları birlikte yürümüştür.

ÖO: Atatürk'ün özgürlük anlayışında, yurttaşın baskıcı yönetime karşı direnme hakkı ögesinin de bulunduğu söylenmektedir. Bu ögenin hem demokrasi, hem de Atatürk'ün özgür bir toplum kurma girişimi bakımlarından önemi sizce nedir?

VON BEYME: Bu soruyu Almanya'da soruyorsunuz. Almanya, anayasasında "direnme hakkı"nı tanıyan tek ülkedir. 1968-69'da Olağanüstü Durum Yasası yürürlüğe girmişti. O günkü Büyük Koalisyon hükümeti, bunun baskıcılığa yol açmasını güvence altına almak istedi. Atatürk de, bundan çok önce, benzer düşünceleri dile getirmişti. Bunları ne ölçüde gerçekleştirebildiğini değerlendirilebilecek durumda değilim. Kuşkusuz "baskıcı İslamcılar" artık "dinsel erk"e, özellikle de okullar üzerinde erke sahip olmadıkları için "baskı" altında olduklarını düşündüler. Ayrıca kimi etnik azınlıklar sorunu var. Atatürk'ten önce Ermeniler, bugün Kürtler sorunu var. Eğer bütün bunlar bu görüşü kullanacak olsalardı, ülke bir "iç savaş"a giderdi. Bu nedenle Atatürkçü hareket bunu bugün doğru yorumlamak, ama aynı zamanda Türkiye'deki azınlıkların bugün bile Kemal Atatürk'ün bu ilkelerini kendileri için isteyebileceklerini düşünmek zorundadır.

ÖO: Bu noktada belirtilen bir görüş var: Deniliyor ki hemen her ülkede altkültür ögeleri var. Ama bunların hepsine "azınlık" denmiyor. Çünkü "azınlık" yasal bir kavram. Eğer altkültür grupları eşit yurttaş haklarına sahip iseler, bunların ulusal bir üstkimlik altında toplanmamaları için bir neden de yoktur. Atatürk Türkiyesinin "ulusluk" tanımı bu eşit yuttaşlık hakları temeline dayalıdır. Bu nedenle yasal anlamında bir azınlık söz konusu değildir. Bu görüşe katılır mısınız?

VON BEYME: Böyle topluluklar, ancak baskı altında oldukları zaman kendilerini "azınlık" olarak tanımlarlar. Eğer Osmanlı döneminde, örneğin Hıristiyanların –hem de geniş ölçüde– sahip olduğu gibi, özerkliğe sahip olsalar. Ama çağdaş, laik, ulusal devlet ülkeyi ve toplumu birlik durumuna, daha tek biçimli duruma getirme eğilimindedir. Bu da, toplumun kimi kesimlerinin kendilerini "azınlık" olarak görmelerine yol açabilir. Ama Atatürk, bizim bugün "anayasal yurtseverlik" dediğimiz bir anlayışa sahip olmayı savunurken temelde haklıydı. Bir toplumda anayasanın ve cumhuriyet düzeninin temel ilkeleri üzerinde görüş birliğinin egemen olması gerekir. Bunun dışındaki alanlarda herkesin kendi dinsel düşünceleri ve hatta belki genelden ayrılan kimi kültürel özellikleri olabilir.

ÖO: Türkiye'deki bu Kürt konusunun ayrıntısına özel olarak girecek olursak, tarihte hiçbir zaman "Kürt Bölgesi" diye adlandırılan özerk bir bölge olmadığı, tersine her zaman Türkler, Ermeniler ve Kürtler gibi değişik etnik grupların birlikte yaşayageldikleri, hatta bunların arasında çok iyi işleyen bir işbölümü bulunduğu, öyle ki, bunların uyumlu bir bütünlük içinde birlikte yaşamak zorunda bulundukları söylenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bu durumunda "azınlık"tan söz edilemeyeceği söyleniyor.

VON BEYME: Türkiye'deki bütün etnik grup üyelerinin, etnik kültürel kimliklerini korumakla birlikte, kendilerini içtenlikli (sadık) Türkiye yurttaşı sayabildiklerini ve saymaları gerektiğini biliyoruz. Bunun yanında Avrupa'nın birçok yerinde görüldüğü üzere bunun iyi işlemediğini, çünkü Korsika ve Alsace örneklerinde olduğu gibi etnik grupların belirgin biçimde birbirinden ayrılmış olduğunu, bununla birlikte bir satranç masasından çok bir halıdaki nakışlar gibi birlikte yaşadıklarını biliyoruz. Bu, sizinki gibi bir ülkede sorunları daha da güçleştiriyor. Gerçekten de eskiden özerk bölgeler yoktu. Ama Kürtler eskiden kendi varlıklarından siyasal açıdan habersizdiler. Yakın zamanda ise ulusçuluk yönünde harekete geçirildiler. Azınlıklar için nesnel ölçütler yoktur; bunlar her zaman kendi kendilerini tanımlayan gruplardır. Eğer bir azınlık grubu olduklarını düşünüyor ve daha geniş özerklik istiyorlarsa, azınlıktırlar demektir. Ama bu sorunu nasıl çözmeniz gerektiği konusuna girmek istemiyorum. Daha geniş özerkliğe yönelik bir çözümün bulunması gerekir.

ÖO: Prof. Von Beyme, tıpkı Fransa'da bir Alsace'lının "Ben Alsace'lıyım, ama Fransız kültürümle övünüyorum. Fransız kültürüme çok şey borçluyum" dediği gibi, Türkiye'de de yaygın durum böyledir. Bunun örneği şu ki, Türkiye'nin Güneydoğusu'nda gerek PKK teröründen, gerekse kimi hükümet görevlilerinin yolsuz davranışlarından dolayı yerlerinden kaçmak zorunda kalan Kürt kökenli yurttaşlar, Avrupa'ya ya da dünyanın başka ülkelerine değil, Türkçe konuşan yurttaşların çok büyük çoğunlukta olduğu yörelere göç edip oralarda yaşıyorlar. Ve ülkenin bu bölgelerinde onlara karşı hiçbir ayrımcı davranışta bulunulmuyor. Bu, Türkiye'deki altkültür konusunun herhangi gelişkin bir Batı Avrupa ülkesindeki gibi olduğunun kanıtıdır.

VON BEYME: Fransa örneğini getirdiniz. Herhalde ben Fransa'nın durumunu Türkiye'den daha iyi biliyorum. Verdiğiniz iki örnek, güzel bir göstergedir. Korsikalılar Fransa'da 250 yıl boyunca çok sakin idiler. Birdenbire ulusçu olmaya başladılar; hatta kendi deyişleriyle adadaki "Fransız azınlığı"nı kovmak istiyorlar. Alsace'lılar ise rahat durmuyorlardı; 1918'de Almanya'nın yenilmesinden sonra Fransa'ya yeniden bağlanınca, güçlü bir özerklik hareketi başladı. İstedikleri, Fransa'dan ayrılmak değildi; Fransa içinde daha geniş özerklik istiyorlardı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sorun güç yoluyla çözüldü; çünkü Alsace'lılar artık Fransa içinde kalmak dışında bir seçenekleri olmadığını anladılar. Şimdi Alsace'lılar barışçıdırlar; buna karşılık Korsikalılar ise hareket halindeler. Görüldüğü gibi Avrupa'da çok eski, yerleşmiş demokratik ülkelerde bile benzer sorunlarımız var. Türkiye'de Kürtlerin duygu ve düşüncelerini Korsikalılarınki gibi değil, Alsace'lılarınki doğrultusunda değiştirebilmenizi dilerim.

ÖO: Sayın Prof. Von Beyme, yeniden Türk demokrasi ve cumhuriyet deneyiminin, demokratik toplumsal, kültürel devrimlerin 3. Dünya Ülkeleri üzerindeki etkisi konusuna dönersek, bu konuda neler söylersiniz?

VON BEYME: Bence Sun Yat Sen'in ilkelerinden sonra Atatürk'ün ilkeleri, gelişmekte olan ülkeler için ortaya konulan en önemli örnek oldu. Atatürk ilkelerinin bıraktığı etkiye bakacak olursak, belki asıl olarak Ortadoğu'da olduğu söylenebilir; bu konuda siz belki bana göre daha uzmansınızdır. Bence Baas Partilerinin ya da Nasırcılığın ilkeleri, Atatürk'ün ve ilkelerinin verdiği büyük örnek olmasaydı, düşünülemezdi bile.

ÖO: Prof. Von Beyme, bu konuda sizin vurgulamak istediğiniz bir husus var mı?

VON BEYME: Yalnızca Avrupa penceresinden çok öznel bir bakış olmak üzere, diyebilirim ki, Atatürk'ün ilkeleri içinde bizim en çok beğendiğimiz, laiklik ilkesidir. Sizin bu ilkeyi başarıyla yürütebileceğinizi umuyoruz.

ÖO: Laiklikle ilgili olarak, lütfen laikliğin neden Avrupalıların gözünde en önemli husus olduğunu; laikliğin neden demokrasi için vazgeçilmez önemde görüldüğünü açıklayabilir misiniz?

VON BEYME: Görüşmemizin başında, baskıcı bir İslamcılık anlayışının doğrudan doğruya Kuran'dan ve kutsal yazılardan kaynaklandığını ve yöneticilerin nasıl davranması gerektiğini belirlediğini söylemiştiniz. Biz de Avrupa'da bunu denemiştik. Ama yürümemişti; daha büyük adalet sağlamamıştı. Daha tarafsız bir devletin, din içindeki değişik kesimlere bile daha adaletli davranabildiğini düşünüyorum. Sünniler, Şiiler, v.b. bulunduğuna göre, eğer devletin kendisi dinsel bir kurum olmaya kalkışırsa, kendi kutsal ilkelerini başkalarına, yani Hıristiyanlara ve İslam içindeki başka mezheplere zorla uygulamaya kalkışacaktır. Bu ise iç savaşa götürür. Görüldüğü gibi laiklik, bir yandan anayasal anlamda yurtseverliğe götüren bir aşamadır; öte yandan da toplumun değişik kesimlerini barış içinde tutan bir ilkedir.

ÖO: Bir siyasetbilimci olarak, sizce Batılı demokratik ülkelerin ve özellikle hükümetlerin, Atatürk'ün Cumhuriyet Türkiyesi'nde iyi işlemesine ve gelişmesine katkıları ne olabilir?

VON BEYME: Bence Türkiye'nin ayrıcalıklı bir durumu var. Çünkü başka gelişmekte olan ülkeler durumunda değildir. Ülkenizin bir bölümü Avrupa'dadır. Kendinizi de artan ölçüde Avrupalı olarak tanımlıyorsunuz. Avrupa Topluluğu'na tam üye olarak katılmak istiyorsunuz. Bunun önümüzdeki birkaç yılda gerçekleşip gerçekleşemeyeceğini bilmiyorum. Ama uzun sürede bu çok olasıdır. Ayrıca zaten bir tür Batı Savunma topluluğu içinde yer almış bulunuyorsunuz. Batı dünyasıyla ilişkileriniz, belki İsrail dışında, Ortadoğu'daki bütün ülkelerden çok daha sıkı ve geniş kapsamlıdır. Bu bakımdan Batı Avrupa'nın Türkiye'ye yardım etme yükümlülükleri vardır ve bunları yerine getireceğimizi umarım.

ÖO: Sayın Prof. Klaus von Beyme, size çok teşekkür ederim.

DAVID BARCHARD

Gazeteci

Sayın David Barchard ile, görüşme için geldiği Londra'daki School of Oriental and African Studies'de.

David Barchard, İngiltere'de Türkiye ile ilgili yayınlar yapan bir araştırmacı gazeteci. 20 yıldan beri Türkiye üzerine çalışıyor. Daha çok ekonomi ve siyaset alanında ve çoğu zaman gazeteci olarak. 1980-1990 yılları arasında Ankara'da Financial Times muhabirliğini yapmış. Türkiye ve Batı ilişkileri ve son olarak da Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri üzerine kitaplar yayınlamış bir araştırmacı gazeteci.

David Barchard, "Türkiye'nin Ortadoğu toplumlarından ayrılıp modern bir topluma yönelmesi süreci, Atatürk olmasaydı bu kadar başarılı olmazdı." diyor.

"ATATÜRK TARİHİN DEHALARINDAN BİRİYDİ, ÇAĞDAŞ MEDENİYETİN TÜRKİYE'DE KÖK SALMASINI SAĞLADI"

ÖO: Sayın Barchard, Atatürk'ün, ölümü üzerinden 60 yıl geçtiği halde Türkiye'de hâlâ bu kadar sevilmekte olduğunun gözlemlenmesi, hâlâ Türk toplumuna hedefler gösterebilmesi sizce nasıl açıklanabilir? Bu soruyu, Atatürk'ün asker ve reformcu devlet adamı kişiliğini değerlendirerek cevaplandırır mısınız?

BARCHARD: Bence bunun cevabı basittir. Atatürk sayesinde Türkler kişisel hayatlarında birçok özgürlüğe sahip olmuşlardır. Bu özgürlükler halk tarafından, bireyler tarafından takdir ediliyor.

ÖO: Bunu somut örneklerle belirtmek istersek yaptığı reformlardan hangisini en önemli bulursunuz? Cumhuriyetin ilan edilmesi, eğitim konusu, hukuk, aile reformu gibi... Bunlardan hangisine en çok değinmek istersiniz?

BARCHARD: Atatürk'ün devrimleri Türkiye'de herkesin yaşantısını birçok açıdan etkiliyor. En temel olarak milli egemenlik ve Türkiye'nin bağımsızlığı. İstiklal Savaşı ve Atatürk'ün liderliği olmasaydı Türkiye bağımsız bir ülke olmayacaktı. En temel etkisi buradan kaynaklanıyor. Ama bundan sonra birçok etkisi daha var. Mesela ekonomik kalkınma ve ekonomik hamle. İkincisi laiklik, hukuk reformu ve geleneksel Ortadoğu toplumlarından ayrılıp modern bir topluma yönelmesi. Bu süreç 60-70 seneden beri devam eden bir süreçtir. Ama Atatürk'ün kritik bir rolü var. O olmasaydı bu kadar başarılı olmazdı.

ÖO: Örneğin hukuk alanındaki değişikliklerin sağladığı yararlar, gelişmeler konusunu nasıl açıklarsınız?

BARCHARD: Atatürk devrimlerinden en başarılı olan iki köklü devrimden birincisi Harf Devrimi, Arap harflerinden bugünkü Türk harflerine geçiştir. Geri dönülmesi mümkün olmayan bir devrimdir. Türk halkı tarafından benimsenmiştir. İkincisi ve çarpıcı olanı 1926 yılında başlayan hukuk reformlarıdır. Bu sayede geleneksel Osmanlı tipi ve Ortadoğulu toplumlardan bir geçiş başladı. Çağdaş medeniyetin Türkiye'de kök salması sağlandı. Bugün Türk toplumunda O'nun başarıları bu reformlardan kaynaklanıyor.

ÖO: Seyirciler için biraz somutlaştırmak istenirse örneğin çağdaş medeniyet denirken bilhassa nelerin altını çizersiniz? Osmanlı ve Ortadoğu tipi cemiyetlerden en önemli farkı nelerdir?

BARCHARD: İki konu üzerinde durmak iyi olur. Geleneksel Ortadoğu toplumlarında kadın hakları sınırlı bir çerçevedeydi, İslamın çerçevesinde. Kadınlar için çağdaş vatandaşlık kavramı yoktu. Aynı gerçek herkes için geçerliydi. Türkiye, kul toplumundan vatandaş toplumuna geçiş sağladı. Bunu sağlayan Atatürk ve O'nun etrafındaki devlet adamlarıdır.

ÖO: Laiklik de Atatürk'ün önderlik ettiği devrimlerden biridir. Bunun hangi yönünü önemli buluyorsunuz?

BARCHARD: Bu halen tartışılan bir konudur. Bu konuda İngiltere'de de lehte ve aleyhte görüşler vardır. Ama bence Ortadoğu'da sanayileşen ve laikleşen tek ülke Türkiye'dir. Bu bence Türkiye'deki değerler sisteminden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de ekonomik, dünyevi ve laik değerler 1930'lu yıllarda benimsendi. Bu sayede daha sonraki ekonomik başarılar sağlanabildi.

ÖO: Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası konusunda dikkate değer bulduğunuz özellikler var mıdır? Bu konunun Atatürk ile birlikte ele alınacak yanlarını vurgular mısınız?

BARCHARD: Dünya perspektifi açısından 19. yüzyıl tablosu ile 20. yüzyıl tablosu arasında büyük bir fark vardır. O zaman "Doğu sorunu" diye bir şey vardı. Bugünkü dünyada öyle bir sorun yoktur. Bu yine Atatürk sayesinde elde edilen bir değişikliktir. Atatürk'ün iki prensibi var: Biri egemenlik, Türkiye'nin bağımsızlığı ve bu konuda taviz verilmemesi, ki bu önceki dönemle büyük bir farktır. İkincisi herkesin bildiği Atatürk'ün ünlü sloganıdır, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" Bu, Türk dış politikası açısından yeni bir çizgidir. Bu çizgi sayesinde Türkiye çok istikrarlı olmayan bölgede bir barış unsuru olabildi.

ÖO: Bu dış politika prensibinin Türkiye'nin Avrupa'daki imajını nasıl etkilediğini sorarsak açıklamak ister misiniz?

BARCHARD: 1930'lu 40'lı yıllarda büyük takdirle karşılanıyordu. Bu bölgede önceki yıllarda çok büyük sorunlar görülmüştü. Atatürk'ün ve Venizelos'un anlaşması sayesinde Türkiye ve Yunanistan bölgenin temel unsuru olmuştu. Ne yazık ki 50'li yıllardan sonra barış unsuru bozuldu, ama Atatürk zamanında çok sağlıklıydı. Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkileri değil, ama diğer komşu ülkeleriyle ilişkileri halen canlıdır.

ÖO: Sayın Barchard, Atatürk'ün bir devrimci olarak izlediği devrim stratejisi ve toplumsal yenileşme stratejisinin dikkate bulduğunuz yanları nelerdir.

BARCHARD: Atatürk gerçekçiydi. Aynı zamanda bütün hedefleri sınırlıydı. Yani neleri istediğini ve oraya giden yolları önceden görüyordu. İdeolojik ve sonu olmayan yollara sapacak adam değildi. Mesela Turancı değildi, Turancılık mefhumunu hemen baştan reddetti. Ulaşılması mümkün olan hedefleri amaçlıyordu. Bazıları kolay oldu, bazıları kolay olmadı. Ama bütün hedeflere zamanla ulaşmak mümkün oluyordu.

ÖO: Bu hedeflerin başkalarını tedirgin eden tarafları var mıydı?

BARCHARD: Geleneksel toplumu destekleyenler ve geçmişe dönmek isteyenler vardı. Atatürk'ü kişisel olarak beğenmeyenler vardı, ama prensiplerine ve kazandığı zaferlere karşı çıkanların sayısı çok düşüktü. Başarısı belliydi.

ÖO: Dış dünyada Atatürk'ün dış politikasının herhangi bir milleti rahatsız eden herhangi bir ögesi olmuş muydu?

BARCHARD: Cumhuriyet kurulduktan ve İstiklal Savaşı sona erdikten sonra Atatürk herkes tarafından alkışlanıyordu. Atatürk'e karşı çıkan kimse yoktu o tarihlerde. Sonra bazı çevrelerde Atatürk'ü eleştirmek moda oldu. Ama bence eleştirenler Atatürk'ün yaptıklarını ve başardıklarını iyi bilen kişiler değil.

ÖO: Sayın Barchard, benim sormayı unuttuğum fakat sizin eklemek istediğiniz başka bir şey var mı?

BARCHARD: Sadece Atatürk'ün kişiliği hakkında bir şey söylemek istiyorum. Atatürk sıradan bir adam değildi. O gerçekten bir dehaydı. O dehasının bir dinamizmi vardı, değişik yanı vardı. O dönemden beri sağ olanlar Atatürk'ün sıradan adamlardan daha farklı olduğunu kabul ediyordu. Deha kavramını biz ender olarak kullanıyoruz. Bu kavramın kökünü bilmeliyiz. Atatürk tarihin dehalarından biriydi.

ÖO: Size çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. MUSTAFA MEHMET
Tarihçi
Romanya Bükreş Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Mustafa Mehmet.

Prof. Dr. Mustafa Mehmet, Romanya Türklerinden, Bükreş Üniversitesi'nde tarih profesörü. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Cumhuriyet'in 75. yıldönümü dolayısıyla Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine düzenlediği bir bilimsel şölene katılmak üzere Ankara'da bulunduğu sırada kendisiyle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görüştük. Profesör Mustafa Mehmet, "Balkanlarda yaşayan Türk toplululklarında Atatürk inkilaplarına çok yakın bir ilgi gösterildiğini, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan her yeniliğin oralarda da uygulanma hevesi uyandırdığını" vurgulamaktadır. Bu gözlem de, Türkiye dışı Türkler için, Dil Devrimi sayesinde bir bilim, sanat ve teknik dili olma olanağına kavuşan Türkçeyi gelişkin biçimiyle öğrenmenin, bilinçli bir Türk kimliğine sahibi olmalarını sağladığını göstermektedir.

"Balkan Türk toplulukları arasında Atatürk inkılapları çok etkili olmuştur"

ÖO: Sayın Profesör Mustafa Mehmet, bu bilimsel şölende belirteceğiniz görüşleri özetle bize de anlatır mısınız?

Mehmet: Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk inkılapları izinde devam ettiği sürece, benim kanaatime göre gerek ekonomik açıdan gerekse sosyal ve kültürel açıdan çağdaş bir devlet ve millet olmaya devam edecek ve Avrupalı bir millet, Avrupalı bir devlet olmaya hak kazanmış olacaktır. Avrupalılar böylece Türkiye Cumhuriyeti'ni dışlama imkânı bulamayacaklardır. Yani Türkiye Cumhuriyeti geliştikçe Avrupalı olduğunu daha da kanıtlamış olacaktır. Bildirimde de takdim ettiğim gibi, Atatürk inkılaplarını yalnız Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde telakki etmek, konuyu dar bir açıdan ele almak olur. Atatürk inkılapları Misak-ı Milli dediğimiz sınırlar içinde algılanacak olursa, o zaman dar bir çerçeveye tıkılmış olur. Çünkü gerçekte Atatürk inkılapları yalnız Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalmamış ve gerek Doğu'ya gerekse Batı'ya doğru uzanmaya devam etmiştir. Nitekim İslam dünyasında sömürge altında yaşayan birçok Arap kavimlerinin istiklale doğru yönelmelerine ve onlara yeni ümitler kazandırmaya yönelik bir ilham kaynağı olmuştur. Atatürk inkılapları o zaman Hindistan'dan başlayarak Arap kavimlerine de sirayet etmiştir, etkisini göstermiştir, halen de göstermektedir.

Batı'ya doğru baktığımızda ise özellikle Balkanlarda yaşayan Türk toplumları arasında Atatürk inkılapları çok etkili olmuştur. Bunu bugün de görebiliyoruz. Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'da ve Türk toplumu bulunan Balkanlardaki diğer ülkelerde, Atatürk inkılaplarına yakın bir ilgi gösterilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan her yenilik oralarda da uygulanma hevesi uyandırmıştır. Onlar buradaki yenilikleri heyecanla takip ederek ve ümitle benimseyerek kendi yaşadıkları toplumlara da aşılamaya gayret sarf etmişlerdir. Bunları o zamanın o ülkelerde yayınlanan Türkçe gazetelerinde görme imkânı bulabiliyoruz. Her gazeteyi açtığımızda inkılaplardan birine temas edildiğini görebiliyoruz. Ben şahsen bu gazetelerin birçoğunu araştırdım ve oradan bazı malzemeler çıkardım. Çeşitli inkılaplarla ilgili olan yorumları gözden geçirdim, inceledim. Daha önce de bu hususta bazı makaleler yayınladım. Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yıldönümü vesilesiyle katıldığım bu kongrede bu çalışamamın bir özetini takdim ettim.

ÖO: Sayın Profesör Mehmet ulaştığınız sonuçları kısaca anlatır mısınız?

MEHMET: Romanya'da yaşayan Türk toplumu eskiden yarım milyona yakın bir nüfusa sahipti. Derken göçler dolayısıyla bugün oradaki Türk nüfusu azalmıştır; 70-80 bini aşmamaktadır. Buna rağmen bizim özen gösterdiğimiz konulardan ve benliğimizi muhafaza edebilmek için ihtiyaç duyduğumuz konulardan birisi dil meselesidir. Diğeri de gelenek, görenek ve diğer âdetlerimizi devam ettirebilmek için bunların yaşama imkânlarını aramaktır. Bu, bizim başlıca kavgamızdır. Onun için her şeyden önce biz yeni kuşaklara güzel Türkçemizi öğretme çabası içerisindeyiz. Çünkü özellikle geçen 50 yıllık komünist dönemde biz uçuruma sürüklenmiş durumdaydık. Hatta Türkçe unutulur hale gelmişti. O memleketlerde Türk adı kullanılamaz olmuştu. Biz vardık ama, Türk adı kalmamış gibiydi. Gerek resmi makamlarda gerek başka yerlerde Türk adının kullanılması çok ender bir durumdu. Özellikle 1989 ihtilalinden sonra Romanya'da da diğer azınlıklar gibi orada yaşayan Türk toplumu da bazı haklara sahip oldu ve bu hususta okul açma imkânları da doğdu. Dini görevlerimizi yerine getirme kolaylıkları da sağlanıyor. Fakat buna rağmen Komünist dönemden kalan güçlükleri halen aşmış durumda değiliz. Onun için diğer azınlıklar bizden daha iyi durumdadır, daha ileridir. Okulları dahi üniversite seviyesine yükselmiştir. Bizim gençlerimiz ise okullarda ancak 2-3 saat anadili eğitimi görüyorlar, okullarımız hâlâ yok. Onun için okul kitapları hazırlamak zorundayız.

Bendeniz bir arkadaşımla birlikte 1973 yılında 1. sınıftan 8. sınıfa kadar okul kitapları hazırlamıştık. Onların birtakımı kullanıldı, birtakımı kullanılmadı. 1-2 sene geçtikten sonra okullar kapatıldı ve öyle kaldı. 1989 ihtilalinden sonra bu kitapların ikinci birer baskısı yapıldı. Geçersiz derslerin yerine yeni dersler getirdik ve özellikle Türkiye'den getirdiğimiz okul kitaplarından istifade ettik ki bizim kullandığımız Türkçemiz de bölgesel Türkçe olmasın ve mümkün olduğu kadar Türkiye Türkçesine uygun bir şekilde tanzim edilmiş olsun.

ÖO: Size çok teşekkür ederim, Sayın Mustafa Mehmet.

Prof. Dr. HAMZA YUSUF
Tarih ve Edebiyat Profesörü
Makedonya Üsküp Üniversitesi
Pedagoji Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hamza Yusuf.

Prof. Dr. Hamza Yusuf, Makedonya'da Üsküp üniversitesi Pedagoji Fakültesi'nde Türk asıllı bir tarih ve edebiyat profesörü. Genel tarih, Türk tarihi, Türk dili ve edebiyatı, Türk etimolojisi ve Türk lehçeleri alanlarında da çalışmaları var. Kendi deyişiyle 'Makedonya'da ve Balkanlarda başlangıcından günümüze Türklükle uğraşıyor'. Ankara Üniversitesi'nin Cumhuriyetin 75. yıldönümü için düzenlediği uluslararası bilim şölenine katılmak üzere Ankara'ya geldiğinde kendisiyle görüştük. Prof. Hamza Yusuf, "Atatürk'ün 'Dış Türkler' konusuna bakışı, onları Türkiye'ye getirmemekti. Onlara orada temel hak ve özgürlükleri sağlamak yönündeydi." diyor.

"Biz Makedonya Türkleri, geleceğimizi Atatürkçülüğün icra edilmesinde ve Atatürkçülüğe sadık kalmamızda görüyoruz"

ÖO: Bu tarih araştırmalarınıza dayanarak Atatürk'ün yetiştiği dönemin Makedonya'sı konusunda bir tasvir yapmak ister misiniz?

HAMZA: Memnuniyetle. Atatürk'ün doğduğu 1881 yılında Makedonya halen bir Osmanlı bölgesiydi. Ben yazılarımda Türk bölgesi diyorum. Çünkü Makedonya tam anlamıyla bir Türk bölgesidir. Makedonya nüfusunun büyük çoğunluğunu Türkler oluşturuyor, %47.26'sını. Sonra Makedonlar geliyor, özellikle de Selanik'te Yahudiler var, Arnavutlar var. Selanik'in çok karışık bir etnik yapısı vardır. Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli kesiminde, bu kesimin en büyük ticaret ve siyaset merkezidir. Selanik'te Rumlar, Yahudiler, Slavlar, Makedonlar var.

Bu dönemde Selanik'te ve Makedonya'da azınlıklar gayet rahat yaşıyorlar. Osmanlı Devleti bunlara bütün hak ve hürriyeti temin etmiştir. Hatta bazı konularda Türklere kıyasla daha imtiyazlıydılar. Böyle olmasına rağmen azınlıklar Avrupa ve komşu Balkan devletlere şikâyet ederlerdi. Amaçları Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın Makedonya bölgesine müdahale etmelerini sağlamaktı. Bu dönemde sermayenin %40'ı Rumların elinde, %25'i Ermenilerin, %23'ü Yahudilerin, %12'si de Türklerin elindedir. Hangi yerde insan %12 sermaye ile bir başka grubu sömürebilir? Komşu Balkan ülkeleri her zaman Osmanh'nm Makedon bölgesine karışıyorlar ve 'O bölge bizimdir.' diyorlar. O bölgeyi kendilerine bağlamak istiyorlar. Bu geniş bir konudur.

Atatürk'ün yaşadığı ve eğitim gördüğü müesseselerde azınlıklar da varmış. Bu müesseselerde azınlıkların gruplaşarak Osmanlılara ve Türklere karşı nasıl duygular beslediklerini görüyor. Onlarla yakın arkadaşlık yapıyor, gizli amaçlarını anlıyor. Atatürk buna çok üzülüyor. Osmanlı devleti bu yıllarda zor bir durumdadır. Atatürk tek çıkış yolunu milli esaslara dayanan bir devletin kurulmasında görüyor. O dönemde Atatürk Misak-ı Milli fikrini biçimlendirmiştir.

ÖO: Sayın Hamza Yusuf bize Makedonya Türklüğünün Atatürk devrimlerine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne bakışını, bir de Atatürk'ün ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Makedonya Türklüğüne bakışını nasıl değerlendirdiğini anlatır mısınız?

HAMZA: Bu geniş bir konu. Bunu ben size en kısa hatlarıyla anlatmak istiyorum. Bizim orada Balkanlarla çatıştığımız bir ana mesele var:

"Balkanlar'a kimin önce geldiği meselesi" Oradaki zihniyete göre Balkanlar'a önce gelenler oraya hâkimdir. Azınlıkta olmalarına rağmen onlar hâkimdir ve her şey onların kontrolünde olacaktır. Böyle bir inanç ve zihniyet vardır. Ancak böyle olmaması lazım. Biz onların tezini delillerle çürütmeye çalışıyoruz. Bilim şöleninde benim temas ettiğim konu: 'Başlangıcından günümüze Makedonya Türklüğü ve bu Makedonya Türklüğüne Atatürk ilke ve inkılaplarının yansıması ve II. Dünya Savaşından sonraki totaliter rejimde Makedonya'da Türklüğün vaziyeti.'

Makedonya Türklüğü üç aşamadan geçmiştir: Osmanh'dan önceki Makedonya Türklüğü, eski Türk boyları, 1371 Meriç Zaferi'nden sonra başlayan Makedonya Türklüğü, bir de Balkan Savaşlarından sonraki Makedonya Türklüğüdür. Önemli olan mesele Balkan Savaşlarından sonra Makedonya Türklüğünün nasıl bir aşamadan geçtiğidir. Makedonya Türklüğü Osmanlı döneminde en parlak devrini yaşıyor. Bu dönem en uzun dönemdir. Balkan Savaşlarından günümüze kadar Makedonya Türklüğü nasıl geçti? Bu Türkün bir geleceği var mıdır? Çünkü Osmanlı döneminde bile hem Rumeli hem de Anadolu Türklüğü gerek Avrupa'nın gerekse diğer komşu ülkelerin baskılarına maruz kalmış. Avrupa planlı bir şekilde önce Rumeli Türklüğünü imha etmeye çalışıyor. İkinci aşamada da Anadolu Türklüğünü imha etmeye çalışıyor.

Türk İstiklal Savaşı ve Türk İstiklal Savaşı'ndan sonra Atatürk'ün yaptığı inkılaplar ve koyduğu ilkeler sayesinde Atatürk sadece Balkan ülkelerinde değil, bütün dünyada sayılan, sevilen ve örnek alınan bir devlet adamı oluyor. Türkiye Cumhuriyeti de aynı nitelikte bir devlet oluyor. Bu yıllarda Yugoslavya Krallığı dahilinde yaşayan Türkler azınlık halindedir. Devlet bunlara sadece 4. sınıfa kadar eğitim alma hakkını tanımıştı. Onu da Sırpca yapmak zorundaydı. Sadece haftada iki ders din dersi olarak veriliyor. Atatürk'ün "Yurtta Barış Dünyada Barış" ilkesinden hareket ederek komşu Balkan ülkeleri Atatürk'ü çok seviyor ve sayıyorlar. Yugoslavya Kralı bizzat Atatürk'e ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı beslediği saygıdan ötürü, Yugoslavya'da yaşayan Türklere iki saat olan din dersinin Türkçe olarak alınmasına müsade ediyor. Başka azınlıklara bunu vermiyor. Yani bu istibdat rejimidir.

Bu yıllarda Atatürkçülük Yugoslavya Türklerine zor ve yavaş yansıyor. Çünkü orada yaşayan Türklerin anadillerinde okulları yoktur. Gazete, dergi ve radyoları yoktur. Dinledikleri tek şey Türkiye radyolarıdır. Onu da maddi imkânlar ve şartlardan dolayı zorla dinliyorlar. Bu dönemde Atatürkçülük zor ve yavaş yansıyor, fakat yansıyor. Atatürk'ün yaptığı bütün inkılaplardan Yugoslavya Türkleri haberdardır. Bu bilgileri Yugoslav basınından takip ediyorlar. Eğitim düzeyi, okuma yazma oranı düşüktür. Böyle olmasına rağmen büyük bir ilgiyle Atatürk'ün attığı her adımı izliyorlar, bunu takdirle karşılıyor ve benimsiyor. II. Dün-

ya Savaşı yıllarında Makedonya istilaya uğruyor. İtalya ve Bulgaristan istila ediyor ve en büyük baskıyı Türklere yapıyorlar. Fakat bu yıllarda da Türkler Atatürkçülüğü benimsemişlerdir. İlkelerini, Harf İnkılabı başta olmak üzere inkılaplarını ve bütün yeniliklerini kabul ediyorlar.

Şimdi Makedonya'da 1944 yılında totaliter rejim, Komünist Partisi asmakla, kesmekle iktidara gelmiş. Otomatik olarak bazı kısıtlamalar yapıyor. Sözde insan haklarından söz ediyor, fakat haklar esirgeniyor. Özellikle de Türklerin hakları. Çünkü o dönemde Türkler Makedonya nüfusunun %25'ini oluşturuyor. Makedonya nüfusu 860 bindir, bunun 230 bini Türktür. Bu, devletin verdiği bilgidir. Buna bir miktar daha katacaksınız. Çünkü komşu Balkan devletler ve diğer devletler Türklerin nüfus sayısını her zaman olduğundan az gösteriyorlar. Bu nedenle 300 binden fazla Türk olduğunu söyleyebiliriz. O zaman Türk milleti kesimi orada bir faktördür. Kendi ailesini, evini barkını korumak için II. Dünya Savaşı'na Türkler de katılıyor. Savaştan sonra bu nedenle Türklere de eşit haklar tanınmalıydı. Fakat bu olmadı. Makedonya'nın batı kesiminde Türklere Türkçe eğitim sağlamadılar. Siz Türkleşmiş Arnavutsunuz diyenler oldu ve sıkıntılar çekildi.

1953'te totaliter rejim yıllarında Türkiye Cumhuriyeti ile bir "Serbest Göç Anlaşması" imzalandı. Yugoslavya totaliter rejim yıllarında, 1950'lerde Atatürkçülüğe iyi bakmıyordu. Atatürk'ün adını anmak bile yasaktı. Fakat 1948'de Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile arası açılınca o zaman Yugoslavya Türkiye'ye ve Batı demokrasisinin başka ülkelerine yaklaşmaya başladı. Böylece Yugoslavya basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili olumlu yazılar çıkmaya başladı. O yıllarda Tito Ankara'yı ziyaret etti ve Ankara'da "Serbest Göç Anlaşması" imzalandı. Bence bu anlaşma çok büyük bir hataydı. Atatürk'ün dış Türklerle ilgili çok rasyonel bir politikası vardı. Atatürk bunu yapmadı ve diyordu ki: "Biz köklerimize inmeliyiz, olayların böldüğü tarihin içerisinde biz birleşmeliyiz. Dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız lazımdır." Atatürk döneminde Makedonya ve diğer ülkelerden Türkiye Cumhuriyeti'ne yoğun göç yoktu. Varsa da sembolik bir sayı oluşturmaktadır.

Böylece 1953'te bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Makedonya ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye yoğun bir göç başladı. Bu bence Balkan Savaşlarından sonra Makedonya Türklüğüne indirilen en büyük darbeydi. Bugün Makedonya ve Yugoslavya boşaltıldı. Eğer boşaltılmasaydı 700-800 bin Türk olacaktı. 2 milyon içinde 700 bin Türk çok önemli bir faktördü. Maalesef bu yapıldı. Bence o dönemde (1953'te) Atatürk'ün dış Türkler politikasından vazgeçildi. Yoğun göç 1954-59 yıllarında yapıldı ve bu bugün devam ediyor. Eğer Makedonya ve diğer ülkelerden Türkler alınacaksa, ya hepsi alınacak ya da hiçbiri alınmayacak. Türkiye'ye gelmek huzur demektir; orada kalmak baskılara ve sıkıntılara maruz kalmak demektir. Kalanların eğitim, öğretim, bilim ve başka alanlarda sıkıntıları

oluyor. Biz bu sıkıntıları çektik ve çekiyoruz. Atatürk'ün bakışı dış Türkleri Türkiye'ye getirmemekti. Onlara orada temel hak ve özgürlükleri sağlamak yönündeydi. "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesinin gereğiydi bu. Türklerin yaşadığı ülkelerle dostane ilişkiler kurdu. Bunu barış için ve orada yaşayan Türkler için yaptı. Atatürk çok prensipli ve rasyonel düşünen bir insan. Atatürk Makedonya ve diğer Türklere sahip çıkmış, onlara oldukları yerde temel hak ve hürriyetlerin sağlanması için çalışmış. Bunu bizler çok değerli biliriz. Bu yüzden Atatürk'e saygımız artıyor.

ÖO: Sayın profesör Hamza Yusuf, Atatürk'ün önderlik ettiği Türk toplumsal, siyasal reformları konusunda bir siyasal değerlendirme yapmanızı rica edebilir miyim?

HAMZA: Atatürk o kadar değerli reformlar yaptı ki hepsini bir anda anlatmam mümkün değildir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Atatürk'ün yaptığı reformlar bütün dünyada yankılar uyandırdı. En büyük reformu Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşudur. Sonra hukukta, sosyal alanda, tarihte, dilde, ekonomide yaptığı reformlar çok değerlidir. Bu reformlar bütün dünya milletleri için ilham kaynağı oldu. Atatürk yeni bir çığır açtı ve bunlar çok sağlam temellere dayanan reformlardır. Şu anda bile Atatürk'ün reformları geçerlidir. O reformlara saygı gösterilirse şu anda mevcut sorunlara çözüm bulmak mümkündür. Yeter ki Atatürk'ün reformlarına saygılı olalım.

Hangi alana bakarsak bakalım, bu reformlar çok değerlidir. Atatürk kimseden kopya çekmemiş. Orijinal Türk milletinden, Türkün nitelik ve değerlerinden, Türk ruhundan çıkan reformlardır. Atatürk reformlarında yabancı ideolojilerin etkisini bulmak mümkün değildir. Atatürk'e yabancı ideolojiler etki edememiş, bu yüzden bu reformların değeri bir kat daha artıyor. Bunlar milli iradeyle çıkan reformlardır. Eğer bunları gerçekleştirirsek her meseleye çözüm getirebiliriz. Bunlardan ayrılırsak yolumuzu şaşırırız. Biz Makedonya Türkleri geleceğimizi Atatürkçülüğün icra edilmesinde ve Atatürkçülüğe sadık kalmamızda görüyoruz. Bunun dışında Makedonya Türklerinin geleceğini sağlamak mümkün değildir.

Biz 1990'lara kadar Atatürk reformlarını gizli anlatıyorduk, çünkü okullarda Atatürk'ün adını anmak yasaktı. Belirli zamanlarda gevşeme oluyordu. Fakat ideolojilerde olmuyordu. Her şey Komünist Partinin kontrolündeydi. Biz o dönemde şu anda öne sürdüklerimizi söyleseydik bizi perişan ederlerdi. Demokrasi yoktu. Öyle şartlarda biz Atatürkçülüğü yaşattık, Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık kaldık. Türkiye'ye geldiğimizde aldığımız kitap dergileri okuduk, okuttuk. Biz gençlerimizi Atatürkçülük ve Türk tarihi hakkında bilgilerden yoksun bırakmadık. Her fırsatta gençlerimize bu bilgileri verdik.

ÖO: Sayın Prof. Yusuf Hamza size çok teşekkür ederim.

HAMZA: Ben de teşekkür ederim.

Prof. Dr. JACQUES THOBIE

Uluslararası İlişkiler Tarihçisi

Franra Paris 8. Üniversitesi Görevlisi

Sayın Profesör Jacques Thobie ile
Paris'teki evlerinde görüşürken.

Prof. Dr. Jacques Thobie, Fransa'da Paris 8. Üniversitesi'nde çalışan ve Osmanlı tarihi ile Türkiye Cumhuriyeti üzerine birçok yapıtlar yayımlamış bir tarihçi. 3 yıl süreyle İstanbul'da Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmış. Fransa'nın dünyaca ünlü Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde 12 yıl boyunca Türkiye'deki sanayileşme ve sonuçları üzerine çalışan bir araştırma grubunu yönetmiş. Bu göreve yönelişini şöyle anlatıyor: "Önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki Fransız çıkarları konusunda çalıştım. Bu benim tez konumdu. Bundan sonra, öğrencilerin yakın döneme olan bilinen ilgisinin de yöneltmesiyle, yavaş yavaş yakınçağa geldim ve böylece Cumhuriyet Türkiyesi'ni inceledim."

Bu incelemeler sonunda Türkiye ve Doğu Akdeniz bölgesiyle ilgili olarak yayınladığı ilk yapıtı "Osmanlı İmparatorluğu Sona Ererken Fransız Çıkarları ve Emperyalizmi" başlığını taşıyor ve 1895 ile 1914 arasını kapsıyor. Osmanlı borçlarınının satın alınması üzerine de bir çalışması var. Osmanlı devlet borçlarının değil, Osmanlı borç senetlerinin yönetimiyle ilgili, borçların satın alınması üzerine bir incelemedir bu. Başlığı da "Osmanlı Borç Senetleri ve Türk Damgası". Bundan sonra Fransız ekonomik ve mali egemenliği üzerine yayınladığı "İmparatorluk Fransası" ve "1914'ten Günümüze Ortadoğu" adlı incelemesi, Osmanlı İmparatorluğunu ve yeni Türkiye'yi doğal olarak kapsamaktadır.

Prof. Thobie'nin Atatürk ve Türk Devrimi konusundaki yaklaşımı, şu cümlesinde yansımaktadır: "Bugün, birçok ülkenin çözemediği sorunları Türkiye'nin çözdüğü görüldüğü için, dikkatler Atatürk'e çevriliyor."

Bu temel sorunlardan İslam dünyasını ve dolayısıyla tüm dünyayı ilgilendiren bir tanesi, kuşkusuz İslam ile demokrasi ilişkisidir. Profesör Thobie'nin bu konudaki gözlemi çok önemlidir: "(Türkiye'de) Siyasal yaşamın demokratik biçimde düzenlenmesi, İslam ile demokrasinin bağdaşmaz olmadığını gösteren bir katkı olmuştur. Bu bence, İslam dünyasındaki tek örnektir."

Profesör Thobie "ekonomik demokrasi" alanında da Atatürk'ün uygulamasının geçerli olduğunu söylerken şunları belirtiyor: "Wall Street Journal bile sermaye hareketlerini denetlemek gerektiğini yazıyor, savunuyor. Bu çok ilginç! Bu açıdan Kemalizme yönelinmiş oluyor." "Sovyet tipi sosyalizm bitti. Bunun karşılığında vahşi bir kapitalizme katlanmak mı gerekir? Böyle bir şey kuşkusuz Mustafa Kemal'e yabancı bir düşüncedir. O kapitalizmi kaldırmak değil, ama bir sınır içine almak, denetlemek istiyordu." "Atatürk'ün strateji ustalığı, amaçlarını olanaklarına uyarlama diye nitelenen büyük devlet adamlığının bir sonucudur. Ama burada belirtmek gerekir ki, Atatürk bu uyarlamayı yaparken duruma bağlı kalarak değil, duruma egemen olarak bunu başarıyordu."

"MUSTAFA KEMAL KAPİTALİZMİ KALDIRMAK DEĞİL, BİR SINIR İÇİNE ALIP DENETLEMEK İSTİYORDU"

ÖO: Sayın Prof. Thobie, Mustafa Kemal'in 20. yüzyılda, ölümünün üzerinden 60 yıl geçtikten sonra bile halkını etkileyebilen tek önder olduğu söyleniyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

THOBIE: Bu çok ilginç bir gözlemdir. Öylesine ilginçtir ki, birbiriyle dost da olan iki önder vardı. Bildiğiniz gibi Mustafa Kemal ve Lenin. Bugün baktığımızda Mustafa Kemal'in çağdaşı Lenin'den daha iyi bir konumda bulunduğunu görüyoruz. Özellikle Sovyet Komünizmi ortadan kalktıktan sonra bu daha açıkça belli olmuştur. Kuşkusuz Atatürk bugünkü olayları öngörmüş olamazdı; ancak koyduğu ilkelerin bir bölümünün bugün de geçerli olduğu söylenebilir. Biraz sonra belki üzerinde duracağımız değişik anlamlarda diriliği (dinamizmi) sağlamada hâlâ işlevsel olduğu söylenebilir. Demek oluyor ki, bu gözlem doğrudur. Atatürk kadar saygın, yerini koruyabilen başka bir önder göremiyorum. Çağdaşı Lenin ise tepetaklak gitti.

ÖO: Mustafa Kemal'in düşüncesinin yön verici ilkeleri nelerdir?

THOBIE: Bence Atatürk'ün sürekli kalıcılığını yapan şey, baştan beri Kemalizmin, her sorunun çözümünü öngördüğü düşünülen bir ideoloji gibi biçimlendirilip ortaya konulmuş olmamasıdır. Tersine Mustafa Kemal'i bugün de özellikle Türkiye'de yararlı kılan şey, bence, pragmatist yanı, yani yaşamın değişen koşullarını hep göz önünde bulunduran bir düşünüş sahibi oluşudur. Gençlik dönemindeki yetişmesi ve askerlikteki eylemleri, her şeyden önce O'nu I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk ulusu olacak olan halkıyla bütünleştirmiştir. Bu çok önemli bir ilk noktadır. İkincisi de O'nun büyük bir strateji ustası olduğudur. Bence Mustafa Kemal tanımlanmak istenirse, O'nun bir strateji ustası olduğu belirtilmelidir. Kuşkusuz yalnız askeri anlamda değil. Gelibolu'da ve başka bölgelerde, kuşkusuz Bağımsızlık Savaşı sırasında mesleğini ne denli iyi bildiğini kanıtlamıştır. Ama strateji uzmanı terimini bundan çok daha geniş bir anlamda, siyasal anlamda anlıyorum. Yani kararların zamanını biliyordu; koşulların ne zaman olgunlaştığını duyumsuyor ve o zaman kararını veriyordu. Birkaç ilke temeli üzerinde, ama herhangi bir katı ideolojiye bağlı kalmadan eylemini yaptı. Burada Lenin'le Mustafa Kemal arasında bir karşılaştırma yapılabilir. Lenin bir ideolog idi. Mustafa Kemal ise bence bir ideolog değildi. O kuşkusuz, ilkeleri olan, ama onları koşullara uyarlayan bir eylem adamıydı.

Evet Mustafa Kemal bir tasarı sahibiydi, bunu koşullara uyarladı.

ÖO: Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Mustafa Kemal'in yaptığı toplumsal-siyasal devrimlerin sömürgeciliğe karşıt özelliği konusunda ne düşünüyorsunuz?

THOBIE: Burada da yine Lenin'i anımsatmak gereğini duyuyorum. Çünkü gerek Bolşevik Devrimi, gerekse Kurtuluş Savaşı ve Kemalist Devrim –her ne kadar Kemalist Devrim demek uygun olur mu konusu tartışmalı ise de– aynı zamanda gerçekleşti. Rusya gibi Osmanlı İmparatorluğu da, Batılı güçlerin, özellikle de Fransa'nın ekonomik, siyasal, mali boyunduruğu altında çok acı çekmekteydi. Mustafa Kemal bir ülkeye bağımlılık getiren yabancı yardımdan uzak durma zorunluluğunu ortaya koyan, böylece ulusal egemenlik dediği muazzam çözümü ve gelişmeyi getiren ilk önderdir.

Bu açıdan ben, kimi kez, Mustafa Kemal'in ilk "tarafsız" önder olduğunu söylerim. O tarihte bu terim yoktu. Ama bence bunu doğrulayan ilginç bir örnek var:

Cumhuriyetin kuruluşu ve ekonomik sorunların ortaya konuluşu sırasında Mustafa Kemal, dışa borçlanmaya karşı, tepki duyguları içindeydi. Çünkü dış borçların sonunda ülkenin başına neler getirilebileceğini görmüştü. Yaşamı boyunca yalnız iki kez dış borç alınmasına izin vermiştir: Birincisi Amerika'dan; öteki ise Sovyetler Birliği'nden alınmaktaydı. Bu nedenle tarafsızlık politikasını Nasır'dan önce Atatürk'ün ortaya koyduğu söylenebilir. Bu tutumunun II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerin bağımsızlaşması denilen geniş kapsamlı hareketin başlamasında etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bakımdan Mustafa Kemal ilktir.

Mustafa Kemal'de ulusal egemenlik ilkesine derin bir bağlılık vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, bağımlı yaşamanın kesinlikle olumsuz ve katlanılmaz bir şey olduğunu ortaya koymuştu. Bu bakımdan Mustafa Kemal'in Türk ulusunun geleceği konusunda dış güçlerin müdahalelerine neden öylesine büyük bir tepkiyle karşı çıktığını anlamak olanaklıdır. Mustafa Kemal dış yardımı kesin bir kural olarak reddetmemekle birlikte, bu yardımın bağımlılığa yol açmaması, Türkiye'nin denetimi altında bulunması konusunda gereken her önlemi de almıştır.

ÖO: Sayın Prof. Thobie, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve Atatürk Devrimlerinin 3. Dünya Ülkeleri ile Batılı ülkelerdeki etkileri neler olmuştur?

THOBIE: Bu soruyla daha önce de karşılaştım. Bu konuda biraz şaşırdığımı söylemeliyim.

Fransa açısından baktığımızda, sözünü ettiğimiz olaylar yaşanırken, Fransızların bundan haberleri olduğunu söyleyemeyiz sanırım. Gerçi

bunlardan biraz söz eden gazeteler yok değildi; örneğin Betie Gaulis adlı bir bayan Fransız gazeteci vardı. Kendisi Fransa'daki tek kişi de değildi doğrusu. Fransız kamuoyunun gözünde Türk Bağımsızlık Savaşı ve Atatürk devrimleri daha çok kırgınlıkla karşılanır gibiydi; çünkü Fransa'nın bu bölgede büyük çıkarları vardı ve Türkiye'deki bu devrim olumsuz biçimde sunuluyordu. Ekonomik, mali ve çok sayıdaki okullardan da anlaşılacağı gibi kültürel çok büyük çıkarları vardı Fransa'nın. İşte bu Türk serüveninin, bu bağımsızlık savaşının, söz konusu Fransız çıkarları açısından güçlükler çıkaracağı düşünülüyordu. Çünkü Mustafa Kemal, ülkesinde egemen olmaya kararlıydı.

Gerçi ekonomik çıkarlar açısından, örneğin Rusya'ya karşı da benzer kırgınlık vardı. Rusya'nın da borçlarının ödenmesinde güçükler yaşanıyordu. Ama sanırım Fransız kamuoyunu Atatürk Devrimlerine ilgisiz kılan önemli etken, Fransız okullarının kapatılması ve kültürel sorunlar olmuştur. Bunun Fransız kamuoyu üzerinde kaçınılmaz bir biçimde kimi olumsuz etkileri olduğunda kuşku yoktur. Ben, özellikle düşünce alanında daha derin etkilenme olmayışının nedenini böyle düşünüyorum. Bir de bu tarihte, Fransız kamuoyunu etkilemede Mustafa Kemal'le yarışan Leninizmdi. Çünkü Fransa'da da Marksist düşünceler aynı tarihte geniş ölçüde yayılmaya başlıyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal, en azından Fransa'da biraz gölgelenmişti. Aynı şeyi bütün dünya için söyleyemem. Ama Fransa'da, o tarihte herhangi önemli bir etkisi olduğunu, –bildiğim kadarıyla– söyleyemem. Ama daha sonra, özellikle günümüzde, durum oldukça şaşırtıcıdır: Bugün birçok ülkenin çözemediği sorunları, Türkiye'nin çözdüğü görüldüğü için dikkatler Atatürk'e çevriliyor.

ÖO: Bir insansever Fransız yazarı olan Duhamel, ünlü bir İngiliz tarihçisi olan Arnold Toynbee, Atatürk Devrimleri ve Türk Kurtuluş Savaşı üzerine olumlu yorumlar yaptılar. Bu değerlendirmeler üzerine sizin görüşünüzü sorabilir miyim?

THOBIE: O tarihlerde Duhamel artık okunmuyordu. Ama evet, Duhamel saygın bir romancıydı.

ÖO: Bir zaman Fransa Başbakanı olan Edouard Herriot da öyle...

THOBIE: Evet, bu daha ilginçtir. Fransa'da Mustafa Kemal'e en yakın duran kamuoyu kesimi, ya da tersinden söyleyelim: Mustafa Kemal'in Fransa'da en çok yaklaştığı kesim, "radikaller" ve "radikal sosyalistler" olmuştur. Kemalizmin kimi yanları ile Fransız radikalleri arasında bir buluşma olduğuna kuşku yoktur. Gerçekten de haklısınız; ben unutmuştum. Edouard Herriot Mustafa Kemal'in eylemine ve yeni Türkiye'ye saygı duyan, bunu anlatan Fransızlardan biridir.

ÖO: Türk Devrimine karşı bu olumlu tutumun Fransa'daki etkisi ne olmuş olabilir?

THOBIE: Etkisi kuşkusuz olmuştur. Çünkü o tarihte Fransız radikalizmi oldukça canlıydı ve önemliydi. Lyon Belediye Başkanı ve Senatör olan Edouard Herriot, Kemalist Devrimin Fransa'da anlayışla karşılanmasında olumlu etkide bulunmuştur. Kuşkusuz Duhamel'den çok daha etkili olmuştur.

ÖO: Bir de örneğin İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee, Hindistan'da Nehru... gibi tanınmış kişiler göz önüne alındığında...

THOBIE: Kuşkusuz evet. Fransa'dan bakıldığında, Fransa'nın daha çok olumsuz olan durumu da var. Kemalizme karşı değil, ama Fransa'yla ilgili bir olumsuz durum: Mustafa Kemal'in en büyük hayranlarından birisi olan Benoit Méchin, bir Vişist, yani bir Alman işbirlikçisi olmuştu.

ÖO: Çok sonra değil mi? Vişizm, II Dünya Savaşı'nın bir olayı.

THOBIE: Evet, kuşkusuz öyle. Ne var ki Benoist-Méchin "Atatürk" kitabını o sırada yazmıştı. Bu, Fransa'da bir itici etki yapmıştır. Benoist-Méchin'in Atatürk üzerine kitabı bence iyi bir kitap. Ama meslektaşlarımdan birçoğu bu kitabı reddediyorlar, çünkü yazarı bir Vişist olmuştu. Ben kendim bu tutumu reddediyorum. Demek istediğim şu ki, böyle bir kişinin Atatürk'ün yaşamı üzerine kitap yazmış olması, Mustafa Kemal açısından ne yazık ki olumlu olmamıştır. Ama bu, ancak bir fıkra konusu olabilir.

ÖO: Sayın Profesör, size göre Atatürk'ün düşüncelerinde barışın yeri nedir?

THOBIE: Bir uluslararası ilişkiler tarihçisi olarak bu konu beni çok ilgilendirmiştir. Ben Kemalizmin bu yanını, yani barışçılığını çok beğeniyorum. Her şeyden önce bir asker olarak savaşın kötü şey olduğunu bilmesi, Atatürk'e çok yüksek bir değer kazandırıyor. Bunda da Mustafa Kemal'in bir ilkesi karşısındayız: Bütün anlaşmazlıkların olanak olduğu ölçüde görüşmeler yoluyla çözümlenmesi. Atatürk bu ilkesini önce Lozan'da ortaya koydu. Kuşkusuz adım adım, tartışa tartışa, ama görüşerek yürüttü. Buna eklenen bir başka ilginç husus da Atatürk'ün çok söylenen "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesidir. Mustafa Kemal, bir ülkenin iç yaşamında sağlam bir uyum kurmadıkça, yeterince güçlü, yani yeterince barışçı bir dış politika oluşturamayacağına inanıyordu. Ve bunu birçok kez yinelemiştir. Ben bunu ilginç buluyorum. Çünkü De Gaulle'cü anlayış da bunu savunmuştur. Atatürk'ten sonra De Gaulle de aynı düşünceye sahip olmuştur.

ÖO: General De Gaulle Atatürk'ü incelemiş olabilir mi?

THOBIE: Evet, kendisi söylüyor. Anılarında birkaç yerde belirtiyor. Türkiye'nin tarafsızlık politikasından söz ederken "Büyük önder Mustafa Kemal" demektedir. Kendisinin Atatürk'ten etkilenip etkilenmediğini bilmiyorum. O'nu inceleyen tarihçiler bunu söyleyebilirler. Ama ara-

larında ilginç bir doğrultu benzerliği olduğu açıktır. Mustafa Kemal'e dönelim: O, son derece karışık bir dönemde, görüşme sanatının birçok örneğini sergiledi. Bunlardan ikisi üzerinde özellikle durmak isterim: Önce bilindiği gibi Lozan'da Boğazlar üzerinde Türk egemenliği kurulmamıştı. Mustafa Kemal, strateji ustalığıyla, yaklaşan II. Dünya Savaşı tehdidini gerekçe olarak gösterdi ve görüşmeler yoluyla Montreux Antlaşmasını imzalayarak Türkiye'nin Boğazlarda tam egemenlik hakkını kurabildi.

İkinci örnek de, barışçıllığı çok daha belirgin olan Hatay sorununu çözme girişimidir. Hitler'in Südetlerde yaptığı gibi toprak işgaline gitmedi. Hayır, Mustafa Kemal bütün görüşmeler boyunca tekrarladığı üzere, "Türkiye hiçbir zaman savaşçı yoldan müdahalede bulunmayacaktır, görüşmelerden ayrılmayacaktır." diyordu. Kuşkusuz koşullardan yararlanmıştır, ama barışçı yoldan ayrılmamıştır.

Bir de Mustafa Kemal'in, ortak güvenlik anlaşmaları yolunun da büyük önderlerinden biri olduğunu ekleyeceğim. Atatürk ortak güvenlik önlemlerine inanmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmasından çok mutlu olmuştur. Balkan Paktı, Sadabat Paktı gibi bölgesel antlaşmalardan da hep yana olmuştur. Sadabat Paktı daha da ilginçtir. Çünkü Doğu'da bu ülkelerin diplomatik bağımsızlıklarını elde etmekte olduklarını gösteriyordu. Mustafa Kemal bu amaç için çok çalışmıştır. Bu da çok ilginçtir. Bugün de Türkiye'nin tam anlamıyla Kemalist doğrultuda olduğunu görüyorum. Birleşmiş Milletler vb. örgütlerde yer alışında olduğu gibi.

ÖO: Sayın Prof. Thobie, Mustafa Kemal'in "ulusal egemenlik" bayrağını yükseltmekle hem demokrasi davasına, hem de İslam dininin saygınlığına değerli bir hizmette bulunduğu söyleniyor. Çünkü böylece demokrasi ile İslam dini arasında tam bir uyum bulunduğunu gösterdiği belirtiliyor. Bu konuda ne düşünürsünüz?

THOBIE: Evet, bu gözlem laiklikle de ilgili değil mi? Evet, bu çok önemli bir noktadır. Hatta kimi yazarlar, Atatürk'ün İslam dinine büyük bir hizmet yaptığını yazıyorlar. Bu da söylenebilir mi, bilmem. Ama ulusal egemenlik ilkesiyle birlikte, yani artık egemenliğin kaynağı halk olduktan sonra bir kaynağa gerek kalmamakta, devlet işlerini özellikle dinin ve başka her şeyin etkisinden korumak gerekli olmakta, bunun için de meclise dayalı bir temsil düzeni kurmak zorunlu olmaktadır. Her ne kadar bu tek partiyle yapıldıysa da çok partiyle bunu başarma olanağı var mıydı, sorusu da ortadadır. Herhalde olanak yoktu. Ama şimdilik bunu tartışmak istemiyorum. Meclise dayalı bir temsil düzeni kurmakla, devlet ile dini birbirinden ayırmakla ve bir de Fransa'da bulunmayan bir şey; dini güçlü bir denetim altında tutmakla...

ÖO: Nasıl bir denetim, sayın profesör?

THOBIE: Başbakanlığa bağlı olan bir bürokratik kuruluşun denetimi. "Denetim" derken, imamların, vb. dinsel görevlilerin ücretini hükümetin ödemekte olmasından dolayı bu sözcüğü kullanıyorum. Bu bir denetim yoludur. Ama laiklik konusundaki bu tartışmaya girmeksizin, sorunuza "Evet, haklısınız" diyeceğim. Siyasal yaşamın demokratik biçimde düzenlenmesi, İslam ile demokrasinin bağdaşmaz olmadığını gösteren bir katkı olmuştur. Bu bence, İslam dünyasındaki tek örnektir. Bugün başka bir örnek göremiyorum. Değişik laiklikler varsa da örneğin Suriye ya da Irak vb. ülkelerdeki düzenlerin Türkiye'deki laikliğe benzer herhangi bir yanları olduğu söylenemez. Bu nedenle, tam anlamıyla benzersiz bir girişimdir Türk devrimi. Bu, demokrasi açısından da ilginç bir tartışmayı beraberinde getirmektedir: Mustafa Kemal'in kurduğu temel üzerinde çok partili bir düzen pek güzel yürütülebilmektedir.

ÖO: Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıcında tek parti düzeninin zorla benimsetilmediği, tam tersine herkesin bir siyasal parti kurabildiği belirtiliyor. Ama o zaman kurulan siyasi partilerin demokrasiyi geliştirmeye değil, yıkmaya çalışan partiler olduğu söyleniyor. Ve bu durumun, örneğin Nazi ve komünist parti kurulmasını yasaklayan Almanya'nın durumuna benzediği, kimsenin Almanya'da demokrasi değil, diktatörlük bulunduğunu öne sürmediği belirtiliyor. Bu konuda sizin ne düşündüğünüzü sorabilir miyim?

THOBIE: Bir kez otoriter rejimler için ortaklaşa olan bir durum var. Ben Mustafa Kemal'in kurduğu düzenin diktatörlük değil, ama otoriter bir düzen olduğu kanısındayım. Otoriter bir düzenin bir muhalefete gereksinimi vardır. Örgütlü bir muhalefetin bulunmayışından her zaman kaygılanır. Mustafa Kemal kendine karşı muhalefeti kendisi örgütledi. 1930'da Serbest Fırka diye adlandırılan bir muhalefet partisinin kurulmasını sağladı. Bu girişimi çok pahalıya ödeyen Cavit Bey'le beraber...

ÖO: Hayır, Fethi Bey'le. Cavit Bey daha önceydi.

THOBIE: Evet doğru. Cavit Bey'in muhalefeti 1926'daydı. Ama sorun şu: Mustafa Kemal müsaade edilebilecek sınırın sonuna gelindiğini gördü. Bu muhalefetin Atatürkçü ilkeleri hedef aldığını anladı ve bu nedenle sert davrandı.

ÖO: Fethi Okyar Bey partisini kapatmak istedi, ama Mustafa Kemal bunu istemiyordu. O, Cumhurbaşkanlığından çekilerek kendi partisinin başına geçmek ve seçimlerde demokratik yarışa girmek istiyordu. Fethi Bey bunu istemedi.

THOBIE: Ama bunu söylerken olumsuz bir eleştiri yapmıyorum. Ülkenin o günkü toplumsal, siyasal koşullarında başka türlü davranmanın çok güç olduğunu belirtmek istiyorum. Çünkü 1950'li yıllarda, yani oldukça sonra bile Demokrat Parti'nin ülkeyi nereye götürdüğü görüldü. 30'lu yıllarda durum çok daha yıkıcı bir biçim alabilirdi. Ama bence

önemli olan şu ki; Mustafa Kemal için ideal, kendisinin de söylediği gibi, Batı demokrasisi idi. İngiltere ya da Fransa'daki gibi çok partili demokrasi idi. Ama ideali bu olmakla birlikte, Mustafa Kemal bir kuramcı değil, bir uygulamacıydı. Ülkesinin toplumsal, siyasal dokusunu ve o zamanın siyasal koşullarını çok iyi bilen bir kişi olarak belki ağır, ama yararlı kararlar almasını bildi.

ÖO: Mustafa Kemal'in bir siyasal önder olarak, özellikle kadınların özgürleşmesi, eğitim, yazı,... konularında yaptığı devrimler üzerinde daha somut olarak durabilir miyiz?

THOBIE: Mustafa Kemal gerçek bir demokrasinin temellerini hazırlamıştır. Çünkü bizim Fransa'da da radikal sosyalistlerimizin "Önce okul, önce okul" demelerinden dolayı bildiğimiz gibi, Mustafa Kemal de çok partili bir siyasal düzen içinde olgun insanlar olarak davranabilecek sorumlu yurttaşlar yetiştirmek gerektiğini görmüştü. Bence Mustafa Kemal'in, çoğulcu demokrasinin işlerliğe kavuştuğunu kendisi görmemekle birlikte, kendi zamanında mümkün olan temelleri attığı kesinlikle söylenebilir.

ÖO: Fransız siyasetbilimci Prof. Maurice Duverger, Atatürk'ün özellikle ekonomik modelinin gelişmekte olan ülkeler için kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü bir yol gösterdiğini de savunuyor. Bu konudaki düşüncenizi alabilir miyim?

THOBIE: Evet, bu çok geniş bir sorun. Bu çok önemli konu üzerine birkaç basit görüş belirtmek isterim. Bugün artık 3. yol kalmadı. Çünkü ne yazık ki, evet ne yazık ki, günümüzde artık tek yol var. Ama Kemalizmin dokusu içinde bir başka seçimin bulunduğu doğrudur. Burada da sonraki olayların ve günümüzde yaşananların gösterdiği gibi, Mustafa Kemal, kendisi ile aynı zamanda Sovyetlerin sergilediğinden daha güvenilir bir düzen kurdu. Niçin? Hızlı ilerleyebilmek için. Atatürk'ün ekonomik devletçiliği, karma bir ekonomiye hazırlanma yoluydu.

Bugün devletin denetimi üzerine yapılan bir tartışma var. Wall Street Journal bile sermaye hareketlerini denetlemek gerektiğini yazıyor, savunuyor. Bu çok ilginç! Bu açıdan Kemalizme yönelinmiş oluyor. Mustafa Kemal, olayların da yöneltmesiyle, Türk sanayisini kurmak için bunu yaptı. O Türk sanayisi ki, bağımsızlığı ve egemenliği güvencede bulundurma olanağını verdi. Yeterli özel sermaye birikimi bulunmadığı için, büyük altyapıları gerçekleştirme işini devlet üzerine aldı. Ama özel sektörü yasaklamaya asla kalkışmadan bunu yaptı. Bu çok önemlidir. Özel sektör gündemde değildi. Ve özendirilmedi. Ama özel sektöre her zaman fırsat verildi; her zaman bir özel sektör vardı.

Bu açıdan da, pazar ekonomisine girme olanağı veren böyle yumuşak bir evrimsel geçişi kim sağlayabilirdi? Kuşkusuz geçiş sorunsuz olmuyor, ama belirtmek gerekir ki bugün Rusya'da gördüğümüze oranla

çok daha yumuşak, çok daha az yıkıcı bir biçimde oluyor. İşte bu çok ilginç. İdeolojilerinin dışında bakıldığında Kemalist düzen ile Sovyet düzeni ekonomik açıdan birbirine oldukça yakın idiler. Çünkü devletin büyük altyapı yatırımlarını yapması düşüncesi, Marksizmin de savunduğu bir şeydi. Ama özel sektörü tümden ortadan kaldıran sosyalist düzenin toplumu nereye götürdüğü görüldü. Oysa devlet ekonomi kesiminin en güçlü olduğu bir dönemin yaşandığı Türkiye'de bunlar olmadı.

ÖO: Sovyet planlamasının zorlayıcı ve genel, Türk planlamasının ise yalnız devlet kesimi için bağlayıcı olduğu, özel kesim için bağlayıcı olmadığı, ayrıca genel değil, kimi sektörleri içeren bir planlama olduğu söyleniyor.

THOBIE: Kesinlikle öyle. Bildiğiniz gibi bizim de Fransa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra 5 yıllık planlarımız oldu. Planlar yaptık. Bugün de bir planlama yöntemimiz var. Sorun zorlayıcı plan ile özendirici plan arasındaki farkta yatıyor. Sizin de çok doğru olarak belirttiğiniz gibi, gerek Mustafa Kemal'in yönetiminde gerekse daha sonra 1960'larda olsun Kemalist planlarda bu iki yön de var: Devlet sektörü için bağlayıcı, özel sektör için özendirici. Bu, büyük bir esnekliktir. Biraz önce bunun gelişmekte olan bir ülke için yararlı olabileceğini söylüyordunuz. Bu, sanayileşmiş bir ülke için de çok yararlı olabilir. Bildiğiniz gibi François Mitterand'ın karma ekonomisi de buna çok yakındır. Mitterand da karma ekonominin büyük bir savunucusuydu. Çünkü özelleştirmeyi istemiyordu. Çok güncel bir tartışma konusudur bu. Ama sorunu ilk olarak karşılayanın Mustafa Kemal ve Türkiye olduğunu belirtmek gerekir; bulduğu çözüm de ideolojik değil, zorlayıcı ve genel değildi. Türkiye'ye bugün, küreselleşme denilen sürece daha rahat biçimde katılma olanağı verecektir, dilerim.

ÖO: Size göre Atatürk'ün Türkiye için, gelişmekte olan ülkeler için ve genellikle uygar insanlık için kalıcı değeri nedir?

THOBIE: Evet bu ilginç, ama yanıtlaması güç bir soru. Bence önemli noktalardan biri, ülkenin kendi öz gücüne en yüksek ölçüde dayanabilmesi gereğini temel almış olması idi. Böyle bir dinamiği ortaya koymak, Mustafa Kemal'in çok değerli yanlarından biridir. Türk halkını bugün de gerçekliğini koruyan dinamik bir biçimde ekonomik, kültürel alanlarda ve kendi öz güçlerini en yüksek ölçüde kullanarak "işe koyulma"ya yöneltmiş olması, bence Kemalizmden çıkan büyük bir derstir. İkinci olarak, siyasal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da dışardan yardım alınırken, bunun bir bağımlılığa, yabancı boyunduruğuna yol açmaması için gerekli bütün önlemlerin kesinlikle alınmasıdır. Bunu başarmak her zaman kolay değildir.

Ama Türkiye başka birçok güçlükler yanında özellikle 1930'da 15 milyon olan ve bugün 65 milyona ulaşan nüfusu sayesinde bu Kemalist

ilkelerle çağdaş dünya koşullarına çok etkin bir biçimde uyarlanma olanağı elde edebilir. Bu da bence gelişme bakımından bir başka önemli ögedir. Bir de az önce belirttiğimiz üzere bir devlet yönetimi... Biraz önce kapitalizm ve sosyalizm arasında bir üçüncü yoldan söz ediyordunuz. Sovyet tipi sosyalizm bitti. Bunun karşılığında vahşi bir kapitalizme katlanmak mı gerekir? Böyle bir şey kuşkusuz Mustafa Kemal'e yabancı bir düşüncedir. O kapitalizmi kaldırmak değil, ama bir sınır içine almak, denetlemek istiyordu. Esnekliği burada idi. Sovyetlerin ortadan kalkışını izleyen dönemde kimileri kapitalizmin zaferini ilana kalkışsa da günümüzde devletin hâlâ ekonominin gidişini denetleme rolü olduğu ve bu rolün ilerde de devam edeceği görülmektedir. Özellikle de sermaye hareketlerinin düzeninin egemen ögesi durumuna geldiği günümüzde daha başka noktalar da bulunabilir. Ama bana en önemli görünenler bunlardır.

ÖO: Sayın Prof. Thobie, sizin vurgulamak istediğiniz başka herhangi bir husus var mıdır?

THOBIE: Mustafa Kemal ve eylemi ile ilgili bu geniş kapsamlı bakışı tamamlamak üzere, onun strateji ustalığına bir kez daha değinmek isterim. Çünkü bana Mustafa Kemal'in portresini nasıl çizdiğimi sormuştunuz. Bana göre onun kişiliğinin başat ögesi üstün strateji ustalığıdır. Bu, devlet adamları arasında bile sık rastlanan bir nitelik değildir. Başlangıç mesleği olan askerliğin onun bu yeteneğini geliştirmesine yardım ettiği kuşkusuz söylenebilir. Daha sonra da, açıkça söylemek gerekir ki, 10 yıl boyunca hiçbir önemli yenilgiye uğramayan bir siyasal strateji ustalığı sergilemiştir. Bu da, amaçlarını olanaklarına uyarlama diye nitelenen büyük devlet adamlığının bir sonucudur. Ama burada belirtmek gerekir ki bu uyarlamayı yaparken duruma bağlı kalarak değil, duruma egemen olarak bunu başarıyordu. Ama yine de üstün stratejisinin bir gereği olduğu üzere, her zaman amaçlarını içinde bulunduğu zamanın olanaklarına uyarlıyordu. Belki ben özellikle uluslararası ilişkiler uzmanı olduğum için böyle düşünüyorum, ama bence bu Atatürk'ün en önemli niteliklerinden biridir.

ÖO: Size gönülden teşekkür ederim, sayın Profesör Thobie.

THOBIE: Ben teşekkür ederim, Sayın Profesör.

Prof. Dr. RAFAA BEN AŞUR
Hukukçu
Tunus Hukuksal Siyasal ve Toplumsal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi
Tunus Teknik ve Tıp Bilimleri Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Rafaa Ben Aşur.

Prof. Dr. Rafaa Ben Aşur, Tunuslu bir hukuk profesörü. Tunus Hukuksal, Siyasal ve Toplumsal Bilimler Üniversitesi'nde Uluslararası Hukuk ve Anayasa Hukuku dersleri vermekte. Ayrıca Tunus Teknik ve Tıp Bilimleri Üniversitesi'nin de rektörü. Bu sıfatla hem Ankara Üniversitesi ile kendi üniversitesi arasında bir işbirliği anlaşması imzalamak, hem de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin düzenlediği "Atatürk Devrimleri ve Türkiye Cumhuriyeti" konulu uluslararası bilim şölenine katılmak üzere Ankara'ya geldiğinde kendisiyle görüştük.

Profesör Ben Aşur, "Atatürk'ün, Türk Devriminin ve 75. yıldönümünü kutlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin başarısı, yalnız Türkiye ve onunla geleneksel ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde değil, bütünüyle sömürgeleştirilen ve sömürgeleştiren ülkeler üzerinde etkide bulunmuştur" demektedir.

"BAĞIMSIZLIKLARI İÇİN SAVAŞAN BÜTÜN HALKLARA, KURTULUŞ VE ÇAĞDAŞLAŞMA YOLUNDA UMUT VERDİ"

ÖO: Sayın Prof. Ben Aşur, Tunuslu bir siyaset bilimci ve hukukçu olarak Atatürk'ün önderliğindeki Türk Devrimini ve Türkiye Cumhuriyeti'ni nasıl değerlendiriyorsunuz?

AŞUR: Anayasa Hukuku ve Uluslararası Hukuk alanlarındaki inceleme ve araştırmalarım beni değişik açılardan Türkiye ile ilgilenmeye yöneltti. "Atatürk ve Çağdaş Türkiye" konulu bir bilimsel toplantıya katılmak üzere bir çağrı aldığımda, "Çağdaş Türkiye ve Çağdaş Tunus" arasında bir karşılaştırma yapmanın yararlı olacağını düşündüm. Çünkü iki ülke arasında birçok benzerlikler var. Türkiye ile Tunus'un, Arap ve Müslüman ülkeleri içinde siyasal ve topumsal örgütlenme için giriştikleri reformlar açısından, birbirine çok benzeyen iki ülke olduğu kanısındayım. Atatürk'ün bağımsızlık savaşı ve devrimlerle başardığı işin, Tunus üzerinde kimi etkilerinin olduğuna inanıyorum. Doğrudan bir etkiden söz edilemese de, Atatürk'ün yapıtının, Tunus'ta büyük bir sevgi ve ilgiyle karşılanmış olduğu kesindir. Ben iki ülkeyi karşılaştırırken bu noktadan yola çıkacağım.

Bildiğiniz gibi, benim ülkem olan Tunus, 20 Mart 1956'da bağımsızlığına kavuştu. O zamana değin bir Fransız mandasıydı. Bu tarihten başlayarak Tunus yöneticileri devleti çağdaşlaştırma girişimine koyuldular. Kilit sözcük "çağdaşlaşma"ydı. Burada Türkiye ve Atatürk'le aradaki ilk koşutluğu görebiliriz. Bence Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ve Türk Devriminin zaferle sonuçlanması, genellikle bağımsızlıkları için savaşan bütün halkların ulusal bağımsızlık savaşı üzerinde, çok büyük bir etki yapmıştır. Bu, onlara kurtuluş ve devleti çağdaşlaştırma yolunda umut verdi. Tunus'ta da bağımsızlık kazanılır kazanılmaz, yöneticiler, devleti çağdaşlaştırmaya yöneldiler. Bu alanda Tunus ile Türkiye arasında birçok benzerlikler bulabileceğimize inanıyorum. Tunus'ta yapılanlarla, Türkiye'de yapılmış olanlar arasında birçok benzerlik noktaları bulunabileceğine inanıyorum.

Örneğin kadınların özgürleşmesi konusuna bakacak olursak, İslam ülkelerindeki en önemli sorunlardan birinin, kadınların toplumdaki yeri olduğunu biliyorsunuz. Tunus'ta 1956'dan bu yana "Kişi Hukuku" alanında kabul edilen bir yasa ile kadınlar gerçek anlamda özgürleştiler. Bu yasa eski geleneklere son verdi ve Tunuslu kadına erkekle eşit olmak ve özgür olmak olanağını sağladı. Kadının özgürleşmesi, Tunus'ta 7 Kasım

1987'de devletin en yüksek katında gerçekleşen değişiklikten bu yana da gelişmesini sürdürmüştür. Çünkü bugünkü Tunus Cumhurbaşkanı, bu yoldaki gelişmeyi, özellikle kadınların siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşama daha büyük ölçülerde katılmalarını sağlama yönünde sürdürmüştür. Öyleki bugünkü Tunuslu kadın, tam anlamıyla özgürleşmiş bulunmaktadır ve ülkemizin gelişmesi işine erkekle tam eşit koşullarda katılabilmektedir. Burada da Tunus'la Türkiye arasında bir benzerlik karşısında bulunuyoruz.

Bir başka örneği de devlette dinin yeri konusundan alabiliriz.

Atatürk'ün devleti laikleştirme yönünde önemli bir devrim yaptığı doğrudur. Tunus'ta da biz, dinin kendi yerini koruması için önemli çabalar harcamış bulunuyoruz. Tunus Anayasasına göre, İslam resmi din olarak benimsenmiş ise de bu anayasa hükmünün Tunus'un yasaları üzerinde bir etkisi yoktur. Yani devlet, dini korumakta, dinsel işlerin görülmesine katılmakta, ama din siyasal yarışma alanına girmemektedir. Örneğin siyasal partilerin kuruluşuna katılamamaktadır. Böylece 1989'dan bu yana ve özellikle de geçen yıl 1997 Ekim ayında yapılan anayasa değişikliğinden bu yana, dinsel temel üzerine siyasal parti kurulması yasaktır. Burada da Tunus'la Türkiye arasında bir koşutluk bulunduğunu görebiliyoruz. Türkiye'nin bu alanda Tunus'a göre çok daha ileriye ulaşmış olduğu doğrudur, ama Türkiye'de laiklikten söz edildiği gibi Tunus'ta da din ile siyasetin alanlarının ayrılmış olduğunu söyleyebiliyoruz. Gördüğünüz gibi Türkiye ile Tunus arasında birçok benzerlikler bulabiliyoruz. Bence, en önemli nokta şudur: Atatürk'ün, Türk Devrimi'nin 75. yıldönümünü kutlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin başarısı, yalnız Türkiye ve onunla geleneksel ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde değil, bütünüyle sömürgeleştirilen ve sömürgeleştiren ülkeler üzerinde etkide bulunmuştur.

ÖO: Sayın Profesör Ben Aşur, size gönülden teşekkür ederim.

AŞUR: Asıl ben size teşekkür ederim. Türkiye'de bulunmaktan çok mutlu olduğumu, kendimi yabancı bir ülkede hissetmediğimi belirtmek isterim.

Prof. Dr. FERUZ YASEME
Tarihçi
İngiltere Manchester Üniversitesi Öğretim Üyesi

Sayın Profesör Feruz Yaseme ile, görüşme için geldiği Londra'daki T.C. Büyükelçiliği kitaplığında.

Profesör Feruz Yaseme, İngiltere'de Manchester Üniversitesi Ortadoğu incelemeleri Bölümünde çalışan ve Türk tarihiyle yakından ilgilenen bir tarihçi. 20 yıldan beri çağdaş Türk tarihini incelemekte olan Profesör Yaseme, doktora tezini, kitap olarak da yayınladığı "II. Abdülhamit'in Dış Politikası" üzerine hazırlamış. 15 yıldan beri, Manchester Üniversitesi'nde ve çağrılı olduğu başka bilim kurumlarında Ortadoğu, Balkanlar ve Uluslararası Tarih çerçevesi içinde, Osmanlı'nın Son Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerine dersler, konferanslar vermektedir. Kendisi bunu "tarihin en ilginç ve en güç konu alanlarından biri" saydığını, ama aynı zamanda bu alanla ilgilenmekten mutlu olduğunu söylüyor.

Sayın Profesör Yaseme, kendisiyle Londra Büyükelçiliğimizde yaptığımız söyleşide şu temel gözlemi yapıyordu: "Demokrasiye sahip olabilmek için önce demokratik olarak işleyebilen, demokrasiye temel olabilecek bir ulus, bir toplum bulunmalıdır. Kuşkusuz demokrasi halkın yönetimi demektir. Eğer ortada halk yoksa, demokrasi de olmaz. Bu nedenle, bütün Atatürk devrimlerinin en önemli yanı, 'ulus kurma' çalışmalarından oluşur." demektedir.

"ATATÜRK DEVRİMLERİNİN EN ÖNEMLİ YANI ULUS KURMA ÇALIŞMALARINDAN OLUŞUR"

ÖO: Sayın Prof. Yaseme, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, ölümünden 60 yıl sonra bugün bile Türkiye için sürekli bir değer taşıdığı söylenmektedir. Eğer siz de bu gözlemi yapıyorsanız, bu kalıcı değeri nasıl açıklarsınız?

YASEME: Mustafa Kemal, o zaman, Türk ulusunun ve bir Türk devletinin yaratılması ile öylesine özdeşleşmişti ki, bugün bile bu ikisini birbirinden ayırmak çok güçtür. Atatürk, Türk ulusal kimliğinin, Türklerin kendi kendilerini tanımlayış biçiminin ayrılmaz bir parçası olmakta devam ediyor. Bugün bile bu açıdan tarih olmuş değildir.

ÖO: Mustafa Kemal'i önce örneğin askerlik mesleği açısından değerlendirecek olursanız, neler söylersiniz?

YASEME: Mustafa Kemal, çok tutkulu genç subaylar kuşağından biriydi. Öbürlerine göre daha öne çıkması, bir ölçüde daha yetenekli olduğu kadar daha şanslı da olmasından dolayıydı. Çanakkale'ye gelmesi, bir bakıma O'nun için bir şanstı. 1918'de yani I. Dünya Savaşı sona erdiğinde bile, bulunduğu yer O'nun için şanslı bir yerdi. Bu şans O'na yeteneklerini sergilemek, önderliğini kurmak olanağını sağladı.

ÖO: Bir bakıma kendisinin bu şansı yarattığını söyleyebilir miyiz? Çünkü Sofya'da askeri temsilcilik görevindeyken, savaşın en ön cephelerinde görev almayı çok ısrarla istediğini biliyoruz.

YASEME: Savaşta komutanlık yapmayı çok istiyordu. Bence bundan zevk aldığını bile söyleyebiliriz. Savaş komutanlığında çok da başarılıydı.

ÖO: Arkadaşlarına yazdığı bir mektupta askerliğin çarpışma yanından çok sanat yanını sevdiğini belirtiyordu.

YASEME: Çok aydınlık bir asker kafasına sahipti. Hayal ya da heveslerle yolundan sapacak insanlardan değildi. Meslek yaşamı boyunca çok keskin zekâ sahibi olduğunu kanıtlamıştır. Durumları çok aydınlık biçimde ve duygularına kapılmadan görmek ve gerekli kararları almak konusunda üstün bir yeteneğe sahipti.

ÖO: O'nun askeri öğreniminin erken yıllarından başlayarak özgürlük, özgür bir toplum, özgürlükçü bir yönetim kavramıyla yakından ilgilendiğini de biliyoruz. Mustafa Kemal'in kişiliğinin bu yanı üzerinde ne düşünüyorsunuz?

YASEME: O'nun özgürlük anlayışı, bence Abdülhamit yönetiminin baskıcılığı altında kısıtlanmaya tepkiden kaynağını almıştır. Geleneksel

Osmanlı-Türk toplumunun kısıtlayıcı alışkanlıklarına tepkiden doğmuştur. Mustafa Kemal bu kısıtlamaların, yalnız kendisini ya da aydınları baskı altında tutmakla kalmadığını, bütünüyle Türk ulusunu geri bıraktığını, gelişmekten alıkoyduğunu, ulusu yıkıma götüreceğini görüyordu. Bu nedenle bence Mustafa Kemal için özgürlük, her şeyden önce Türk ulusunun varlığını kanıtlayabilmesi ve çağdaş, ilerleyen bir ulus olabilmesi için özgürlük anlamını taşıyordu.

ÖO: Mustafa Kemal'in II. Meşrutiyet'in ilanına yol açan etkinliklere katıldığını da görüyoruz. O'nun bu rolünü ve daha sonra İttihat Terakki önderleriyle anlaşmazlığa düşüşü konusunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

YASEME: Mustafa Kemal, İttihat Terakki hareketinin doğduğu yer olan Makedonya'da yetişmiş bir kişiydi. Bir de bu hareketin gelişimindeki en önemli kurumda, yani Osmanlı Ordusunda yer almış bulunuyordu. Ama İttihat Terakki yönetiminin asıl çekirdek grubu içinde değildi. Hareketin önderlerine karşı her zaman eleştirici bir tutum takınmıştı. Özellikle de ordunun siyasete bulaştırılmasının tehlikelerini dile getirmekte hiç gecikmemiştir.

Mustafa Kemal ile öteki kimi önderler arasındaki anlaşmazlıklar, kuşkusuz bir ölçüde kişisel tutkularla da ilgiliydi. Onların bir bölümü Mustafa Kemal'den daha yüksek rütbelere gelmişlerdi. Ama sanırım öze inen kimi anlaşmazlık konuları da vardı. Bunlardan birincisi, ordunun siyasete bulaştırılması sorunuydu. Mustafa Kemal'in buna karşı olduğunu biliyoruz.

İkincisi de 1914'te I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girme kararına ilişkindi. Mustafa Kemal'in buna da karşı olduğunu biliyoruz.

ÖO: Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki başarısının, O'nun siyasal önderliği açısından ve yeni bir ulus, yani bir Cumhuriyet kurmadaki başarısı açısından katkıları neler olmuştur?

YASEME: Çanakkale'deki Türk zaferi, Türklerin yaklaşık 40 yıldan beri elde ettikleri ilk zaferdi. 1911 savaşında İtalya'ya, 1912'de Balkan devletlerine yenildiğini unutmayalım. Birçok kimse Türkiye'nin bir askeri güç olarak artık tükenmiş olduğunu düşünüyordu. Şimdi 1915'te Türkler, savaşabildiklerini ve kazanabileceklerini gösteriyorlardı. Bu kuşkusuz hem bir asker, hem de olası siyasal kişilik olarak Mustafa Kemal'in saygınlığını çok büyük ölçüde artırdı. Dahası, Mustafa Kemal'in ülkenin savaşa girmesine karşı çıkmış olduğu halde başarılı bir savaşta bir komutan olması, savaşın sonunda O'nun güvenilirliğini daha da artırmıştır, diyebiliriz. Ayrıca Çanakkale'deki zaferinin Mustafa Kemal'e uluslararası bir saygınlık sağladığını da söyleyebiliriz. 1919'da Türk ulusal hareketinin önderi olarak ortaya çıktığında uluslararası düzeyde O'nun kim olduğu, hesaba katılması gerekli bir güç olduğu biliniyordu.

ÖO: Türk direnişinin ve bağımsızlık savaşının örgütlenişinin başlan-

gıcına dikkatimizi çevirecek olursak, Mustafa Kemal'in ulusal direnişi başlatışına ilişkin olarak hangi noktaları önemli bulursunuz?

YASEME: İster Mustafa Kemal, isterse başka herhangi bir başarılı komutan açısından olsun iyi şans çok önemli olmuştur. 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktığında, orada bulunması gerekli kişi idi. Böylece çok iyi bir başlangıç yapmış oluyordu. İkincisi, Mustafa Kemal bu şansın nasıl kullanılması gerektiğini biliyordu. Hemen direnişi örgütlemeye koyuldu; daha önce kurulmuş olan "Ulusal Hakları Savunma" derneklerini tek bir siyasal örgüt içinde bir araya getirmeye başladı. Orduyu derleyip toparladı. Böylece daha baştan örgütlü bir direniş odağı, bir güç ve etki odağı yaratabildi ve bunlar üzerinde oldukça sağlam bir denetim kurabildi.

ÖO: Bütün bu dağınık direniş hareketlerini kendi sancağı altında birleştirebilmesini sağlayan çağrısı (mesajı) neydi?

YASEME: Çağrısı açıkça ve doğrudan doğruya şuydu: "Türk halkının direnmekten başka seçeneği yoktur! Eğer Türkler savaştan onurlu bir barışla çıkmak istiyorlarsa, bunu kendi güçlerine dayanarak sağlamak zorundadırlar. Savaş galibi güçlerin Türklere cömert bir barış olanağı tanıyacağını ummak deliliktir." diyordu.

ÖO: Bir görüşe göre Mustafa Kemal'in çağrısının bir bölümü, belki de en önemli parçası, "ulusal egemenlik" ilkesini vurgulamış olmasıdır. Amasya'da ilk sesini yükseltirken "Ulusun geleceğini yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır. Ulusun kararının ne olduğunu bilmek için de Sivas'ta bir genel kongre toplanacaktır." dediği ve kendisinin de bu ulusal egemenlik sancağına sadık kaldığı belirtiliyor. Mustafa Kemal'in düşünce ve eyleminde "ulusal egemenlik" ilkesinin yeri konusunda sizin değerlendirmenizi öğrenebilir miyiz?

YASEME: Oldukça karmaşık bir konu. 1919'un ilk planda gelen koşulları içinde, başlattığı hareketi meşru kılmak için bir seçenek bulmak durumundaydı. Çünkü meşruluk dayanağı başka bir şey olan Padişah hükümetiyle karşı karşıya gelmeleri olasılığı vardı; hatta kesinlikle belliydi. Bu nedenle dayanabileceği bir şey bulmak zorundaydı. "ulusal egemenlik" kavramı bu bakımdan uygundu. Mustafa Kemal ulusal hareket içinde bir araya gelen değişik gruplar, paşalar, önde gelen kişiler üzerinde otoritesini sağlayabilmek için, kendi konumunu da meşrulaştırmak zorundaydı. Bunu da yine "ulusal egemenlik" "ilkesine dayanarak yapabilirdi. Büyük Millet Meclisi gibi kurumlara dayanarak kendisinin ulusal istenci temsil ettiğini vurguladı. Bildiğiniz gibi Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı ilk Türk anayasasının birinci maddesi, egemenliğin ulusa ait olduğunu özellikle belirtir. Üçüncü olarak bu "ulusal egemen-

lik" kavramında, Mustafa Kemal'in daha sonraya ilişkin devrimci tutkularının ilk yansıması bulunduğu da belki söylenebilir.

ÖO: Bu "ulusal egemenlik" güdüsünün, Türk ulusunun bütün kaynaklarını bağımsızlık savaşı uğrunda seferber etmesini sağlamadaki katkısı sizce ne olmuştur? Soruma şunu da ekleyebilir miyim? Bu döneme ilişkin belgelerden okuduğumuza göre Mustafa Kemal'in öncelikle orduyu kurmak yerine meclisi toplamakla ilgilendiğini görenler, O'ndan düşmanın yurdu durmadan işgal etmesi karşısında önce orduyu kurmasını, ondan sonra meclisin toplanmasıyla ilgilenmesini isterler. Mustafa Kemal'in yanıtı şu oluyor: "Ordu demek, bir ulusun bütün maddi varlığına gerektiğinde el koymak demektir. Ordu demek, bir ulusun çocuklarını savaş cephesine sürmek demektir. Böyle kararları almaya kim yetkili olabilir? Önce meclis, sonra ordu!" Mustafa kemal'in başarısı ile "ulusal egemenlik" ilkesine doğrulukla bağlı kalması arasında bir bağ kurulabilir mi?

YASEME: Mustafa Kemal için de, O'nun kuşağından olan Türk subayları için de ordu ve ulus kavramları çok sıkı biçimde birbiriyle bağlantılıydı. Güçlü bir ordunun ancak, güçlü ve sağlıklı bir ulustan çıkabileceğine inanıyorlardı. Ordu toplumdan ayrı, parayla tutulmuş bir güç olarak düşünülecek bir kurum değildir. Ordu, toplumun bir anlatımıdır; toplumun güçlü ve zayıf yanları orduda yansır. Bunun gibi, ulusun da kendisini en iyi ve en üstün yanlarıyla ordusunda kanıtladığını düşünüyorlardı. Bundan dolayı Mustafa Kemal ordu ile ulusu sıkı sıkıya birbirine bağlı olarak görüyordu. Ordunun yalnızca ulusun yararları uğrunda savaşıp çalışması gerektiğine de kesinlikle inanıyordu. Bunun için ordunun ulusal denetim, ya da ulusal egemenlik altında bulunması gereğine de aynı ölçüde inanıyorlardı.

ÖO: Bu "ulusal egemenlik" ilkesine derin bağlılığın, Sakarya Savaşı'nda ulusun bütün kaynaklarını seferber etmesini önemli ölçüde sağladığı söylenebilir mi?

YASEME: Bu soruyu yanıtlamanın çok güç olduğu kanısındayım. Çünkü açıkça belirtecek olursak, elimdeki bütün kayıtlar halkın ancak %10'unun okuma yazma bildiğini gösteriyor. Öbür %90'ın niçin savaştığını bilmiyoruz. Eğer tarihçinin içtenlikli kanısını öğrenmek istiyorsanız, bu böyle. Belki silah altına alındıkları için savaştılar; belki dinsel nitelikli çağrılara uyarak savaştılar; "ulusal egemenlik" çağrısı nedeniyle savaşanların oranını belirtmek çok güçtür.

ÖO: Halkın, örneğin Enver Paşa'nın keyfi kararlarıyla ne büyük yıkımlara yol açtığını göz önünde tutarak, Mustafa Kemal'in ise direnişi "ulusal egemenlik" temeli üzerine örgütlemesine bakarak tutumunu belirlediği söylenebilir mi?

YASEME: Bence bu yerinde bir karşılaştırmadır. Bu noktada ben

"ulusal egemenlik" kavramından çok "ulusal yarar" kavramını kullanmaktan yanayım. Mustafa Kemal için Türk ulusunun yararları her şeyin önünde geliyordu. Enver Paşa gibi kişilere yönelttiği temel eleştirilerin başta gelen bir nedeni onların ya kişisel hırslarını ya da Pantürkist, Panislamist düşlerin ürünü olan serüvenci politikalar ardında koşmaları, bunun ise O'nun ulusal yarar anlayışına uygun düşmeyişi idi.

ÖO: BMM'nin bağımsızlık savaşındaki rolü ile Sultan Reşat ve Enver yönetimindeki Osmanlı Mebusları Meclisi'nin rolü birbirine benzer mi?

YASEME: Bence hayır! Gerçi kâğıt üzerinde BMM 1876 Osmanlı Anayasasına göre kurulan meclise göre çok daha güçlü bir kurum olarak görünmüyor. Tek meclisli bir parlamento, mutlak güç ve yetkiye sahip BMM'ni dengeleyecek başka hiçbir organ yok. Bütün erk, yetki, bütün haklar tüm ulusu temsil eden BMM'nden kaynaklanmaktadır. Kâğıt üzerinde, Osmanlı Parlamentosu'na göre çok daha güçlü bir kurum.

ÖO: Yalnız kâğıt üzerinde yazılanlar açısından değil, gerçek işleyişine bakarak da bir karşılaştırma yapılabilir mi?

YASEME: Evet, bence yapılabilir. Bütün Kurtuluş Savaşı boyunca hatta daha sonra bile açıkça görülen şey şudur: Mustafa Kemal'in BMM'deki etki ve denetim gücü, Osmanlı Meclisi'nde ve İttihat Terakki hükümetlerinde önderlerin hiçbir zaman sahip olmadığı ölçüde olmuştur.

ÖO: Hükümete ve önderlik grubuna karşı olan muhalefetin yeri açısından BMM ile Osmanlı Meclisi arasında bir karşılaştırma yaptığınızda ne söylersiniz? Çünkü eğer doğru ise, Mustafa Kemal'in BMM'de çok ciddi bir muhalefetle karşı karşıya olduğu, savaşı bile böyle bir muhalefetin varlığı eşliğinde yürüttüğü söyleniyor. Oysa Osmanlı Meclisi, Enver ve Osmanlı yöneticilerine karşı çok daha uysaldı deniliyor.

YASEME: 1913'ten sonra öyle olmaya başlamıştı. 1913'ten 1918'e kadar İttihat ve Terakki yönetiminin Meclis'te hiç bir zaman ciddi bir muhalefetle karşılaşmadığını söyleyebiliriz. Bunun nedeni, yönetimin gücünün kök ve dayanaklarının Mebusan Meclisi'nin dışında oluşuydu. İttihat Terakki yönetiminde Meclis'in Anayasal süsten öteye geçmediğini söylemek, bence çok abartma sayılmaz. Mustafa Kemal'in 1920'den başlayarak kurmaya koyulduğu yönetimde ise, Meclis çok önemli erklere sahiptir. Mustafa Kemal bütünüyle rejime egemen olabilmek için Meclis'te etkili olmak zorunda olduğunu bilmektedir. Kimi dönemlerde çok ciddi muhalefetlerle karşılaşmıştır. Bunların pek çoğunun kişisel sorunlar, belki taktik tartışmaları üzerinde olduğunu, temel önem taşıyan konularda ise büyük bir muhalefetin bulunmadığını görüyoruz.

ÖO: Bağımsızlık savaşının, cumhuriyetin ilanı ve öteki toplumsal devrimlerin hiçbirinin bir cunta, bir darbeci güç tarafından değil, bir meclis ve ona karşı sorumlu hükümetler tarafından yapılmış olduğu gözlemini nasıl değerlendirirsiniz?

YASEME: Kemalist yönetimin kişisel bir diktatörlük, askeri bir cunta yönetimi olmadığı kuşkusuz doğrudur. Ama bu yönetimin, siyasal bilince sahip, eğitimli ulus kesimini temsil ettiğini söylemek de doğru olmaz. Meclis'te temsil edilenler ise, ulusun bu kesimiydi. Örgütlü olan, parlamento ve siyasal partiler gibi onunla bağlantılı kurumlar aracılığıyla denetim gücüne sahip olan bu kesimdi.

ÖO: Cumhuriyetin ilanı dönemine gelecek olursak, bu dönemde isteyen herkesin siyasal parti kurmasına herhangi bir engel yoktu. Örneğin Rauf Orbay ve arkadaşları, Mustafa Kemal'in herhangi bir kayırma ya da desteğine gerek olmadan, yasal olarak partilerini kurdular. Ama adı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmakla birlikte, bu parti saltanat ve halifeliği geri getirmeyi amaçlıyordu. Çünkü bu partinin kurucu önderleri saltanat ve halifeliğin kaldırılmasına karşı idiler.

YASEME: Bence Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı gerici bir parti olarak görmek haksızlık olur. Bence kökenlerinde asıl olarak Mustafa Kemal ve özellikle onun çevresindekilerle, özellikle İsmet Paşa ile kişisel yarışmalardan kaynaklanan anlaşmazlıklar vardı. Ayrıca Mustafa Kemal ve özel grubunun bir tür diktatörlüğe yöneldiği korkusu vardı. Muhalif grup, kendileri de bir tür ortak önderlik grubu olarak bağımsızlık savaşı boyunca pay taşıdıkları halde şimdi dışlanacaklarından kaygılanıyorlardı.

ÖO: Bir tarihçi olarak size göre Rauf Orbay, Refet Bele ve Ali Fuat'ın cumhuriyetin ilanından önce Mustafa Kemal'i Refet Bey'in evine çağırarak önceden devlet başkanının, yani Halife Sultanın anayasadaki yerini güçlendirmesini istedikleri doğru mudur? Eğer doğruysa bu iki davranışı nasıl bağdaştırırsınız? Eğer Mustafa Kemal'in partisine karşı muhalefet partisini kuranlar açıkça saltanat ve halifelikten yana idilerse...

YASEME: Ben böyle olduğunu bilmiyorum.

ÖO: Sizce bu kişilerin Mustafa Kemal'den Halife Sultanın makamını güçlendirmesini istediği doğru değil midir? Rauf Orbay'ın "Benim babam, atam ve ben Halife Sultanın nimetlerini gördük. O'na karşı derinden borçlu ve minnettarım. Eğitimim gereği olarak da devletin başında halifeyi görmek isterim!" dediği doğru değil midir? Eğer doğru ise bu kişilerin Türkiye'de demokratik bir düzenden yana olduklarını söyleyebilir misiniz?

YASEME: Evet. Onlar güçlü, otokratik bir saltanat istemiyorlardı. 1922'de saltanatın kaldırılışına karşı çıkmadılar. Halifeliği ise bir ulusal simge olarak korumak istiyorlardı.

ÖO: Herhangi bir erk ve yetki sahibi olmadan mı? Bunu mu istiyorlardı?

YASEME: Evet. Bence onlar bir tür anayasal krallık düzeni istiyorlardı.

ÖO: Bir tarihçi ve siyaset bilimci olarak 1920'lerde Türkiye'nin bili-

nen koşulları altında yalnızca simgesel bir sultanlığın gerçekleşebileceğini düşünür müsünüz?

YASEME: Bence her zaman tehlikeler içerirdi. Saltanatın İttihat Terakkicilerin yönetiminde bir tür görüntü ya da sözde saltanata dönüştüğü doğrudur.

ÖO: Onun yerine başka bir diktatörlük vardı.

YASEME: Ama bu kurumun devamına izin vermek kaçınılmaz olarak tehlikeler içeriyordu. Çünkü ona daha büyük bir rol vermek yolunda çabalar her zaman görülebilirdi.

ÖO: Cumhuriyet dönemi devrimlerini incelemeye devam edecek olursak, demokratik bir yönetim ve toplum yaratmada laikliğin yerini göz önünde tutarak, Terakkiperver Cumhuriyetçi Parti kurucularının Türkiye'de laik bir yönetim ve laik bir toplum kurulmasından yana olduklarını söyleyebilir misiniz?

YASEME: 1924'te getirilen laik yasalara açıkça karşı çıkmadılar. Resmi olarak, bu devrimlerin belki hepsini desteklediklerini söylediler. Bence, önderlerin bir bölümünün dinsel konularda daha tutucu oldukları, Mustafa Kemal yönetiminde katı biçimde uygulanan laiklikten memnun olmadıkları söylenebilir.

ÖO: Laikliğin katı olan ve katı olmayan biçimleri olabilir mi?

YASEME: Daha önce değindiğimiz bir noktaya geri dönüyoruz. Benim kişisel kanıma göre bu konuda iki taraf arasında temelde çok büyük fark yoktu. Muhalefete geçenler, hiç değilse onların önderleri, galiba din ve dinin toplumdaki yerine, simgesel olarak biraz daha büyük bir saygı gösterilmesini istiyorlardı. Mustafa kemal ve O'nun görüşüne daha yakın olanlar ise geçmişin dinsel kurumlarıyla bağların açıkça koparılmasını ve açıkça laik olan bir düzenin kurulmasını istiyorlardı. 1920'lerde gerçek sorunun demokrasi olduğunu sanmıyorum. Bence hiçbir taraf bizim bugün anladığımız anlamda demokrasi sunmuyordu. Sorun, özünde, Türk ulusunun hangi doğrultuda yürüyeceği ve sonunda ne tür bir demokrasiyi gerçekleştirileceği sorunuydu. Mustafa Kemal, kuşkusuz tam bir içtenlikle, tam laikliğin, Türk ulusunun kendi kendisini demokratik bir biçimde yönetebilmesi için, O'nun amaçladığı üzere böyle bir toplum olabilmesi için kesinlikle gerekli olduğuna inanıyordu. Karşıtları olan Rauf, Refet, Karabekir ise, Türk halkının en sonunda kendi kendisini demokratik olarak yönetebileceğine inanıyor olabilseler de, bu halkın dine ve Osmanlı kurumları ile geleneklerine çok daha büyük yer veren bir toplum olacağını düşünüyorlardı. Bence asıl tartışma konusu buydu, demokrasi değildi; çünkü hiçbir taraf bunu önermiyordu.

ÖO: Mustafa Kemal ve O'nunla işbirliği yapanlar, örneğin kadın hakları konusunda içtenlikli miydiler?

YASEME: Kesinlikle evet. Bu konuda hiçbir kuşkuya yer yoktur. Mustafa Kemal bunun önemli bir toplumsal devrim olduğunu düşünüyordu. Bence Mustafa Kemal, toplumsal ve ekonomik devrimlerin yapılmasını kısa dönemde siyasal devrimlerden daha önemli görüyordu. Önce ulusun yaratılması gerekliydi; önce doğru biçimde bir ulusal yaşam, doğru bir ekonomik, toplumsal, ahlaki ve kültürel temel yaratılmalıydı. Ondan sonra, ikincil bir konu olarak, siyasal devrim kendiliğinden gerçekleşirdi.

ÖO: Örneğin kadın hakları gerçekleşmeden demokrasiye olanak bulunabilir miydi?

YASEME: Atatürkçüler kuşkusuz bu soruyu "Hayır!" diye yanıtlıyorlardı. Ve bu seçimi yaptılar.

ÖO: Örneğin ulusun yarısının oy hakkı olmadan, eşit eğitim hakkına sahip olmadan, böyle bir toplumda demokrasiye olanak bulunabilir mi?

YASEME: Kuşkusuz hayır.

ÖO: O zaman örneğin kadın hakları konusunda onca çalışan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının topluma demokrasi önermediklerini söyleyebilir miyiz?

YASEME: Onlar, uzun sürede Türk toplumunu demokrasiye ulaştıracağından kuşku duyulmayacak olan toplumsal devrimler yapmaya çalıştılar.

ÖO: Bunun gibi, örneğin medreselerin kapatılması, cinsiyetine, toplumsal kökenine, dinsel inancına bakılmadan her yurttaşa eşit eğitim olanağı verilmesi, demokrasinin gerekleri açısından sizce ne anlam taşır?

YASEME: Bir görüşe göre, demokrasiye sahip olabilmek için önce demokratik olarak işleyebilen, demokrasiye temel olabilecek bir ulus, bir toplum bulunmalıdır. Kuşkusuz demokrasi halkın yönetimi demektir. Eğer ortada halk yoksa, demokrasi de olmaz. Bu nedenle, bütün Atatürk devrimlerinin en önemli yanı, "ulus kurma" çalışmalarından oluşur.

ÖO: Demokratik bir ulus kurma.

YASEME: Demokratik bir siyasal düzene temel hizmeti görecek bir ulus kurma. Kuşkusuz demokratik değerlere de sahip olacak bir ulus kurma. Örneğin geleneksel Osmanlı sanlarını kullanmanın yasaklanışı; tek meclisten kurulu parlamenter düzen ilkesi; ulusal istencin üzerinde hiçbir gücün bulunmadığı ilkesi; eşitliğe dayalı eğitim birliği ilkesi; daha genel olarak halkçılık ilkesi ve her yurttaşın yurt üzerinde eşit haklara sahip olması ilkesi hep bu amaca yöneliktir.

ÖO: Yasal reformlar da öyle değil mi? Her yurttaşa eşit işlem yapılması ilkesine dayalı ve asıl olarak Batı'dan alınan yasalar.

YASEME: Evet kesinlikle öyle. Sizin de biraz önce belirttiğiniz gibi, Atatürkçü "ulus" kavramında ve devrimlerinde temel kavram "yurttaş-

lık"tır. Bu da vurgulanmalı. Osmanlı düzeninde insanlar "uyruk" (teb'a) idiler. Atatürkçü yönetim ise "yurttaşlık" kavramına gerçek bir içerik kazandırmak istemiş, bu "yurttaşlık" kavramına önem vermiştir. Bunun da demokratik anlam ve önem taşıdığından kuşku yoktur.

ÖO: Bir siyaset tarihçisi olarak, sizce bütün bunlar olmadan demokratik bir yönetime olanak bulunabilir miydi?

YASEME: Tarihin bir kuralı, olmamış olan olaylar üzerine soru sormamayı gerektirir. Yapabileceğimiz şey, olmuş olaylar üzerine soru sormaktır. Atatürkçü yönetimin 1940'larda gerçek bir çok partili düzene ulaştığını biliyoruz. Türk toplumunun da aşama aşama, artan ölçülerde demokratikleştiğini biliyoruz. Bütün bunların 1920'lerde ve 1930'larda atılan temeller üzerinde gerçekleştiğini de biliyoruz. Bu nedenle Atatürkçü projenin en azından demokrasi seçeneğine kapalı olmadığı, daha da olumlusu (bunu tartışanlar olabilir) sonunda ülkeyi demokratik seçime götürdüğü, demokrasinin gerçekleşmesine olumlu katkı yaptığı kesinlikle söylenebilir.

ÖO: Devletçi ekonomik projenin uygulanmasının, hem bağımsız bir toplum kurulmasına hem de demokrasinin gelişmesine yaptığı katkı sizce ne olabilir?

YASEME: Devletçilik, kökenlerini anlayabildiğimiz kadarıyla, bir düzeyde, dünya ekonomisinde ve Türkiye'de ortaya çıkan ve 1929'da başlayıp, 30'larda süren çok güç ekonomik koşullara karşı bulunmuş kısa süreli bir çözüm yaklaşımıydı. Bu açıdan bakıldığında devletçiliğin, çok güç bir ekonomik duruma, bir ilke konusu olmaktan çok, verilen zekice bir uygulama yanıtı olduğunu düşünebiliriz. Türkiye'yi dünya ekonomik bunalımından korumak ve aynı zamanda Türk ekonomisine gelişme olanağı kazandırmak amacını güdüyordu.

Daha uzun süreli bir bakış açısından bakıldığında, Türk uzmanların devletçilikle ilgili tartışmalarına da yansıdığı gibi, bence devletçiliğin kalıcı yanı, biraz belirsizlik taşımaktadır. Bir açıdan bakıldığında, evet, olumlu olduğunu görüyoruz. İlk kuşak Türk sanayisini yaratan bu devletçilik olmuştur. Türkiye'yi baskılardan korudu. Ama bir başka açıdan bakıldığında, kimileri devletçiliğin uzun sürede ekonominin yönetiminde verimsizliğe yol açtığını, bunun kimi zaman Türkiye'yi geri bıraktırdığını öne sürüyorlar. Ben, bu görüşler arasında yan tutmadan tartışma konusunu belirtiyorum. Ama devletçiliğin kalıcı yanı üzerine bir belirsizlik bulunduğunu bilmek önemlidir.

Devletçiliğin siyasal etkisine gelince, burada da bir belirsizlik olduğunu görüyoruz. Devletçilik bir yandan ulusal bağımsızlığın pekiştirilip vurgulanmasını anlatıyor. Ulusal bir ekonomi politikasını simgeliyor; Türk ekonomisinin sağlam bir biçimde Türklerin ve Türk girişimcilerin elinde bulunmasını vurguluyor. Öte yandan devletçiliğin, zaman içinde

bir tür kayırınacı politikaları, seçim ödünü politikalarını özendirdiği, bunun devleti bir çıkar sağlama örgütü sayan düşünce biçimini pekiştirdiği söyleniyor. Bunun ise özgür ve girişimci yurttaşların düzeni olan demokratik düzenin etkin işleyişiyle bağdaştığı pek söylenemez. Bunlar çok geniş sorunlardır. Tarihçinin onlarla uğraşması çok güçtür. Çünkü biz tarihçiler somut konularla ilgilenmeyi yeğleriz.

ÖO: İster ekonomik verimlilik, ister demokratik verimlilik ve etkinlik açısından bakılsın, bu sorunların çoğu ve devletin ekonomideki yerinin ne olması tartışması Türkiye'ye özgü olmayıp, örneğin İngiltere için de geçerlidir.

YASEME: Kesinlikle evet.

ÖO: Ama Atatürk örneğinin, yalnız uygulamayla ilgili bir deneyim olmayıp, hem kapitalist, hem de kolektivist toplum düzenlerinin bilinçli bir irdelemesine dayalı olduğu söyleniyor. Atatürk'ün bu düzenlerin ikisini de demokrasinin ölçütlerine dayanarak çok açık biçimde eleştirdiği söyleniyor. O'nun "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adlı kitabını biliyorsunuz.

YASEME: Evet. Okudum.

ÖO: Bu kitapta Atatürk kapitalizm ile sosyalizm ya da kolektivizmi –o günkü adıyla Bolşevizmi– karşılaştırarak, bunları demokrasi açısından eleştiriyor. Her iki düzenin de demokrasiyle bağdaşmayan, birçok yanları olduğunu yazıyor. Oysa kendi önerdiği düzenin bir yandan "laissez-faire" yolunun yanlışlarını düzelttiğini, ama öte yandan devlet girişimini bireysel girişimin yerini alacak ölçüye vardırmadığını belirtiyor. Tam tersine en geniş alanı bireysel girişime bıraktığını vurguluyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

YASEME: Bunlar güzel dile getirilen noktalardır. Ama uygulamada sorun, gerek "laissez-faire" düzeninin, gerekse devlet sosyalizminin aşırılıklarından sakınmak üzere çizgiyi nereden geçireceğinizdir. Bu her zaman çok çetin bir sorudur. 1930'larda devletçiliği uygulayan hükümetler dönemine baktığımızda bile bu hükümetlerin içinde devletçiliğin başarısı konusunda farklı görüşler olduğunu görüyoruz. Eğer İsmet İnönü ile Celal Bayar'ı birbirlerinden ayıran ve savaştan sonra da CHP'nin bölünerek DP'nin kurulmasına yol açan ilke üzerinde duracak olursak, konunun devletçiliği yorumlarken devlet girişimciliğine verdikleri ağırlık farkından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yani çizginin nereden geçirileceği sorunu. Böylece devletçilik politikasında bu belirsizlik ögesini anlatmış oluyor. 1930'lu yıllar için bir belirsizlik taşıdığını söylemiyorum. Daha uzun süreli düşünüldüğünde, şu ya da bu yönde yeniden yorumlanması gereken bir konu olduğunu belirtmek istiyorum. 1940'lardan başlayarak Türkiye'de siyasal partilerin kutuplaşma alanlarından biri de kanımca bu konu olmuştur.

ÖO: En azından bu program açısından Mustafa Kemal'in ekonomi politikasının yalnızca somut sorunlarla sınırlı olmayıp, ekonomik düzenin demokratik bir toplum için taşıdığı önem sorunuyla da ilgilendiğini söyleyebilir miyiz?

YASEME: Kuşkusuz söyleyebiliriz. Atatürk'ün kendisi teknik anlamda iktisatçı değildi. Ama ekonomik düzen anlayışı, refah getirecek, ulusu yalnız daha zengin kılarak değil, aynı zamanda ulusun değişik kesimleri arasında dayanışmayı pekiştirerek daha da güçlü kılacak bir görüştü. Bunlar sizin de belirttiğiniz gibi bir toplumsal adalet anlayışı olmadan gerçekleşemezdi.

ÖO: Mustafa Kemal Atatürk'ün gerek düşüncelerinin, gerekse başta gelen eseri Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü Türkiye için ve genellikle iyi niyetli insanlık için kalıcı değeri sizce nedir?

YASEME: Bence Atatürk'ün kalıcı değeri çok açıktır: Çağdaş Türkiye! Bugünkü Türk toplumu O'nun derin damgasını taşımaktadır. Şu ya da bu sorun üzerindeki bölünmeler ve tartışmaların hepsi, asıl olarak O'nun ve O'nun hükümetlerinin 1920'li ve 1930'lu yıllarda kurmuş olduğu çerçeve içinde cereyan etmektedir. Atatürk çok şey kurdu. Kuşkusuz bununla bugün her şeyin 1930'lardaki gibi olduğunu söylemiyorum. Zaten Atatürk de bunu istemiyordu. Zamanla Türkiye'nin yeni koşullara uyması gerektiğini çok iyi biliyordu. O, sağlam ve güvenli bir ulus kurmak istedi. Ve bunu büyük ölçüde başardı da. O'nun asıl büyük başarısı, ölümünden bunca uzun yıllar sonra bile ayakta duran eseridir.

ÖO: Sizce Atatürk'ün çağrısı, genellikle iyi niyetli insanlık için de kalıcı bir ilgi konusu olabilir mi? Olabilirse bu çağrı nedir?

YASEME: Evet. Mustafa Kemal, yenilen bir imparatorluğun ana ögesini eline aldı ve "Geçmişe ilişkin düşlerimizi, öç alma duygularımızı bir yana atacağız" dedi; "kendimize gelip barışçı, gönenmiş bir ulus olacağız. Dünya toplumu içinde yerimizi bu temel üzerinde alacağız." dedi. Bence bugün bile birçok devletin benimsemesi gereken bir derstir, Atatürk'ün verdiği bu ders.

ÖO: Sayın Prof. Yaseme, size çok teşekkür ederim.

YASEME: Ben teşekkür ederim.

Prof. Dr. PENDA M'BOW

Siyasetbilimci

Prof. Dr. Penda M'Bow.

Profesör Dr. Penda M'Bow Senegalli bir profesör. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Cumhuriyet'in 75. yıldönümü dolayısıyla "Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti" üzerine düzenlediği bir bilimsel şölene katılmak üzere Ankara'da bulunduğu sırada kendisiyle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görüştük. Türk Devrimi'nin özellikle Arap olmayan Müslüman ulusların ulusal kimlik sorununa yanıt getirdiğini ve bu yanıtın kilit ögesinin de laiklik olduğunu vurguluyordu:

"Biz bugün kendi ülkemizde din ile devleti birbirinden ayırmayı nasıl başarabileceğimizi düşünüyoruz. Dini bireylerin özel yaşamına yerleştirip, devletin kamu yaşamını dinden bağımsız, çağdaş bir devlet olarak yönetmesini nasıl sağlayabileceğimizi düşünüyoruz. Bütün bu olgular, Mustafa Kemal Atatürk'ün eserinin güncelliğinin çok büyük ve çok önemli olduğunu gösteriyor."

"MUSTAFA KEMAL BATILI GÜÇLERE KARŞI KOYABİLMEK İÇİN, TARİHİN MİRASI OLAN GEÇMİŞE KAPANMAMAK GEREKTİĞİNİ, TERSİNE BU GEÇMİŞTEN YOLA ÇIKARAK ÇAĞDAŞLAŞMANIN ZORUNLU OLDUĞUNU GÖRDÜ"

ÖO: Sayın Profesör Penda M'Bow, Senegalli bir profesörsünüz. Burada 'Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti' konulu bir sempozyuma katılmak üzere bulunuyorsunuz. Bize lütfen Atatürk devrimleri ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine genel değerlendirmenizi ve sempozyuma sunduğunuz bildirinin kısa özetini anlatır mısınız?

M'Bow: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kutlamak üzere toplanan bu uluslararası konferansa büyük bir zevkle katılıyorum. Bize göre, devrimleriyle Mustafa Kemal Atatürk, Müslüman ülkeler için çok önemli bir önderdir. Bu Müslüman ülkeler içinde Arap olmayanlar özel bir yer tutmaktadır. Çünkü Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu devrimlerin ötesinde, Arap olmayan Müslüman halkların kimlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal yaptığı devrimle, bence, tarihin o noktasında, Arap olmayan Müslüman halklar arasında bağımsızlık, özerklik, reform umutlarını canlandırıp harekete geçirmesini bildi.

Mustafa Kemal'in eserinde bana göre en önemli olan şey, Osmanlı İmparatorluğu'nun görkemli döneminde yapmış olduklarının tarihsel uzantısında, ama 19. yüzyılda ortaya çıkan Avrupalı büyük güçlerin saldırılarına uğradığı bir dönemde ve I. Dünya Savaşı ile de tarihe karışmak üzere bulunduğu ve kalıntılarının bu büyük güçlerce paylaşıldığı bir noktada yer almış olmasıdır. Mustafa Kemal, Türk ulusuna, çağdaşlığın bir zorunluluk olarak belirdiği bir ortamda, bütün görkemini ve büyüklüğünü yeniden kazandırmak üzere ortaya atıldı.

Mustafa Kemal ortaya çıkan bu yeni Batılı güçlere karşı koyabilmek ve onların saldırılarını püskürtebilmek için, tarihin mirası olan geçmişe kapanmamak gerektiğini, tersine bu geçmişten yola çıkarak başka bir şey yapmanın, yani çağdaşlaşmanın zorunlu olduğunu gördü. Bunun için Mustafa Kemal'in üstesinden gelmesi gereken birçok sorun vardı: Türk halkının uluslararası alanda bağımsız, güçlü varlığını koruma sorunu, toplumunu çağdaşlaştırma yolundaki engelleri aşma sorunu ve bir cumhuriyeti koruma sorunu. Bu sorunların tümü, bence çok büyük boyutlu, korkunç sorunlardı. Eğer bugün Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği bu esere ilgi duyuluyorsa, bildirimde de be-

lirttiğim gibi, bence Mustafa Kemal'in birçok açıdan ilgi çekici olmasından dolayıdır.

Asker iseniz, Mustafa Kemal'in çağdaş, güçlü bir ordu kurma ve onunla önemli sonuçlar elde etme yolundaki istenci ve yeteneği kuşkusuz büyük bir ilgi konusudur. Senegal'de benim yaptığım gibi başta kadınların çağdaş toplumdaki yeri olmak üzere insan hakları davasını savunan bir kimseyseniz, Mustafa Kemal sizin için temel bir başvuru odağıdır. Çünkü Türk kadınına çok geniş haklar sağladı. I. Dünya Savaşı sonrasında Türk kadınını Avrupalı kadınlarla karşılaştırdığınızda, örneğin Türk kadınının Fransız kadınından daha önce oy hakkına sahip olduğunu görürsünüz. Yani Türkiye hem kadın hakları hareketinin doğduğu yer olan, hem 1789 devrimiyle cumhuriyet yönetimini başlatan Fransa'dan daha ilerdeydi. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal pek çok alanda bir öncüydü. Ama Mustafa Kemal Atatürk'ün eserinde bugün benim ilgimi en çok çeken şey, Müslüman kimliği ile laikliği nasıl birleştirebildiğidir.

Bu son derece de önemli, çok büyük bir başarıdır. Biz bugün kendi ülkemizde din ile devleti birbirinden ayırmayı nasıl başarabileceğimizi düşünüyoruz. Dini bireylerin özel yaşamına yerleştirip, devletin kamu yaşamını dinden bağımsız, çağdaş bir devlet olarak yönetmesini nasıl sağlayabileceğimizi düşünüyoruz. Bütün bu olgular, Mustafa Kemal Atatürk'ün eserinin güncelliğinin çok büyük ve çok önemli olduğunu gösteriyor. Bu eserde üzerinde düşünülecek çok önemli ve çok sayıda ögeler buluyor, çok önemli dersler çıkarıyoruz. Bu, gerçekten çok şaşırtıcı bir devrimdir. Bir birey, bütün gücü ve direnciyle, özellikle de istenç gücüyle, 20 yıldan az bir süre içinde bütün bu devrimleri nasıl başarabildi? Bu, Mustafa Kemal'in yalnız irade gücü sahibi olduğunu göstermekle kalmıyor; ülke içinde kendisini çok destekleyen güçlere dayandığını da gösteriyor. Bu güçler arasında kuşkusuz askeri kesim, ama genellikle seçkinler, yani hem ekonomik hem de toplumsal seçkinler yer alıyor. Bu seçkin kesim olmasaydı, belki de Mustafa Kemal ulaşabildiği sonuçların hepsini elde edemezdi.

ÖO: Sayın Profesör M'Bow, size gönülden teşekkür ederim.

Prof. Dr. DONG CİN GUA
Tarihçi
Çin Pekin Üniversitesi
Tarih Bölümü Müdürü

Prof. Dr. Dong Cin Gua.

Prof. Dr. Dong Cin Gua, Pekin Üniversitesi'nde Tarih Bölümü Müdürü olan bir Çinli tarihçi. Çağdaş Türkiye'nin tarihiyle ve Türklerin Asya'daki geçmişiyle yakından ilgilenmiş. Çağdaşlaşma sürecindeki ülkeler üzerine karşılaştırmalı araştırmalardan oluşan "Doğu Asya'da Çağdaşlaşma" adlı kitabın ortak yazarlarındandır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Cumhuriyetin 75. kuruluş yıldönümü dolayısıyla düzenlediği bilimsel şölene katılmak üzere Ankara'ya geldiğinde kendisiyle görüştük. Bu bilimsel şölene sunduğu bildiride, Atatürk ve çağdaş Türkiye ile ilgili olarak Çin tarihçilerinin 1920'lerden geçen yıla değin yazdıkları üzerine bir değerlendirme yapıyordu. Görüşmemizde asıl olarak bu bildirinin ana bulgularını anlattı.

Buna göre Çin bilim adamları, Türkiye'nin ekonomik stratejilerini, bölgesel gelişme uygulamasını, toprak reformu, yabancı borçları ve yatırımları konularını nasıl düzenlediğini, dış politikasını, ordunun konumunu ve İslamcı akımların yeniden ortaya çıkış hareketini incelemektedirler. Çin'in kendi değişim süreci içinde Türk Devrimine ilişkin değerlendirmelerinin vardığı aşama, Prof. Dong'un deyişiyle şu iki noktada özetlenebilir:

"Türk halkının geçmiş yerine gelişmeyi tercih etmesine saygı göstermek gerekir."

"Atatürk reformlarının başarısı ve yeni Cumhuriyetin gelişimi, genellikle gelişmekte olan ülkelerde tekrarlanabilir bir model olarak görülebilir."

"TÜRKİYE'DE GELENEKSEL TOPLUMDAN ÇAĞDAŞ BİR TOPLUMA GEÇİŞ SÜRECİ, İNGİLİZLERİN LİBERAL YOLUNDAN DA, FRANSIZLARIN DEVRİMCİ YOLUNDAN DA FARKLI BİR YOL OLARAK ORTAYA ÇIKTI"

GUA: Geçen 80 yıl boyunca Çin'de çağdaş Türkiye üzerine yaklaşık 300 makale, 10 da kitap yayınlanmıştır. 1910'ların sonlarından günümüze değin Çin aydınları, yani Çin'in seçkin kesimi, Atatürk'ü ve çağdaş Türkiye'yi, Çin'deki devrimi ve çağdaşlaşmayı yorumlarken hep başvuru noktası olarak almışlardır.

Çin'de Atatürk ve çağdaş Türkiye konusundaki ana eğilim büyük değişiklikler göstermiştir. 80 yıl uzun bir süredir. Bu değişiklik, 20. yüzyıl Çin'inde hızla değişen dünya tanınmak istenirken üzerinde durulan etkenlerdeki ve kavramsal amaçlardaki değişimi de yansıtmaktadır.

Burada, değişik dergilerde, gazetelerde, bu 80 yıl içinde yayınlanan monografiler, denemeler ve makaleler üzerinde yaptığım incelememden söz edeceğim. Bütün bu yazılar Çin dilinde yazılmıştır. Çevrilmiş değildir; Çin'de basılmıştır.

İncelememin ana gözlemi şudur: İlk nokta, 1920'lerden 1940'lara kadar yapılan yayınların en büyük bölümü, Atatürk devrimlerinin anlamını açıklayan, çağdaş Türkiye'nin kuruluşunu, ulusal bağımsızlığı elde edip bu dönem boyunca koruyuşundaki başarılarını çok büyük övgülerle karşılayan, Kemalist devrimleri ve yeni Cumhuriyetteki ekonomik gelişmeyi göz önünde tutan yayınlardır. İlk nokta budur. Saptadığım ikinci nokta ise şudur: 1949-1979 arası Yeni Çin'de Atatürk ve çağdaş Türkiye üzerine az sayıda incelemeler, ya da resmi makamları bilgilendirme toplantıları niteliğinde çalışmalar yapılmıştır. Yani 30 yıl gibi bir kuşaklık dönemde bu konuda çok az çalışma yapılmıştır.

ÖO: Bunu nasıl açıklarsınız?

GUA: Bu 30 yıl boyunca Çinliler en çok sınıf çatışması ve devrim üzerinde durdular; toplumu ve ekonomiyi kurma üzerinde durmadılar. Zaman zaman, özellikle Kültür Devrimi döneminde, aşırı solcuların yayın yaşamını ve toplumsal bilim araştırmalarını denetim altına aldıklarını eleştirmekteyiz. Bence nedeni burada yer almaktadır.

Her ne kadar Çin ve Türkiye 1971'de resmen diplomatik ilişkilerini yeniden kurdularsa da, Çin'in çağdaşlama devriminin başından beri çağdaş Türkiye üzerine bilimsel araştırmaların sayısında büyük bir artış olmuştur. Bilim adamları Atatürk'ün Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamının her alanındaki değişmelere ilişkin düşüncelerini ve ba-

şarılarını incelemişlerdir. Bu incelemelerde iki ana değişken üzerinde durulmuştur: Biri devrim, öteki ise çağdaşlaşma değişkeni. Kimileri bu iki değişken arasında çelişki olduğunu söylüyorsa da, ben böyle düşünmüyorum. Gittikçe daha çok sayıda bilim adamı ikinci değişken, yani çağdaşlaşma üzerinde durmakta ve Türkiye'nin ekonomik stratejilerini, bölgesel gelişme uygulamasını, toprak reformunu, yabancı borçları ve yatırımları konusunu nasıl düzenlediğini, dış politikasını, ordunun konumunu ve İslamcı akımların yeniden ortaya çıkış hareketini incelemektedirler.

ÖO: Bu alt başlıklardan herhangi biri üzerinde biraz durmak ister misiniz?

GUA: Bu konudaki gözlemlerim 3 bölümden kuruludur. Az önce özetlediğim ilk bölüm, 1949'dan önce yazılmış Çin yayınlarıyla ilgilidir.

ÖO: 1949'dan önceki bu yayınlarda Atatürk ve Türk Devrimi nasıl yansıtılıyordu? Bu tarihten sonraki yayınlarla karşılaştırdığınızda arada ne gibi farklar görüyorsunuz?

GUA: Benim de söylemek istediğim bu. Çin aydınları 1918'in son aylarından başlayarak Türkiye'ye çok yakın ilgi göstermeğe başladılar. "Doğu Konuları" diye çevirebileceğimiz bir adla Çin'in en büyük kenti Şangay'da yayınlanan ünlü bir bilimsel dergide, 15 Ağustos 1918'de yayınlanan 15. cildinin 8. sayısından 1921'de yayınlanan 18. cildin 24. sayısına kadar çıkan bütün makalelerde, sömürgeci saldırılara karşı ağır eleştiriler yer alıyor ve saldırıya uğrayan Türk halkına içten sevgi duyguları dile getiriliyordu.

1922 Eylülünde Türk bağımsızlık savaşının zaferle bitmesi, Çin'de radikallere de liberallere de esin kaynağı oldu. "Kılavuz" adlı haftalık komünist yayın organı olan bir başka dergi, Eylül 1927'de "Türk Ulusal Partisinin Zaferini Selamlarken" ve "Türk Ulusal Güçlerinin Zaferinin Uluslararası Önemi" başlıklı dizi makaleler yayınladı. 1922 yılının son sayılarında "Türkiye ve Uluslararası Sömürgeler" başlıklı yazıda, "Türk halkının, yürekli ve uzak görüşlü büyük bir generalin yönetiminde, bütün dünyada ezilen uluslar için en güzel örneği verdiği" yazılıyordu. Bu iki dergide yayınlanan birçok haberde ve bunların yorumlarında, Türkiye'de ve O'na komşu bölgelerde yaşanan her önemli olaya yer veriliyordu. Özellikle de Lozan Konferansı görüşmeleri, "Barış Antlaşması" ve "Yakındoğu'da Barış Baskısı" başlıklı iki yazıda Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenliğini koruyan ve dünya barışına katkıda bulunan bir antlaşma olarak sunuluyordu.

1923'ten 1947'ye değin geçen 20 yılı aşkın sürede bu dergilerin hemen her sayısında Atatürk ve çağdaş Türkiye üzerine birçok uzun makaleler ve kısa yorumlar yayınlanmıştır. İçerikleri açısından bu yazılarda devrimler, sanayileşme ve çağdaşlaşma programları, yeni ekonomik başarılar, ulaşım ve gümrükler, hükümet değişiklikleri, kadın hakları, Boğazlarla ilgili yeni antlaşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal savunma ve dış

ilişkiler politikası, vb. değişik konular üzerinde durulmuştur. Bunlar içinde 4 makale, doğrudan doğruya Atatürk'le ilgili olup, 1938'de ölümünden sonra O'nu yeni Türkiye'nin kurucusu olarak yücelten ve Türkiye'nin ilk devlet başkanı olarak yaptığı katkıları anlatan yazılardır.

20. yüzyıl başında Çin'deki yeni tarih yazımının tanıtıcı özelliklerinden biri, ulusal ilerleme ve çağdaşlaşma konularına geniş yer vermesidir. Bu konudaki ilk monografi Yeni Türkiye ile ilgilidir. Çok ünlü bir Çinli yazarın yazdığı bu inceleme Osmanlı İmparatorluğu'ndan çağdaş bir ulus-devlete varıncaya değin bütün Türk toplumsal değişim sürecini kapsamaktadır. O zaman genç bir tarihçi olan ve kitabının Çin halk kitlelerinde Çin'i çağdaşlaştırma duygu ve düşünceleri uyandıracağına inanan yazar, bu kitapta Türk ulusçusu Ziya Gökalp'in kullandığı ve Batı yazınında onlarca yıl sonra üzerinde çok durulan "çağdaşlaşma" terimine yer vermektedir. Böyle bir monografi ilk önce Çin'de yayınlanmıştır. Çağdaş Türkiye üzerine başka kitaplar daha sonra yayınlanmıştır.

Bildiğiniz gibi 1935'te Çin ve Türkiye diplomatik ilişkiler kurdular: Ondan sonraki yıl, Pekin'de yayınlanan uluslararası ilişkilerle ilgili bir aylık dergi, Türk incelemeleri üzerine özel bir sayı yayınladı. Bu sayıda Türkiye tarihi ve coğrafyası, iç ve dış politikası, ekonomisi ve toplum yaşamı üzerine 6 sütun üzerinden makaleler yer alıyordu. Derginin bu özel sayısındaki başyazı çok ilginçtir. Bu başyazıda Türkiye'nin yenileşip gençleşmesinin önemini Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkışıyla karşılaştırıyor. Türkiye'yi Ortadoğu'da bir barış koruyucusu ve önder ülke olarak niteleyen bu başyazı, toplumsal-ekonomik yeniden kuruluş alanında Çin için de güzel bir örnek olarak sunmaktadır. Bu başyazı Çin-Türk ilişkilerinin dostluk üzerine dayalı olması ve sürekli olması gerektiğini, çünkü bu iki ülkenin hiçbir zaman çıkar çatışması içinde olmadığını da vurgulamaktadır.

Bildirimin ilk bölümü, Türk Devrimine ve Türkiye'ye ilişkin Çin değerlendirmesinin ilk bölümünü böylece saptamaktadır. 1949'dan 1970'lerin sonlarına değin çağdaş Türkiye ve Atatürk konusunda yayınlanan az yazı vardır. Ama ağustos 1979'da benim de üyesi olduğum Pekin Üniversitesi'nden iki genç tarihçi bu sorunu ortaya attılar ve "Biz Kemalizmi, onun antiemperyalist, ilerici ve devrimci özellikleriyle doğru olarak değerlendirmeliyiz." dediler. "Bunu bir yakınçağ tarih araştırmaları atölyesinde yapmalıyız" diyorlardı. Bu konuda sıcak tartışmalar yapıldı. İki ay sonra bu tarihçiler bildirilerini yayınladılar. "Türklerin Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenliğini savunduğunu" yazıyor ve "Türk halkının geçmiş yerine gelişmeyi tercih etmesine saygı göstermek gerektiğini" vurguluyorlardı. Kemal Atatürk'ün önderliğindeki devrimin önemini ve onun uluslararası düzeydeki büyük etkisini dile getiriyorlardı. İkisi de benim öğretmenim olan iki tarihçi bunları söylüyorlar ve bence bu çok önemlidir. Bunun, Çin tarihçiliğinin

kendini değiştirme sürecinde bir dönüm noktası olduğunu bile söyleyebiliriz. Böylece bu tarihçiler, Çin'de Atatürk ve Kemalizm konusundaki teorik dogmaları da eleştirmiş oluyorlardı.

Bu bildiriden sonra Atatürk ve Çağdaş Türkiye üzerine daha başka tanıtıcı çalışmalar yayınlandı ve Ortadoğu incelemeleri alanında tanınmış olan yazarlar kitap ve makaleler yazdılar; genç bilim adamları bu alanda araştırmalar yapmaya başladılar. Bu yeni dönemde Atatürk ve Çağdaş Türkiye üzerine yapılan incelemelerin odak noktasında yer alan konular kanımca şunlardır: Önce, sınıf çatışması değişkeninin yerine barış ve gelişmenin geçmesi. Bildiğiniz gibi 1979'dan önce "sosyalizm yolunda sınıf kavgası ve devrim", kimi bilim adamının da belirtiği gibi Çin'deki birçok tarih incelemelerinin ana değişkeni idi. İşte bence bundan dolayıdır ki, Kemalist devrim Türk tarihinde keskin bir dönüm noktası, gerilikten kurtulma ve sürekli bir siyasal istikrar ve ekonomik gelişme atılımı olarak görülmektedir. On yıl önceki bir makalemde yazdığım gibi üstün nitelikleriyle duruma el koyarak değişim ile işe yarar gelenekleri sürdürme arasındaki ilişkiyi başarıyla kurarak ve altı temel ilkeyle kılavuzluk yaparak bütün bu kapsamlı devrimleri yapan kişi Atatürk'tür.

Altı Ok ilkesine gelince, bunlardan devletçilik ve devrimciliğe değineceğim. (Çinde biz 'değişim' için kimi kez devrimcilik diyoruz. Ama şimdi sanıyorum reformculuk demek gerekir.) Ekonomik gelişme ve reformlardan çıkan ve 1930'lu yıllarda Atatürkçü düşünceye eklenen bu ilkeler, Türkiye'de geleneksel toplumdan çağdaş bir topluma geçiş sürecinin tanıtıcı özellikleri olarak vurgulanmıştı. Böylece İngilizlerin liberal yolundan da, Fransızların devrimci yolundan da farklı bir yol olarak ortaya çıktı.

Bence Türk halkı Atatürk'ün önderliği altında kendi geleneklerine ve yeni dünyadaki durumuna göre kendi yolunu bulmuştur. Devletçilik 1932'den 1950'ye değin yürürlükte olan bir ekonomi politikası olmakla kalmamış, sivil toplumun ve ekonomide özel sektörün çok zayıf olduğu bir dönemde bütün ulusal amaçlara hizmet eden ve aynı zamanda ülkeyi savunan bürokratik, merkezi, özerk ve girişimci bir güçlü devlet erki de olmuştur.

Reformculuğa gelince, Atatürk'ün hazırladığı, planladığı ve uyguladığı büyük reformları özetlemektedir. Bana göre Atatürk reformlarının başarısı ve yeni Cumhuriyetin gelişimi, genellikle gelişmekte olan ülkelerde tekrarlanabilir bir model olarak görülmesinin ve UNESCO'nun 1981 yılında Atatürk'ün başarılarını ve düşüncesini belirtmek ve böylece Birleşmiş Milletler üye ülkelerince "gelişme ve çağdaşlaşma süreçleri" konularında bilimsel çalışmalar yaptırmak üzere 1981'in Atatürk yılı olarak benimsenmesini kararlaştırmasının nedeni olmuştur. Ana nokta budur.

ÖO: Size çok teşekkür ederim. Sayın Prof. Dong Cin Gua.

Prof. Dr. TADAŞİ SUZUKİ
Tarihçi
Tokyo Üniversitesi Doğu Kültürleri Enstitüsü
Batı Asya Araştırmaları Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Tadaşi Suzuki.

Tokyo Üniversitesi Doğu Kültürleri Enstitüsü, Batı Asya Araştırmaları Bölümü tarihçilerinden Profesör Tadaşi Suzuki ile, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Cumhuriyet'in 75. yıldönümü için düzenlediği bilimsel şölene katılmak üzere Ankara'ya geldiğinde TÜBİTAK'ta görüştük. Japonca bilmediğim için görüşme Türkçe yapıldı. Bununla birlikte, Sayın Prof. Suzuki'nin Türkçe anlatımını okuyucuların gereken açıklıkla anlayabilmeleri için, kimi düzenlemeler yapmak zorunlu oldu. Bunu yaparken Prof. Suzuki'nin görüşlerinin içeriğine hiç dokunmamaya her türlü çaba gösterilmiştir.

Profesör Suzuki, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında Japonya'da yapılan reformların Türk Devrimine benzediğini vurguluyor.

"TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ, JAPON HALKINA KENDİ MÜCADELESİ GİBİ GELİYORDU"

ÖO: Sayın Profesör Suzuki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına temel olan Atatürk reformları ile 1860-70'li yıllarda Japonya'da yapılan Meiji reformları karşılaştırılabilir mi?

SUZUKİ: Bazen Atatürk devrimi ile Meiji inkılabı mukayese ediliyor. Bu bir bakımdan doğrudur. Ama başka bir yönden bakıldığında arada biraz fark vardır. Meiji inkılabı Japonya'daki Batılılaşma hareketinin başlangıcını teşkil eder. Bunun için Meiji inkılabının, nitelik bakımından daha çok 2. Mahmut reformu ve Tanzimat reformlarına yakın tarafları vardır.

ÖO: Meiji reformlarının başlıca hangi alanlarda olduğunu birkaç madde ile belirtir misiniz?

SUZUKİ: Meiji inkılabının en mühim konusu siyasi reformdur. Esas olarak yeniden devleti teşkilatlandırmaya çalışmışlardır. Ona tabi olarak hukuk reformunu da ele almıştır. Bu reformları sürdürmek için ekonomik tedbirler de alınmıştır. Bu mühimdir. Meiji inkılabı, "Kuvvetli orduya sahip olmak için, kuvvetli ekonomi lazımdır." diyen bir anlayışla yapılmıştır. Bu ekonomik reform çok mühimdir. Tanzimat reformu, böyle çok düzenli bir reform değildir. Burada çok büyük fark vardır. Bu arada ekonomik reformu sürdürmek için eğitim reformu da yapılmıştır. Çünkü çok kaliteli işgücüne ihtiyaç olmuştur. Bunu karşılamak için bizde 1877'den beri çok düzenli bir şekilde eğitim reformu da yapılmıştır.

Meiji reformunun en mühim tarafı askeri, siyasi, ekonomik ve eğitsel reformu kapsamasıdır.

ÖO: Kültürel alanda da, mesela, bir takvim değişikliği yapıldı mı?

SUZUKİ: Meiji devrine kadar biz eski Çin Takvimini kullanıyorduk. Meiji ile beynelmilel saat ve seneyi kullanmak için takvim reformu da yapıldı. Ama bu takvim bizde dinle pek ilgili değildir. Onun için hicri takvimi miladi takvime çevirmek gibi bir teşebbüsten farklıdır.

ÖO: Sayın Prof. Suzuki, Osmanlı döneminde, yani sözünü ettiğiniz II. Mahmut döneminde başlayan reform hareketlerinin başlıcaları neler-di ve ne gibi sonuçlar alındı? Sonuçlarını değerlendirecek olursanız neler söylersiniz?

SUZUKİ: Osmanlı Devleti Batı Avrupa'ya çok yakın mevkide bulunuyordu. Bizim memlektimiz Doğu Asya'nın en doğusunda kalmıştır. O'nun için siyasi coğrafya bakımından durum çok değişiktir. Osmanlılar 16. yüzyıl sonuna kadar Avrupalılara karşı hâkim durumdaydı. Bu

durum 17.-18. asırda değişti. Ve Batı'nın baskısı Osmanlı topraklarına kadar ulaştı. Osmanlı Devleti buna karşı koyup milli birliğini muhafaza etmek ve siyasi istikrarını sürdürmek için reform yapmıştır. Reform yapılırken de Meiji inkılabına nazaran siyasi ve askeri yönlere daha ziyade önem verilmiştir. Bu yönlerde oldukça büyük reformlar yapılmıştır. Çağdaş Türkiye tarihi de bu reformlar üzerinde mevcut olabilmiştir.

ÖO: Bir de Osmanlı Devleti bir imparatorluktu. Bu yönden birçok değişik milletleri, etnik grupları, değişik dil gruplarını barındırıyordu.

Japonya homojen, mütecanis bir kitleydi. Bu farkın da üzerinde durulabilir mi?

Suzuki: Türkiye'nin çağdaşlaşması ile Japonya'nın çağdaşlaşması arasındaki en büyük fark budur. Bizde nüfusun %98'i aynı lisanı konuşuyor, aynı kültüre mensuptur. Aynı tarzda hareket ediyoruz. Bizde ulus-devlet kurulmuş idi. Onun için yeniden milli birliği sağlamağa lüzum olmamıştır. Japonya'nın çağdaşlaşma süreci bu ortamda sürdürülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu ise bahsettiğimiz gibi koca bir dünya imparatorluğu. İçinde çok çeşitli unsurlar vardır. Dine dayanarak birliğini sağlıyordu. Bu bozulunca yeniden birlik kurmak için çok zor durumda kaldı sanıyorum.

ÖO: Buradan acaba Türkiye'de 1919'da başlayan Milli Mücadelenin, manasını, önemini sorabilir miyim?

Suzuki: Japonya ve Türkiye siyasi birliğini, siyasi istikrarını muhafaza eden, çok az sayıdaki memleketlerden biridir. Bu bakımdan Milli Mücadele çok mühim bir mana taşır. Çünkü eğer Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığı zaman Milli Mücadele başarılı olmasaydı, Türkiye de sömürge durumuna düşecekti. Milli Mücadelede muvaffak olduğu için bu durumdan kurtulmuş, siyasi istikrarını muhafaza edebilmiştir. Bu bakımdan Türkiye'nin deneyimi siyasi tarih için de, Asya ülkelerinin çağdaşlaşma tarihi için de özel önem taşıyor.

ÖO: Milli Mücadele ve ardından Cumhuriyet reformlarının uluslararası platformda, özellikle de Japonya'da nasıl yankı yaptığını sorabilir miyim?

Suzuki: Avrupa'ya yaptığı tesiri siz daha çok bilirsiniz. Ama Japonya'da da oldukça büyük tesiri olmuştur. O zamanlar bizimkiler de çağdaşlaşma sürecinde çeşitli çabalarda bulunuyorlardı. O yüzden Milli Mücadele, onlara hiç alakadar olmadıkları bir ülkenin mücadelesi gibi gelmiyordu. Kendi mücadelesi gibi geliyordu.

Japonya'da da çok çeşitli siyasi, fikri akımlar vardır. Çeşitli dergilerde Milli Mücadeleden bahsedenler vardı. Epeyce makaleler, yazılar çeşitli dergilerde çıkmıştır. Ama Milli Mücadelenin Japonya'daki tesiri hakkında ciddi bir araştırma yapılmamıştır. Bu yapılması gereken çok mühim bir araştırma konusudur.

ÖO: Acaba bir de Türkiye'deki Cunhuriyet reformları konusundaki görüşünüzü alabilir miyiz?

SUZUKI: Siyasi bakımdan milli istikrarını muhafaza edebilmiştir. Bu çok önemli bir noktadır. Hem de yeniden teşkilatlandırma çabalarında bulunmuştur. Bu konuda da oldukça büyük sonuç elde etmiş gibi geliyor bana. Hem de halkın hayat seviyesini yükseltmede de oldukça büyük neticeler elde edebilmiştir. Bunun dışında eğitim sahasında da okuma yazma konusunda da oldukça büyük tesiri olmuştur. Ekonomi bakımından bazı mühim neticeler elde edebilmiştir, ama bunlar siyasi sahadaki neticelerden daha sınırlı olmuştur. Bunun sebeplerinden biri, Osmanlı Devleti'nin modern çağdan önce dünya ekonomisindeki yerinin Japonya'nınkinden çok farklı olmasıydı. Osmanlı Devleti Modern Çağ öncesi, yani Ortaçağ dünya ekonomisinin merkezini teşkil ediyordu. Ama daha sonra yeni bir ekonomik sistem kurulmuştu ve Osmanlı Devleti merkezi mevkiini kaybetmişti. Çağdaşlaşma başlamadan önce Türkiye'de milli iktisadiyatın temelleri pek sağlam değildi. Japonya'da çağdaşlaşmadan çok önce bir nevi proto milli ekonomi mevcut idi. Bizdeki ekonomik gelişmeler bu temel üzerinde olmuştur. Ama Türkiye'de bu temel o kadar sağlam değildi. Ondan dolayı ekonomi sahasındaki gelişmelerde biraz noksan taraf da kalmıştır.

ÖO: Osmanlı Devleti'nin önemli ölçüde kapitülasyonlar vermiş olmasının bu konuda rolü olmuş mudur?

SUZUKI: Aslında kapitülasyon şeriattaki "müstamere" meselesine dayanıyordu. Osmanlılar kuvvetliydi. Bu, zayıf olanlara avantaj olarak verilen bir haktır. O zamanki dünya düzeninde bu fonksiyonu ile pek fena değildi. Ama Osmanlı Devleti kuvvetini kaybettikten sonra bu kapitülasyon müessesesinin manası tam tesine çevrilmiştir. 17.-18. asırda Osmanlı ekonomisi için artık zararlı bir müessese halini almıştır. 19. asırda da artık çok zararlı bir müessese halini almıştır. Kapitülasyonların tesiri 18.-19. yüzyılda büyüktür. Ama orta zaman dünya ekonomisinde kapitülasyonların başka fonksiyonu da vardı. Bu husus da mühimdir.

ÖO: Bir de aile hukuku ve kadın hakları konusunda bir mukayese yapabilir misiniz? Sanırım Meiji döneminde de kadın haklarını genişleten birtakım tedbirler alınmıştı. Bununla Türkiye'de Cumhuriyet döneminin aile reformunu karşılaştırabilir misiniz?

SUZUKI: Aile Hukuku ve kadın hakları konusunda Cumhuriyet Türkiyesi'ndeki değişmeler Meiji devrindeki değişmelerden çok farklıdır. Meiji döneminde Batı'dan hukuk alınıp aile hukuku ve medeni hukuk ihdas edilmiştir. Böylece kadınların hakkı ve ailedeki yeri de biraz kuvvetlendirilmiştir. Ama kadın hakları yine de tam olarak tanınmamıştır. Mesela siyasete iştirak edemediler. Bazı kadınlar devlet üniversitele-

rine de serbestçe giremezlerdi. Ama Atatürk devriminde kadınlara tam olarak siyasi hak ve eğitim hakkı verilmiştir. Bizde ise bu tip reformlar ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilmiştir.

Bana göre Milli Mücadeleden sonraki Türk Devrimini bu kısmi (sınırlı, Ö.O.) Meiji reformları ile mukayese etmekten ziyade, 2. Dünya Savaşı sonrasında Japonya'da yapılan reformlarla karşılaştırmak gerekiyor.

Japonya'da Fujimuro isimli bir gazeteci vardır. Bu sene Atatürk devrimi konulu bir yazı yazdı. O da bu hususa temasta bulunuyor. O'nun söylediklerini bir bakıma doğru görüyorum.

ÖO: Size çok teşekkür ederim, Prof. Suzuki.

TARQUIN OLIVIER

Film Yapımcısı

Sayın Tarquin Olivier ile Londra'daki evinde görüşürken.

Tarquin Olivier, ünlü sinema sanatçısı Lawrence Olivier'nin oğlu. Babası dolayısıyla film sanayii dünyasında edindiği deneyimleri ile ekonomi uzmanlığını birleştirerek tanınmış bir film üretimcisi olmuş. Zelfa adında bir Türk hanımla evli. Eşinin de önerisiyle Atatürk üzerine de bir film yaptırmayı çok istiyor. Oxford Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Güneydoğu Asya'ya gidip orada iki yıl boyunca çiftçiler ve balıkçılar arasında yaşamış. Daha sonra İngiliz Uluslar Topluluğu Gelişme Kurumu'nda maliye uzmanı olarak Doğu Afrika ve Karaip Adaları'nda çalışmış. Bundan sonra dünyanın pek çok ülkesinde kullanılan kâğıt para (banknot) basım makinelerini üreten bir firmaya katılmış. "Bu firmanın ürettiği makineler bugün Ankara'da da harıl harıl çalışıyorlar." diyerek enflasyona boğulmuş ekonomimize ilişkin bir anımsatmada da bulunuyor.

Tarquin Olivier, Atatürk'ü olağanüstü kahramanlıklarıyla, ülkeyi demokratikleştirmesi ve bunu askeri yolla değil, demokratik yoldan yapması özelliği ile, çok ileri, çağdaş ve güçlü bir ordu kurması, insanlarla ve hatta atlar, köpekler gibi hayvanlarla, sözleriyle olduğu kadar bakışları, hatta parmaklarının dokunuşu ile bile iletişim kurmada sergilediği üstün becerisiyle tanıtan bir film yapma amacında olduğunu söylüyor.

"ÇOK DEĞİŞKEN, OLAĞANÜSTÜ, ÇOK GÜZEL, ÇOK GÜÇLÜ YAPISI OLAN BİR YÜZÜ VARDI ATATÜRK'ÜN"

Sayın Tarquin Olivier ile görüşmemiz, Atatürk filmi yapımı konusuyla başladığı ve bu konudaki düşünceleri, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti ile doğrudan bağlantılı olduğu için, görüşme metnini bunlarla başlatıyoruz.

OLIVIER: 11 yıldır bu düşünce üzerinde çalışageldik. Lord Kinros'un kitabını okur okumaz bunun çok güzel bir film konusu olacağını düşündüm. Kahramanlıklarını göz önüne aldığımda, özetle diyebilirim ki, tarihte ülkesi için, Mustafa Kemal Atatürk'ten daha büyük işler başarmış hiçbir kimse yoktur.

Bir filmde, kahramanın kişiliğine, kimi noktalarda derinlik getirmek gerekir; kişiliğinin değişik yanlarını işlemeniz gerekir. Atatürk'ün kişiliği başka hiçbir kimsede bulunmadığı ölçüde, çok büyük karşıtlıklar içermektedir. Örneğin savaştan nefret eden dahi bir askerdi. Aşk alanında çok büyük bir kişiydi; öylesine ki, yaşamı sevgilisini yitirdiğinde o kadar yaralanmıştı ki, bir daha âşık olmak istemedi. O'nun kadınlarla ilgili olarak, çok yanlış anlaşılan bir sözü var. "Kadınlarda en çok bulmak istediğiniz özellik nedir?" sorusunu "hazır bulunmak" (=availability, T. O.) diye yanıtlamıştı. Bunu söyleyen Atatürk, bildiğiniz gibi, kendisini vuran Fikriye'nin ölümüyle yaralanmadan önceki Atatürk değildi.

Yetiştiği ortam, Selanik'teki Türk azınlık grubun orta halli ortamıydı. Annesi çok dindar bir kadındı. Daha önce iki oğlunu yitirmiş olmanın derin üzüntüsünü yaşamıştı. Evleri yas evi gibiydi. Babası önce gümrük memuruydu; biraz maddi varlık edinebilmek için kereste ticareti işine girmişti. Balkanların kargaşa içinde olduğu bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu otoritesini bu bölgede büyük ölçüde yitirmişti. Ali Rıza Bey de eşkiyalar yüzünden hemen hiç iş yapamaz duruma düşmüştü; çünkü herhangi bir kesim ve taşıma işi yapamıyordu.

Evet Mustafa Kemal'in baba evi yas doluydu. Eşim bunun Türkiye'de o kadar da olağandışı olmadığını söylüyor. Bu, ailenin içine düştüğü bir suçluluk duygusunu anlatıyordu. "Ne kadar üzgünüm bilemezsin!" diyen bir tutumdu bu. Mustafa Kemal, annesinin istemesine karşın bir din hocası olmak istemedi. O, yaşamın etkin yanlarını çok daha büyük ölçüde yeğliyordu. Çocukluğunda da pek çetin biriydi. Filmin bu bölümü O'nun daha erken yaşında, köy çocuklarından bir saldırı geldi-

ğinde nasıl bir stratejiyle karşılık verdiğini göstermektedir. Annesi O'nun burnu kanamış olarak eve gelişini üzüntüyle karşılıyordu.

Bir asker olmak istiyordu. Sonunda kendisine asker olma yolunu açan bir kişiyle karşılaştı. Daha pek erken yaşta, büyük bir önder olacağına inandı. Bu dönemde çekilmiş fotoğraflarından bir bölümü, insana O'nun ve kimi arkadaşlarının acayip bıyıklarıyla oldukça kendilerini beğenmiş oldukları kanısını veriyor. Çok üstün bir insan olacağı kanısını uyandırmak isteyen bıyıklar. Eğitimleri gerçekten çok iyiydi. Bugün de Harp Okulu eğitimi çok iyi. Ben Askeri Akademi'yi gezdim. Binlerce ve binlerce başvuru arasından subay olacakların nasıl seçildiğini ve sonra nasıl iyi bir eğitim aldıklarını gözlemledim. Kuşkusuz bu gelenek yüzlerce yıl gerilere dek gitmektedir. Osmanlı ordu geleneği, herhalde Avrupa'daki en eski sürekli askeri gelenektir. Oysa İngiliz Ordusu, sömürgelerdeki bölümler bir yana bırakılacak olursa, I. Dünya Savaşı'ndan önce kapanmıştı. Bu savaşla birlikte yeniden kuruldu.

Mustafa Kemal hep asker olmayı istedi. Çünkü Osmanlı toplumunda varlıklı ve soylu kökenden gelmeyen kişi için ilerlemeye, yükselmeye en uygun kurum orduydu. Belki de Mustafa Kemal'in askerlik mesleğini seçiş nedenlerinden biri buydu. Bir başka neden de, bugün hâlâ geçerli olan nedendir: Türk Ordusunun geçmişi yüzlerce yıl gerilere gitmektedir. Eğitim ve yetiştirme yöntemleri bugün de çok yüksek değerdedir. Türk toplumunun en saygın kurumu "ordu"dur. Ben de iki yıl muhafız alayında askerliğimi yaptım. İngiltere'de de ordumuzun en saygın kurum olduğunu söylemekten kıvanç duyuyorum.

Mustafa Kemal genç bir subay iken Genç Türkler hareketine katılmak istedi. Amacı ülkeyi demokratikleştirmekti. Bu askeri yolla değil, demokratik yoldan olmalıydı. Enver Paşa ile aralarındaki farkı bu noktada belirdi. İttihat Terakki ile Atatürk'ün kurduğu örgüt birbirlerini rakip olarak görüyorlardı.

ÖO: Sınıf arkadaşı Ali Fuat, anılarında, Atatürk'ün, Manastır'daki askeri lisede öğrencilere "Padişahım çok yaşa!" diye bağırtılırken, 'Bir elin boğazını sıkar gibi olduğunu' söylediğini yazmaktadır. Yirmi yıldan az zaman sonra bunun yerine "Yaşasın ulus!" dedirtecektir. Daha sonra da Harp Okulu yıllarında Abdülhamit baskıcılığına karşı gizli etkinliklerde bulunacaktır. Yaptığınız filmde Mustafa Kemal'in özgürlüğe olan bu derin bağlılığını nasıl yansıtabilmeyi düşünüyorsunuz?

OLIVIER: Evet kesinlikle. Filmde Mustafa Kemal'in okuduğu ve yetişmesinde önemli yeri olan kitapları belirtmek için yeterli zaman yok. Fransız filozofların yazdıkları; O'nun Julius Sezar'ı, Napolyon'u nasıl gördüğünü belirtmeye zaman kalmıyor. Bence Mustafa Kemal pek erken çağda, bu iki tarihi kişinin imparatorluklarını genişletmeye koyulmalarını yanlış bulmaya başlamıştı. Türkiye'yi bir ulusal toplum olarak,

başka ulusların çoğunlukta olduğu yerlerden ayrı tutmak, azınlıkları da tam güvenlik içinde bulundurmak düşüncesinin buradan başlayarak oluştuğunu sanıyorum. Azınlıklar konusunda Türkiye'nin zaten çok eskiden beri güvenli bir ülke olduğunu biliyoruz. 16. yüzyılda İspanya Yahudilerinin, Cumhuriyet döneminde Almanya Yahudilerinin Türkiye'de güvenliğe kavuştuklarını biliyoruz. Ama Atatürk'ün ilk etkilenimleri asıl olarak okuduklarından ileri geliyordu. Özellikle Fransızca kitaplardan. Fransız Devriminin özgürlük getirirken 16.000 kişinin giyotinden geçtiğini ve bu tür kanlı olayların uzun süreler ardı arkası gelmediğini öğreniyordu. Atatürk'ün gerçekleştireceği devrim ise, hele ne kadar kısa sürede yapıldığı ve elde ettiği başarıların ölçüsü göz önüne alınacak olursa, en nazik devrim olduğu görülür. İnanılmaz bir şey; olağanüstü bir başarı!

ÖO: Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki rekabet konusunu nasıl işleyeceksiniz?

OLIVIER: Her şeyden önce Enver Paşa'nın Almanya'nın askeri yönetiminden derin etkilenişini Atatürk'ün kesinlikle yanlış buluşu var. Mustafa Kemal daha başlarda, ya politikacı ya da asker olunması gerektiğini, ikisi birden olunamayacağını belirtip vurgulamıştır. Oysa Alman tarihi bu iki işi birlikte yürütmek isteyenlerle doludur. Enver Paşa da hem asker hem politikacı olmak istedi.

İkinci bir fark da, Mustafa Kemal'in Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumla ilgilenişiydi. Balkanlardaki savaş Türkler için çok kötü gidiyordu. Rusya doğuda kendisine yardım edenlerle birlikte –ki bu konuya girmek istemiyorum– durmadan Osmanlı topraklarını ele geçiriyordu. Devlet kokuşmuştu. Mustafa Kemal, askerin ve politikacıların ayrı ayrı birer kesim olduğunu düşünüyordu; ama Osmanlı bunlar arasında ayrım yapmayı başaramamıştı. Sultanla halife iç içe geçmişti. Mustafa Kemal bunun her düzeyde şantajlara, kokuşmaya, yasasızlığa, siyasal ve dinsel erkin kötüye kullanılmasına götürdüğünü görüyordu. Nitekim kendisi dinsel ve siyasal alanları birbirinden ayırarak, din işleri için ayrı bir birim kurarak sorunları çözdü.

ÖO: Mustafa Kemal'in çok iyi bilinen özgürlük tutkusunu sinema perdesine nasıl yansıtmayı düşünüyorsunuz?

OLIVIER: Çok güçtür. Çünkü özgürlük çok derin bir felsefi kavramdır. Yüzyıllar boyunca hep babadan oğula geçen Osmanlı saltanatçılığında otorite yukardan başlayıp aşağıya gidiyordu. Oysa bu düzenin davranış kalıbı özgürlük düzeninin tam karşıtıydı. İnsanlar istemeyerek de olsa boyun eğmiş durumdalardı. Atatürk devriminin toplumu demokratikleştirmek, halkın istenci üzerine kurulu, yani otoritenin yukardan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya işlediği bir hükümet düzeni kurmak amacını, bir sahne anlatımı yoluyla sinema perdesine yansıtmak

gerçekte olanaksız. Ne ben ne de yazarlarımız bunun yolunu bulabilmiş değiliz.

Konu, gözleri özgürce gören bir insanın ve çevresindekilerin ruhsal durumudur. Düşünme, konuşma, davranma biçimleri ve özgürlük gerçekleştikçe bunların nasıl değiştiği, hep vücut diliyle anlatıma kavuşan olgulardır. Bence bu açık bir gerçek. Alışılmış yol, özgürlüğün karşıtı olan, işgal altındaki bir ülkenin –nitekim bu böyleydi– bağımsızlığını kurtarışını, özgürlük duygularıyla dopdolu hale gelişini göstermek yoludur. Koşulların en ağır olduğu bir ortamda, örneğin Sakarya Savaşı sırasındaki gibi, yokluklar ortamında elinde avucunda ne varsa veren, kağnılarla, hatta kadınların omuzlarında cephane taşınan bir ortamda "Ne Mutlu Türküm Diyene!" diyerek, bir halka nasıl heyecan verebildiği gösterilebilir. İşte burada, ruhundaki ateşi bütün bir ulusa yayan, özgür bir insan örneği karşısındayız.

ÖO: Atatürk'ün karşıtlarıyla bile iletişim kurmadaki yeteneğini nasıl yansıtacaksınız? Örneğin, bildiğiniz gibi Rauf Orbay, Bağımsızlık Savaşı'nın başarılabileceğine hiç güvenmiyordu. Bunun yerine Amerikan güdümünü yeğliyordu. Daha başka nedenlerle de Mustafa Kemal'e karşıt olan başka birçok kimse vardı. Ama Mustafa Kemal, onlarla ilişkilerini yıkmadan, onların Bağımsızlık Savaşı davasına destek vermelerini sağlayabildi. Hem de kendisi onların çizgisine düşmeden, onları kendi çizgisine getirerek bunu başardı. Bu yeteneği sizce sinema perdesine nasıl yansıtılabilir?

OLIVIER: Mustafa Kemal ile, Kâzım Karabekir ve Rauf Orbay gibi padişahın kalmasından yana olanlar arasındaki görüş farklılıkları, her birinin dile getirdikleri gerekçeler, nerede birbirlerinden ayrıldıkları belirtilecektir. Ama keşfettiğimiz bir şey var: Türkiye'ye yaptığım birçok ziyaretlerden birinde Amasya'daydım. Irmağın öteki yanında bir sanat merkezindeyken, rastlantı sonucu karşılaştığım birisi bana, kesinlikle görüşmem gereken ve hoca olan bir kişiyi tanıdığını ve beni bu kişiye götürecek birisini bildiğini söyledi. Köprüden ırmağın karşı yakasına geçtik. Güçlü, yapılı biri "Evet, kesinlikle Hocayla tanışmalısın." dedi ve bizi ona götürdü. Bu Anthony Shaffer'in yazdığı ikinci senaryodaydı.

Hoca denen kişinin bana söyledikleri, okuduğum hiçbir kitapta yazılı değil. Atatürk ve dört arkadaşı oradalar. Kâzım Karabekir Erzurum'dadır. Rauf, Refet, Ali Fuat Cebesoy ve Mustafa Kemal. Meydanda da İngiliz bayrağı dalgalanıyordu. Birçok kentte olduğu gibi meydanlar işgal altındaydı. Dört kişi camiye gidiyorlar. Erzurum'da, Sivas'ta oldukça başarı elde etmiş olmakla birlikte Amasya'da üzüntü içinde. Yunanlılar bir yandan ülkeyi işgale devam ediyorlar. Bundan sonra ne olacağı bilinmiyor. İktidarı elinde tutan Padişah, İngiliz generali Hamilton'un baskısı altında Atatürk'ü görevinden almış. Dört kişi ve hizmet-

lerindeki birkaç subay. Camiye giriyorlar. Hoca, "Bugünkü yıkımlı koşullarda bize yardım edecek hiç kimse yok. Padişahı unutun; Enver Paşa'yı unutun. Bize bu yıkım günlerinde yardım edebilecek tek kişi var, işte o da burada!" diyor. Mustafa Kemal, "Kim? Ben mi?" diye şaşırıyor. Bundan sonra karanlık odaya gidiyor ve Bağımsızlık Bildirgesi'ni yazıyorlar. Kâzım Karabekir'e telgrafla bildirip onayını alıyorlar. Böylece işe koyuluyorlar.*

ÖO: Söylentiler her zaman değişik yönlerde gelişir.

OLIVIER: Biz bunu Hoca'nın torunundan duyduk.

ÖO: Sanıyorum daha İkinci Meşrutiyet devrimi sırasında Mustafa Kemal, Selanik'teki Beyaz Kule'de, arkadaşlarına, "Bir gün Fethi'yi Dışişleri Bakanı, öteki arkadaşlarını da Genelkurmay Başkanı, Milli Eğitim Bakanı, vb. yapacağını" söylediği bilinmektedir. Bu nedenle, Abdurrahman Kâmil Efendi: "Mustafa Kemal Paşa'nın ardından gideceğiz!" dediğinde Atatürk'ün şaşırdığını sanmıyorum. Tersine, Atatürk, zaten Sultanı izlemek yerine özgürlük davasına kendini adadığını açıklamış bulunuyordu.

OLIVIER: Evet öyle. Sanırım en gerilimli an Mustafa Kemal'in askeri giysilerini üzerinden çıkardığı andır. Vahdettin'in kız torunu Hümeyra Hanım'dan öğrendiğimiz birkaç nokta var. Ama bunları şimdi söylemeyeceğim. Değişik bir görüş söz konusu. Çok da heyecanlandırıcı. Ama bunu filmime saklamak istiyorum.

ÖO: Bu noktada belgelerin daha önemli olduğu düşüncesi usuma geliyor. Çünkü biliyorum ki, 'anılarım' demek, 'anlatmak istediklerim', 'itiraflarım' bile 'anlatabildiklerim' demektir. Oysa belgeler en nesnel, en güvenilir kaynaklardır.

OLIVIER: Belgelerde de oldukça büyük eksiklikler var. Birçok şeyi yanıtsız bırakıyorlar.

* Sayın Tarquin Olivier'ye Amasya Genelgesi'nin hazırlanışı ile ilgili olarak anlatılanların gerçekle ilişkisi olmadığı açık olmakla birlikte, tarihin insanlığa en uzun soluklu hizmetlerde bulunabilecek güçte bir uygarlık projesinin sahibi olarak kaydettiği 2 ya da 3 kişiden birisi olan Mustafa Kemal Atatürk gibi bir üstün değerin, sinema gibi çok kalıcı izler bırakabilecek bir kitle iletişimi yoluyla tanıtılmasında ne büyük bir titizlik gösterilmesi gerektiğini gözler önüne sermek için buraya olduğu gibi alıyoruz. Yoksa, örneğin Amasya Genelgesi'nin Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra değil önce yayınlandığı, bu bildirgenin hemen tüm içeriğini daha 2 gün önce Mustafa Kemal'in Edirne'deki Cafer Tayyar Paşa'ya telgrafla bildirmiş olduğu, Mustafa Kemal'in Amasya'da iken henüz resmi görevinden alınmış olmadığı, önderliğinin mistik bir açınlama yoluyla kendisine 'tebşir' edilmediği, tersine kendisinin bu işi tam bir bilinç aydınlığı ile üstlenip bilgelik düzeyinde bir stratejiyle yürüttüğü... nesnel olarak saptanmış gerçeklerdir. Kanımca Atatürk'le, Kurtuluş Savaşımızla ve Türk Devrimiyle ilgili film ve benzeri çalışmaları, Vahdettin'lerin torunları vb. yan tutucu olma olasılığı pek yüksek odaklara bırakmamak, başta Türk Tarih Kurumu olmak üzere üniversitelerimizin başlıca Devrim Tarihi Araştırma Merkez ve Enstitülerinin tanınmış uzmanlarının, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Dairesi vb. kurumların etkin katkıları eşliğinde, uluorta söylentilerden ve art niyetli yönlendirme ve saptırmalardan sakınılarak yapılmasını sağlamak, her açıdan, ama her açıdan Türk ulusuna ve insanlığa karşı bir şeref borcudur.

ÖO: Var oldukları ölçüde kuşkusuz.

OLIVIER: Evet. Ama bence öznel gerçekler de çok.

ÖO: Mustafa Kemal'in halkla ilişki kurma biçimini, örneğin Büyük Millet Meclisi'ndeki hoca üyelerle ilişkisini nasıl yansıtmayı düşünüyorsunuz?

OLIVIER: Tarihte oldukları biçimiyle. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde çok sayıda din adamı milletvekili vardı. Mustafa Kemal onlarla ilişkilerinde kuzu gibiydi. "Kuşkusuz Halife Sultanı kurtaracağız." diyordu; "Tabii dualar edeceğiz." diyordu.

ÖO: Sanıyorum, Mustafa Kemal gerek gördüğü yerde çok açık sözlüydü. Örneğin hocalar ve Kâzım Karabekir, devlet başkanının yani Halife Sultan'ın anayasada yerinin belirtilmesini istediklerinde, Atatürk önce direndi. Ama isteklerin arkası gelmeyince, Büyük Millet Meclisi'ni gizli bir oturuma çağırarak hocalara şunu söyledi: "Eğer devlet başkanının, yani Halife Sultan'ın anayasada yerini belirtmekte diretirsek, yalnızca iki seçenek karşısında kalırız. Ya bugünkü Halife Sultan'ı devlet başkanı olarak tanıdığınızı söyleyeceksiniz; ama biliyorsunuz ki O bir haindir."

Bu sözlere Büyük Millet Meclisi'nde hiç kimse karşı çıkmıyor. Mustafa Kemal sözlerini sürdürüyor: "O zaman ikinci seçeneğiniz var: 'Biz O'nun vatan haini olduğunu biliyoruz. Ama Osmanlı Hanedanı'ndan bir başkasını Halife Sultan yapacağız' diyebilirsiniz. Ama bugünkü Halife Sultan, sizin bu kararınızı kabul edecek mi? Biz bu savaş ortamında bir de Ali ve Muaviye dönemi mi yaşayacağız?" Bu uyarılar üzerine, Kurtuluş Savaşı sonuna değin bir daha devlet başkanının anayasadaki yerini belirleme konusunda bir istek ortaya atılmıyor.

OLIVIER: Ben bunu bilmiyordum. Bence bu önemli bir noktadır. Çünkü Mustafa Kemal hiç kimseyi aldatmadı. Gerekli gördüğü zaman gerçek planlarını açıklamakta duraksamadı. Ama bu planları, özgürlük ve ulusal egemenlik gereği olarak sundu. Bir de bilim ve mantık gereği olarak.

ÖO: Evet, daha sonra da bilim ve mantık gereği olarak. Ben, Mustafa Kemal'in kendisiyle aynı doğrultuda düşünmeyenlerle iletişim kurma yeteneğini sinema sanatıyla nasıl anlatabileceğinizi bilmek isterdim. Çünkü Mustafa Kemal önderliğini bu yeteneği ile kabul ettirebildi.

OLIVIER: Her filmin kendi dili, kendi havası, deyim yerindeyse kendi müziği vardır. Eğer kızgın insanların yoğun tartışmalarıyla dolu, ama düşünce derinliği olmayan, tutkulu, "suçlu mu, masum mu?" merakını uyandıran bir film yapıyorsanız, insanların tartıştıklarını görmeye alışırsınız. Bizim yaptığımız bu film, bir "kahramanlık filmi" olacak. Az sayıda insan arasındaki küçük tartışmaları, konu son derece önemli olsa bile, film içine yerleştirmek güçtür. Çünkü bu filmin yapılışında ayrı bir

dil, ayrı bir ses dalgası kullanıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıcında siyasal kültür ve ahlakın gelişimi açısından önemli olan olayların akışı konusu ve daha başka birçok konu var. Bu, çok siyasal, çok felsefi bir sorun. Bunları bir kahramanlık oyunu içine eşit biçimde nasıl yerleştirebileceğimi doğrusu tam bilemiyorum. Ne demek istediğimi anlıyor musunuz?

ÖO: Siz planınızı ve bakış açınızı anlatırken, örneğin Mustafa Kemal'in bir çarpışma sonrasında yerde gördüğü Yunan bayrağını, "Bayrak bir ulusun onurudur. Düşmanın da olsa yerde sürüklenmemelidir." diyerek yerden kaldırttığını hatırladım.

OLIVIER: Bunun İzmir'de Meraton'un merdivenlerinde olduğunu sanıyordum.

ÖO: İzmir'de de; ama daha önce Büyük Taarruz sonunda, savaş meydanı gezilirken olmuş.

OLIVIER: Dumlupınar'da cereyan eden etkileyici bir olay var. Mustafa Kemal dürbünüyle çarpışmaları izlerken, çok etkili ve isabetli topçu ve makinalı tüfek ateşi altında bütün birliği yok olan genç bir generalin, bu durum karşısında tabancasını çekip intihar ettiğini görünce "Zavallı çocuk!" diye üzülüyor. Söz konusu general en az 30 yaşlarında olmalıydı. Ama Atatürk için o, ulusunun bir çocuğuydu.

ÖO: İngiltere İmparatoru'nun gayri resmi de olsa İstanbul'a Atatürk'ü ziyarete gelişi de filmde yer alacak mı?

OLIVIER: Hayır, film Kastamonu'da Şapka Devrimi konuşmasıyla bitiyor. Bunu, Yazı Devrimini perdeye yansıtabilirsiniz. Tahta başında öğretmen gibi A'yı B'yi yazışını göstermek de olanaklı. Atatürk bunu çok mükemmel biçimde yapmıştır. Kadınların özgürleşmesini perdeye yansıtmak ise güç. Ama Şapka Devrimi konuşması, çok etkileyici. Halkın başına giydiği şeyi değiştirme nedeni, bence filmde kilit önem taşıyacaktır. Yüzlerce yıllık Osmanlı geçmişine sahip çok tutucu Türk halkının, savaş meydanında ve doğayla mücadelede kendisine ne yapması gerektiğinin söylenmesine alışmış Türk halkının, kendini değiştirmesi olanaksızdı. Ama bu adam, bu halka beslediği sevgiyle değişmelerini önerdiğinde, kabul gördü. Çünkü bu halkı birçok kez savaş cephelerinde de yönetmişti. Böylece kendilerini ne denli sevdiğine onları inandırmıştı. Köylerinde, sarıklarıyla, köy giysileriyle başka tür insanlar olan bu halk, üniforma giydiklerinde, savaş meydanında bir başka tür insana dönüşüyorlardı. Bir de zafer kazanınca, Mustafa Kemal nereye istese oraya giderlerdi. Mustafa Kemal de Kastamonu gibi en tutucu bir bölgeye gitti. Bu sırada çok üzgündü, çünkü eşinden ayrılmıştı; Fikriye kendini öldürmüştü.

Bunun da dört değişik anlatımı var. Başında Panama şapka, üzerinde takım elbise Kastamonu'ya gidiyor. O'na bakan köylünün öyküsü

çok hoşuma gitmiştir: "Kadın sesli, gâvur giyimli; kahveyi de şekerli içiyor!" Herkes O'na bakıyor. Kafalarındaki kahraman Atatürk, palabıyıklı, yatağanlı, sarıklı bir kişiydi. Şimdi ise yaklaşık 1.70 boyunda, ufakça bir insan duruyordu. İrkiyim değildi. Ama gözleri ve kendini sunuşu! İginçtir, Büyük İskender'in de Atatürk'ünki gibi olağanüstü gözleri vardı ve Selanikli idi.

ÖO: Yapacağınız filmde Türk kadınlarının Bağımsızlık Savaşı'ndaki yerlerini belirtmeyi de düşünüyor musunuz?

OLIVIER: Çok değil. Halide Edip, okumuş, önemli bir bayan kişilik olarak yer alacak. Genel olarak, kuşkusuz, kadınların erkeklere yardımda kahramanca çabaları gösterilebilir. Bu kadınlar olmasa erkekler, mermi, bomba, yiyecek hiçbir şey bulamazlardı. Çok büyük bir ulusal çabadır söz konusu olan. Tarihlerindeki ilk genel birlikte eylemdi bu. Herkes, herkes katıldı. Çocuklar bile güçleri yettiğince, olağanüstü yararlıklar göstermiştir. Kadınların rolü kuşkusuz çok büyük olmuştur. Atatürk bunun üzerine devrimi kurdu: "Kadınlar, nasıl eğitimsiz bırakılabilir?" dedi. "Babalar kadar, anneler de eğitim görmeliler; yoksa çocuklar gün ışığı göremezler" dedi.

ÖO: Eski Fransız Başbakanlarından Profesör Heriot, Atatürk'ü ziyarete geldiğinde O'na Türk kadınlarının yüzlerinden peçeyi atmalarının nasıl sağlandığını sormuş; Atatürk de şu yanıtı vermişti: "Bu konuda tarafımızdan hiçbir zorlama yapılmamıştır. Biz, yüzünü açacak olan kadınları koruyacağımızı söyledik yalnızca. Gerisi kendiliğinden geldi."

OLIVIER: Anlıyorum. Atatürk'ün halkla nasıl iletişim kurduğunu sormuştunuz. Atatürk'ün son derece hareketli ve anlam dolu yüzü vardı. Bu, heykellerinde, büstlerinde, masklarında, portrelerinde yansıtılmış değil. Bence bunun nedeni, gülümseyen bir yüzün, zayıflık belirtisi olabileceğini düşünmüş olmasıdır. Halkın, önderini ağırbaşlı görmek istediğini düşünmesidir. Heykel ve büstlerinde kızgın bir yüz sergilenmesi bundandır. Oysa O'nun yüz anlatımı son derece değişkendi. Bir kez çok gülen bir insandı. Ama kendisini gülerken gösteren fotoğraflarının basılmasını istememiş, onları ayıklamıştır.

Bende Atatürk'ü çok canlı bir gülüş sırasında gösteren yalnız bir fotoğrafı var. Gülmeyi çok sevdiğini bildiğimiz çocuklardan çok hoşlanırdı Atatürk. Evlatlığı Ülkü bana O'nun çok gülen bir insan olduğunu söyledi. Çocukların onu sevmesinin nedeni budur. Gülme, insanlarla ilişki kurmanın çok güzel bir yoludur. Ama Atatürk'ün gözleri korku salan bir anlatım da sergileyebilirdi. Kızgın gözlerine bakanlar kırbaç yemiş gibi olurdu. Çok değişken, olağanüstü, çok güzel, çok güçlü yapısı olan bir yüzü vardı Atatürk'ün. Elmacık kemikleri yüksek, görünüşüne her zaman güç katan geniş alnı, çok anlatımlı, neredeyse kadın eli denecek ölçüde güzel yapılı elleri vardı. Ama kadınsı bir erkek olmaktan

kuşkusuz tamamen uzaktı. Sanırım az uyuyan bir insandı. Bakımına çok önem göstermezdi.

Tanıdığım birisi, Dr. Volkan bana, genel olarak ölüm raporunda belirtilmemiş olmakla birlikte, karaciğer sirozundan öldüğüne, hastalığı sırasında karaciğer sirozu tedavisi gördüğüne inanılmaktadır, dedi. Ayrıca Atatürk'ün içki içtiğini, ama büyük ölçülerde içen bir insan olmadığını söyledi. Sorunu, çok az yemek yemesiydi. Rakının yanında yeterince yemek yemezseniz karaciğeri zorlar. Söylenenin doğru olduğunu sanıyorum, çünkü leblebi sevdiğini, yemeklerden pek az tattığını, çok sigara içtiğini, gece geç saatlare kadar uyumadığını biliyoruz. Fikriye ile Çankaya'da birlikteyken, Fikriye sabahları kalkar, hizmetleri görür, yemekleri, rakıyı hazırlardı. Atatürk rahattı. Fikriye çok yorulurdu, ama sabah tanyeri ağarırken Atatürk'le birlikte at gezisine çıkardı. Bu koşullar Fikriye'yi bitkin düşürdü.

Atatürk'ün enerjisi, inanılmaz ölçüde büyüktü. Gelibolu'da geceler boyu hiç uyumadı. Sakarya'da kaburga kemiklerinin kırılması sayesinde kendini tüketecek kadar çalışmadı. Ama yine de en ileri çizgide, bir topçu eri gibi çarpışmada yer aldığını, cephane kalmayınca da subaya selam çakıp "Cephanemiz kalmadı!" dediğini biliyoruz. Olağanüstü olaylar bunlar.

ÖO: Savaştan sonra tüm yurdu dolaşarak her yerde halkla görüştü. Bir bakıma da Türk halkına olan sevgisini gösterdi.

OLIVIER: Evet. Atatürk ayrıca tarıma da çok tutkulu bir sevgi duyuyordu. Köy Enstitülerini kurmuştu. Bence bu okulların kapatılması, sanırım Adnan Menderes zamanındaydı, çok kötü olmuştur. Atatürk tarımdan anlıyordu; çocukluğunda bir çiftlikte çalışmıştı. Karga kovalama yanında, kırsal alan insanlarının hep yaptığı gibi ürün yetiştirme ve hasat işlerine katılmış olması da olanaklıdır. Ben de köyde yaşadım ve bunları yaptım. Atatürk Türkiye'de tarımın çok ilerletilebileceğini görmüştü.

ÖO: Atatürk'ün bu çiftlik yaşamı sırasında sağlam bir vücut geliştirdiğine inanılır.

OLIVIER: Evet. Hayvanlarla da çok yakın ilişki kurabiliyordu. "Benim konuşan gazetem" dediği Latife'nin London Times gazetesinden O'na çeviri yaptığı sırada çekilen bir fotoğraf çok hoşuma gider. Bu gazetenin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine yayınladığı bir kitapta görmüştüm. Her yanında küçük köpekler, öte yanda büyük bir köpek... Atatürk böyleydi. Bir de Fox adlı bir koruyucu köpeği vardı. Büyük Millet Meclisi'nde işler iyi gitmediğinde Fox, Atatürk'ün koltuğunun altından "Hırrr!" diye homurdanırdı. Atlardan, onların huysuzluklarından, onlara kötü davranılmasından, söz edildiğinde, Atatürk "Hayır, hayır; atla konuşmalısınız." derdi. Atla fısıldaşırdı. Sesiyle hay-

vanlarla nasıl iletişim kurabildiğini görürdünüz. Kuşkusuz iletişim, yalnız insanlar arasında yapılan bir şey değildir. Atatürk, buyruk verici varlığının yanında, parmaklarının ucuyla bile çevresiyle iletişim kurabiliyordu.

ÖO: Son olarak sayın Olivier, filminizin Atatürk'ün kalıcı değeri konusundaki mesajı ne olacaktır.?

OLIVIER: Kuşkusuz olacak. İki hafta kadar önce Ökümenik Patrik Aziz Bartelome ile tanıştım. O da Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünyada Barış!" ilkesini yineledi. Filmin sonuna koymayı düşündüğümüz bir şey var. Bunu hemen hiç kimse bilmiyor. 1919'da Anadolu'yu ele geçirme emrini veren, 1930'da da İstanbul'a gelerek Atatürk'le bir dostluk paktı imzalayan Yunan Devlet Adamı Venizelos, 1934 yılında Atatürk'ü Nobel Barış ödülüne aday göstermiştir! Bu genellikle bilinmiyor. Bence bunun nedeni Türk-Yunan ilişkileridir. O dönem, Atatürk'le Venizelos'un birlikte yarattıkları bir "Altın Çağ"dı. Sanırım bunu başaran, aradaki düşmanlık sınırlarını yıkan, yüksek iletişim kurma yeteneği ile Atatürk olmuştur. Venizelos mektubunda, Atatürk'ün Türkiye'yi hiç kimsenin karşı çıkamayacağı biçimde tanımlayıp sunduğunu yazıyor.

Daha yakın bir tarihte, 1957'de de UNESCO, çok kişinin bilmediği, oy birliği ile aldığı bir kararında, Atatürk'ün, 'barış getiren çok büyük bir devlet adamı' olduğunu, bu büyük insanın yaşamının dünya çapında incelenmesi için kaynak ayırdığını bildiriyordu. Bu karar örneğini bulan ve bana bildiren profesör, görüşmeler sırasındaki bir konuşmayı da aktardı. İsveç delegesinin, "Herhalde yeni kurulan devletlerin kurucuları için de böyle incelemeler yapılmasını kararlaştıracaksınız?" diye sorması üzerine Rus delegesi şu yanıtı veriyor: "Hayır, Atatürk çok önemli bir kişiliktir. Kararımız yalnız Atatürk'le ilgilidir." Bu karar oy birliği ile alınmıştır ve her Türkün bundan coşku duyacağına inanıyorum.

ÖO: Çok teşekkür ederim, sayın Tarquin Olivier.

OLIVIER: Severek yaptım. Ben teşekkür ederim.

Prof. Dr. JUSTINE McCARTHY
Tarihçi
Kentucky Louisville Üniversitesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Justine McCarthy.

Prof. J. McCarthy, ABD'nin Kentucky Eyaleti'nde Louisville Üniversitesi Tarih Bölümü'nde özellikle Türk tarihiyle ilgilenen bir öğretim üyesi. Türkiye'ye ilk olarak 1967'de Amerika Barış Gönüllüleri kuruluşu aracılığıyla gelerek Orta-Doğu Teknik Üniversitesi'nde iki yıl İngilizce dil dersleri vermiş. Sonra ABD'de Los Angeles'taki Kaliforniya Üniversitesi'nde Stanford Shaw'un öğrencisi olarak tarih öğrenimine başlamış. Doktorasını Osmanlı tarihi alanında yapmış. Birkaç yıldan beri bu üniversitenin "Seçkin Profesör" kadrosunda.

Prof. Justine McCarthy asıl olarak nüfus konusuyla ilgilenmiş bir tarhçi. "Ölüm ve Sürgün" başlığı ile Türkçeye de çevrilerek yayınlanan bir kitabı, Osmanlı devletinde Müslümanlarla yani Türklerle azınlıkların nüfus sayılarına ilişkin o zamana dek bilinmeyen veriler ortaya koymaktadır. Ayrıca en çok ilgilendiği dönem olan I. Dünya Savaşı ve Bağımsızlık Savaşı yıllarında insanların başına neler geldiğine ilişkin başka kitapları da yayınlandı. Şu sırada iki kitap üzerinde çalışıyor: Birisi I. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan çağdaş devletlerle, Türkiye ve Arap Dünyası ile Balkanları da kapsayan ülkelerle ilgili. Bir de Amerika'da Türkler ve öteki Müslüman halklar ile ilgili görüş ve kanılarla ilgili bir kitap hazırlıyor. Bu halklara ilişkin olarak Amerikan halkında var olan önyargıların nereden kaynaklandıklarını inceliyor.

Profesör McCarthy kendisini bu konulara yönelten temel düşüncesini şöyle anlatıyor: "Çünkü insanların, kendilerinden farklı olmayan başka insanlar hakkında neden olumsuz düşünceler beslediklerini anlayamıyorum. Ben bu önyargıların kaynağını araştırıyorum. Kimi sonuçlara ulaşmış bulunuyorum. Bunda I. Dünya Savaşı sırasındaki İngiliz propagandası, kilise görevlilerince verilen raporlar gibi etkenlerin payı olduğunu gördüm."

Bir Nüfus Tarihi uzmanı olarak Balkan ve I. Dünya Savaşları sonunda Rumeli ve Anadolu'daki Türk nüfusun dörtte birinin yok olduğunu belirten Profesör McCarthy, "Eğer Atatürk olmasaydı yalnız Türkiye diye bir devlet değil, Anadolu'da Türk diye bir şey de ortada kalmayacaktı. Çünkü Türkler bulundukları yerlerden sürekli olarak kovuluyor, kovuluyor, kovuluyorlardı. Artık gidecekleri başka yer kalmamıştı. Atatürk bir komutan olarak Türkleri yok olmaktan kurtardı." diyor. Ve şu gözlemlerini dile getiriyor: "Yunanlılar Anadolu'yu boşaltırlarken bütün zeytin ağaçlarını kestiler; atları, koyunları öldürdüler. Kentleri yerle bir ettiler. Çoğu kişi yalnız İzmir'in yakıldığını sanır. Oysa Doğu ve Batı Anadolu'daki hemen her kentin yakılıp yıkıldığı gözden uzak tutuluyor. Yunanlıların çekilirken her yeri yakıp yıktığı unutuluyor. "

Atatürk'ün başarısını da Prof. McCarthy şöyle ortaya koyuyor: "(Bu yıkımdan kurtulup ayağa kalkabilmek için) aynı zamanda hem büyük bir komutan hem de büyük bir siyaset adamı olmak zorunluydu. Hem halkına derin bir sevgi ve acıma duygusuyla dolu, ama aynı zamanda çok güçlü olan bir önderin bulunması zorunluydu. Bu niteliklere sahip kaç kişi var? Tarihte böyle kaç kişi gelmiş? Atatürk çok büyük bir insandı. O olmasaydı bugün Türk Ulusu olmazdı."

"ATATÜRK OLMASAYDI, BUGÜN TÜRK ULUSU OLMAZDI"

ÖO: Sayın Prof. Justine McCarthy, lütfen Türk Kurtuluş Savaşı, Atatürk devrimleri ve Yeni Türk toplumunun kurulması konularındaki genel görüşlerinizi belirtir misiniz?

MCCARTHY: Doğrudan doğruya devrimler üzerinde çok şey söyleyemeyeceğim. Ben bir siyasetbilimci değilim. Benim asıl incelediğim Türkiye'nin halkıdır; Atatürk'ten önce Türk halkının başına neler geldiği ve Atatürk'ün onları nelerden korumuş olduğunu inceledim. 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşlarında, I. Dünya Savaşı'nda ve Türk Bağımsızlık Savaşı'nda Türkler dünyanın bütün öteki halklarından daha çok acı çektiler. Rusların çok acı çektiğini söyleyenler var. Ruslar nüfuslarının yaklaşık %8'ini yitirdiler. Almanların, Fransızların, İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nda çok acı gördüğü söyleniyor. Ama bunların uğradığı acı, nüfuslarının %1'ini yitirmiş olmalarıdır. Anadolu ise nüfusunun dörte birini yitirdi. Anadolu'nun Van ve benzeri yörelerinde, savaş sonunda nüfusun yarıdan çoğu yitirilmiş bulunuyordu. Bir de Türklerin Yunanistan'dan, Bulgaristan'dan, daha sonra Yugoslavya ve Ermenistan olacak olan bölgelerden zorla çıkarılıp sürüldüklerini, buralardaki çok sayıda Türkün öldürüldüklerini görüyoruz. Yunanlılar, Anadolu'yu işgal ettiklerinde, yani Batı Avrupalı devletler onlara "Anadolu'yu alın!" dediğinde, Türklerin gidecekleri bir yer kalmamıştı. Onlara hiçbir şey bırakılmamıştı.

Atatürk bu ortamda bulunuyordu. Ben, koşulların büyük insanları ortaya çıkardığı görüşüne katılmam. "Gerek duyulduğu için bir Atatürk doğdu" diyen görüşü doğru bulmuyorum. Ben şansa da inanırım. Bence Türk halkı son derece şanslıydı. Çünkü eğer Atatürk gelmeseydi, Türkiye gibi bir ülke kalmayacağı gibi, bunun ötesinde artık Türk kalmayacaktı. Orta Asya'da bulunabilirdi. Ama Anadolu'da Türk kalmayacaktı. Çünkü Türkler bulundukları yerlerden sürekli olarak kovuluyor, kovuluyor, kovuluyorlardı. Artık gidecekleri başka yer kalmamıştı. Eğer Yunanlılarla Ermeniler Anadolu'yu ele geçirselerdi, Türklere yaşayacak yer kalmayacaktı.

Atatürk bir komutan olarak Türkleri yok olmaktan kurtardı. Ama bu ters gidiş durdurulduğunda, Kurtuluş Savaşı yani yok olmaktan kurtuluş tamamlandığında bütün Anadolu bir yıkıntı haline getirilmişti. İnsanların yaşayabileceği bir yer değildi. Örneğin bütün ağaçlar kesilmişti. Yunanlılar Anadolu'yu boşaltırlarken bütün zeytin ağaçlarını kestiler;

atları, koyunları öldürdüler. Kentleri yerle bir ettiler. Çoğu kişi yalnız İzmir'in yakıldığını sanır. Oysa Doğu ve Batı Anadolu'daki hemen her kentin yakılıp yıkıldığı gözden uzak tutuluyor. Yunanlıların çekilirken her yeri yakıp yıktığı unutuluyor. Bu yıkımdan kurtulabilen tek büyük kent Bursa oldu. Bu da Avrupalıların, özellikle de İngilizlerin orada olmasından ve Yunanlıların kenti yakıp yıkmasına izin vermemelerinden dolayı idi. Bundan başka Kütahya'dan İzmir'e dek bütün bu bölgede Yunanlılar kaçış yolları üzerindeki her yeri yakıp yıktılar.

Doğu Anadolu'ya gelince, buradaki kentlerin yerinde yeller esiyordu. Örneğin Güneydoğu Anadolu'daki en büyük kent olan Van yok olmuştu. Bitlis, Erzurum, Erzincan gibi daha başka kentler de tamamiyle değilse de büyük ölçüde yakılıp yıkılmıştı. Halkın yaşamda kalmak için yapabileceği hiçbir şey yoktu. Buraların pek çoğunda çok ilginç şeylerle karşılaşıyoruz. Örneğin istatistikleri inceledik. Vaktiyle büyük kentler durumundaki Edirne, Aydın gibi yerlerde yaşayan nüfusun büyük bölümü oralarda doğmuş değildi. Aydın derken bugünkü küçük Aydın'ı değil, İzmir'e dek varan alandan söz ediyoruz. Bunun gibi örneğin Edirne nüfusunun yarısı Edirne'de doğmuş değildi. Başka yerlerden gelmişlerdi; çünkü bütün ülke yakılmış, yıkılmıştı. Çiftçilik yapılacak geniş alanlar da vardı. Bu bence çok önemlidir. Çünkü yeni gelenler yeni olduklarından, değişime istekliydiler. Eskiler yerlerinde kalsalardı o kadar değişim yapmak istemeyebilirlerdi.

İnsan yer değiştirdiğinde, insanın dünyası değiştiğinde "Yeni bir şey denemeliyim!" der. Böyle bir şey bir ülke için bazen çok kötü olur. Örneğin Almanya'da çok kötü koşullara düşüldüğünde, büyük baskılar altında kalındığında, "Yeni bir şey denemek zorundayız!" denildi ve kim çıktı? Hitler! Almanları bir başka yıkıma sürükledi. Türkiye şanslıydı. Çünkü Türklerin önüne atılan kişi iyi adamdı. Atatürk Türkleri Kurtuluş Savaşı'yla kurtardığı gibi yeni bir Cumhuriyet de yarattı. İnanılmaz başarılar elde etti. Çok şaşırtıcı başarılardı bunlar. Yıkılmış bir ülkeyi eline alıp onu sonunda demokrasiye kavuşturdu. İşlerliği olan bir ekonomiye sahip kıldı. İnsanların eğitim öğretim gördüğü, dillerini öğrendiği bir ülkeye dönüştürdü. Ama bütün bunları, rahatı yerinde zengin bir ülkede değil, son derece yoksul, yakılıp yıkılmış bir ülkede yaptı. Çiftçilik yapmak için hayvan kalmamıştı. Kentler yıkılmıştı. İşte bunun için Atatürk'ün çok üstün başarılar sergilediğini söylüyorum.

20. yüzyılda, bunca az olanaklarla, bunca büyük başarı elde eden başka hiçbir ülke bilmiyorum. Almanya 2. Dünya Savaşı sonunda yıkılmıştı. Ama bakın ne yardımlar aldı? Amerika'dan Marshall Planıyla para yardımı aldı. Batı, Almanya'ya ayağa kalkması için yardım etti. Türk Kurtuluş Savaşı sonunda Yunanistan'ın da sorunları vardı. Ermenistan'ın da sorunları vardı. Çünkü Anadolu'daki Rum ve Ermeniler artık

gitmişti. Amerika bu dönemde Ermenilere yüz milyonlarca dolarlık yardım yaptı. Yunanlılara milyonlarca dolarlık yardım ve kredi verdi. Her yerden çok büyük yardımlar gördüler. İngilizler para yolladı. Türklere ne verildi? Hiçbir şey!

Hiçbir yardımda bulunulmadı! Türkler her şeyi kendileri yapmak zorunda bırakıldılar ve başardılar. Bence bu inanılmaz bir başarıydı. Kuşkusuz bu bir tek kişinin başarısı değildi. Bütün Türk halkı, eski yol ve yöntemlerden yeterince çektiklerini anlayarak yeni bir yola girmeye karar verdiler. Ama Atatürk olmasaydı bunu başaramazlardı. Türk Kurtuluş Savaşı'nın büyük önderinin Enver Paşa olduğunu bir düşünün; ne büyük bir yıkıma uğranacağını tasarlayabilirsiniz. Enver Paşa ülkeyi Atatürk gibi yönlendiremezdi. Bu iş için aynı zamanda hem büyük bir komutan hem de büyük bir siyaset adamı olmak zorunluydu. Hem halkına derin bir sevgi ve acıma duygusuyla dolu, ama aynı zamanda çok güçlü olan bir önderin bulunması zorunluydu. Bu niteliklere sahip kaç kişi var? Tarihte böyle kaç kişi gelmiş? Atatürk çok büyük bir insandı. O olmasaydı bugün Türk ulusu olmazdı.

ÖO: Bir toplumsal tarihçi olarak, Atatürk'ün dünya görüşünün, bağımsız ve barışçıl yeni toplum kuran düşünce yapısının temel özellikleri konusunda neler düşünüyorsunuz?

McCarthy: Hiç değilse bir bölümü üzerinde düşüncelerimi belirtebilirim. Çünkü ben Atatürk devrimleri konusunda uzman değilim. Beni en çok şaşırtan şey şu: Selanikte doğmuş, Türklerin başına neler geldiğini böyle bir yerde ilk elden yaşayıp öğrenmiş bir insan söz konusu. Çünkü Atatürk'ün ailesi de yerinden yurdundan sökülüp atılmıştı. Nelerin olduğunu görebiliyordu. Bağımsızlık Savaşı kazanıldıktan sonra, dünyada en doğal şey, "Selanik'e yürüyelim!" demek olurdu. Bunu söyleyen çok kişi vardı. Başka yerleri de geri almak istiyorlardı. Belki tümüyle Osmanlı İmparatorluğu'nu geri getirmek istiyorlardı. Savaşı sürdürmek istiyorlardı. Ama Atatürk "Hayır!" dedi. "Yurtta Barış, Dünyada Barış!" dedi. O yalnız bir savaşçı değildi; barışın ne zaman zorunlu olduğunu da biliyordu. Gerçekten de zorunluydu barış. Savaş, yıkılmış bir ülke için bir yeni yıkım olurdu. O zaman her şey yitirilirdi. Türkler eskiye dönüp, örneğin Yunanlılarla savaşı sürdürecek olsaydı, o zaman İngilizler, "Görülüyor ki, büyük çaplı savaş gerekli. Galiba büyük güçler göndererek Türkleri durdurmak gerek!" derdi. Ama Atatürk savaşı durdurup barışa yönelince Batılıların "Peki, Türklere bir şans tanıyalım" diyeceklerini gördü.

İngilizler Mustafa Kemal'in başarısız kalacağına inanıyorlardı. Fransızlar şöyle böyle. Almanlar da sık sık böyle düşünüyorlardı. Amerikalılar ise Atatürk'ün başarılı olamayacağından emindiler. Şöyle düşünüyorlardı: Türkiye'deki bütün ticaret adamları Ermeni ve Rumdu.

Bunlar artık gittiğine göre Türklerin ticaret adamı olmaları olanaksızdı. Türkler iyi yönetici olamazdı.

Şimdi Ankara'da çevreme bakıyorum. Hayret! Olabiliyorlar. Türkler ticaret ve işadamı olabiliyor, büyük yapılar yapabiliyor. Ama burada da Atatürk'süz bunların olabileceğini sanmıyorum. O'nsuz Türklerin bunu başarabileceğini sanmıyorum.

İşte Atatürk'ün devrimlerine baktığımda bunları düşünüyorum. Bence asıl devrim budur. Çünkü bir generalin, bir devlet başkanının halkına verebileceği en büyük şey barıştır; çalışma fırsatıdır; gelişme fırsatıdır. Atatürk Türklere bunu sağladı.

ÖO: Sayın Prof. McCarthy, az önce Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'te doğmuş bir kişi olarak Bulgaristan'da, Romanya'da, Batı Trakya'da, Makedonya'da neler yaşandığını görerek yetiştiğini söylediniz. Bir tarihçi olarak o zamanki, yani 1910'lardaki Makedonya'nın toplumsal, siyasal koşullarını belirtir misiniz?

McCarthy: Biraz daha öncesine gitmeme izin veriniz. Çünkü olay gerçekten çok güçlü bir biçimde Bulgaristan'da başlıyor. Hatta 1820'lere, 1830'lara, yani Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanışına kadar geri gidiyor. Ama en güçlü olarak 1877-78 Savaşıyla Bulgaristan'da başlamıştır.

Bulgarlar, Slovenler ve Ruslar bir araya gelmiş ve "Türkleri ve Yahudileri sürelim!" diyorlardı. Türklerle Yahudilerin büyük bölümünü ülkeden kovdular. Şu anda sayıları çok iyi anımsamıyorum. Ama Bulgaristan'daki Türklerin yaklaşık üçte ikisi ya öldürüldü, ya da sürüldü. Balkan Savaşlarında da aynı şey oldu. Bu savaşlardan hemen önce, bugün Makedonya olarak bilinen bölgede, yani Osmanlı Avrupa'sında yaşayan nüfusun çoğunluğu Müslümanlardan oluşuyordu: Türkler, Arnavutlar ve daha başka halklar.

Bu çoğunluk, eğer bir oylama yapılsaydı, Osmanlı toprakları içinde kalmayı isterlerdi. Ama oylama yapılmadı, işgal edildi. Osmanlı devleti pek bir şey yapamadı, çünkü askerleri Rus sınırında, Yemen'de ve daha başka Osmanlı topraklarındaydı. Bu nedenle en kötü olasılık pek çabuk gerçekleşti. Makedonya işgal edildi ve Türkler sürüldü. Sayıyı hatırlamaya çalışıyorum. Sürülüp özellikle Anadolu'ya, bir bölümü de ülkede başka yerlere gelen Türklerin sayısı 400.000'e, sanırım 414.000'e varıyordu. Bu bölgedeki Müslüman nüfusun yaklaşık %20'si ya öldürüldüler, ya da açlıktan, hastalıktan öldüler. Sayıları tam hatırlamıyorum. Ama korkunç bir insan kıyımı yapıldı. Sürülenler Anadolu'ya, Doğu Trakya ve Edirne iline geldiler.

İşte bunlar sayesinde halk, eğer Yunanlılar Anadolu'daki savaşı kazanacak olursa, Trakya'da ve Anadolu'da Türklerin başına neler geleceğini kestirebildi. Atatürk bunu gösterebildi. Bu yerlerde yaşayan halk

Selanik'te, Manastır'da, Doğu Anadolu'nun türlü yerlerinde yaşarken, tam bir yoksulluk içinde, parasız, yiyeceksiz, yerlerinden, yurtlarından sökülüp atılan bu insanları çevresinde gördüğü için kendisinin de başına neler geleceğini çok iyi anladı. Bu insanlar, Anadoludakilere "Gözünüzü açın, bizim başımıza gelenlerden ders alın! Yunan gelecek olursa neler olacağını bilin!" diyorlardı.

Nitekim bunlar oldu! Yunanlılar, Ankara'ya kadar Anadolu'yu işgal ettiğinde yarım milyon Türk yerinden yurdundan kaçtı. Yunanlılar önlerine gelen her Türkü öldürüyorlardı. Bu yüzden Türkler olanak buldukları her yönde kaçtılar. Türklerin öldürülmesi, İzmir'e Yunan çıkartmasının yapıldığı gün başladı ve sürdü. Ben bunu bir kitabımda gözler önüne serdim; o nedenle burada uzun uzun anlatmayacağım. Ama halkın böylece başına neler geleceğini görmesi, Atatürk'ün çevresinde birleşmesinin bir etkeni olmuştur. O zaman Çerkez Ethem gibi bir insan çıkıp halkına "Bizi izleyin!" diyordu. Kimi iyi niyetli, kimi kötü niyetli çetelerdi bunlar. Halk "Hayır!" dedi. "Bulabileceğimiz en iyi adamımızı bulduk!" dedi ve Atatürk'ü izledi.

Ama herkes, Türkler olarak bir araya gelip dayanışma içine girmeleri gerektiğini anlamıştı. Bu, Türklerin tarihinde ilk kez oluyordu. Çünkü ne olacağını anlamışlardı. Birleşmezlerse öldürüleceklerini biliyorlardı.

ÖO: Size çok teşekkürler, Sayın Prof. Dr. Justin McCarthy.

McCarthy: Büyük bir zevkti benim için.

Prof. Dr. CATHERINE BURILL

Türkolog

ABD Columbia ve Princeton Üniversiteleri

Öğretim Üyesi

Sayın Profesör Catherine Burill ile New York'ta Columbia Üniversitesi'ndeki çalışma odasında, Filiz Ozankaya ile birlikte.

Prof. Dr. Catherine Burill, İngiliz asıllı olup, uzun yıllardır ABD'de Columbia ve Princeton Üniversitelerinde Türkoloji Profesörü olarak çalışıyor. Uzun bir süre Türkiye'de British Council görevlisi olarak da görev yapmış. Türkiye ve Türklerin dış dünyadaki algılanışı alanında neler yapılması gerektiği konusuyla da yakından ilgilenen bir Türkiye dostu. Kendisine Columbia Üniversitesi'ndeki çalışma odasında "Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti" üzerine düşüncelerini sorduk.

"ATATÜRK, YAŞAMINI ÜLKESİNE ADAMIŞ ÖRNEK BİR İNSANDI"

ÖO: Sayın Prof. Catherine Burill, sık sık Atatürk'ün, 20. yüzyılda ölümünün üzerinden 60 yıl geçtikten sonra bile düşünceleri ve eylemleriyle halkını derinden etkileyen, ona yol gösteren hemen tek önder olduğu söyleniyor. Eğer bu gözleme katılıyorsanız, bunu nasıl açıklarsınız?

BURILL: Çünkü O, Türkiye'nin gerek duyduğu temel önemdeki hususları biliyordu. Türkiye'de birçok şeyin değiştirilmesi gerektiğini, bunun temel önem taşıdığını görüyordu. Atatürk'ten önce de bu değişikliklerin gereğini görenler olmuştu; ama durum değişmeden süregitmişti.

ÖO: Ölümünün üzerinden 60 yıl geçtiği halde halkını etkileyebilme gücünü nasıl açıklarsınız?

BURILL: Bence Atatürk'ün düşüncelerinin temelinde yatan şey, Osmanlı koşullarının birçoğunu değiştirmek gereğini görmesiydi. Osmanlı düzeni öyle bir durumda idi ki, Atatürk bunlardan artık kurtulmak gereğini düşünüyordu. Bu O'nun için çok önemli idi. Toplumun birçok alanında, yaşamı ilerleteceğini ve çağdaş bir ülke yaratacağını bildiği değişiklikler yaptı. Yapmak istediği ve başardığı o kadar çok şey vardı ki ve yaptıkları öyle temel yenilikler idi ki, o günden beri değişmeden kalabildi.

ÖO: Sayın Prof. Burill, Atatürk'ün düşünce ve eylemindeki ana doğrultu konusunda ne düşünüyorsunuz?

BURILL: Kuşkusuz Atatürk, Türkiye'ye "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak bakıldığını biliyordu. O, buna bir son vermek istedi. Türkiye'yi çağdaş dünyanın bir parçası yapmak istedi. İnsanların yaşamak istediği, özgürce yaşayabildiği, kendileri ve ülkeleri için bir şeyler yapabildiği bir ülkeye dönüştürmek istedi. O çok büyük bir insandı.

ÖO: Sık sık Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinin özellikle 3. Dünya Ülkelerini etkilediği söylenir. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

BURILL: Gelişmemiş ülkelerde Atatürk'ün adını duymayan milyonlarca insan bulunmakla birlikte, bu ülkelerin önderleri Atatürk'ü biliyorlar. Onlar Türkiye'yi, ne yaptığını bilen, ülkesi için neyin iyi olduğunu bilen ve çağdaş döneme girmeğe ve başka ülkelerin insafına bırakılmış bir ülke olmamaya karar veren bir önderin ülkesi olarak görüyorlar. Bence Atatürk'ün etkisinin temelinde bu yatmaktadır. Atatürk'te önemli olan şeyin çağdaşlaşma olduğunu, bir ülkenin ve onun önderlerinin kendileri için gerekli gördükleri şeyi yapmakta bağımsız olmaları gerektiğini öğrendiler.

ÖO: Sizce Atatürk'ün düşünceleri ve eylemlerinin Batılı ülkeler üzerinde de etkileri olmuştur denilebilir mi?

BURILL: Evet Batılı ülkeler, Türkiye'nin hesaba katılacak bir ülke olduğunu, Batı'nın elinde diledikleri gibi davranacakları bir ülke olmadığını öğrendiler. Türkiye'yi demokratik, bağımsız varlığı olan ve böyle işlem görmesi gereken bir ülke olarak tanıdılar.

ÖO: Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge ülkelerin bağımsız olma hareketi görüldü. Atatürk'ün de bu harekette etkisi olduğunu düşünür müsünüz?

BURILL: Evet; onların, "Türkiye bunu başardığına göre biz de başarabiliriz" dediklerine inanıyorum. Batı'ya karşı direnip ayakta durabildiği için Türkiye'ye ve onun önderlerine hayranlık duyduklarını düşünüyorum.

ÖO: Atatürk'ün Müslüman Türk toplumuna laikliği getirmekle, İslam dini ile demokrasi arasında bir uzlaşmazlık olmadığını göstererek hem demokrasiye hem de İslamın saygınlığına hizmet ettiği söylenmektedir. Bu görüşü nasıl yorumlarsınız?

BURILL: Atatürk bir Müslümandı; öyle yetiştirilmişti. Annesi de dinine çok bağlı bir kişiydi. Ama Atatürk İslamın, Türkleri ülkeleri için yapmak gereğini gördükleri şeyleri yapmaktan alıkoymasını da istemiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na baktığımızda, İslamın bu devletin yönetiminde çok belirleyici etkisini olduğunu görüyoruz. Atatürk buna son vermek istedi. Yoksa Türklerin iyi Müslüman olmalarını engelleyici hiçbir şey yapmayı düşünmedi.

ÖO: Özellikle Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği toplumsal devrimler konusunda ne düşünüyorsunuz?

BURILL: Kuşkusuz eğitim ve kadınların özgürlüğü alanlarında yaptıkları çok önemli. Ama özellikle iyi bir eğitim konusunda diretmesi çok önemli. Gerçi eğitim, daha önce Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelişmeğe başlamıştı. Okullara ve yüksek öğrenim kurumlarına gerek olduğu görülmüştü. Ama Atatürk buna bir başka boyut kattı: Eğitimin yalnız hükümet adamlarının, zenginlerin ve kentlerde yaşayanların çocukları için değil, özellikle köylerde ve küçük kasabalarda yaşayan insanlar için sağlanması gerektiğini gördü. Bence bunun çok güzel bir göstergesi, Köy Enstitülerini kurmasıydı. Köylerden gelen insanlar bu enstitülerde, çalışmayı, yaşamın kendisini öğrenebiliyorlardı. Marangozluk, inşaat, sağlık gibi yollarla köylerine nasıl yardım edebileceklerini öğreniyorlardı. Bence bu Türkiye için çok önemliydi. Öte yandan kadınların özgürleşmesi de çok önemliydi.

Kadınların özgürleşmesinden söz edildiğinde hep Süreyya Ağaoğlu'nun yazdığı bir kitabı hatırlarım. "Böyle Bir Hayat Geçti" adlı kitapta Süreyya Ağaoğlu çok ilginç bir olaydan söz eder. Kendisi Hukuk Fa-

kültesini bitirdikten sonra, yine hukuk alanında ilk doktora yapanlardan bir başka hanımla birlikte Ankara'da bir bakanlıkta çalışmaktadır. İşlerini severek, mutlulukla yapan bu iki hanım, öğlen yemeklerinde bir sıkıntı yaşamaktaydılar. Bir tek aşevi vardır, İstanbul Lokantası, ve oraya yalnız erkekler gidebilmektedir. Kadınlar ise yiyeceklerini yanlarında getirmektedir. Bir gün bu iki kadın yüreklilik gösterip İstanbul Lokantasına gidiyorlar. Herkes şaşkınlık içinde kalıyor. Onlara arkalarda bir masa gösteriliyor. Yemeklerini orada yiyorlar. Süreyya'nın babası Ahmet Ağaoğlu O'na, "Bir daha böyle bir şey olmayacak. Lokantada yemek yemek yok!" diyor.

Bu olaydan sonra bir gün Atatürk ve Latife Hanım Ağaoğullarım yemeğe çağırıyorlar. Atatürk Süreyya'ya işyerinde çalışmasının nasıl olduğunu soruyor. O da "Çok iyi Paşam, sağ olun." diyor ve şunları da ekliyor: "Ama yemek yeme konusunda bir güçlüğümüz var. Babam bize dışarda yemek yiyemeyeceğimizi söylüyor." Atatürk, "Ben de babanız gibi düşünüyorum." diyor. Süreyya düş kırıklığına uğramıştır, ama işine devam ediyor. Ertesi günü çalışırken müdürü "Süreyya, Süreyya, Paşa dışarda; Latife Hanım'la birlikte öğlen yemeği için seni bekliyorlar" diyor. Arabaya biniyorlar. Atatürk arabayı özellikle lokantanın yanından geçiriyor ve orada durduruyor. Sanırım Bitlis milletvekili olan birisini çağırıp onunla konuşuyor. Bu arada öteki milletvekilleri de yanlarına geliyor. Atatürk yüksek sesle şunları söylüyor: "Süreyya öğle yemeğini bugün bizimle yiyor. Ama yarın lokantada yiyecek." Öyle de oluyor. Başka kadınlar bunu duyuyor ve onlar da gelmeğe başlıyorlar. Böylece kadınların lokantalarda yemek yiyememeleri uygulaması sona eriyor. Ben bunu, Atatürk'ün kadın özgürlüğü konusundaki düşüncelerine güzel bir örnek olarak görüyorum. Ama bu yalnız Süreyya gibi hanımlar için değildi; taşra hanımları için de öngörülmüştü. Bence Atatürk'ün kadınlar için yaptıkları gerçekten olağanüstü değerdedir.

ÖO: Türk edebiyatı üzerine uzmanlaşmış bir kişi olarak Atatürk'ün dil ve yazı alanlarında yaptığı devrimleri nasıl yorumluyorsunuz?

BURILL: Dil Devrimi ile, geçmişle büyük bir kopma oldu. Ben uzun yıllar önce Türkçe öğrenmeğe başladım. Bugün yeni bir kitap okumaya başladığımda o kadar çok yeni sözcük dile katılıyor ki, sık sık durup "bu ne demekti?" diye kendime sormam gerekiyor. Ama bence Dil Devrimi çok sayıda insanın okuryazar olmasını sağlamıştır. Böylece Türkiye'de eğitime yardımcı olmuştur. Yalnız Arapça ve Farsça sözcüklerden uzak kalmakla kalınmamıştır. Kimi kez de Türkçe olmayan başka sözcükler alınmıştır. Ama, ne yaparsınız. Her şeyi birden en iyi biçimde yapmak olanaksız.

ÖO: Bununla ilgili bir örnek anımsıyor musunuz?

BURILL: Örneğin "büfe" gibi Fransızca sözcüklerin kullanıldığı durumlar. Yerine konacak Türkçe bir sözcük olmalı.

ÖO: Sayın Prof. Burill, bu konuda sizin eklemek istediğiniz herhangi bir nokta var mı?

BURILL: Her zaman önemli bulduğum bir nokta var: Türkiye hakkında daha çok şey bilinmelidir, diye düşünüyorum. Birçok kitap yayınlanmış olmakla birlikte, pek çok ülkedeki geniş halk kesimleri Türkiye hakkında hiç bir şey bilmiyor. Bir örnek olmak üzere söyleyeyim: 60'lı yılların sonu ya da 70'li yılların başında, Amerika'da bir bilim adamı grubu olarak genellikle Amerikan halkının Türkiye üzerine ne bildiğini incelemiştik. Bu amaçla 2 sayfalık bir soru kitapçığında, "Atatürk kimdir?", "Türkiye'nin başkenti neresidir?", "Türkler nasıl giyinirler?" gibi birçok soru sormuştuk. Sonuç, halkın Türkiye üzerine ne denli az şey bildiğini göstermesi bakımından çok düşündürücüydü. Ülkeyi birkaç bölgeye ayırıp soru kâğıtlarını yolladık. Ben, Orta-Batı Amerika'da görev almıştım. Küçük bir kasabada iki kızımla, insanlardan soru kâğıdını doldurmalarını istiyordum. İnsanlar yanıtlamada gerçekten çok güçlük çekiyorlardı. "Üzgünüm, pek bir şey bilmiyorum. Ama daha çok şey bilmenin gerektiğine inanmıyorum." diyorlardı. Türkiye üzerine bir şeyler bilenlerden olumlu olan ve ilginç birkaç örneği anımsıyorum. Bunlar Kore'de Türklerle birlikte bulunmuş olan iki erkekti. Bunlar, gerçek Türkleri tanımış, onların iyi yoldaş, iyi arkadaş olduklarını görmüşlerdi. Türkleri öve öve bitiremiyorlardı. Soru kâğıtlarını kimi okullara da dağıtmıştık. Orada da Türkiye üzerine birçok şey bilen iki öğrenci vardı. Onlar da babaları NATO birlikleri içinde İzmir'de görev yaptığı için bu kentte yaşamışlardı. Ama büyük çoğunluğun Türkiye üzerine acınacak ölçüde az şey bildiğini gördük. Şimdi üniversiteler bu boşluğu doldurmaya çalışıyorlar. Ama yapılması gerekli çok şey var. Ben bunun yapıldığını görmeyi, yaşamımın görevi sayıyorum.

ÖO: Sizce Atatürk'ün özellikle Türkiye için bugün taşıdığı önem nedir?

BURILL: Bence bu, insanların Türkiye üzerine yeterli bilgiye sahip olmayışlarıyla bağlantılı bir konudur. Yabancıların Türkiye üzerine bir şeyler bilmesi için, Atatürk gibi bir insanın ülkede birçok şeyi değiştirebildiğini bilmeleri gerekir. Türk siyaset adamlarının ülkeyi her bakımdan sağlam ve iyi bir konumda tutmaya çalıştıklarını bilmeleri gerekir. Bence Atatürk, yaşamını ülkesine adamış bir insan örneği olarak sunulabilir. Ama genel olarak Türkler bunu yapmıyorlar. Bence dünya bu konuda daha çok bilgilendirilmelidir. Bu söylediklerimizi bilmelerini isterim.

ÖO: Sayın Prof. Burill, size çok teşekkür ederim.

BURILL: Benim için büyük bir zevkti. Türklerin bu programları görmek isteyeceklerini umarım.

Prof. Dr. ALİ MAZRUİ
Siyasetbilimci
ABD Binghamton Üniversitesi
Küresel Kültür İncelemeleri Enst. Yöneticisi

Prof. Dr. Ali Mazrui.

Kenya asıllı bir siyasetbilimci olan Prof. Ali Mazrui, Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika'nın birçok ülkelerinin tanınmış üniversitelerinde kürsü sahibi olan bir bilim adamı. Şu sırada yöneticisi olduğu Binghamton Üniversitesi (New York, ABD) Küresel Kültür İncelemeleri Enstitüsü adının da anlattığı üzere Prof. Mazrui, dünyanın pek çok ülkesinin bilim kurumlarıyla olduğu gibi, birçok uluslararası örgütün de üyesi ve danışmanı. ABD Afrika İncelemeleri Derneği Başkanlığı, Binghamton Üniversitesi Atlantik Konseyi Akademik Üyeliği, Oxford Üniversitesi İslami İncelemeler Merkezi Mütevelli Kurulu Üyeliği, Birleşmiş Milletler Çokuluslu Şirketler Komisyonu Uzman Danışmanlığı bu görevlerden yalnızca birkaçıdır.

Profesör Mazrui aynı zamanda Türkiye'den Cumhuriyet Gazetesi *de içinde olmak üzere* The Times, The New York Times, The Guardian, The Economist, The International Herald Tribune, Yomiuro Shimbun, Afrique 2000, International Affairs, International Political Science Journal, Internationale Politik ... *gibi birçok tanınmış dünya gazete ve dergilerinde yazıları yayınlanan bir siyasetbilimci.*

Afrika'nın Uluslararası İlişkileri, Kültürler arası Bir Dünya Konfederasyonu: Afrika'dan Bakış, Dünya Politikasında Kültürel Güçler, Bir Afrika Barışına Doğru; *Profesör Mazrui'nin 20'yi aşkın kitaplarından birkaçı.*

Profesör Mazrui'nin Atatürk ve Cumhuriyeti üzerine değerlendirmelerini şu tümcesinde özetlenmiş buluyoruz: "Mustafa Kemal Atatürk, kendinden önceki bir düşünürün görüşlerini uygulamıyordu. Yetişmesi ve politikada yer alması süreci içinde kendi görüş ve düşüncelerini anlatıma kavuşturmuştu."

"ATATÜRK'ÜN BİR İLKE İÇİN VE YURDU İÇİN AVRUPALILARA KARŞI DURABİLMİŞ VE SAVAŞABİLMİŞ OLMASI AVRUPALILARIN TÜRKLERE KARŞI SAYGISINI ARTIRMIŞTIR"

ÖO: Sayın Profesör Ali Mazrui, Mustafa Kemal Atatürk'ün 20. yüzyılda ölümünden 60 yıl geçtikten sonra bile düşünceleri ile ulusuna esin kaynağı olan, örneklik eden tek önder olduğu söyleniyor. Eğer bu gözleme katılıyorsanız, bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyim?

MAZRUI: Bu gözlem 1980'lerin sonlarına kadar olan dönem için doğru olmazdı, çünkü o zamana dek Mustafa Kemal Lenin'le yarışıyordu. Çünkü Lenin de ülkesini etkilemekte devam ediyordu. Ama bugün artık bu gözlem doğrudur: 20. yüzyılda Mustafa Kemal'den başka düşünceleri ülkesinin yaşamında temel rol oynayan başka bir önder yoktur. Bence bunun bir nedeni O'nun büyük bir devrimci olması, çağdaş Türk ulusal kimliğinin başta gelen mimarı ve Türk bağımsızlığının baş savunucusu olmasıdır. Atatürk'ün yurttaşlarının pek büyük bölümü, O'nun bütün politikalarını benimsemeyenler de içinde olmak üzere, Türk bağımsızlığının savunulmasını ve Türk kimliğinin anlatıma kavuşturulmasını son derece önemli katkılar olarak görmektedir.

ÖO: Lenin'in toplumsal, siyasal değişim yöntemi ile Atatürk'ün yöntimini karşılaştırır mısınız?

MAZRUI: Lenin, kendisini bir başkasının düşüncelerini uygulayan bir insan olarak görüyordu. Lenin'den önce bir Marx vardı. Lenin, Marx'ın toplum görüşünü uygulamaya koyuyordu. O'nun tuttuğu yolun uzun sürede geçerli olmadığı gerçek yaşamda görüldü. Bir süre için işliyor göründü. Bugün bile Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı ülkelerinde başarısızlıkla biten şeyin Marksizm değil, Leninizm olduğu söylenebilmektedir. Lenin'in yorum ve katkılarının, öncü parti ve demokratik merkeziyetçilik kavramının, o devletçilik anlayışının, farklı görüşlere gösterdiği hoşgörüsüzlüğün başarısızlığa yol açtığı söylenmektedir. Mustafa Kemal Atatürk ise, kendinden önceki bir düşünürün görüşlerini uygulamıyordu. Örneğin 'Arkamda bir Marx var; O'nun düşüncelerini uygulamaya koyacağım.' diyen birisi değildi. Çünkü Mustafa Kemal, yetişmesi ve politikada yer alması süreci içinde kendi görüş ve düşüncelerini anlatıma kavuşturmuştu. Daha sonra Türkiye'nin I. Dünya Savaşı sonrasında karşılaştığı politikaları ve tehlikeleri göğüslemeğe koyulduğunda da buna devam etmişti. Demek ki, bir başkasının düşüncelerini uygulayan bir

kişi değil, Türkiye'nin yaşadığı olaylardan onun geleceğini belirleyecek dersleri çıkarmaya çalışan bir kişi söz konusuydu. Bu nedenle Mustafa Kemal, Marksizmi uygulamaya çalışan Lenin türü bir ideologdan çok farklı bir kişilikti.

ÖO: Size göre bunlardan hangisi demokratik bir toplum kurmada daha sağlıklı, daha akla uygun yol olabilir?

MAZRUI: Bence sonuç olarak deneyimlere, bir toplumun gereksinimleri konusunda ortaya koyduğu şeylere, her özel toplumun istemlerine saygı göstermek gerekir. Lenin'in Rusya'nın çarlık dönemi geçmişine karşı tümden ilgisiz kalmadığı doğrudur. Çünkü geçmişi ortadan kaldırmaya kalkıştıysa da, buna seçenek olacak bir gelecek kurarken bir başkasının düşüncelerinden geniş ölçüde etkilenmişti. Mustafa Kemal Atatürk de önemli ölçüde geçmişi, yani Osmanlı yönetiminin son çöküş yıllarını ortadan kaldırmaya girişmişti. Büyük bir devrimin, daha önce olanlardan kurtulma anlamındaki bu "yıkma" yönünden Lenin'le benzerliği vardı. Ama, geçmişe seçenek olacak yeni bir düzen kurmada Mustafa Kemal'in deneylerden çok daha büyük ölçüde yararlandığını görüyoruz.

O'nun karşısında üçlü bir miras vardı. Bunlardan ikisine çok olumlu biçimde çözüm getirdi. Üçüncüsü ise bugün de hem Türkiye'de hem de başka ülkelerde tartışma konusu olmaya devam ediyor. Bu üçlü mirasa getirdiği çözümlerden biri, "Türk olmak nedir?" sorusuyla, ikincisi "Müslüman olmak nedir?", üçüncüsü de "Avrupalı ya da Batılı olmak nedir?" sorularıyla ilgiliydi. Bunlar üç değişik öge, nerdeyse değişik kimliklerdir. Bir Türk "Türk" müdür, "Müslüman" mıdır, "Avrupalı ya da Batılı" mıdır? Mustafa Kemal, daha önce kapsamlı bir ümmetçi Osmanlı bağlılığı içinde işleyen bir toplumda Türk kimliğine ve bir Türk yurtseverliğine yeni bir temel yaratmada çok başarılı oldu. Laik bir yurtseverlik bilinci oluşturdu. Türk toplumunun en azından kimi bölümlerinin gittikçe daha büyük ölçüde Batılı kültür, Batılı amaçlar ve Batılı yönelimler doğrultusunda düşünmesini de önemli ölçüde başardı.

Bence üçüncü konuda, yani Türkiye'nin Müslüman yanıyla ilgili olarak dengeyi tam olarak tutturabildiğini sanmıyorum. Bugüne kadar da Türkler bu sağlam dengeyi henüz bulmuş değiller. "Batılılık" konusunda sorun Türkiye'den değil, Avrupa'nın öteki ülkelerinden kaynaklanıyor. Onlar Türklerin tam anlamıyla Avrupalı olduğundan emin değiller. Ama İslam konusunda, Türk seçkinleri bunu hiç değilse kimi Müslümanlarca dile getirilen biçiminin rahatça benimsenecek bir kimlik olduğundan tam emin değiller. Bu üçlü miras Atatürk devrimine temel olmuştur: Türk kimliğini, İslamın toplumdaki yerini ve Avrupalı olmanın doğrultusunu yeniden belirleyip tanımlama mirası. Atatürk'ün bu alanlarda bizzat bir başlangıç yapmış olması, daha sonra gelenlerin üzerine

eklemelerde bulunabilecekleri bir temel hazırlaması gerçekten çok önemlidir, çok etkileyici ve kalıcıdır.

ÖO: Sayın Prof. Mazrui, Mustafa Kemal'in Türkiye'de önderlik ettiği bağımsızlık savaşının sömürgeciliğe karşı girişilen ilk başarılı savaş olduğu da söyleniyor. Bu konudaki görüşünüzü sorabilir miyim?

MAZRUI: Bu, oldukça ilginç bir durumdur. Çünkü Osmanlı Devleti'nin kendisi bir imparatorluktu, yani değişik halkları egemenliği altında tutuyordu. Ama bu kez Türkiye'nin kendisi tehdit ediliyor, bir ayrı ulus oluyor ve Batı Avrupa sömürgeciliğine karşı başarıyla direniyor. Gerçi İngilizlerle, Amerikalılarla onların bir korumacılığı ya da mandaterliği altına girmek için pazarlık yapan Türkler de vardı. Mustafa Kemal "Hayır!" dedi. "Niçin yabancı koruması altına girecekmişiz! Biz tüm tarihimizde onurlu bir ulus olarak yaşamışız. Eğer uğruna mücadele etmeğe hazır isek, bağımsız varlığımızı ve kimliğimizi koruyabiliriz". İşte bu, başka yerlerdeki sömürge halklar için çok önemli olan bir dersti.

Ben Afrika'da Kenya'da doğup büyüdüm. Sonra Ortadoğu ve Afrika incelemeleri yaptım. Afrika'da askerler iktidara geliyor, orada kalıyor, ayrıcalıklar elde ediyor, sonra iktidardan düştüklerinde ülkelerinin eskisinden daha iyi durumda olmadığı görülüyor. Atatürk'ün devrimindeki farklı yan şu ki, iktidara gelen bu asker, iktidarda kalmak için orayı ele geçirmiş bir asker değildi, toplumu değiştirmek üzere oraya gelmişti. Afrika'da kimi ülkelerde hemen her yıl askeri darbeler oluyor. Bu askeri hükümetlerin hemen hiçbirisi ülkesinde kalıcı bir etki bırakmamıştır. Cemal Abdülnasır gibi biraz geniş görüş sahibi bir önderin bile kalıcı etkisi olamadı; ülkesi O'nun ölümünden kısa zaman sonra "Nasır'sızlaştırıldı"! Mustafa Kemal Atatürk ise ülkesinin geleceğinde önemli değişiklikler yapabildi; Avrupa'ya bunca yakın olan ülkesinin kendisini koruyabilmesini sağlayacak devrimlerdi bunlar. Böylece yalnız sömürgecilik karşıtlığı alanında değil, bir askerin sadece bir "iktidar sahibi" olarak kalmamasının da örneğini vermiştir.

ÖO: Mustafa Kemal'in düşünce ve eylemlerinin Batılı devlet ve hükümet adamlarını da etkilediği söyleniyor. Bu gözleme ilişkin yorumunuzu sorabilir miyim?

MAZRUI: Atatürk kuşkusuz Avrupalıların Türk halkına ilişkin anlayışlarını değiştirmiştir. Çünkü yüzlerce yıl boyunca "Türk" sözcüğü Avrupalılar arasında ya gülünç bir söz ya da bayağı bir niteleme olarak kullanılagelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu toplumlarda yaygın olarak "Avrupa'nın Hasta Adamı" diye nitelendiğini de biliyoruz. Türk ordusunun Avrupalı orduları I. Dünya Savaşı'nın 2. yarısında ve daha sonra Bağımsızlık savaşında yenebilmiş olması, Türklerin savaşçı olarak da, bir halk olarak da daha değişik biçimde algılanmasını sağladı. Avrupalıların anlayışını, Türkleri tam olarak Avrupalı saymalarını sağlaya-

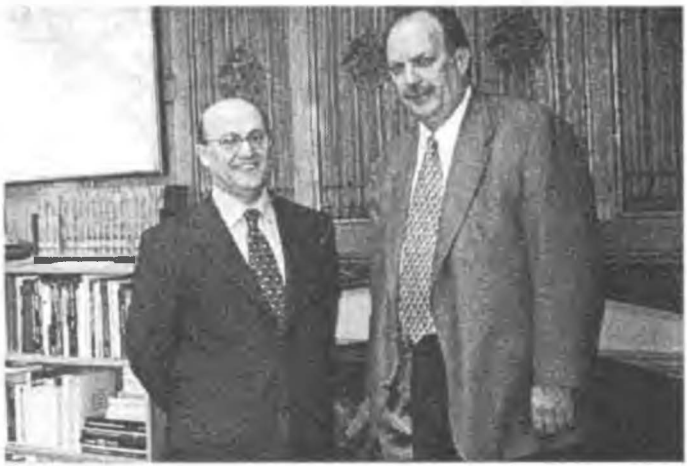
cak kadar değiştirmiş değildir. Ama Atatürk'ün bir ilke için ve yurdu için onlara karşı durabilmiş ve savaşabilmiş olması, Avrupalıların Türklere karşı saygısını artırmıştır.

ÖO: Prof. Dr. Mazrui çok faydalı ve doyurucu bir görüşme oldu, size çok teşekkür ederim.

MAZRUI: Benim için zevkti; ben teşekkür ederim.

Prof. Dr. HEATH LOWRY

Siyasetbilimci
ABD Princeton Üniversitesi
Atatürk Kürsüsü Başkanı

Sayın Profesör Heath Lowry ile ABD'de
Princeton Üniversitesi Atatürk Kürsüsü kitaplığında görüşürken.

Prof. Dr. Heath Lowry ABD Princeton Üniversitesi Atatürk Kürsüsü Başkanı olan bir siyasetbilimci.

"Misak-ı Milli'nin (Ulusal Ant'ın) Türk ulusunun gerçek gereksiniminin dâhice bir saptaması demek olduğunu belirten Profesör Lowry, "Atatürk, birçok önderler gibi kendisini halktan soyutlamıyordu. Halkla konuşuyordu. Çevresinde hep halkı vardı. Bence yeni Türk devletinin nasıl olacağını belirleyen, bu üslup olmuştur." diyor. Atatürk'ün "kadınlara eşit haklar tanınmasını isteyen duygu ve düşüncelerin bütün uygar dünyada gerçekleşeceğini yarım yüzyıl önceden öngörmüş olması bakımından da benzersiz bir önder olduğunu" belirtiyor.

"DÜNYADA KADINLARIN TOPLUMDAKİ ROLÜNE MUSTAFA KEMAL KADAR DUYARLILIK GÖSTEREN PEK AZ ÖNDER VARDIR"

ÖO: Sayın Profesör Heath Lowry, Atatürk'ün 20. yüzyılda düşünceleri ile ulusuna ölümünden 60 yıl sonra bile yön verebilen, onu etkileyen ve ona esin kaynağı olan tek önder olduğu söyleniyor. Eğer bu gözleme katılıyorsanız, bunu nasıl açıklarsınız.

LOWRY: Kuşkusuz bu gözleme katılıyorum. Açıklaması ise biraz daha güç. Bence bunda birçok etkenin payı var. Birisi, Atatürk'ün ulusuna bir bakış açısı getirmiş olmasıdır. Bu bakış açısı bugün hâlâ canlıdır. Bu nedenle çağdaş Türkiye'nin bir tür düşünce babası olarak Atatürk, Türk halkının kafasında çok canlı olarak yaşamaktadır. Bence uygulama açısından bakıldığında Atatürk çok erken öldü. Bu Türk halkının O'nu hatırlayış biçimi bakımından önemli görünüyor. 1923'te bir ulus kurma sürecini başlattı ve 15 yıl gibi kısa bir zaman süresinde insanı şaşırtacak şeyler başardı ve öldü. Bence bu zamansız ölüm, Türk ulusunun ortak psikolojisinde büyük bir sarsıntı yaptı. Halkının O'nu böylesine saygın tutup sevmesinde bunun da payı vardır sanıyorum. Çünkü halk, Atatürk'ün çok erken öldüğüne, Türkiye'yi, Türk halkını çok erken "terk ettiğine" inanıyor.

ÖO: Size göre Atatürk'ün düşüncelerinin ana çizgileri nelerdir?

LOWRY: Son on yılda Türkiye'nin bulunduğu bölgede ve dünyada olagelen değişmelere bakıldığında, Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli kalıcı değerlerinden birisinin daha yola çıkarken saptamış olduğu çok temel bir düşünce, Misak-ı Milli (= Ulusal Ant) düşüncesi olduğuna kuşku yoktur sanıyorum. Atatürk, bu yeni devletin yaşayabilmesi için tek yolun Osmanlı İmparatorluğu'nu geçmişte bırakmak olduğunu iyi anlamıştı.

Türkiye'nin 1923'teki 13 milyonluk nüfusuna bakalım. Bu halk 12-13 yıl boyunca birbiri ardından birçok savaşlar geçirmişti; bu nüfusun önemli bir bölümü yitirilen topraklardan, Balkanlar ve Arap ülkelerinden gelen göçmenlerden oluşuyordu. Mustafa Kemal bu yeni devlete yeni bir bakış açısı verebildi: Gözünü dışarıya değil, içeriye çevirme düşüncesiydi bu. Odak noktasında yitirilen şeyler olmayacaktı; Türk halkı Balkanlarda, Kafkasya'da Güney Rusya'da bırakılan topraklara değil, burada, Anadolu'da elinde bulunan şeye dikkatini toplayacaktı. Böylece Türk ulusu gerçekten yeni olan bir devlet kurmak üzere düzenlenmiş, kendi içine gözlerini çeviren bir bakış açısına sahip oldu. Zaman geçtik-

çe bu bakış açısının dâhice olduğu durmadan daha açık bir biçimde ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 20. yüzyılda gelişip büyümesini sağlayan, bu bakış açısı olmuştur.

ÖO: Sizce Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinde ulusal egemenlik parolasının yeri ve önemi neydi?

LOWRY: Bence Atatürk'ün yaşadığı dönemde tek parti yönetiminde bile, sergilemiş olduğu en büyük özelliklerden biri, öğrenmeğe olan istekliliği idi. Yalnız Türk ulusunu değil, kendi kendisini de sürekli olarak eğitiyordu. Birçok bakımdan sürekli bir değişimden geçmiştir Atatürk. Örneğin bir düşünce ya da kuruma ilgi göstermiş, onu incelemiş, belki uygulamıştır da. Ama bu yeni devletin gelişmeye, oluşup, değişmeye koyuluşunda olduğu gibi, Atatürk'ün kendisi de bu devletle birlikte büyüyor, oluşuyor ve değişiyordu. Halkla konuşuyordu. Birçok önder gibi kendisini halktan soyutlamıyordu. Çevresinde hep halkı vardı. Bir düşünceye vardığında onu görüşmek ve tartışmak üzere her kesimden insanı çağırırdı. Profesörleri, devlet memurlarını, kimi kez sokaktaki yurttaşı çağırırdı. Bence yeni Türk devletinin nasıl olacağını belirleyen, bu üslup olmuştur.

ÖO: Daha ulusal bağımsızlık savaşının başında ulusal egemenlik ilkesini vurgulamıştı. Bu hususu da yorumlamak ister misiniz?

LOWRY: Bundan da hiç sapmamıştır. Bütün Anadolu halkını bu bakışa, bu özleme katmıştır. Yalnız silahı kapıp savaşa giden insanları değil, kadınları ve çocukları da kazanmıştır bu özleme. Bu sayede savaş gerçekten Anadolu halkının bir amaç uğruna katıldığı mücadelesi olmuştur. Bu amacı ortaya koyan ve yüksek sesle dile getiren Atatürk'tü.

ÖO: Bunun, Türk halkı arasında demokratik siyasal kültürün gelişimine katkı yaptığını söyleyebilir miyiz?

LOWRY: Evet, bence başlangıçtan beri bu geçerlidir.

ÖO: Atatürk'ün halk egemenliği düzeni ile İslam dini arasında bir bağdaşmazlık bulunmadığını göstermekle, hem demokrasi davasına hem de İslam dininin saygınlığına katkıda bulunduğu da söyleniyor. Bu konudaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

LOWRY: Buna hiç kuşku yok. Atatürk'ün amacı ve ortaya koyduğu model özellikle Afganistan ve İran gibi öteki İslam ülkelerinde bu etkiyi yaptı. Halk ilk kez olmak üzere nüfusu Müslüman olan bir devletin Batı'yla 20. yüzyıl koşullarında boy ölçüşebileceğini ve kendi yazgılarını kendilerinin belirleyebileceğini gördü. Kuşku yok ki bu, sömürgeciliğin hâlâ yaygın olduğu bir dünya için son derece önemli bir modeldi. Evet, bence bu çok yerinde bir gözlemdir.

ÖO: Bunun günümüz İslam dünyasına da olumlu etkileri olabilir mi?

LOWRY: Kuşkusuz olabilir. Ama sanırım, yalnız başka İslam ülkelerinde değil, birçok Müslüman olmayan ülkede de eksik olan şey, Musta-

fa Kemal Atatürk yeteneğinde önderlerin bulunmayışıdır. Türkiye'yi bir model olarak görür ve onun Mustafa Kemal'in 75 yıl önce attığı temeller üzerinde neler yaptığına bakarsanız, her ülkenin, ulusunun yazgısını biçimlendirecek güçlü kişiliği ve yeteneği olan böyle bir öndere, böylesine tam zamanında sahip olma bakımından Türkiye kadar şanslı olmadığını görürsünüz. Bu bakımdan siz çok şanslıydınız.

ÖO: Sayın Profesör Lowry, Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği toplumsal devrimler, özellikle eğitim, yazı ve benzeri alanlardaki devrimlere ilişkin görüşlerinizi alabilir miyim?

LOWRY: Bence en başta hatırda tutmamız gerekirken, bugünkü Türkiye'de pek anımsanmadığım gördüğümüz husus, 1923 Türkiye'sinin savaşlardan tükenmiş bir ülke olduğu gerçeğidir. Bir zamanların güçlü Osmanlı imparatorluğu'nun bir kalıntısıydı 1923 Türkiye'si. Altyapıdan yoksun bir kalıntı. Ekonomi altyapısından da, eğitim altyapısından da yoksun bir ülke. Atatürk ve arkadaşları işe gerçekten de hemen sıfırdan başladılar. Kuracakları yapı için ellerindeki olanaklar son derece azdı. Attıkları adımların birçoğunu, ellerinde ne bulunduğu ve ne yapmak istedikleri açısından değerlendirmek gerekir. Ellerindeki olanaklar çok, ama çok küçük bir eğitilmiş, yetişmiş insan kadrosuydu. İster öğretmen, ister bürokat, ister subay olsun, başlangıçta birlikte çalışılacak çok az sayıda insan gücü vardı.

Oldukça çabuk saptadıkları şey, değişimin ancak örnek göstererek yapılabileceği olgusuydu. Başka deyişle yukardan aşağıya indirme kuramı gereğince, eğitilmiş bu küçük insan gücü öğretmen ve memur olarak bütün Anadolu'ya yayılacak ve yaşam biçimleriyle örnek olarak Anadolu halkını eğiteceklerdi. Eğitim yalnız okul dersliklerinde yapılan bir şey olmayacaktı. Halkın gördüğü her şey, eğitim işlevi görecekti. Bu yolda en büyük öğretmen Mustafa Kemal'in kendisiydi. Batı uygarlığının simgesi olan şapkayı giymek olsun, 1928'de bütün ülkede kara tahta başında yeni harfleri öğretmek olsun, bunların hepsi devrimlerin, başka deyişle Batılılaşmanın örnek göstererek gerçekleştirildiğini anlatır. Mustafa Kemal gibi, devrimlerin bu ilk kuşak öğretmenleri, memurları, subayları ve yöneticileri de kendi yaşamlarıyla örnek vererek devrimi yürüttüler. Bence bu bir zorunluluktu, çünkü bizzat örnek göstererek yapmaktan başka yolu yoktu.

ÖO: Lütfen kadınların özgürleşmesi alanındaki devrimlerin önemi üzerine düşüncelerinizi belirtir misiniz?

LOWRY: Yalnız Türkiye ya da İslam dünyasında değil, 1920'ler dünyasının tümünde, kadınların toplumdaki rolüne Mustafa Kemal kadar duyarlılık gösteren pek az önder vardır. Yalnız "bir ulusun yarısı gelişmedikçe o ulusun gelişmesine olanak bulunmadığını" anlatan ünlü sözüyle değil, bugünkü dünyada kadınlara eşit haklar tanınmasını isteyen

duygu ve düşüncelere daha o zamandan ulaşmış olmasıyla da değil, bunun gerçekleşeceğini yarım yüzyıl önceden öngörmüş olması bakımından da benzersiz bir önderdir.

ÖO: Atatürk'ün ekonomi alanında insanlığın 19. yüzyıl kapitalizmini de herhangi bir kollektivizmi de izlemek zorunda olmadığını, kendi devletçiliği ile 3. bir yolun olanaklı olduğunu göstermekle demokrasi davasına katkıda bulunduğu söyleniyor. Bu noktadaki görüşünüzü sorabilir miyim?

LOWRY: Ekonomi, benim güçlü olduğum bir alan değil. Ben bir iktisatçı değilim. Ama ekonomi alanında da yapılanlara bakıldığında, yine yeni Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ne devraldığına bakmak gerekir. Hemen hiçbir şey almamıştı. Sorun yalnız yeni bir Türk ulusu yaratmak değildi; yeni bir devlet kurmak gerekliydi. Ekonomik bir altyapı yoktu. Sanayi diye bir şey yoktu. Atılan adımların bir bölümü bugün, 1999'da bize yavaş gelebilir. Ama özellikle yavaş atılmış adımlar değildi bunlar. Zorunlu olarak yavaştı. Çünkü işe gerçekten yoktan başlamak ve baştan başlayan yeni bir toplum kurmak gerekliydi. Toplumsal, eğitsel, ekonomik alanların hepsinde yeni bir toplum kurmak zorunluydu. Bence bu, belki günümüz Türkiye'sinin genç kuşakları için anlaşılması güç bir kalıcı değerdir. Çünkü günümüz kuşağı bugünkü Türkiye'yi görüyor; 1923'te nasıl bir Türkiye olduğunu görmüyorlar. Ben de Türkiye'nin 1923'te nasıl olduğunu göremiyorum. Ama ben 1964'te Türkiye'de yaşamaya başlayıp Cumhuriyet döneminin son beşte üçlük bölümüne yakından katılınca ve bu 35 yıl boyunca gerçekleşen değişimleri görünce, 1923'ten sonra gerçekleşenlerin ne denli büyük olduğunu anlayabiliyorum.

ÖO: Sayın Profesör Lowry, lütfen Atatürk'ün uluslararası ilişkiler alanındaki tutumu konusunda görüşlerinizi belirtir misiniz?

LOWRY: Atatürk söz konusu olunca seçim yapmak güç olmakla birlikte, bence Atatürk'ün en büyük yanı, uluslararası ilişkiler alanındaki tutumuydu. Yeni devletin, bu yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin çevresindeki bütün ulusların daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun birer parçası olduğunu, bunların kendi ulusal bilinç gelişimlerini sürdürmekte olduklarını, onların ister istemez bu yeni Türk devletine karşı bir korku, ya da en azından bir kompleks duyacaklarını göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin onlara herhangi bir tehdit oluşturmadığı konusunda güvence vermek için elinden gelen her şeyi yaptı. Bu, Türkiye için güvenli bir gelecek sağlamak için yapabileceği en önemli işti. Venizelos gibi eski bir düşmanla ilişkiye geçmesi, bütün öteki komşu devletlerle iyi ilişkiler kurması, Cumhuriyetin ilk yıllarında temel önem taşıyan işlerdi. Çünkü 1920'lerde devlet ekonomik açıdan güçlü olmadığı gibi askeri bakım-

dan da güçlü değildi. Türkiye'yi II. Dünya savaşının bile dışında tutmayı başaran bir dış ilişkiler düzenine sokmakla, Mustafa Kemal Atatürk, bence yalnız devleti yaratmada değil, onun yaşamasını güvenceye almada da çok büyük bir hizmet yapmıştır.

ÖO: Sayın Profesör Lowry, sizce Batılı politikacı ve devlet adamlarının Atatürk'ten alabilecekleri bazı dersler olabilir mi?

LOWRY: Bence kesinlikle var! Soru, Batılı önderlerin almaları gereken dersleri alıp almadıkları sorusudur. Bundan emin değilim. Ama bence Atatürk'ten alabilecekleri ve almaları gereken birçok dersler vardır. Kuşku yok ki Atatürk'ün Türkiye'yi kuzeyindeki komünizm, ya da Almanya ve İtalya'daki faşizm kuramlarının akıntısına kaptırmamış olması, Türkiye'yi bugün bulunduğu yere ulaştıran unsurlardır.

ÖO: Çok teşekkür ederim.

Amiral WILLIAM CRAWE
ABD Eski Genelkurmay Başkanı

Amiral William Crawe.

Amiral William Crawe eski ABD Genelkurmay Başkanlarından bir asker. Ünlü TIME Dergisinin yaptığı bir araştırmada 'yüzyılımızın en seçkin askeri kahramanının Atatürk olduğunu' söylemesi büyük yankı yapmıştı.

"Atatürk, çok geniş kapsamlı, derin bir insandı. Savaştan sonra da askerlikten siyaset ve devlet adamlığına geçti ve 20 yıl boyunca bunu da çok büyük bir başarıyla yaptı. Batılı çevrelerdeki saygınlığı çok büyüktü".

"BİR TEK ÖNDERİNİN, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAŞAMININ HER ALANINDA BUNCA DERİN ETKİLERİNİ TAŞIYAN BAŞKA BİR ÜLKE BİLMİYORUM"

ÖO: Sayın Amiral Crawe, Atatürk'ün 20. yüzyılda ölümünden 60 yıl sonra bile ulusuna esin verebilen, düşünceleriyle onu yönlendirebilen tek önder olduğu söyleniyor. Eğer bu gözleme katılıyorsanız, Atatürk'ün bu başarısını nasıl açıklarsınız?

CRAWE: Atatürk'e Türkiye'de derin bir saygı duyulduğuna hiç kuşku yok. Kendi çağdaşları içinde ülkelerini yöneten liderler arasında bugün hâlâ böylesine saygı gören başka kimseyi bilmiyorum. Atatürk'e dikkate değer bir sevgi ve saygı duyulmaktadır. Bence O, saygıya ve yüceltilmeye layıktır. Bana göre Atatürk yüzyılımızın en seçkin askeri idi. Bir kez *Time* dergisi bana kahraman olarak kimleri tanıdığımı sorduğunda, bunların çok olmadığını söylemiştim. Hayranlık duyduğum askerler olup olmadığını sorduğunda, "Var" dedim. "Yüzyılımızın en büyük askeri kimdir?" diye sorunca da "Kemal Atatürk'tür" diye yanıtladım. Bu yayın üzerine birçok da mektup aldım. Gerçekten de basında yaptığım görüşmeler içinde en çok yankı uyandıran, bu demecim olmuştur.

ÖO: Askeri açıdan Atatürk, bir ulusun askeri gücünün yüce ve geçerli düşünceler üzerine dayalı olması gerektiğini savunur. Bu konudaki yorumunuzu sorabilir miyim?

CRAWE: Bence Amerikalılar bu görüşü çok benimserler. Biz de ulusumuzun yüksek düşünceler üzerine dayandığına inanıyor ve onlar doğrultusunda hareket ediyoruz. Amerikan felsefesi ve tutumu da böyledir.

ÖO: Atatürk'ün, düşmandan insaf, hatta merhamet dilenmek gibi bir şeye yer olmadığını söylediğini biliyoruz. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında sergilediği bu tutum ile Churchill'in II. Dünya Savaşı'ndaki tutumu arasında bir benzerlik olduğu söyleniyor. Bu konuda ne söylersiniz?

CRAWE: Bence Churchill ile Atatürk arasında birçok ortak özellikler var. Her ikisi de çok kararlı ve çok derin düşünen insanlardı. Yalnız karizma sahibi olmakla kalmıyorlardı; aynı zamanda durumu doğru anlama yetenekleri vardı. Atatürk bunu bir asker olarak çok açık biçimde göstermiştir. Birçok defa durumu çok çabuk kavramış ve düşmanın nereden geleceğini, onu karşılamak için en uygun yerin neresi olduğunu, birliklerini nereye göndermesi gerektiğini nerdeyse sezgisiyle öngörebilmiştir. Bunu defalarca kanıtlamıştır. Ve çok yüksek düzeyde başarılı olmuştur.

ÖO: Sayın Amiral Crawe, yine askeri açıdan, Atatürk'ün özellikle Çanakkale Savaşı sırasında, "Siperlerin saldırı amacıyla değil de daha çok korunma amacıyla kullanılması yenilgi nedeni olur" dediğini biliyoruz. Bu konudaki görüşünüzü sorabilir miyim?

CRAWE: Kuşku yok ki Mustafa Kemal saldırı ruhuna sahip bir kişilikti. Saldırılarında da çok başarılıydı. Resmi İngiliz tarihçisi Çanakkale Savaşlarına ilişkin olarak şunları söylüyor: "Bütün tarihte bir tek birlik komutanının bir çarpışmanın, hatta bütünüyle bir savaşın sonucunu böylesine derinden etkilemesinin herhalde pek az örneği vardır." Bununla Gelibolu Savaşı anlatılmak istenmektedir. Sanırım Atatürk'ün Türk ordusu dışında tanınmasının başlangıcı, Çanakkale Savaşları sırasında sergilediği davranış olmuştur.

ÖO: Sayın Amiral Crawe, Mustafa Kemal'in bütünüyle ulusunu tüm kaynaklarıyla birlikte Kurtuluş Savaşı'na katmayı başarmakla, 'topyekûn savaş'ın da ilk örneğini verdiği söylenir. Atatürk'ün bu yönü üzerindeki görüşünüzü alabilir miyim?

CRAWE: Bu bence çok dikkate değer bir ilkedir. Bunun bir "topyekûn savaş" örneği olup olmadığı konusunda bir şey demeyeceğim. Ama demokrasi ilkesine ve uygulamasına dayalı olduğuna kuşku yoktur. Bizim ülkemiz böyle bir ilkeyi bütünüyle benimser. Atatürk kuşkusuz bu ilkeyi uyguladı. Askeri zaferlerini, Türk askerini tam anlamıyla tanıması sayesinde kazandığı bilinmektedir. Onu nasıl kullanacağını, ona nasıl sesleneceğini, kendisini izlemesi için ne yapmak gerektiğini biliyordu. Türk Ordusuna seslenirken genel Türk halkına sesleniyordu. Bu ordu onun buyruklarını derin bir bağlılıkla yerine getirdi. Daha sonra Mustafa Kemal bir devlet adamı ve politikacı oldu. Ülkesinin güçlü ve zayıf yanlarını çok iyi biliyordu. Çok gerçekçi bir insandı. Gerçekleri görmeye her zaman açıktı. Boşluk ya da zayıflıkları örtmeye hiç girişmez, onları yürekli biçimde karşılardı. Ülkesine ve ülkesinin insanlarına karşı tutumu da bunu açıkça göstermektedir. O'nu başka politikacılardan birçok bakımdan ayırt eden şey de bu özelliğidir, sanıyorum.

ÖO: Sayın Amiral Crawe, Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği siyasal devrimlerle ilgili görüşlerinizi sorabilir miyim?

CRAWE: Bence çok dikkate değer devrimlerdir. Bunlar görevin de ötesinde, toplumun özüne ilişkin değişimlerdi. Bu değişimleri gerçekleştirip ülkesini bu yolda ilerletmiş olması gerçekten çok dikkate değerdir.

ÖO: Sayın Amiral Crawe, Atatürk'ün müslüman bir topluma laiklik ilkesini getirmekle hem demokrasi davasına, hem de İslam dininin saygınlığına katkıda bulunduğu söyleniyor. Bu konuya ilişkin düşüncelerinizi alabilir miyim?

CRAWE: Ben Atatürk'ün bunu yaptığına, başarıyla yaptığına ve gerekli olduğu için yaptığına kuşkusuz katılıyorum. Türk toplumunu çağ-

daş düzeye getirmekte kararlıydı. Tarihten gelen kimi âdetlerin günümüze uygun düşmediklerini ve çağdaş, ileri teknolojili bir toplum olmak yönünde ilerlenirken, teknolojide ileri bir toplumun gereklerine uygun yönde değişmelerinin zorunlu olduğunu gördü. Yapmak istediği ve yaptığı buydu. İlerledi ve bütün engelleri aştı. Bu devrimlerin bir bölümüyle ilgili olarak Türkiye'de bildiğiniz gibi, büyük bir isteksizlik vardı. Ama sonunda Atatürk başarılı oldu. Bence ülkeniz bu sayede çok daha iyi bir duruma gelmiştir.

ÖO: Sayın Amiral Crawe, sizce Atatürk'ün hem Türkiye için, hem de genellikle insanlık için kalıcı değeri ne olabilir?

CRAWE: Atatürk'ün Türkiye için kalıcı değeri anlatılmakla bitmez. Atatürk çağdaş Türkiye'nin doğrudan doğruya kurucusu, biçimleyicisi ve en önde gelen önderidir. Türkiye'yi uluslararası ilişkiler yaşamının ana doğrultusu içine yerleştirmiştir. Türkiye'yi bugünkü teknoloji çağına ulaştıran temel taşlarını döşemiştir. Bir tek önderinin, toplumsal ve kültürel yaşamının her alanında bunca derin etkilerini taşıyan başka bir ülke bilmiyorum. Onun kalıtını Türk ulusu açıkça tanımaktadır. Çünkü Türkiye'de nereye gitseniz bunun örneklerini bulursunuz. Burada dışarda Kemal Atatürk'ün bir resmi var. Türkiye'de pek çok subayın odasında Atatürk'ün birçok fotoğrafı vardır. Çünkü sanıyorum Türk halkının pek büyük bölümü, O'nun kalıtının, ülkeleri üzerindeki ve ulusal yaşamındaki etkilerinin neler olduğunu bilmektedir. Bu övünç duyulacak bir şeydir ve Türkler bununla övünüyorlar. Bunu hep gösteriyor, belli ediyorlar.

ÖO: Atatürk'ün çağdaş toplumlarda, özellikle Batılı toplumlarda, bu toplumların hükümetleri üzerinde etkisi olduğunu düşünür müsünüz?

CRAWE: Atatürk, Batı Avrupa'da uluslararası ilişkilerde başlıca bir rol sahibiydi. Öldüğüne çok üzülenler, eğer biraz daha yaşasaydı, II. Dünya Savaşı'na yol açan anlaşmazlıkları çözmede önemli ağırlığı olacağına inanlar bulunduğunu biliyorum. Atatürk'ün birçok öngörüleri gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nı öngörmüştü. Bu, siyasal olayları öngörmesinin tek örneği değildir. Askeri olayları da pek az askeri önderin yapabileceği bir doğrulukla öngörebilmiştir. Bu yeteneğini, Türk toplumu ve kültürü alanlarındaki siyasal eylemlerinde de gösterebilmiştir. Yaşamının son yıllarında İngiltere'yle çok yakınlaşması dikkatimi çekmiştir. Oysa O'nun Çanakkale Savaşlarındaki başdüşmanı İngiltere idi. Ama O İngilizlerin birçok özelliğini takdir ediyordu. İngiliz kültürünün en uygun yanlarını benimsemeğe çalıştı. Batı Avrupa toplumlarına duyduğu takdir Avrupalılardan da karşılık gördü. Özellikle Churchill, Kemal Atatürk'ün ne yapmak istediğini hemen gördü ve alkışladı. Türkiye'yle elden gelen her alanda birlikte çalışmaya koyuldu. Atatürk'ün bu çevrelerdeki saygınlığı çok büyüktü.

ÖO: Sayın Amiral Crawe, benim unutmuş olabileceğim, ama sizin eklemek istediğiniz herhangi bir husus varsa lütfen belirtir misiniz?

CRAWE: Atatürk'e hep kendi askerlik mesleğim açısından bakmışımdır. O'nun pek çok büyük askerden bir boy büyük olduğunu düşünmemin nedeni, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yalnız Türk Ordusuna komuta etmesi değil, aynı zamanda bir hükümet kurmak ve savaşabilmek için sözcüğün gerçek anlamında yeni bir ordu yaratmak zorunda oluşuydu. Bu çok büyük bir işti. Üstelik bunu ülkenin son derece kıt kaynaklarıyla yapmak zorundaydı. Öyle çok desteği, parası yoktu. Ama çağdaş bir ordu yarattı ve onu savaş meydanında yöneterek zafere ulaştırdı. Ama bu O'nun çok yönlü bir insan olduğunu, yalnızca bir askeri komutan olmadığını göstermektedir. O çok geniş kapsamlı, derin bir insandı. Savaştan sonra da askerlikten siyaset ve devlet adamlığına geçti ve 20 yıl boyunca bunu da çok büyük bir başarıyla yaptı.

ÖO: Sayın Amiral Crawe, size çok teşekkür ederim.

CRAWE: Ben Atatürk'ten söz etmekten her zaman zevk alırım. Akdeniz'de görev yaparken yalnız ülkenize değil, özellikle Atatürk'e yakın ilgi duydum. Çok dikkate değer bir öyküsü var. İnanılmaz büyüklükte bir insan!

ALEXANDER HAIG

NATO Müttefik Kuvvetleri
Eski Başkomutanı

Sayın Orgeneral Alexander Haig ile Washington D.C.'deki çalışma odasında, Filiz Ozankaya ile birlikte.

NATO Müttefik Kuvvetleri eski Başkomutanlarından General Alexander Haig, II. Dünya Savaşı'nın ünlü Amerikalı generallerinden MacArthur'un Atatürk'e duyduğu derin takdir ve saygıdan çok etkilendiğini, Atatürk'ü tanımasında bunun da önemli yeri olduğunu belirtiyor. Washington, D.C.'deki çalışma yerinde kendisiyle görüştüğümüz General Haig, "Soğuk Savaş sona erdiğinde Türkiye'nin Batı Avrupa için önemi artmıştır, azalmamıştır." demekte ve Türkiyenin özellikle Avrupa'daki müttefiklerinin bunu anlamaları gerektiğini vurgulamaktadır.

"BİR ULUSUN, İÇ YAŞAMINDA BAŞARILI OLMADIKÇA DIŞ İLİŞKİLERİNDE DE BAŞARILI OLAMAYACAĞINI GÖRMÜŞTÜ"

ÖO: Sayın General Haig, Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce ve eylemleriyle 20. yüzyılda ölümünden 60 yıl sonra bile ulusunu etkilemekte, ona önderlik etmekte, esin kaynağı olmakta süregiden tek önder olduğu söyleniyor. Bu görüşe katılıyorsanız, bu durumu nasıl açıklarsınız?

HAIG: Bence Atatürk geçtiğimiz yüzyılın büyük bir önderi olarak tarihe geçecektir. Bunda hiç kuşkum yoktur. O'nu önce okulda öğrenmiştim. Ama daha sonra Atatürk'e çok büyük hayranlık duyan General Mac Arthur'un yanında Tokyo'da çalışırken O'ndan da öğrendim. Bir de doğrudan doğruya çağdaş, laik Türkiye'yle ilk kaşılaşmam, Kore Savaşı sırasında, yine totaliter düzene karşı Türk kuvvetleriyle, yan yana savaşırken oldu. Pyon-Yeng, Fayn Hend ve bu savaşın arkasındaki Sovyetler Birliği ile savaşıyorduk.

Atatürk, benim için yalnız Türkiye'yi çağdaş dünyaya taşıyan, demokrasiyi, yurtta ve dünyada barışı savunan, halkının ekonomik düzeyini yükselten bir devletin kurucusu değil, ama aynı zamanda Avrupa'ya güçlü bir biçimde yönelen ve o günden beri Avrupa'nın güvenliğine ve barışına önemli katkıda bulunan bir ülkenin önderidir. Bu nedenle, bir NATO komutanı olarak daha sonra Türkiye'de görev yaparken de, yine Türkiye'yi Atatürk'ün biçimlediği laik, dünya dostluğuna ve barışına hizmet eden, içerde de barış ve istikrar içinde olan özellikleriyle güçlü bir müttefik olarak tanıdım. Bütün bu özellikler, Atatürk'ün yaşadığı zamanki önderliğinin hâlâ etkin olan, kalıcı değerleridir. O'ndan sonra gelen ve benim de tanıdığım Türk önderleri, dostum Sayın Özal da içinde olmak üzere, bu kalıcı değerleri yaşatagelmişlerdir.

ÖO: Sayın General Haig, bir asker olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik ve kişilik özelliklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

HAIG: Ben NATO'da görevliyken eski Başkanlardan Jimmy Carter'la olan deneyimim sırasında, daha önce ABD'nin yine tarihsel gerçekleri yanlış yorumlayarak Kıbrıs'taki Türk müdahalesine karşı Türkiye'ye kimi yaptırımlar uygulamaya kalkışması dolayısıyla, ABD'ye dönerek Başkan Carter'la konuşmuştum. Kendisine bu ambargoyu kaldırmak zorunda olduğunu söyledim. Çünkü ambargonun, özellikle İstanbul ve başka yerlerde, ve bugün hâlâ güneyde süregittiği üzere, terörizmin cirit attığı bir ortam yaratmakta olduğunu belirttim. Politikaya karışmak konusunda her zaman isteksiz olan Türk ordusunun, sonunda

ülkesi için ne yapmak gerektiğine inanıyorsa onu yapmak zorunda kalacağını anlattım. Ambargoyu kaldırmaz, bizim için çok önemli bir müttefik olan Türkiye ile ilişkileri normalleştirmezse, Türk ordusunu duruma müdahale etmek zorunda bırakacağını söyledim.

Başkan Carter bana inanmadı ama, daha sonra tam da dediğim oldu. Bildiğiniz gibi ordu işe el koydu. Ama ordu çekilmeyi de bildi. Çekilirken de Türkiye'nin siyasal istikrara kavuşması için az sayıda siyasal partinin bulunmasını özendirdi. O zaman, bir asker olan Türkiye devlet başkanı, sonunda, seçimleri kazanan partinin başkanı olan Başbakan Özal'ın kendi yerine gelmesini sağladı. Bütün bunlar Atatürk'ün ve Türk ordusunun kalıcı değerleridir. Ama öte yandan, kendileriyle yan yana savaşmış bir kişi olarak dünyanın hiçbir yerinde Türk askerlerinden daha yürekli, ödev bağlılığı daha yüksek, daha yurtsever asker tanımadığımı da hep vurguladım.

ÖO: Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet adamlığı nitelikleri konusundaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

HAIG: Atatürk'ü incelediğimizde, O'nun yalnız kendi ülkesinde bir büyük önder olmadığını, bütün dünya başkentlerinde de saygı ve hayranlık duyulan bir kişilik olduğunu görüyoruz. Dünyayla kucaklaştı; bencil çıkarlara dayalı bir dar çevre yaratmadı. Dış ilişkilerinde başarılı olmayan bir ulusun kendi ülkesinde de başarılı olamayacağını gördü. Tersinin de doğru olduğunu biliyordu. İç yaşamında başarılı olmadıkça bir ulusun dış ilişkilerinde başarılı olamayacağını da görmüştü. Amerikan başkanları bu gerçeği yıllardır öğreniyorlar. Atatürk ise bunu, Türkiye'deki önderliğinin başından beri biliyordu.

ÖO: Strateji açısından Atatürk'ü ve O'nun Cumhuriyetini nasıl değerlendirirsiniz?

HAIG: Bence bu alanda çok geniş ufuklu bir insandı. Her şeyden önce Türkiye'nin güvenliğinin, kendisinin önceden gördüğü ve ölümünden sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş ortamında, Batı Avrupa'yla bağlantı içinde korunabileceğini görmüştü. Bu süreç O'nun önderliğinde başladı. Ama Atatürk, Türkiye'nin çok önemli bir stratejik yerde bulunduğunu da biliyordu. Yalnız Batı Avrupa savunmasının ön cephesi olması nedeniyle değil, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde yer alması nedeniyle de bu stratetik konum çok önemliydi. Birkaç yıl önce Türkiye'yi ziyaretimde söylediğim gibi, Soğuk Savaş sona erdiğinde Türkiye'nin Batı Avrupa için önemi artmıştır, azalmamıştır. Batılı siyasal önderlerin bunu anlaması çok önemlidir. Gerçi bunu istemek bazan çok şey istemek oluyor. Ama bu demokrasiye, barış ve istikrara ve ekonomik büyümeye inananlar için Türkiye'nin gelecekteki rolünün çok önemli bir yanıdır. Bunu görenler Türkiye'ye, Batı demokrasisinin gelecekteki başarısının bir ortağı olarak bakmalıdırlar.

ÖO: Sayın General Haig, Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekleştirdiği toplumsal ve siyasal devrimler konusunda ne düşünüyorsunuz?

HAIG: Ben Türkiye'nin iç sorunları alanında uzman değilim. Normal olarak kendimi onların dışında tutmuşumdur. Kendi başkentim olan Washington dahil Batılı başkentlerde gördüğüm kötü bir alışkanlık, Türkiye'deki ve dünyanın başka yerlerindeki dostlarımıza kendi işlerini nasıl görmeleri gerektiğini buyurmaya kalkışma alışkanlığıdır. Örneğin terör konusunun Türk önderleri gözünde bir var olma sorunu olduğunu anlamamak gibi ağır bir yanılgı. Kuşkusuz Türkler uluslararası teröristlere karşı eyleme geçeceklerdir. Kendi ülkemde bile kimileri hâlâ bunu anlamıyorlar. Çünkü genellikle, Türkiye'deki dostlarımızla aynı çıkarları paylaşmayan lobileri dinliyorlar.

ÖO: Sayın General Haig, bu görüşmeyi bitirirken sizin eklemek istediğiniz bir şey var mıdır?

HAIG: Bende Türk halkına ve Türk önderlerine her zaman hayranlık duygusu uyandıran bir konu, onların sabırlarıdır: İyi niyetli, ama kimi kez pek de akıllı olmayan Batılı dostlarının açtığı cephelerde birbiri ardına sabırla uğraş vermeyi kabullenmeleridir. Örneğin Avrupa Birliği'ne Türkiye'yi hemen almak yönünde hareket etmeyişleri, bu da büyük bir düş kırıklığı ve kızgınlık yaratmıştır. Yalnız karar değil, ama bu kararın alınış biçimi de öyle. Buna rağmen Türk halkının kendine güven duygusunu korumuş olması, bir demokratik başarı olayını sürdürmeleri, inanıyorum ki devam edecektir. Ama Avrupa'daki dostlarımızın ve ABD'deki siyasal önderlerimizin bir bölümünün, çağdaş Türkiye'nin tarihini, Atatürk'ün kalıcı değerlerini ve Türkiye'nin özgür uluslar ailesinin çok değerli ve inanılmaz önemdeki başarılarını incelemek zahmetine gireceklerini ummak istiyorum.

ÖO: Sayın General Haig, size çok teşekkür ederim.

HAIG: Ben de teşekkür ederim, Sayın Profesör; görüştüğümüze sevindim.

Dr. JOSEPH SISCO
Emekli Diplomat

Sayın Dr. Joseph Sisco ile Washington D.C.'deki evinin çalışma odasında görüşürken.

Dr. Joseph Sisco, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın üst düzey görevlilerinden bir eski diplomat. Kendisi, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ABD hükümeti adına Türkiye ile Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetimi arasında arabuluculuk yapan Amerikalı diplomattır. 1999 Şubatında Washington'daki evinde kendisiyle Atatürk ve Cumhuriyeti üzerine bir görüşme yaptık.

Dr. Sisco, "Atatürk Türk demokrasisinin temellerini atmıştır. O'nun kurduğu altyapı, bugün de varlığını sürdürüyor." demektedir.

"ATATÜRK'ÜN, TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ MERKEZİ ÖNEMİNİ KAVRAYIŞINI TAKDİR ETMEMEK GÜÇTÜR"

ÖO: Sayın Joseph Sisco, Atatürk'ün 20. yüzyılda düşünceleri ve eylemleriyle halkını, ölümünden 60 yıl sonra bile yönlendirebilen, ona esin verebilen hemen tek önder olduğu söyleniyor. Eğer siz de bu gözleme katılıyorsanız, bunu nasıl açıklarsınız?

Sisco: Bu çok kayda değer bir şey. Her şeyden önce Atatürk dikkate değer bir insandı. Bütünüyle askeri deneyimleri öyleydi. Kendisi bir politikacı olduğunu öne sürmedi. Ama çok ünlü bir siyasal önder oldu. Niçin? Bence her şeyden önce Türk demokrasinin temellerini attığı için. O'nun o zaman kurduğu altyapı bugün de varlığını sürdürüyor. Örneğin O'nun kurduğu Meclisin başlangıcına bakıldığında bunun bir altyapı olduğunu görürsünüz. Atatürk değişikliklere açık, laik bir Türkiye'nin gereğine inanıyordu. Kuşkusuz Türkiye bu yolda bir örnek oluşturdu. O, ülkenin çağdaşlaşması gereğine inanıyordu. O, kadınların toplumsal rolünün önemini kavrayan ilk kişiydi. Öyle ki, Atatürk'ün kalıcı etkisi, Türkiye'deki temel güçleri kavrayan bir etkidir. Ve çok dikkate değer bir etkidir. O'nun Türkiye'nin George Washington'u olduğunu söylemek kuşkusuz basmakalıp bir söz olur. Ama gerçekte bu, hiç de yersiz bir benzetme olmaz. Çünkü Atatürk, sözcüğün her anlamıyla Türkiye'nin babasıydı.

ÖO: Size göre Atatürk'ün uluslararası ilişkiler açısından başta gelen özellikleri nelerdi.

Sisco: Burada da, Atatürk en çok ülkenin bağımsızlığına kendisini adamış olmasıyla bilinirse de, O'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş düzenine ve laikliğine kendisini adadığı da önemli bir gerçektir. Atatürk'ün kişisel tarihi açısından ilginç olan bir şey, daha önce söylediğim gibi O'nun asıl olarak politikacı bir devlet adamı olmayıp asker olması idi. Ama Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki döneme bakılacak olursa, örneğin Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin bağımsızlığı yine O'nun önderliği sayesinde tanmabilmiştir. Atatürk yalnız ülke içinde yapmak istedikleriyle kendisini sınırlamadı. Türkiye için dışa açılmanın da önemli olduğunu gördü. Bunun için örneğin Sovyetler Birliği ile ilişki kurdu. Bunun gibi yakın komşuları İran, Irak, Afganistan'la ilişkiler kurdu. Avrupa'ya da dönerek hem Fransa, hem de İngiltere ile sağlam ilişkiler kurdu. Bu erken aşamada bile Atatürk'ün Türkiye'nin merkez öneminde olduğunu kavrayışını takdir etmemek güçtür.

Bugün Türkiye Avrupa'ya yöneliktir. Bugün Türkiye'nin Ortadoğu çıkarları vardır. Bugün Türkiye'nin Balkanlarla bağları var. Bugün Türkiye'nin Orta Asya'yla ilişkileri var. Atatürk'ün diplomasinin ve meslek yaşamının diplomasi dökümünün ilginç yanı, üstelik daha önce herhangi bir yetişme ve deneyimden geçmemiş olmasına karşın, Türkiye'nin bu ilişkileri kurması gerekliğini görmesi ve bunu başarıyla gerçekleştirmesi idi.

ÖO: Sayın Sisco, Atatürk'ün başarılı laiklik devrimiyle hem demokrasi davasına, hem de İslamın saygınlığına hizmet ettiği söylenir. Bu konudaki görüşünüzü sorabilir miyim?

Sisco: Evet bu katkıyı yapmıştır. Demokratik bir Türkiye'nin ilk altyapısını kurmuştur. Bunun gibi laik bir devlet kurmuştur. Ama bu, O'nun İslama sırtını döndüğü anlamına gelmez. Bence Türkiye gerçekten de İslam ile demokrasi, laiklik ve çağdaşlaşma arasında herhangi bir bağdaşmazlık bulunmadığının bir kanıtıdır. İslamın bugün olduğu gibi o zaman da önemli bir güç olduğunu biliyoruz. İşte bu anlamda Türkiye çok, çok önemli bir modeldir. Çünkü Atatürk bir ideolog değildi; insan bir ideoloji çerçevesinde düşünmeğe koyulursa, ideoloji üzerinde görüş ayrılıkları olacağına göre, o zaman bu alandaki çatışmalarda uzlaşma olanağı bulunamaz. Bir ideolojiye karşı bir başkası çıkar. Bence Atatürk, en azından üstü örtülü olarak, ulus-devlet, demokrasi ve bağımsızlık ile ülkenin başta gelen dinsel inancı olan İslamın birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu gördü. Bence bu da çok kayda değer ve bugün için de kalıcı olan bir başarıdır.

ÖO: Size göre Türkiye'de ve genellikle dünyada siyaset ve devlet adamlarının Atatürk'ten alabilecekleri dersler var mıdır?

Sisco: Bence ülke içinde İslam ile demokrasinin bir arada bulunabileceği olgusu, örneğin Balkanlarda da uygulanabileceğini ummak isteyeceğimiz bir örnek vermiştir. Çünkü her zaman şu kaygıyı duymuşumdur: Eğer din, ulusun tarihinde bir zamanlar oynadığı siyasal rolü oynamakta devam edecek olursa, o zaman bir ideolojinin ötekini alt etmesi demek olur ki, bu da uzlaşma ve barışa ulaşmanın yolu değildir. Bence Atatürk'ten Türk halkına, sözden çok uygulamayla kalan bir ders budur. Atatürk, bizim ülkemizde bugün Başkan Clinton'da örneğini gördüğümüz çok konuşan politikacılardan değildi.

ÖO: Size göre Atatürk'ün Türkiye'deki başarılı laiklik devriminin genellikle İslam dünyası, özellikle de Arap ülkelerinde ne gibi etkileri olabilir?

Sisco: Bence etkisi olmaktadır. İdeolojinin karşısına ideoloji çıkar ve uzlaşma güç olur demiştim. İslamın Arap dünyasında çok önemli bir güç olduğu ve bunun doğal olduğu açıktır. Halkın dinsel inançları var ve günlük yaşamında bunları uygulama hakkı var. Ben Araplarla İsrailliler

arasında barış olabilmesi konusunu her zaman düşünmüşümdür. İsrailliler bugün dinsel önderlerin rolü sorunuyla uğraşmaktalar. Kuşkusuz İsrail Avrupa'dan giden göçmenlerin kurduğu biçimiyle laik bir devlet olmaya kendini adamıştır ve bunu sürdürmektedir. Ama Arap dünyasında, bugün daha az olduğunu görmekten memnun olduğum bir bölüm siyasetçiler var ki, onlar İslam ile demokrasi ve çağdaşlaşma arasında temel bir bağdaşmazlık olduğunu öne sürmektedir. Eğer bütün Ortadoğu'ya, özellikle de buradaki genç kuşaklara bakacak olursak, bunların daha çok sayıda çağdaş kuruluşlar olduğunu ve çağdaşlaşmanın ürünlerinden yararlanmak istediklerini görüyoruz. Gerçi bu, söz konusu isteklerin İslam dininin uygulanmaması, ona bağlı kalınmaması pahasına karşılanacağı ya da öyle olması gerektiği anlamına gelmez. Ama değişik dinlerin ve değişik dinsel grupların birlikte yaşamayı öğrenmeleri ve bir arada bulunabilmeleri de zorunludur. Bence Türk modeli, bir ulus-devletin sınırları içinde bunun örneğini vermiştir. Atatürk'ün düşüncesi, önderliği ve içtenlikli bağlılığı, bence bu sürecin başlangıcı olmuştur.

ÖO: Sayın Sisco, bu görüşmeyi bitirmek üzere eklemek istediğiniz herhangi bir husus var mıdır?

Sisco: Bana göre Atatürk en azından dolaylı olarak, Türkiye'nin yalnız laik bir devlet olduğunu ve olması gerektiğini görmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa'ya, Ortadoğu'ya, Balkanlara götüren bir köprü oluduğunu da kavramıştır. Bundan dolayı Türkiye'nin günümüzde özel önemde bir rolü bulunmaktadır. Kuşkusuz bu rol Atatürk'ün zamanında bugünkünden farklıydı. Ama bana öyle geliyor ki, Atatürk diplomasisiyle, değişik bakış ve çıkarların olabileceği gerçeğini kabullenmesiyle, laikliğe bağlılığıyla Türkiye'yi yalnız bu düşünsel açıdan değil, jeopolitik bakımdan da son derece merkezi bir konuma getirmiştir. Bu nedenle bence Atatürk, hem Türkiye içinde kendini ülkesinin gelişimine adaması bakımından, hem de Ortadoğu'ya, Avrupa'ya ve Balkanlara yönelik dış ilişkileriyle bunu öngörmüştür.

ÖO: Çok teşekkür ederim, Sayın Sisco.

Prof. Dr. STANFORD SHAW
Osmanlı ve Türkiye Tarihi Uzmanı
California Üniversitesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Stanford Shaw, Los Angeles'teki California Üniversitesi'nde Osmanlı ve Türkiye Tarihi Profesörü olarak çalışan, dünyaca tanınmış bir bilim adamı. Özellikle uzun yıllardan beri, Türk ulusuna ve Türkiye Cumhuriyeti'ne yöneltilen "Ermeni Soykırımı" iddialarının yanlışlığını ve gerçekdışılığını belgelerle kanıtlama yolundaki çalışmalarıyla ün yapmış ve bu nedenle de Ermeni terörcülerin boy hedefi durumuna gelmiş bir bilim adamı.

Yetişmesi ve mesleki çalışmaları bakımından Ortadoğu tarihi uzmanı. Doktora tezi araştırmalarının bir bölümünü T.C. Başbakanlık Arşivi'nde ve Profesör Ömer Lütfi Barkan ile Profesör Zeki Velidi Togan'ın denetiminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yapmış.

International Journal of Middle East Studies *(Uluslararası Ortadoğu Araştırmaları Dergisi) adlı derginin kurucusu ve 1968'deki kuruluş aşamasından 1980 yılına değin başyazarlığını yapmış.*

Yayınlanmış çok sayıdaki kitaplarından yalnızca birkaçını analım:

History of the Ottoman Empire and Modern Turkey *(Osmanlı İmparatorluğu ve Çağdaş Türkiye Tarihi), Ezel Kural Shaw ile birlikte; 2 cilt, Cambridge University Press.*
Between Old and New: The Ottoman Empire Under Sultan Selim III *(Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu) Harvard University Press.*

The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Rebuplic *(Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Yahudileri) MacMillan ve New York University Press.*

Turkey and the Holocaust: Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazis *(Yahudi Soykırımı Karşısında Türkiye: Türkiye ve Avrupa Yahudiliğini Kurtarmada Türkiye'nin Rolü) MacMillan ve New York University Press.*

From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation, 1918-1923 *(İmparatorluktan Cumhuriyete: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, 1918-1923), 1999'da Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanacak.*

Profesör Shaw ile 1998 yazında İstanbul'da görüşmek üzere anlaşmıştık. Ancak sağlık nedeniyle İstanbul'a gelemeyince, sorularımızı yazılı olarak yanıtlamak inceliğini gösterdi. Sonraki sayfalarda Profesör Dr. Stanford Shaw'un "Atatürk ve Cumhuriyeti" konusundaki sorularımıza verdiği yanıtları bulacaksınız.

Bu yanıtların özü, Profesör Shaw'un şu gözleminde anlatımını buluyor: "Atatürk'ün kurmuş olduğu temel eylem kalıpları, Türklerin en büyük bölümünün uluslarını güçlendirmek ve geliştirmek yolundaki çabalarına biçim vermekte devam ediyor."

"Atatürk, Misak-ı Milli İlkesi ile Yunanlılar ve Sırpların Güneydoğu Avrupa'da yaptığı onca etnik kıyımlara yol açan 'geri-almacılık' akımına karşı durmuştur"

ÖO: Atatürk'ün 20. yüzyılda, ölümünün üzerinden 60 yıl geçtikten sonra bile düşünceleri ve ülküleriyle ulusuna yön verebilen tek önder olduğu söyleniyor. Bu gözleme katılır mısınız? Eğer katılıyorsanız, bunu Atatürk'ün a) Kişilik özellikleri ve b) Önderlik stratejisi açılarından nasıl açıklarsınız?

Shaw: Atatürk'ün ülküleri hâlâ Türk düşünce ve eylemine egemendir, çünkü bunlar gerek Bağımsızlık Savaşı sırasında gerekse Cumhurbaşkanlığı sırasında Türk halkının arzularını yansıtıyorlardı. Amaçları gerçekleşmiş ve Türkiye'nin durumu ve sorunları değişmiş olduğundan, Türklerin yeni durumlar karşısında yeni çıkış yolları geliştirmek durumunda olmaları da doğaldır. Yine de Atatürk'ün kurmuş olduğu temel eylem kalıpları, Türklerin en büyük bölümünün uluslarını güçlendirmek ve geliştirmek yolundaki çabalarına biçim vermekte devam etmiştir.

ÖO: Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve yeni Türk toplumsal düzeninin sömürgecilik karşıtı niteliği konusunda ne düşünüyorsunuz? Bunların sömürgeleştirilen halklar için örnek oluşturduğu söylenebilir mi? 'Evet' ise nasıl ve ne ölçüde?

Shaw: Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı, yalnız İngiltere, Fransa ve İtalya'nın değil, Yunanistan ve Ermenistan gibi bu ülkeyi işgal eden bütün devletlerin sömürgeci tutkularını engelleyici bir savaştı. Türk ulusal hareketi Bolşevik Rusya'dan olduğu kadar Fransa ve İtalya'dan da yardım görmekle birlikte, bu yardımlar, Türkiye'de emperyalist amaçlar için kullanılmalarına hiçbir biçimde izin verilmeyeceği açık kararlılığıyla kabul edilmişlerdir.

ÖO: Atatürk'ün sömürgeciliğe karşı düşünce ve eylemleri Batılı devletlerin politikalarını ne ölçüde etkilemiştir?

Shaw: İngiliz halkı, Türkiye'deki İngiliz işgal ordusunun Güneybatı Anadolu'daki Yunan işgal ordusu ile Güneydoğu Anadolu'daki Ermeni birliklerinin yaptığı etnik arındırmaları koruduğunu öğrenince, öyle sert bir tepki gösterdi ki, İngiltere Yunanlılara yardımını sona erdirmek zorunda kaldı; en sonunda da Anadolu'daki İngiliz ve Yunan emperyalizminin baş destekçisi Başbakan David Lloyd George istifa etmek zorunda bırakıldı ve yerine Türkiye'den çıkmayı ve Atatürk ile İsmet İnönü'nün

önderliği altında kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni tanımayı kabul eden Bonar Law getirildi.

ÖO: Atatürk'ün eylem ve düşüncelerinin sizin ülkenizdeki yankıları ne olmuştur?

SHAW: Atatürk'ün başarıları, Amerikan halkını, 19. yüzyılda Yakındoğulu Hıristiyan göçmenlerin oluşturduğu olumsuz Türk imgesinin yanlış olduğunu ve Türk halkının çok canlı, zeki, yurtlarında çağdaş bir devlet kurmaya kararlı bir halk olduğunu anlamalarını sağlamıştır.

ÖO: Atatürk'ün laiklik anlayışı ve uygulaması konusundaki görüşünüzü sorabilir miyim?

SHAW: Atatürk laikliği geniş ölçüde çağdaşlaşma açısından tanımlamıştır. Sovyet Rusya'dan farklı olarak, Atatürk İslam dinini asla reddetmemiştir; tersine, Türk devletinin çağdaş gelişimine katkıda bulunmasını sağlayacak biçimde ona yardımcı olmaya çalışmıştır.

ÖO: Türk Devriminin, ulusal egemenlik bayrağını yükseltmek ve İslam dininin temel özelliğinin din adamı sınıfına yer vermeyişi olduğunu vurgulamakla, İslam dini ile laikliğin, dolayısıyla demokrasinin bağdaşır olduklarını gösterdiğini ve böylece İslam dünyasına önemli bir katkıda bulunduğunu savunan görüşe katılır mısınız?

SHAW: Katılıyorum.

ÖO: Atatürk'ün düşünce düzeninde 'barış' kavramının yeri nedir; Atatürk'ün uluslararası barışa yaptığı katkılar nelerdir?

SHAW: Atatürk, Türk ulusçuluk düşüncelerini, Türkiye Cumhuriyeti'ni siyasal, askeri, ekonomik ve toplumsal bakımlardan Misak-ı Milli'de tanımlanan ve Türk Bağımsızlık Savaşı'yla gerçekleştirilen sınırlar içinde kurmak gereğini vurgulayacak biçimde geliştirmekle, Güneydoğu Avrupa ve Ortadoğu'da barışa katkıda bulunmuştur. Oysa bu bölgedeki Hıristiyan halklar arasında masallardaki eski imparatorlukları canlandırmak, bunun için de bu isteğe karşı çıkacak halklara karşı etnik arındırma yapmak hevesi çok yaygındı. Atatürk başka halkları onca zehirleyen ve Yunanlılarla Sırpların Güneydoğu Avrupa'da yaptığı onca etnik kıyımlara yol açan 'geri-almacılık' akımına da karşı durmuştur.

ÖO: Size göre 21. yüzyılın eşiğinde Atatürk'ün Türkiye, azgelişmiş ülkeler ve Batılı devletler için kalıcı değeri nedir?

SHAW: Atatürk'ün bıraktığı en büyük miras, ülkelerin, geçmişte var olsun olmasın, gizemsel devlet ve imparatorlukları yeniden diriltmek yerine, kendi halklarının yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmaları gerektiği düşüncesidir.

ÖO: Lütfen ülkenizde Türkiye ve genellikle Türkler üzerine eğitim, araştırma ve yayın yapan kurumlar hakkında kısa bilgi verir misiniz?

SHAW: Harvard Üniversitesi'nde, Princeton Üniversitesi'nde, Los Angeles'deki California Üniversitesi'nde, Portland Devlet Üniversitesi'n-

de, California Devlet Üniversitesi'nde, Ohio Devlet Üniversitesi'nde ve Chicago, İndiana, Washington, Texas Üniversitelerinde Türk tarihi ve Türk dili programları yürütülmektedir.

Prof. Dr. ARŞİ HAN
Siyasetbilimci
Yeni Delhi Hamdard Üniversitesi
Federal İncelemeler Merkezi Görevlisi

Sayın Arşi Han.

Profesör Arşi Han, Hindistanlı bir siyasetbilimci ve Türk siyasal yapısı ile Türkiye'nin uluslararası politikası üzerinde çalışan bir uzman. Cumhuriyetimizin 75. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen bir bilim şölenine katılmak üzere Ankara'da bulunuyorken kendisiyle görüştük.

Kendisi Hindistan'da Yeni Delhi'nin güneyindeki Hamdard Üniversitesi Federal İncelemeler Merkezi'nde yardımcı profesör. Türk-Yunan ilişkileri üzerinde, Türk demokrasisi ve siyasal parti yaşamı konusunda çalışmalar yapıp yayınlamış. Aynı zamanda federal siyasal yapılar konusu üzerinde yoğunlaştırmış incelemelerini. Üyesi olduğu merkez, bütün Hindistan'daki federal yapılar üzerine yaptığı incelemelerle bilinmektedir. Prof. Han, hem Hint hem de Türk siyasal yaşamı ve Türk-Hint ilişkileri üzerinde yayınlar yapmakta, bu çalışmalarının bir bölümünü gazetelerde de yayınlamaktadır.

Türkiye ve Hindistan'ın siyasal yapılarını karşılaştırmanın ilginç olduğunu düşünen Prof. Han, her iki ülkenin de güçlü tarihsel geçmişi ve birer uygarlığı olduğunu, bu tarihten çıkan güzel örnekler bulunduğunu düşünmektedir. Bu nedenle her iki ülkeyi siyaset, tarih ve kültür açılarından karşılaştıracak incelemelerin, bilim dünyası için öğretici olacağına inanmaktadır. Bir Hintli olarak Türkiye'de demokrasinin gelişimini, laikliğin güçlenişini incelediğinde, bundan Hindistan için de dersler çıkarılabildiğini gördüğünü söylüyor. Türkiye için de Hindistan'ın deneyimlerinden çıkarılabilecek dersler bulunduğunu belirtiyor.

"DEMOKRATİK OLMAK İSTEYEN BİR DEVLET LAİK OLMAK ZORUNDADIR"

ÖO: Lütfen Atatürk devrimlerine, yeni Türk Devleti ve toplumunun kuruluşuna yön veren ana ilkelere ilişkin genel değerlendirmenizi belirtir misiniz?

HAN: Bence Mustafa Kemal Atatürk siyaset alanında, bir de ulus kurma alanında saygınlığını yerleştirmiştir. Bu ülkenin büyük bir önderiydi. Gerçekte Türk halkının istencini temsil ediyordu. Ama o yalnız bir asker ya da devlet başkanı değildi. Aynı zamanda bir ulusun, bir devletin nasıl kurulabileceği konusunda örnek veren bir kişilikti. Mustafa Kemal Atatürk'ün önemli katkılarından biri devletin sağlamlaştırılması olmuştur. Bunu ordunun ve bürokrasinin sağlamlaştırılışında, bir ölçüye değin de siyasal yapının sağlamlaştırılışında görüyoruz. Bence bu ülkede Atatürk'ün ortaya çıkması bütün dünyaya, özellikle de Türk ulusuna en azından çok önemli bir ders vermistir: Ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin nasıl korunabileceği konusunda bir ders. Bu, Türk ulusunun, özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliği altında bütün dünyaya verdiği eşsiz bir örnektir.

Türkiye'nin 1919 öncesi ve sonrası durumuna, yabancı güçlerle nasıl işgal edilmiş olduğuna, halkın da Mustafa Kemal Atatürk'ün yönetiminde bu yabancı güçlere nasıl direnip karşılık verdiğine bakılacak olursa, Atatürk'ün, önderliğinden ders alınacak bir örnek olduğu görülür. O'nun gibi bir önderin Türkiye'yi bölünmekten kurtarıp ülke bütünlüğünü sağladığını, ülkeyi güçlendirdiğini görürüz. Bence özellikle dünyadaki yerini, yani Avrupa'da yer aldığını da göz önüne alacak olursak bu ülkeyi bölünmekten kurtarıp çok güçlü kıldığı için, devleti sağlamlaştırdığı için hepimizin Atatürk'e teşekkür borcumuz var. Bu, Kemal Atatürk'ün verdiği en büyük önderlik örneğidir.

Yaptığı, ikinci şey, ülkede anayasa yapımı sürecini kurumlaştırmış olmasıdır. Türkiye'nin Atatürk'ten önce geleneksel bir anayasa yapısı vardı. 1876'da bir anayasası vardı. 1909'da da bir anayasası oldu. Ama Atatürk anayasayı düzelterek niteliğini yükseltti. 1921'de ise yeni, değişik bir anayasa yaptı. Bir anayasa Türk ulusunu daha güçlü, kendi gücüne daha güvenli kılabilir.

Kemal Atatürk'ün ülke bütünlüğünü korumak ve devleti sağlamlaştırmak diye belirttiğimiz bu katkılarının ikisi de Türk halkına çok büyük bir güç kazandırmıştır; ülkenin saygınlığını yüksek düzeyde tutmuştur. Bence Atatürk'ün en büyük katkılarından biri budur. Bundan

dolayı da Türk toplumunda devlet kanımca bir koruyucu görevi yerine getirmektedir. Her ne kadar devlet ile toplum ve özellikle toplumun kimi kesimleri arasında birtakım çatışma durumları varsa da bütünün işleyiş biçimine bakıldığında, devletin toplumun isteklerini yerine getiren özelliğini görürüz. Bu, Kemal Atatürk'ün kalıcı değerleri arasında görülmelidir.

ÖO: Örneğin aile yaşamı, eğitim ve kültür alanlarındaki toplumsal devrimler konusunda görüşünüzü alabilir miyim?

HAN: Bence Kemal Atatürk, dünyada yalnız bir uygarlık bulunduğunu, bunun da Avrupa'daki uygarlık olduğunu düşünüyordu. Türk toplumundaki katkısı da toplumu Avrupalılaştırmasıydı. Türk ulusunu Avrupalı ulusların bir parçası olarak tutmak için birçok devrim yaptı, birçok adım attı. Bunlar, Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası olarak tutmak için yapılmış devrimsel düzenlemelerdi. Bence, eğer Türkiye'de Avrupalılaşma sürecinin meşruluğunu kabul ediyorsanız, Kemal Atatürk'ün devrimlerinin de meşruluğunu kabul etmek zorundasınız. Eğer Türkiye'nin Avrupalılaşması sürecini benimsemiyorsanız, o zaman Atatürk devrimlerini eleştirebilirsiniz.

Ülkenizi tarafsız bir kişi olarak gözlemleyen ben, genel olarak Türkiye'nin birçok bakımdan çok çağdaş bir ülke olduğuna inanıyorum. Özellikle erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliği gördüğümde, borsa düzenini, otobüs, metro, demiryolu gibi ulaşım düzenini gördüğümde, bütün bunların çok doyurucu düzeyde olduğuna inanıyorum. Çünkü bence birçok Asya ülkesi içinde Türkiye'nin bu özellik ve olanaklar açısından en iyilerden biri olduğu kanısındayım. Bunların oluşumuna Kemal Atatürk gerçekten büyük katkılar yapmıştır.

ÖO: Sayın Prof Arşi Han, lütfen bize bu uluslararası bilim şöleninde sunacağınız bildirinin ana düşüncelerini anlatır mısınız?

HAN: Bildirimin konusu 'Türkiye ve Hindistan'da Devlet-Toplum ilişkileri' üzerine bir karşılaştırmadır. Asıl olarak her iki ülkedeki devlet-toplum ilişkilerinin kurulmasına olumlu olarak etkide bulunan ana eğilimleri incelemeyi amaçlamaktadır. Konu çok ilginç. Çünkü daha önce de belirttiğim gibi her iki ülke birer uygarlık sahibi ülkedir. Her iki ülke de laik ve demokratik bir ülkedir. Ve her iki ülkenin laiklik ve demokrasi alanlarında güçlü geçmişleri var. Bu bildirimde devletin toplumla ilişkisini geliştirmedeki etkisini belirtmek üzere konunun başlıca üç yanını sergilemeye çalıştım. Bunlardan ilki anayasadır. Anayasa devletin temel kitabıdır. Devletin ve toplumun nasıl işlemesi gerektiğini belirler. Türkiye'nin anayasa yapma tarihi alanında çok güçlü bir geçmişi olduğunu görüyoruz. Birçok anayasayı sayabilirsiniz. Bu alanda Hindistan'ın deneyimine baktığımızda, bu ülkenin bağımsızlığa kavuşmadan önce de bir anayasası bulunduğunu görüyoruz. Görüldüğü gibi her iki ülkenin

de anayasa yapma alanında geniş deneyimleri var. Anayasa yapma sürecinin kendisi, devlet-toplum ilişkilerini geliştirecek etkenlerin değerlendirilmesi sürecidir.

Üzerinde durduğum ikinci öge, siyasal partiler ve halkın katılımıdır. Siyasal partiler halk ile devlet arasında çok önemli bağlardır. Çünkü toplum ve halk temsilcilerini seçmekte, bunlar da halk adına meclise gitmektedir. Hindistan'da bizim siyasal partiler alanında, özellikle çok partili siyaset alanında çok güçlü deneyimlerimiz var. Türk politika uygulamasına baktığımızda da, özellikle 1946'dan sonra, çok partili düzene geçildiğini, birçok partinin kurulduğunu görüyoruz. Her iki ülkede de çok partiye dayalı politika çok başarılı olmuştur. Çok partinin bulunması demek; halkın çıkarlarının da daha çok türlülenmesi demektir. Halkın mecliste temsilinin daha çok türlülenmesi demektir. Bu çok partili süreç ve yönetim yoluyla, devlet-toplum ilişkisi daha verimli olabilmektedir.

Üçüncü öge de ülkedeki yerel yönetim düzenidir. Hindistan deneyiminde yerel yönetim, bir uygarlık kavramıdır. Köyler düzeninde yönetim birimlerimiz vardır. Hindistan'da yaklaşık 600.000 köy var. Hindistan'ın ülke olarak %75'i hâlâ kırsal özelliktedir. Bu, Hindistan'ın bir gerçeğidir. Bu nedenle yerel yönetim düzeninin bulunması gerekir. Hindistan'da çok iyi bir yerel yönetim düzenimiz var. 1992 anayasa değişikliği ile yerel yönetime yasal bir statü tanınmıştır. Türk yerel yönetim deneyimine baktığımızda da, 1930'da Kemal Atatürk yönetimince yapılan Köy Yasası'nı görüyoruz. Türk yerel yönetimi 3 düzeyde örgütlenmiştir. Mahalleyi de katacak olursak 4 düzey bulunduğu görülür. Bu yerel yönetimler halk ile devleti ülke temelinde bütünleştiren en temel araçlardır.

Bu üç etkenin her iki ülkede de devlet-toplum ilişkilerini kurmada olumlu rol yapan etkenler olduğunu görüyoruz.

Öteki etkenler, örneğin öteki temel haklarla ilgili etkenlerdir. Bunlar da insan haklarını koruyan, geliştiren hükümlerdir.

Ayrıca meclisin kurumlaşması süreci, her iki ülkede de halkın demokrasiyi yaşatmak konusundaki genel ilgisi, hem Türkiye hem de Hindistan'ın deneyimleri arasında yer almaktadır. Bunlar, halkın devlete, devletin de halka ilgi duyduğunu göstermektedir.

Ama her iki ülkenin durumları arasında kimi farklılıklar da var. Bence, her iki ülkenin deneyimleri arasındaki farkları görüp, hangisinde devlet-toplum ilişkilerinin daha başarılı olduğunu soracak olursanız, Hindistan'ın biraz daha başarılı olduğunu görürsünüz. Çünkü Hindistan çok geniş bir ülke; birçok dil konuşuluyor; çok değişik bölgelerimiz var. Anayasamızda tanınan 18 değişik dil var. Bundan dolayı da çok sayıda siyasal partimiz var. Çok sayıda dil var. Hepsini tanımış bulunuyoruz. Biz halkın isteklerini alıyor, onları dinliyoruz.

Ama Türkiye'de durumun biraz farklı olduğunu görüyoruz. Türkiye'nin Hindistan'a göre küçük bir ülke olduğunu söyleyebilirsiniz. Kuşkusuz doğrudur bu. Birçok düşman da var. Türkiye'nin bu kıtadaki durumuna bakınca bunu görebilirsiniz. Bu yüzden de Türk devleti, örneğin Kürt sorunuyla ya da dinsel örgütlenmeler ve özellikle dinsel siyasal partiler ile ilgili olarak kimi isteklere belli ölçünün ötesinde hoşgörü gösterememiştir. Ama Hint deneyimine baktığımızda orada dinsel siyasal partilerin yaşadığını, iktidarda olduğunu görürsünüz. Bence konu, ilgili ülkenin koşullarına bağlıdır. Tıpkı bir cümleyi metnin bütünü içinde görmek gerektiğinde olduğu gibi.

Ülkenin genel koşulları farklı çözümleri gerektirebilir. Ama bununla Türkiye'nin devlet-toplum ilişkilerinde başarısız olduğunu söylemek istemiyorum. Başarılı olmuştur. Üç temel öge olan; anayasasına, siyasal partileri ile çok partili siyasal yaşamına ve yerel yönetim düzenine bakacak olursak, bunların, halkı toplumun temellerinde devlet ile bütünleştirmesi açısından Türkiye Cumhuriyeti devletinin büyük başarıları olduğunu görürüz. Gelişme eğiliminin de çok olumlu olduğu kanısındayım.

ÖO: Sayın Prof. Arşi Han, lütfen laikliğin bir demokrasi içindeki yeri ve önemi konusunda düşüncelerinizi belirtir misiniz?

HAN: Bence laiklik demokrasi için çok büyük önem taşır. Laiklik, devlet anlayışıyla yakından bağlantılıdır. Çünkü devletin kendisi laik bir kavramdır. Çağdaş ölçülerle bir devletiniz olacaksa laik olmak zorundasınız. Özellikle Hindistan'da bir tür yumuşak laiklik vardır. Burada birçok şeye izin verilmektedir. Türkiye'nin deneyimleri ise, kimi durumlar için biraz katı bir laikliğe yol açmıştır. Yani biri katı, biri yumuşak olan laiklik uygulamaları söz konusu.

Bence Hindistan'da olduğu gibi Türkiye'de de devletin, kimi alanlardaki politikalarını, halkın yeni koşullarda beliren toplumsal isteklerini karşılamak üzere yeniden gözden geçirmesi gerekir. Bir yerde ya halkla belli düzeyde iyi bir pazarlık yapmanız gerekir; ya da onların isteklerini biraz sabırla karşılamanız gerekir. Ya da devletin demokratik ve laik meşruiyet temellerini korumakla birlikte bir tür olumlu uzlaşmaya varmanız gerekir. Ülkenin demokratik ve laik meşruiyet temelini feda etmek gerekmez. Ama aynı zamanda halkın dinsel eğilimli kesimine karşı biraz daha olumlu yaklaşmak gerekir. Çünkü Türkiye'de halkın öteki kesimlerinin laiklik açısından bir sorunu yoktur. Ama eğer halkın bir kesimi "laikliği kabul etmiyoruz" diyorsa, burada ülkenin koruyucusu olan devletin bu konudaki politikasını bir daha düşünmesi gerekir. "Politikasını değiştirmesi, yeniden düzenlemesi gerekir" demiyorum. Halkın bu kesiminin devlete güvenini sağlamanın yollarını düşünmesi gerekir. Çünkü devlet bir koruyucudur. Koruyucunun halkı dinlemesi gerekir.

Öte yandan siyasal parti olarak örgütlenen dinsel eğilimli halk kesiminin de kimi ödünler vermesi gereklidir. Ülkenin koşullarını göz önünde tutmalıdırlar. Bu nedenle devlet bir adım atarken onların da bir adım atmaları gerekir. Böylece iki yanlı bir ödün verilmesi, bir anlayış birliğine varılması gereklidir. 0 zaman ülkede daha güvenli bir laiklik biçimine ulaşılabilir. Ama benim ülkemde, laiklik tam bir başarı elde etmiş değildir. Niçin? Çünkü Hindistan'da devlet bu konuda çok yumuşaktır. Ülkenin laikliğe bağlılığını korumuş olmakla birlikte, belli düzeylerde kimi bürokratlar, polis görevlileri ve daha başka kamu görevlileri, ülkenin laiklik temellerine bağlılığını koruma görevlerinde bir ölçüde başarısız kalmışlardır. Parlamenter bir düzeni olan Hindistan'da yeni kurulan dinci parti, kanımca ülkenin laik kuruluşuna zarar vermeye çalışıyor. Görüldüğü gibi laiklik bir devlet için çok önemlidir. Demokratik olmak isteyen bir devlet laik olmak zorundadır. Laiklik din ile devletin birbirine karışmaması demektir. Devletin kendi rolünü, dinin de kendi rolünü oynaması gerekir.

Her iki ülkenin de, bu konuda halka karşı izledikleıi politikayı yeniden düşünmeleri gerektiğini düşünüyorum. Devletin en üstün yararı, devletin en üstün amacı halkta yatar. Seçim sistemi, seçimler, oylamalar, siyasal partiler... var. Bütün bunlar halka dayalıdır.

Eğer halk bir şeyi istemiyorsa, o zaman iş güçleşir. Devletin başarması gereken şey, halkın bunu istemesini sağlamaktır. Bu zorlamayla değil, rıza ile olmak zorundadır. Bugün insan hakları çağını yaşıyoruz. İnsan hakları konusu çok önemlidir. İnsan hakları açısından konuya bakıldığında, demokraside ayrı düşünen küçük bir kesim bile devlete karşı ise bunun olumlu bir gösterge olmadığı söylenmektedir. Bu nedenle devletin halkla en azından bir ölçüye kadar, bir uzlaşma içinde olması gerekir. Hem Türkiye'de, hem de Hindistan'da devletin önündeki sınav budur. Bence eğer her iki taraf karşılıklı olarak ödün verirse, yani devletle sorunları olanlar da ödün verirlerse, devlet de kendisinden hoşnut olmayanlara kimi ödünler verirse, bu karşılıklı ödün süreci içinde durum daha iyi olur; devlet-toplum ilişkisi daha sağlam olur.

ÖO: Sayın Prof. Arşi Han, size çok teşekkür ederim.

Atatürk'ün önderlik ettiği Türk Devriminin ve

kurduğu Türkiye Cumhuriyetinin

"Bir Uygarlık Projesi" oluşturan ilkeler üzerine

dayalı olduğu, geçen 76 yıl içinde

hem Türkiye'de, hem de dış ülkelerde

düşünürler ve devlet adamları tarafından

sürekli olarak dile getirilmiştir.

Prof. Dr. Özer Ozankaya, elinizdeki yapıtında

4 kıtadan 43 bilim, siyaset, düşün ve sanat

adamıyla yaptığı görüşmelerde

dış dünyanın Atatürk'e ve Cumhuriyetimize

olan övgü ve hayranlığını

bir kez daha gözler önüne seriyor.

4500000T